

g-13893

Dd-20

Univerzitet u Novom Sadu
Prirodno - matematički fakultet
Institut za geografiju

TURISTIČKA VALORIZACIJA
REGIONALNIH PARKOVA
PRIRODE U VOJVODINI
(doktorska disertacija)

Mr Dragica Ahmetović - Tomka

Novi Sad, 1989.god.

UNIVERZITET U NOVOM SADU
PRIRODNO MATEMATIČKI FAKULTET
INSTITUT ZA GEOGRAFIJU

Природно-математички факултет
Радна заједница заједничких послова
НОВИ САД

При : 19. 10. 1989.			
Орг. јед.	број	Прилог	Вредност
03	490/1		

TURISTIČKA VALORIZACIJA
REGIONALNIH PARKOVA PRIRODE U VOJVODINI

/ Doktorska disertacija /

Mentor:

Doc.dr Miroslava Laškov

Kandidat:

Mr Dragica Ahmetović-Tomka

NOVI SAD, 1989.GOD.

Turistička valorizacija je područje posebnog i dugogodišnjeg interesovanja autora ove disertacije.

U želji da priznatim i naučno potvrđenim metodama dodje do odgovarajućih podataka primenljivih u praksi, autor se odlučio da cilj istraživanja svoje disertacije usmeri upravo ka specifičnim aspektima turističke valorizacije zaštićenih delova prirode.

U ostvarenju ovog cilja, od samog postavljanja problema pa do konkretizacije rezultata istraživanja, dragocenu pomoć pružila je Dr Miroslava Laškov. Ona je kao mentor, stručnjak i pedagog pružila pomoć da disertacija bude privedena kraju i zbog toga se autor ovom prilikom toplo zahvaljuje mentoru Dr Miroslavi Laškov.

Istovremeno autor se zahvaljuje brojnim stručnjacima iz regionalnih parkova prirode i drugih institucija na dragocenoj pomoći pruženoj kod prikupljanja i obrade podataka i kod prezentacije rezultata istraživanja. Autor se zahvaljuje saradnicima Zavoda za urbanizam Vojvodine, koji su pružili podršku i pomoć u toku izrade disertacije.

Posebno, autor se zahvaljuje Samoupravnoj interesnoj zajednici za naučni rad Vojvodine za pruženu finansijsku pomoć.

AUTOR

S A D R Ž A J

	Strana
UVOD	1
P R E D M E T, C I L J I Z A D A C I	
I S T R A Ž I V A N J A	3
PREDMET ISTRAŽIVANJA	3
CILJ I ZADACI ISTRAŽIVANJA	5
* M E T O D E I S T R A Ž I V A N J A	6
PRIKUPLJANJE PODATAKA	6
ANALIZA PRIKUPLJENIH PODATAKA	7
PRAVNI I PLANSKI OKVIRI REGULISANJA TURISTIČKE	
VALORIZACIJE REGIONALNIH PARKOVA	9
TURISTIČKA VALORIZACIJA POJEDINIH REGIONALNIH	
PARKOVA PRIRODE U VOJVODINI	
I. REGIONALNI PARK PALIĆ-LUDOŠ	12
O P Š T E K A R A K T E R I S T I K E	12
TURISTIČKO-GEOGRAFSKI POLOŽAJ	13
P R I R O D N E K A R A K T E R I S T I K E	14
OSNOVNE I POSEBNE PRIRODNE KARAKTERISTIKE	14
STABILNOST EKOSISTEMA I STANJE ZAŠTITE	
PRIRODE	21
TURISTIČKA VREDNOST PRIRODNIH	
KARAKTERISTIKA	24
A N T R O P O G E N I F A K T O R I	
T U R I S T I Č K O G R A Z V O J A	25
KULTURNO-ISTORIJSKE ZNAMENITOSTI	26
MANIFESTACIJE	28
TRADICIONALNO KULINARSTVO	28
TURISTIČKA VREDNOST ANTROPOGENIH FAKTORA	29
M A T E R I J A L N A B A Z A R A Z V O J A	
T U R I Z M A I P R O S T O R N A O R G A -	
N I Z A C I J A	30

	Strana
PROSTORNA ORGANIZACIJA REGIONALNOG PARKA	31
TURISTIČKI OBJEKTI	33
TURISTIČKI OBJEKTI SA SPECIFIČNOM PONUDOM	34
SPORTSKO-REKREATIVNI TERENI I OBJEKTI	36
UREDJENOST I OPREMLJENOST PROSTORA	38
INFRASTRUKTURA OPREMLJENOST PROSTORA	39
TURISTIČKA VREDNOST MATERIJALNE BAZE I PROSTORNIH KARAKTERISTIKA	40
R A Z V O J T U R I Z M A	41
KARAKTERISTIKE TURIZMA	42
TURISTIČKI PROMET	45
ORGANIZACIJA I PROPAGANDA TURIZMA	48
EFEKTI RAZVOJA TURIZMA	49
O C E N A T U R I S T I Č K E P O T R A Ž N J E	50
TENDENCIJE U MEDJUNARODNOJ TURISTIČKOJ TRAŽNJI	51
TENDENCIJE U DOMAĆOJ TURISTIČKOJ TRAŽNJI	51
O P Š T A O C E N A M O G U Ć N O S T I R A Z V O J A T U R I Z M A	52
MOGUĆI OBLICI TURIZMA	55
PLANSKA PROSTORNA ORGANIZACIJA REGIONALNOG PARKA	60
REŽIM KORIŠĆENJA ZAŠTIĆENE PRIRODE	64
P R A V C I R A Z V O J A T U R I Z M A	68
II. REGIONALNI PARK SUBOTIČKA SUMA	71
O P Š T E K A R A K T E R I S T I K E	71
TURISTIČKO-GEOGRAFSKI POLOŽAJ	73
GRANICE REGIONALNOG PARKA	74
P R I R O D N E K A R A K T E R I S T I K E	75
OSNOVNE PRIRODNE KARAKTERISTIKE	75

	Strana
STABILNOST EKOSISTEMA I STANJE	
ZAŠTITE PRIRODE	82
TURISTIČKA VREDNOST PRIRODNIH KARAKTERISTIKA	84
A N T R O P O G E N I F A K T O R I	
T U R I S T I Č K O G R A Z V O J A	86
P R O S T O R N A O R G A N I Z A C I J A I	
M A T E R I J A L N A B A Z A	86
PROSTORNA ORGANIZACIJA REGIONALNOG PARKA	87
TURISTIČKI OBJEKTI	87
SPORTSKO-REKREATIVNI TERENI I OBJEKTI I	
UREDJENOST PROSTORA	88
INFRASTRUKTURNA OPREMLJENOST PROSTORA	88
TURISTIČKA VREDNOST MATERIJALNE BAZE	
I PROSTORNE ORGANIZACIJE	89
R A Z V O J T U R I Z M A	90
O C E N A T U R I S T I Č K E T R A Ž N J E	92
OPŠTA OCENA MOGUĆNOSTI RAZVOJA TURIZMA	93
MOGUĆI OBLICI TURIZMA	94
PROSTORNA ORGANIZACIJA REGIONALNOG PARKA	99
REŽIMI KORIŠĆENJA PROSTORA	102
P R A V C I R A Z V O J A T U R I Z M A	104
III. REGIONALNI PARK PANONIJA	106
O P Š T E K A R A K T E R I S T I K E	
R E G I O N A L N O G P A R K A	106
GEOGRAFSKI I TURISTIČKI POLOŽAJ	107
GRANICE REGIONALNOG PARKA	108
P R I R O D N E K A R A K T E R I S T I K E	108
OPŠTE PRIRODNE KARAKTERISTIKE	109
TURISTIČKA VREDNOST PRIRODNIH	
KARAKTERISTIKA	114

	Strana
A N T R O P O G E N I F A K T O R I	
T U R I S T I Č K O G R A Z V O J A	115
KULTURNO-ISTORIJSKE I DRUGE ZNAMENITOSTI	116
ETNOSOCIJALNE I AMBIJENTALNE KARAKTERISTIKE PROSTORA	116
TURISTIČKA VREDNOST ANTROPOGENIH FAKTORA	117
M A T E R I J A L N A B A Z A I P R O S T O R - N A O R G A N I Z A C I J A	119
TURISTIČKI OBJEKTI	119
SPORTSKO-REKREATIVNI TERENI I OBJEKTI	121
INFRASTRUKTURNA OPREMLJENOST PROSTORA	121
UREDJENOST I OPREMLJENOST PROSTORA	122
TURISTIČKA VREDNOST MATERIJALNE BAZE	122
R A Z V O J T U R I Z M A	123
OSNOVNI OBLICI TURIZMA	124
TURISTIČKI PROMET	126
T U R I S T I Č K A T R A Ž N J A	129
O C E N A M O G U Ć N O S T I R A Z V O J A T U R I Z M A	130
MOGUĆI OBLICI TURIZMA	131
PROSTORNA ORGANIZACIJA REGIONALNOG PARKA	135
REŽIMI KORIŠĆENJA I MERE ZAŠTITE	136
P R A V C I R A Z V O J A	138
IV. REGIONALNI PARK ZOBNATICA	139
O P Š T E K A R A K T E R I S T I K E R E G I O N A L N O G P A R K A	139
GRANICE REGIONALNOG PARKA	141
TURISTIČKO-GEOGRAFSKI POLOŽAJ	142
P R I R O D N E K A R A K T E R I S T I K E	143
OPŠTE PRIRODNE KARAKTERISTIKE	143

	Strana
TURISTIČKA VREDNOST PRIRODNIH KARAKTERISTIKA	147
ANTROPOGENE KARAKTERIS- TIKE	149
KULTURNO-ISTORIJSKE VREDNOSTI ETNOSOCIJALNE I AMBIJENTALNE KARAKTERISTIKE PROSTORA	149
TURISTIČKE MANIFESTACIJE	151
TURISTIČKA VREDNOST ANTROPOGENIH KARAKTERISTIKA	152
PROSTORNA ORGANIZACIJA I MATERIJALNA BAZA	153
PROSTORNA ORGANIZACIJA	154
TURISTIČKI OBJEKTI	155
UREDJENOST I OPREMLJENOST PROSTORA	158
INFRASTRUKTURNA OPREMLJENOST PROSTORA	158
TURISTIČKA VREDNOST PROSTORNE ORGANIZACIJE I MATERIJALNE BAZE	159
RAZVOJ TURIZMA	161
OSNOVNI OBLICI TURIZMA	161
TURISTIČKI PROMET	163
ORGANIZACIJA I PROPAGANDA TURIZMA	166
TURISTIČKA TRAŽNJA	167
OPŠTA OCENA MOGUĆNOSTI RAZVOJA TURIZMA	168
MOGUĆI OBLICI TURIZMA	170
PROSTORNA ORGANIZACIJA REGIONALNOG PARKA	174
REŽIMI KORIŠĆENJA PROSTORA	176
PRAVCI RAZVOJA TURIZMA	177

	Strana
V. REGIONALNI PARK STARI BEGEJ	179
OPŠTE KARAKTERISTIKE	179
GRANICA REGIONALNOG PARKA	181
TURISTIČKO-GEOGRAFSKI POLOŽAJ	182
PRIRODNE KARAKTERISTIKE	183
OSNOVNE I POSEBNE PRIRODNE VREDNOSTI	183
STANJE ZAŠTITE PRIRODE	190
TURISTIČKA VREDNOST PRIRODNIH KARAKTERISTIKA	193
ANTROPOGENE KARAKTERISTIKE	194
TURISTIČKA VREDNOST ANTROPOGENIH KARAKTERISTIKA	196
MATERIJALNA BAZA RAZVOJA TURIZMA I PROSTORNE KARAK- TERISTIKE	197
PROSTORNA ORGANIZACIJA	197
MATERIJALNA BAZA	198
UREDJENOST I OPREMLJENOST PROSTORA	200
INFRASTRUKTURNA OPREMLJENOST PROSTORA	200
TURISTIČKA VREDNOST MATERIJALNE BAZE	201
RAZVOJ TURIZMA	202
OSNOVNI OBLICI TURIZMA	203
TURISTIČKI PROMET	204
ORGANIZACIJA I PROPAGANDA TURIZMA	206
EFEKTI RAZVOJA TURIZMA	207
OCENA TURISTIČKE POTRAŽ- NJE	208
TENDENCIJE U MEDJUNARODNOJ TURISTIČKOJ TRAŽNJI	208
TENDENCIJE U DOMAĆOJ TURISTIČKOJ TRAŽNJI	209
OPŠTA OCENA MOGUĆNOSTI RAZVOJA TURIZMA	210

	Strana
MOGUĆI OBLICI TURIZMA	212
PROSTORNA ORGANIZACIJA REGIONALNOG PARKA	216
REŽIMI KORIŠĆENJA ZONE REGIONALNOG PARKA	219
PRAVCI RAZVOJA	224
<hr/>	
II. KOMPATIVNA TURISTIČKA VALORIZACIJA	
POSMATRANIH REGIONALNIH PARKOVA	226
PRINCIPI TURISTIČKOG AKTIVIRANJA ZAŠTIĆENIH	
DELOVA PRIRODE	234
ZAKLJUČAK	239
LITERATURA	242

UVOD

Industrijalizacija, urbanizacija, iscrpljujući rad, zagađenost atmosfere, buka, krajnje nepovoljno utiču na psihofizički razvoj i život čoveka. Tome značajno doprinose hronički nedostatak vremena i promene u hijerarhiji životnih potreba, kao i sve veća otudjenost čoveka od prirode. Povremeni beg iz savremene urbane sredine u kvalitetne prirodne ambijente obezbedjuje prenapregnutom organizmu čoveka bar povremenu kompenzaciju i opuštanje.

Medjutim, kvalitetne prirodne sredine je sve manje kako zbog opravdanih čovekovih zahvata u prirodi proisteklih iz potreba društveno-ekonomskog razvoja, tako i više zbog neracionalnog i neodgovornog ponašanja ljudi koji korišćenje prirode i prirodnih resursa ne uskladjuju sa mogućnostima samoobnavljanja prirode i uspostavljanja ponovne prirodne ravnoteže ili trajno narušavaju prirodne vrednosti. Nekontrolisana, po obimu i vrstama, turistička i druga valorizacija prirode može dovesti do negativnih posledica, koje u krajnjoj situaciji dovode i do trajne degradacije prirode. Zbog toga, bar na prvi pogled, turistička kretanja koja obezbeduju zadovoljavanje osnovnih bioloških potreba čoveka za kretanjem, posebno u prirodi, predstavljaju po prirodu potencijalno degradirajući faktor. To se isto odnosi i na zaštićene delove prirode kao što su i regionalni parkovi prirode, ukoliko njihovo korišćenje nije planski usmereno i uskladjeno sa potrebama zaštite u prvom planu.

Postavlja se ipak, pitanje u kojoj su meri zaštićeni delovi prirode u kategoriji regionalnih parkova u funkciji turističke valorizacije. Ukoliko jesu, u kojoj meri, sa kakvim posledicama i da li u principu i, pod kojim uslovima, ovakvi i slični prostori mogu biti u funkciji turizma.

Upravo ka ovome kao realnom problemu usmerena je žiža istraživačke pažnje ove disertacije.

Problematika ove disertacije zalazi u sfere više naučnih disciplina, te su kao polazna osnova korišćeni rezultati turističke geografije, biogeografije, ekologije, turizmologije, prostornog planiranja. Iz svake od ovih oblasti i disciplina tokom istraživanja korišćeni su rezultati istraživanja eminentnih stručnjaka, čiji su radovi navedeni u bibliografiji. Centralni problem istraživanja je bio turistička valorizacija regionalnih parkova prirode. Kao osnova najviše su korišćeni teorijski pristup i praktični rezultati koji su objavljivani u posebnim izdanjima sa stručnih i naučnih skupova o prostornom planiranju ili o turizmu u nacionalnim i regionalnim parkovima, a koji se periodično održavaju u nekom od zaštićenih delova prirode. Na pojedinim je i autor ove disertacije učestvovao svojim priložima. Od svih radova svojim teorijskim pristupom, međunarodnom reputacijom i praktičnom primenom posebno se izdvajaju radovi i iskustva ing. Josipa Movčana iz Nacionalnog parka Plitvice, čiji su rezultati istraživanja verifikovani na najvišem međunarodnom (UICPN) pa i svetskom nivou (UNESCO), a odnose se na principe zaštite prirode i zoniranje u nacionalnim parkovima.

Problematika turističke valorizacije regionalnih parkova, koji imaju niži stepen zaštite od nacionalnih, nije u većoj meri istražena, a pogotovo ne u Vojvodini. U regionalnim parkovima turizam je jedna od primarnih delatnosti, te se opšte prihvaćeni principi zoniranja u nacionalnim parkovima ne mogu primeniti na isti način.

Nedovoljna istraženost principa turističke valorizacije regionalnih parkova u načelu i posebno onih u Vojvodini, bili su osnovni podsticaj pri odlučivanju za izbor predmeta istraživanja ove disertacije.

P R E D M E T, C I L J I Z A D A C I I S T R A Ź I V A N J A

PREDMET ISTRAČIVANJA

Opredeljenje da se istraživanjem obuhvati kategorija regionalnih parkova prirode i izvrši njihova turistička valorizacija bazirana je na činjenici da od svih zaštićenih delova prirode, jedino kod kategorije regionalnih parkova u prvom planu je turističko-rekreativni značaj. Tako je već zakonskom odredbom opredeljeno da u ukupnoj valorizaciji regionalnih parkova turizam treba da ima značajnu funkciju.

Predmet istraživanja su svi elementi prostora regionalnih parkova koji se mogu turistički valorizovati i biti osnova razvoja turizma. Pod elementima prostora, odnosno turističko-geografskim karakteristikama se podrazumevaju različite prirodne i antropogene karakteristike značajne za kvalitet turističke prezentacije.

Turističko-geografske karakteristike prostora, kao predmet posmatranja istražene su na uzorku od pet regionalnih parkova u Vojvodini i to: Palić-Ludoš, Subotička šuma, Panonija, Zobnatica i Stari Begej. U Centralnom registru zaštićenih delova prirode u SAP Vojvodini, koji se vodi kod Pokrajinskog zavoda za zaštitu prirode, evidentirano je ukupno devet regionalnih parkova. Osim izabranih pet, evidentirani su i regionalni parkovi: Gornje Podunavlje, Vršačke planine, Park Instituta u Sremskoj Kamenici i Park u Temerinu.

Izbor regionalnih parkova za predmet istraživanja ostvaren je na bazis zajedničkih karakteristika. Kod izabranih regionalnih parkova zajedničke suštinske odrednice su da svi pripadaju istoj kategoriji zaštićenih delova prirode. Da su to prostori

sa prirodnim i antropogenim vrednostima koje imaju zdravstveni, vaspitno-obrazovni, kulturno-istorijski značaj koje treba štiti i unapredjivati posebnim merama u cilju višenamenskog korišćenja.

Sem prirodnih i antropogenih vrednosti, kod posmatranih regionalnih parkova postoji interes imalaca i nadležnog društveno-pravnog lica da štite prostor i poštuju mere zaštite i unapredjenja, kao i da vrše aktivnosti koje su u funkciji zaštite i očuvanja autohtonih vrednosti. Preostala četiri regionalna parka karakterišu sledeće činjenice:

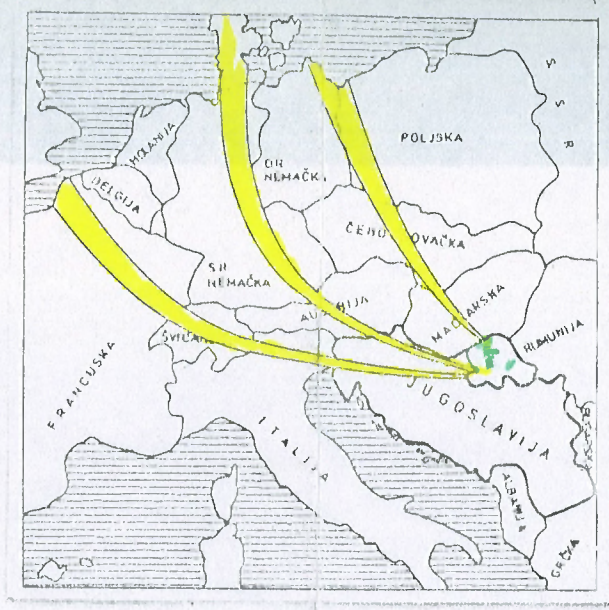
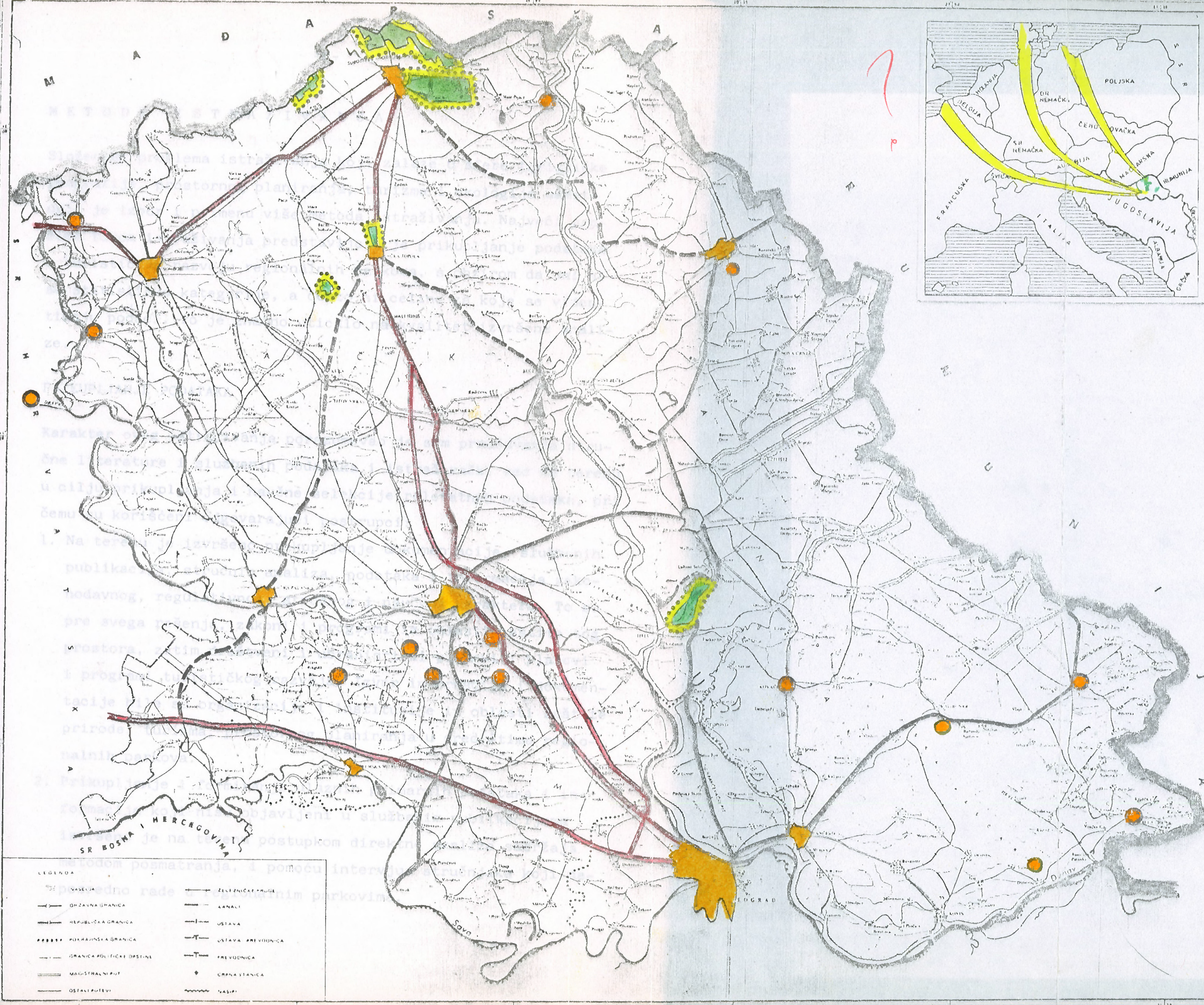
1. Regionalni park u Temerinu, proglašen je po starom sada nevažećem zakonu, i po svojim karakteristikama ne odgovara odredbama zakona, niti postoji društveni interes za zaštitom parka kao Regionalnog parka.
2. Regionalni park Instituta u Sremskoj Kamenici je takodje proglašen prema starom zakonu, a ima specifičnu namenu zaštite i ulepšavanja ambijenta specijalizovane zdravstvene ustanove, kao što je ovaj Institut, što znači da ne može imati turistički značaj.
3. Regionalni park Gornje Podunavlje je nedoovljno definisan prostor sa površinama koje teritorijalno pripadaju dvema republikama, te bi ga trebalo štiti zakonom obeju. Osim toga, tim prostorom gazduje Kombinat "Jelen" na čisto ekonomskim principima šumarstva i lovne privrede, te ne postoji neposredni društveni interes subjekata koji su ga formalno zaštitili, za donošenje i sprovođenje mera zaštite.
4. Regionalni park Vršačke planine nije obuhvaćen istraživanjem jer je u toku postupak proglašenja ovog prostora u viši rang zaštite.

Generalno, istraživanje je inicirano potrebom definisanja elemenata optimalne turističke valorizacije regionalnih parkova prirode i to takve koja obezbedjuje da priroda bude u funkciji humanizacije uslova življenja savremenog čoveka, a da čovek pri tome, turističkom valorizacijom prirodu očuva i unapredi.

CILJ I ZADACI ISTRAŽIVANJA

Polazeći od toga da su predmet istraživanja svi oni elementi odabranih regionalnih parkova prirode koji imaju potencijalno-turističke vrednosti i koji čine osnovu zaštite tog prostora CILJ ISTRAŽIVANJA usmeren je ka utvrdjivanju principijelnih rešenja u postupku uvodjenja turizma u regionalne parkove kao zaštićene delove prirode. Ovako postavljen cilj istraživanja ostvaren je kroz sledeće zadatke istraživanja:

1. Utvrdjivanje opšte turističke vrednosti i turističkog značaja relevantnih faktora turizma svakog od analiziranih regionalnih parkova prirode, kao i mogućih oblika turističke prezentacije svakog od njih.
2. Utvrdjivanje takve prostorne organizacije i zoniranja regionalnog parka koji obezbedjuju preduslove za istovremeno i nesmetano odvijanje prirodnih procesa zaštite prirode i odvijanje turizma.
3. Utvrdjivanje takve namene prostora, dozvoljenih aktivnosti, režima koršćenja i mera zaštite prirode i životne sredine koji obezbedjuju preduslove razvoja turizma.
4. Generalizovanje rezultata istraživanja pojedinih i izdvajanje zajedničkih odrednica posmatranih regionalnih parkova.
5. Modeliranje principijelnih rešenja turističke valorizacije regionalnih parkova prirode sličnih karakteristika.

SOCIJALISTIČKA REPUBLIKA
SRBIJA
SAP VOJVODINA

Razmera = 1:650.000
0 5 10 15 20

TURISTIČKI POLOŽAJ
REGIONALNIH PARKOVA
PRIRODE

- REGIONALNI PARKOVI
- regionalni park
 - zaštitna zona

- TURISTIČKI PRAVCI
- međunarodni
 - magistralni
 - regionalni

- NASELJA
- matična mesta turista
 - turistički centri

LEGENDA

NASELJA	ŽELEZNIČAR PRAVCI
DRŽAVNA GRANICA	KANALI
REPUBLIČKA GRANICA	USTAVA
OKRAJINSKA GRANICA	USTAVA PREVOJNICA
GRANICA POLITIČKE OPŠTINE	PREVOJNICA
MAGISTRALNI PUT	CRPNA STANICA
OSTALI PUTEVI	VASIRI

M E T O D E I S T R A Ź I V A N J A

Složenost problema istraživanja koji zalaze u sfere turističke geografije, prostornog planiranja, turizma i ekologije nametnula je izbor i primenu više metoda istraživanja. Najveći problem tokom istraživanja predstavljalo je prikupljanje podataka u turističkom razvoju regionalnih parkova, s obzirom da oni nisu statističke kategorije, a često ni celine za koje se videntiraju podaci. To je znatno uticalo na kvalitet izvršene analize.

PRIKUPLJANJE PODATAKA

Karakter ovog istraživanja porazumevao je sem proučavanja stručne literature i službenih podataka i istraživački rad na terenu u cilju prikupljanja i naučne selekcije relevantnih podataka, pri čemu su korišćeni odgovarajući postupci:

1. Na terenu je izvršeno prikupljanje dokumentacije, službenih publikacija, stručnih analiza, podataka i informacija zakonodavnog, regulativnog, stručnog i naučnog karaktera. To su pre svega rešenja, zakoni i programi iz oblasti zaštite tog prostora, zatim društveni i ubranistički planovi i planovi i programi turističkog razvoja. Izvor informacija i dokumentacije bile su organizacije i institucije iz oblasti zaštite prirode, turizma, prostornog planiranja u središtima regionalnih parkova.
2. Prikupljanje i formiranje ulaznih primarnih podataka i informacija koji nisu objavljeni u službenim publikacijama izvršeno je na terenu postupkom direktne analize sadržaja metodom posmatranja, i pomoću intervjua stručnjaka koji neposredno rade u regionalnim parkovima.

3. Uočeni bitni elementi u prostoru regionalnog parka određeni su kartografskom metodom koji podrazumeva nanošenje na kartu uočenih pojava na terenu i prikupljenih podataka, te njihovu analizu.

ANALIZA PRIKUPLJENIH PODATAKA

Na bazi prikupljenih, odabranih i obradjenih podataka izvršena je analiza istih.

Kvantitativna analiza predmeta istraživanja izvršena je primenom metodskog postupka turističke valorizacije prostora. Turistička valorizacija je jedan od oblika operacionih istraživanja u turizmu kao složenom socioprostornom fenomenu. On podrazumeva prikupljanje, selekciju i utvrđivanje turističkih vrednosti elemenata prostora koji predstavljaju potencijalne turističke motive, a na kojima bazira razvoj turizma u svakom regionalnom parku.

Kao bazni metod valorizacije faktora turizma usvojem je metod kvantitativno-kvalitativne valorizacije (grupa autora, 50) a u svojim istraživanjima primenjuje M.Vukićević. Za potrebe ovog istraživanja ovaj metod je prilagodjen u cilju uvažavanja specifičnosti regionalnih parkova, i to posebno u delu kriterijuma vrednovanja, kao i raspona skale ocenjivanja opšte turističke vrednosti i turističkog značaja. Ovako delimično izmenjen postupak turističke valorizacije podrazumevao je grupisanje faktora turizma, u tri grupe: 1. prirodne karakteristike, 2. antropogene karakteristike i 3. materijalna baza i prostorne karakteristike.

Za svaku grupu faktora izvršeno je vrednovanje po sledećim kriterijumima: a) opšta svojstva, b) specifična svojstva ili retkost, c) atraktivnost pojedinih faktora, d) mogućnost njihovog turističkog korišćenja ili korisnost i e) sadašnja konkurentnost na turističkom tržištu, a rezultat vrednovanja je opšta turistička vrednost dobijena kao aritmetička sredina pojedinih kriterijuma vrednovanja.

Ocenjivanje je izvršeno ocenama: 1-nezadovoljava; 2- zadovoljava; 3 - dobra; 4 - izuzetna. Utvrđivanje vrednosti turističkog značaja je izvršeno uporedjenjem dobijene opšte vrednosti sa maksimalno mogućom vrednošću (4) i u zavisnosti od %, odredjen je turistički značaj prema tabeli:

Vrednost	Turistički značaj	Oцена
0 - 35%	lokalni	1
35,1 - 60%	regionalni	2
60,1 - 85%	nacionalni	3
85,1 - 100%	medjunarodni	4

Pozitivne vrednosti primenjenog postupka turističke valorizacije su što je kvantitativno vrednovanje u suštini numerički prikaz kvalitativnih karakteristika, i što je numeričke vrednosti moguće medjusobno lakše uporedjivati. Potrebno je istaći da vrednost jednom utvrđena valorizacijom može biti promenljiva promenom kriterijuma vrednovanja. Nepovoljne vrednosti primenjenog postupka su što je kvantifikovanje, u suštini kvalitativnih svojstava, koje su odraz pretežno subjektivnih doživljavanja otežano upravo zbog otežane objektivizacije vrednovanja. Međutim, imajući u vidu da je postupka u suštini kvalitativno-kvantitativan ocenjuje se da ima značaja te da doprinosi ostvarenju cilja istraživanja.

Kvalitativna analiza predmeta istraživanja izvršena je primenom opšteg kauzalno dijalektičkog metoda koji podrazumeva utvrđivanje uzroka nastanka i uslove razvoja turizma u svakom regionalnom parku prirode, odnosno utvrđivanje uzročno-posledičnih odnosa između procesa zaštite prirode i razvoja turizma u tim prostorima.

Induktivnom metodom zaključivanja ostvarena je generalizacija zakonitosti indikativnih za pojedine parkove do nivoa opštih principa uvođenja turizma u zaštićene delove prirode.

Metodom zoniranja, izvršeno je razdvajanje osnovnih funkcija zaštićenih delova prirode, na tri zone u svakom prostoru: zona temeljnog fenomena, turistička zona i zona zaštite. Prethodno je bilo potrebno da se utvrdi temeljni fenomen regionalnog parka kao osnovne vrednosti koju treba štiti. Zatim da se utvrde osnovne turističke vrednosti kao osnove formiranja turističke ponude. Na bazi toga je utvrđena zona temeljnog fenomena koja obuhvata tu osnovnu vrednost i turistička zona koja obuhvata turističke vrednosti i prateću materijalnu bazu. Princip formiranja granice regionalnog parka koji je dovoljan za ublažavanje negativnih dejstava okolnog prostora na posebne vrednosti u parku.

PRAVNI I PLANSKI OKVIRI REGULISANJA TURISTIČKE VALORIZACIJE REGIONALNIH PARKOVA

Mnogi vredni i atraktivni prirodni prostori zaštićuju se zakonom odredjenim stepenom zaštite, utvrđuju se osnovne mere zaštite i dozvoljene aktivnosti čime se ispoljava društvena briga i interes za očuvanjem prirodnih prostora. U SAP Vojvodini je Zakonom o posebnoj zaštiti delova prirode (Sl.list SAPV br.10/86) kao i ranijim zakonskim aktima, pod društvenu brigu stavljeno više vrednih prostornih celina. Ovim Zakonom je predviđeno da "delovi

prirode koji su zbog svoje ekološke, zdravstvene, kulturno-istorijske, vaspitno-obrazovne, naučno-istraživačke i privredne vrednosti ili zbog osobite prirodne lepote i retkosti od posebnog značaja za radne ljude, građane i društvenu zajednicu stavljaju se pod posebnu zaštitu."¹⁾ "Delovi prirode koji se stavljaju pod posebnu zaštitu su: prostor posebne prirodne vrednosti, prirodna znamenitost i prirodna retkost."²⁾ Odredbama Zakona kategorija regionalnih parkova je u grupi prostora posebne prirodne vrednosti, a podrazumeva: "Regionalni park je predeo u kome su delimično očuvane izvorne osobenosti prirode i prirodne lepote ili ljudskim radom stvorena vrednost koje su karakteristične za određeni region i koji ima turističko-rekreativni, vaspitno-obrazovni i kulturni značaj."³⁾

Ostalim odredbama Zakona regulisan je način i postupak proglašenja regionalnih parkova, osnovni uslovi i način korišćenja kojim se dozvoljava obavljanje samo onih delatnosti i radnji "kojima se neće narušiti izvesna svojstva prirode i prirodne lepote zbog kojih je stavljen pod zaštitu". Takođe su utvrđena prava i dužnosti imalaca zaštićenih delova prirode.

Za kategoriju regionalnih parkova je utvrđeno da se stavljaju pod zaštitu aktom skupštine opštine na čijoj je teritoriji, koja postaje imalac tog regionalnog parka i može ga dati na upravljanje nekom društvenopravnom licu.

Tokom istraživanja, kritički je sagledana primenjivost zakonskih odredbi na svaki od posmatranih regionalnih parkova.

1) Zakon o posebnoj zaštiti delova prirode, "Sl.list SAPV" br.10/86, član 2.

2) isto, član 11.

3) isto, član 12.

4) isto, član 22.

Osim ovog osnovnog zakona predmetnu problematiku regulišu i mnogi drugi zakoni i planovi od kojih su važniji: Zakon o planiranju i uređenju prostora¹⁾, Zakon o šumama²⁾, Zakon o lovstvu³⁾, Dugoročni društveni plan SAP Vojvodine za period od 1986. do 2000. godine,⁴⁾ Prostorni plan SAP Vojvodine⁵⁾. U svakom od pomenutih zakonskih i planskih dokumenata sa na manje ili više odredjen način regulišu mogućnost razvoja turizma ili odvijanja turističkih aktivnosti u najširem smislu. Takodje se u svim zakonima spominje problematika potrebe zaštite životne sredine i zaštite posebnih prirodnih vrednosti. Medjutim, sem u Zakonu o posebnoj zaštiti delova prirode, ni u jednom drugom zakonu turizam i zaštita prirode nisu stavljeni u korelativni odnos. To istovremeno znači da pravna i planska regulativa ne zabranjuje, niti ograničava razvoj turizma i srodnih aktivnosti u zaštitničkim delovima prirode, ali je ni ne reguliše posebnim odredbama. Generalno analizirani zakoni čine pravni i planski okvir koji deluje neutralno na regulisanje turističke valorizacije regionalnih parkova.

1) Zakon o planiranju i uređenju prostora Sl.list SAPV broj 5/84.

2) Zakon o šumama Sl.list SAPV br. 24/86

3) Zakon o lovstvu, Sl.list SAPV, br. 11/77

4) Dugoročni društveni plan SAPV za period od 1986. do 2000. godine, Sl.list SAPV br. 25/85

5) Prostorni plan SAP Vojvodine, Zavod za urbanizam Vojvodine, Novi Sad 1978.

1. REGIONALNI PARK PALIĆ-LUDOŠ

OPŠTE KARAKTERISTIKE

Širi prostor jezera Palić i Ludoš je na bazi Zakona o posebnoj zaštiti delova prirode stavljen pod društvenu zaštitu kao prostor posebne prirodne vrednosti u kategoriji regionalnih parkova. Odluka o proglašenju regionalnog parka "Palić-Ludoš" i strogog prirodnog rezervata "Jezero Ludoš" u sastavu regionalnog parka doneta je 29. marta 1982. godine na Skupštini opštine Subotica. Ovom Odlukom je utvrđen status Parka, globalni prostor, zaštitni pojas, a povereno je Radnoj organizaciji "Paligo-Palus" sa Palića da čuva i održava ovaj prostor u skladu sa Zakonom. Prostor jezera Ludoš je prvi put stavljen pod zaštitu Rešenjem Republičkog zavoda za zaštitu prirode SR Srbije, br. 182 od 14.06.1955. godine. Takodje je jezero Ludoš registrovano u Ujedinjenim nacijama Medjunarodnom konvencijom iz Resmara u Iranu, o konzervaciji močvara i ptica močvarica, što znači da je i svetska baština. Na bazi Odluke o proglašenju, Radna organizacija "Paligo-Palus" donela je više programskih dokumenata kojima je regulisana namena prostora, dozvoljene aktivnosti, mere zaštite sa programom korišćenja.

Program razvoja Regionalnog parka odredio je da je regionalni park Palić-Ludoš prostor posebnih prirodnih vrednosti "čije viševalentne funkcije predstavljaju fundamentalne vrednosti čovekove sredine u kojoj radni ljudi treba da zadovoljavaju svoje zdravstvene, kulturne, vaspitno-obrazovne, istorijske, turističko-rekreativne, naučne i druge potrebe". Za osnovnu delatnost korišćenja polivalentnih funkcija parka utvrđena je turistička delatnost čijim razvojem može da se obezbedi održavanje i unapredjivanje prirodnih i stvorenih vrednosti u Parku, a istovremeno razvoj turizma obezbediće društveno-ekonomski razvoj i smanjenje ulaganja društvene zajednice za održavanje vrednosti Parka.

TURISTIČKO-GEOGRAFSKI POLOŽAJ

Regionalni park Palić-Ludoš se nalazi na krajnjem severu naše zemlje i Vojvodine u blizini jugoslovensko-madžarske granice, istočno od grada Subotice, uz samo naselje Palić, a južno od međunarodnog puta E-5 Novi Sad-Subotica-Segedin. Osnovne odrednice geo-saobraćajnog položaja Palića su: položaj uz gradsko naselje Subotica koja ima dobre saobraćajne veze. Najznačajniji je magistralni put broj 22, koji ga u meridijanskom pravcu spaja sa Jugoslovenskom državnom granicom, Novim Sadom i Beogradom kao ishodištem velikog broja potencijalnih turista. Nova trasa ovog puta, koji ima međunarodnu oznaku E-5, prolaziće između jezera Palić i Ludoš što se dvojako može odraziti na Regionalni park. Pozitivno će uticati na turistički promet na jezerima ukoliko se obezbede silaznice sa autoputa. Međutim, izgradnja ovog puta se može negativno odraziti na zaštitu životne sredine i stabilnost ekosistema Regionalnog parka ukoliko se ne preduzmu mere kontrole korišćenja puta, zabrane parkiranja na tom području i slično. Ovaj međunarodni putni pravac je i istočni turistički pravac kojim prolaze turisti iz istočno-evropskih zemalja na Mediteran. Značajan je magistralni putni pravac (broj 17/1) - Osijek-Bezdan-Sombor-Subotica-Čoka-Kikinda koji spaja Slavoniju i turističko područje Dunava sa Bačkom, Banatom i dalje sa NR Rumunijom. Ovim turističkim međunarodnim pravcem prolazi najviše turista i predstavljaju potencijalne turističke pravce kojima će i ubuduće najviše turista dolaziti. Subotica, a time i Palić-Ludoš je značajno čvorište međunarodnih železničkih pruga meridijanskog i uporedničkog pravca. Položaj Palića uz pomenute međunarodne pravce osnovna je karakteristika dobrog turističko-geografskog položaja. Položaj Palića u odnosu na matična mesta turista nije u toj meri povoljan kao geosaobraćajni, jer se u radijusu od 50-tak kilometara pogodnim za izletnička kretanja, sem Subotice ne nalazi ni jedan drugi veći grad.

Osim toga prirodne karakteristike obližnje Tise i njenog priobalja, mogu biti konkurentne ukoliko se ne formira turistička ponuda na bazi komparativnih prednosti regionalnog parka.

Može se oceniti da je turističko-geografski položaj regionalnog parka Palić-Ludoš veoma povoljan u odnosu na tranzitne turističke pravce, a manje povoljan u odnosu na položaj i udaljenost matičnih mesta kao ishodišta potencijalnih turista. Položaj Palića u odnosu na druga turistička mesta je povoljan u slučaju formiranja specifične i kompleksne turističke ponude koja bi konkurisala ili bila komplementarna sa turističkom ponudom Subotičke šume, Tise i Zobnatice.

P R I R O D N E K A R A K T E R I S T I K E

Prirodne karakteristike regionalnog parka Palić-Ludoš su osnova stavljanja pod zaštitu ovog prostora i osnova razvoja turizma.

OSNOVNE I POSEBNE PRIRODNE KARAKTERISTIKE

RELJEF - Regionalni park je smešten izmedju južnih peskovitih dina Subotičke pešćare i naslaga Bačke lesne zaravni. Južna granica Subotičke pešćare nije sasvim jasna, ali ide severno od puta Subotica-Palić-Horgoš¹⁾. Na prostoru Parka je zona u kojoj su izmešani pesak i les. Teren je zaravnjen, bez većih uzvišenja i blago nagnut od severozapada ka jugoistoku sa nadmorskim visinama od 107 m do 100 m.

¹⁾ Bukurov.B.: Fizičko-geografski problemi Bačke. Posebni izdanje SANU, knj.43, Beograd, 1975.

HIDROGRAFIJA - Na prostoru regionalnog parka Palić-Ludoš nalazi se više hidrografskih objekata. Najznačajniji su jezera Palić i Ludoš, manja jezera Krvavo i Slano zatim rečica Kereš. Osnova proglašenja područja Palić-Ludoš za regionalni park su prirodne karakteristike jezera Palić i Ludoš te su to i najznačajnije prirodne vrednosti.

Na spoju dva različita geomorfološka oblika nastala su jezera Palić i Ludoš.¹⁾ Tačna geneza ovih jezera nije utvrđena nada su jezera, kao dva najveća prirodna jezera u Vojvodini dosta proučena. Većina stručnjaka smatra da su jezera nastala akumulacijom vode u udubljenjima eolskog porekla, na kojima se dreniraju podzemne vode šire okoline.²⁾

Jezero Palić - je veliko eolsko jezero površine oko 5,76 km². Prirodni proces zabarivanja bio je veoma intenzivan u periodu posle 1960. godine. U jezeru je tih godina prosečna dubina iznosila jedva 2,5 m, a u jezero su se slivale ne samo podzemne vode okoline, već i otpadne vode Subotice i okolnih naselja. Jezero je postajalo sve zagađenije i 1971. godine doživelo katastrofu. Došlo je do naglog pomora ribe, a jezerska voda je postala izvor zaraze. Hitnim razmatranjem problema odlučeno je da se jezero radikalno očisti ispuštanjem celokupne vode, izbacivanjem mulja i produbljivanjem. Posle višegodišnjih obimnih radova, 1975. godine jezero je napunjeno i poprimilo novi oblik i nove karakteristike. Basen jezera je podeljen na četiri dela: oksidaciono jezero uz samu Suboticu, zatim ribnjak I, ribnjak II i turistički deo jezera. Planski je donekle rešeno unošenjem prečišćenih otpadnih voda u jezero, ali veliki je problem i dalje nepovezanost jezera sa živim vodnim tokom koji bi obezbedjivao prirodnu cirkulaciju voda.

1) Bukurov.B.: op.cit.

2) Stanković.S.: Jezera Jugoslavije. II dopunjeno izdanje, Mala biblioteka Srpskog geografskog društva, Beograd 1978.

Severni širi deo jezera je manje izmenjen radom čoveka, i najpogodnije je za turističko korišćenje, sa dubinama do 3,5 m i temperaturom vode višom od 19°C pogodnom za kupanje u periodu od juna do kraja septembra meseca.

L u d o š - je drugo jezero po veličini u Vojvodini. Nastalo je u eolskom udubljenju istočno od Palića, južno od naselja Hajdukovo. Jezero je meridijanskog pravca pružanja, dužine 4,5 km sa širim delom na severu, širine 1 km i dubine ne veće od 1 m.¹⁾ Severni deo jezera je u procesu zabarivanja, obrastao bujnom vegetacijom. U močvarnom delu jezera se nalazi manje ostrvo izgradjeno od lesa, obraslo travom i pogodno za stanište raznih ptica. Zbog tih osobina je deo Ludoškog jezera proglašeno za strogi prirodni rezervat.

Druga dva jezera, Krvavo i Slano su manja, više zabarena. Nalaze se između jezera Palić i Ludoš i nemaju posebnih vrednosti za turizam.

R e č i c a K e r e š - je desna pritoka Tise. Izvire u Madjarskoj i sa severa se uliva u Ludoško jezero, protiče i ističe iz jezera u istočnom pravcu. Poslednjih godina ima sve manje vode, pre svega zbog smanjenja podzemnih voda u severnom delu Bačke, te neznatno utiče na osvežavanje vode u Ludoškom jezeru.

Od hidrografskih karakteristika Parka za turizam imaju određeni značaj i izvori termomineralne vode uz istočnu stranu jezera Palić u Omladinskom naselju. Termalna voda se crpi iz jedne bušotine koja daje vodu iz dva vodonosna sloja sa dubine od 480 i 560 m. Kapacitet bušotine je 420-450 l/min. a temperatura vode na izvorištu 48°C. Voda sadrži metan-propan gas koji se izdvaja tehnološkim postupkom odmah po izlasku iz bušotine.²⁾

1) Stanković, S.: op.cit.

2) Program Regionalnog parka "Palić-Ludoš", R.O. "Paligo-Palus", Palić.1987.

Institut za fizikalnu medicinu i rehabilitaciju SR Srbije izvršio je fizičko-hemijsku analizu vode kojom je utvrđeno da pripada grupi sumporovitih voda, koja je korisna za razne reumatske bolesti i kožna oboljenja. Voda ima veliku koncentraciju mineralnih sastojaka te je preporučljivo ograničeno vreme terapije. Bušotina je kaptažna i voda se za sada koristi jedino u dva manja otvorena bazena za sedenje, dok je kapacitet bušotine mnogo veći i voda se može koristiti na više načina.

KLIMA - Prema geografskom položaju i reljefnim karakteristikama širi prostor regionalnog parka Palić-Ludoš ima u proseku karakteristike vojvodjanske umerenokontinentalne klime, o čemu govore četiri godišnja doba sa oštrijim prelazom od zime ka letu nego od leta ka zimi.

Za turističku valorizaciju su bitni i neki od osnovnih klimatskih elemenata koji su dati u sledećoj tabeli, a preuzeti su sa meteorološke stanice na Paliću za period od 1948-1970. godine. ¹⁾

T₁ - Osnovni klimatski elementi - Regionalni park Palić-Ludoš

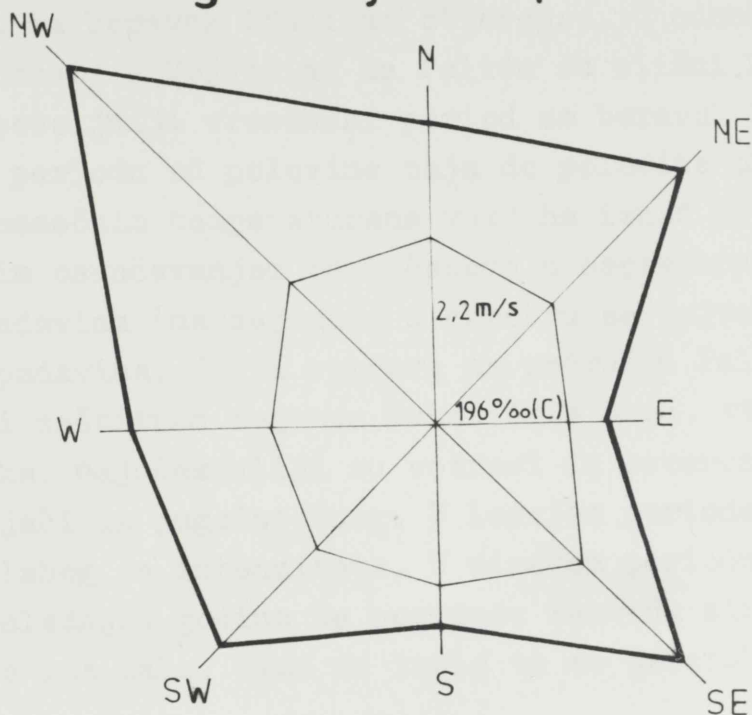
Sezona	Mesec	Sred. meseč. temp. vazd. (°C)	Relat. vlaž. vazd. (%)	Sume osunčavanja (h)	Vis. pada-vina (mm)	Broj dana bez padav.	Broj dana sa ja- kim vetrom	Sred. brz. vet- rova (m/s)
Predse- zona	April	11,5	68	201,9	42	17,7	4,5	2,13
	Maj	16,2	68	231,1	52	19,8	3,4	1,91
Glavna	Juni	19,7	68	258,5	65	20,6	2,6	1,67
	Juli	21,3	66	288,5	60	23,6	2,3	1,41
	Avgust	20,0	67	261,2	42	23,6	1,8	1,28
	Septembar	16,7	71	215,9	37	22,6	1,3	1,24
Postse- zona	Oktobar	11,1	76	147,3	28	24,0	1,5	1,32
	Godina	10,7	75	2037,0	525	239,8	30,9	1,68
Vojvo- dina	Godina	11,0	76	2068,6	611	238,1	35,2	2,27

1) Dr P.Katić, Dr D.Djukanović i P.Djaković: Klina Vojvodine, Novi Sad, 1969.god.

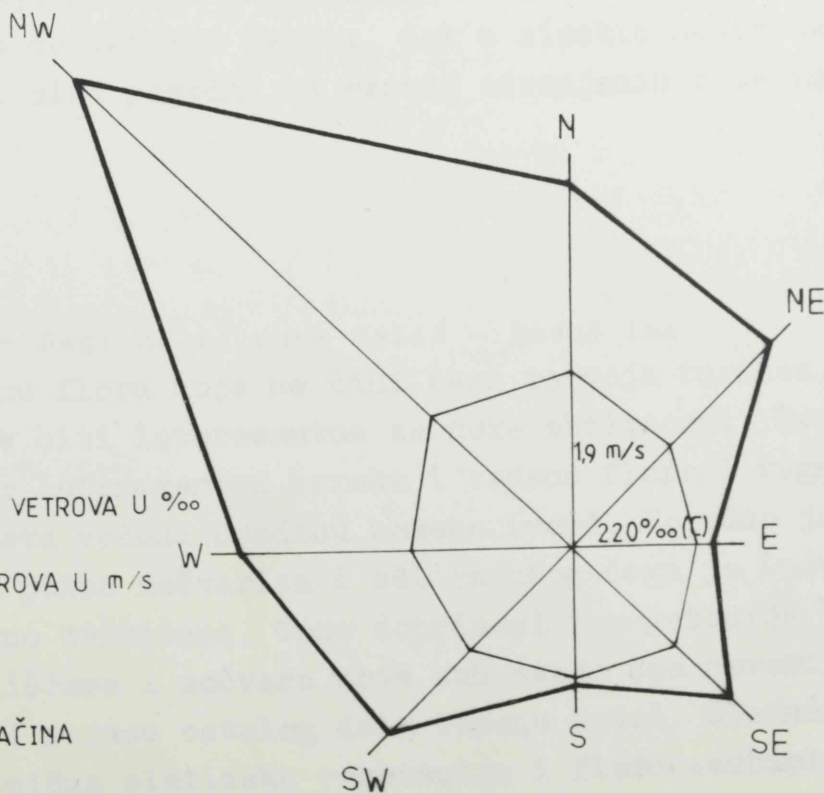
RASPODELA ČESTINA I JAČINA VETROVA I TIŠINA ZA SUBOTICU

GP 2

godišnja raspodela

letnja raspodela

- UČESTALOST VETROVA U ‰
- JAČINA VETROVA U m/s
- (C)‰ BROJ TIŠINA
- m/s SREDNJA JAČINA

Na osnovu analize prikazanih i drugih klimatskih elemenata može se reći da na teritoriji Parka vladaju povoljni klimatski uslovi za boravak ljudi na otvorenom. U odnosu na prosečne vrednosti u Vojvodini na Paliću su slični klimatski uslovi. Najpovoljniji vremenski period za boravak ljudi na jezeru je u periodu od polovine maja do polovine oktobra sa srednjim mesečnim temperaturama vazduha iznad 18°C sa prosečnim dnevnim osunčavanjem od 7 časova u septembru do 9 časova u julu. Padavina ima najmanje u oktobru sa najvećim brojem dana bez padavina. Jakih vetrova na području Palića nema, zahvaljujući zaštitnom dejstvu Subotičkih šuma. Učestalost nije visoka, najučestaliji su vetrovi iz severozapadnog pravca, a najjači iz jugoistočnog. U letnjem periodu ima malo vetra i slabog je intenziteta. U zimskom periodu klimatski uslovi poslednjih godina ne pogoduju razvoju zimskih sportova - snega ima malo, zime su tople te se jezerska voda ne leđi.

Može se zaključiti da prosečni godišnji i mesečni klimatski uslovi pogoduju razvoju mnogobrojnih aktivnosti čoveka u periodu od maja do oktobra meseca, dok u zimskim mesecima klimatski uslovi nisu pogodni za razvoj odredjenih zimskih sportova.

BILJNI SVET - Regionalni park Palić - Ludoš ima

specifičnu floru koja ne čini bazu razvoja turizma, ali posredno može biti interesantna za neke aktivnosti. Svakako da je posebno interesantna barska i vodena flora i vegetacija koja obrasta vodenu sredinu basena Ludoš. Pogodno je stanište mnogih ptica močvarica i selica zbog čega je Ludoško jezero i posebno zaštićeno. Tome doprinosi i vegetacija i flora slatinskih lišćara i močvara koje zahvataju ceo severni deo u priobalju i pojasu ostalog dela basena Ludoš. Sledeća grupacija je tipična slatinska vegetacija i flora zastupljena

na velikim površinama zamljišta slatinastog karaktera, a najviše oko manjih depresija. Autohtona stepska vegetacija i flora očuvana je na suvim eksponiranim terenima na lesnoj zaravni i između Palićkog i Ludoškog jezera. Na ostalim delovima Parka nema autohtone vegetacije ni interesantne ljudskim radom stvorene. Izuzetak je Park Narodnih heroja, Botanička bašta, rasadnik i Park fizičke kulture koji čine prijatan zeleni ambijent i doprinose atraktivnosti celog prostora, a nalaze se u pojasu između jezera i naselja Palić, ukupne površine oko 7 ha, u kojima ima više zaštićenih drvoreda i pojedinih stabala.

ŽIVOTINJSKI SVET - U Regionalnom parku nema šumskih površina te nema ni krupne i sitne divljači niti ptica koje žive u šumi. Međutim, sama jezera i obala su staništa drugih vrsta životinja koje se mogu turistički valorizovati. Jezera imaju puno riba naročito Ludoško jezero, nekada glavni snabdevač Palića i Subotice ribom. Posle revitalizacije Palića unete su nove vrste riba, tako da jezera imaju puno riba po broju, ali siromašna su po vrstama. Ima ukupno 8 vrsta riba: štuka, karaš, šaran, tolstolobik, amur, linjak i druge. Poslednjih godina pokušava se sa unošenjem novih plemenitijih vrsta riba. Najinteresantnije i najznačajnije su ptice čija se staništa nalaze u svim močvarnim delovima južnog dela Palića i na Ludoškom jezeru. Ptičiji svet raspoređen je u četiri biotopa: 1. biotop jezera i močvara; 2. livada; 3. kultiviranih stepa i 4. biotop vinograda i voćnjaka. Najbogatiji je biotop jezera i močvara sa 27 vrsta ptica gnjezdarica od kojih su najznačajnije: siva čaplja, čak, bela čaplja, kormoran i druge.¹⁾

Najugroženiji je biotop livada, jer se livade pošumljavaju i time menjaju uslovi za život sadašnjih 18 vrsta ptica gnjezdarica, ali one nisu turistički atraktivne.

¹⁾ Program Regionalnog parka "Palić-Ludoš", R.O. "Paligo-Palus", Palić. 1987.

Svojevrsnu vrednost i turističku atraktivnost ima ZOO vrt u čijem se vrednom i interesantnom ambijentu nalazi veliki broj raznovrsne divljači sa svih kontinenata.

POSEBNE PRIRODNE VREDNOSTI - Dobar geografski položaj, sačuvane izvorne prirodne karakteristike vojvodjanskog prostora, kao i radom čoveka delimično izmenjena priroda, uticale su da se širi prostor dva najveća prirodna vojvodjanska jezera stave pod posebnu zaštitu kao regionalni park. Osnovne prirodne vrednosti, odnosno temeljni fenomen ovog regionalnog parka su jezera Palić i Ludoš koje kao takve treba čuvati i održavati im karakteristike zbog kojih su zaštićeni. U tome je najznačajnije očuvanje potrebnog nivoa vode i čistoće vode, kao preduslova očuvanja drugih prirodnih vrednosti: ribljeg fonda, ptičijeg sveta, vegetacije i drugo. Regionalni park predstavlja sačuvane izvorne osobenosti prirode i kvalitetne izmenjene osobenosti prirode koje predstavljaju uslov za rekreaciju i turizam, za zadovoljenje vaspitno-obrazovnih, zdravstvenih, kulturnih i naučnih potreba radnih ljudi i građana. Na prostoru Palić-Ludoš izuzetnu prirodnu vrednost ima severoistočni deo Ludoškog jezera koji je zaštićen kao strogi prirodni rezervat. U njemu je izvornost prirodnih odlika očuvana neizmenjena, odnosno neznatno izmenjena ljudskom delatnošću i od naročitog je naučnog, obrazovnog, i kulturnog značaja.

Izvorne prirodne karakteristike Ludoša su bujna barska i močvarna vegetacija i vegetacija slatinastih lišćara koje predstavljaju stanište velikog broja ptica močvarica, i mesto gde se one gnezde.

Ludoško jezero je prolazna ornitološka stanica velikog broja ptica koje u različitim godišnjim dobima migriraju kroz našu zemlju u pravcu severa ili juga. Ono je i prirodno pribežište za mnoge naše vrste ptica koje se ovde gnezde ili stalno borave, kao i za mnoge druge divlje životinjske vrste. Jezero predstavlja takvu vrstu životne sredine u kome se mogu u zadovoljavajućem opsegu pratiti odnosi u okviru pojedinih bioloških vrsta, odnosi medju različitim vrstama i njihovi odnosi prema sredini na koju još uvek čovek znatno utiče različitim delatnostima privrednog ili neprivrednog karaktera.

Osim pomenutih prirodnih vrednosti na teritoriji Parka se nalaze retki primerci biljnog sveta koji su zaštićeni kao prirodni spomenici. To su: stablo poljskog jasena (*Fraxinus augustifolia* L.Vahl) u parku Narodnih heroja i dva stabla močvarnog čempresa (*Tahodium distichum* Rich) u istom parku, a nalaze se i veći broj evidentiranih prirodnih vrednosti čiji se značaj još uvek utvrđuje.

STABILNOST EKOSISTEMA I STANJE ZAŠTITE PRIRODE

Stabilnost ekosistema i stanje zaštite prirode su preduslov kako daljeg statusa zaštićenih delova prirode tako i uslov turističke valorizacije Regionalnog parka.

Jezero Palić je koliko prirodno jezero po svojoj prvobitnoj genezi toliko i antropogeno jezero po je obimnim radovima izmuljivanja izvršena revitalizacija jezera i pri tome delimično prekinut prirodni proces razvoja jezera, a izvršena je i znatna urbanizacija okolnih prostora jezera.

1) Izvor: Centralni registar zaštićenih delova prirode u SAP Vojvodini, Pokrajinski zavod za zaštitu prirode.

Prvobitno, voda Palićkog jezera je imala određenu lekovitost, a po karakteru je bila natrijum kabronatno-hloridna. S obzirom da se jezero nalazi na najnižoj nadmorskoj visini površinske vode su oticale u jezero. Osim toga, urbanizacija i industrijalizacija Subotice uticali su da se povećaju otpadne vode iz Subotice koje su neprečišćene upuštane u jezero. Postepeno je voda bivala sve više zagadjena i 1971. godine jezero je doživelo katastrofu. Od 1971. do 1975. godine jezero je očišćeno, produbljeno, napunjeno čistom vodomčime je vraćeno u život. Medjutim, posle sanacije i punjenja jezera vodom osnovni problemi očuvanja kvaliteta jezerske vode još uvek nisu rešeni. Za sada se za snabdevanje jezera čistom vodom koriste prečišćene otpadne vode Subotice. Vode se prečišćavaju u centralnom prečistaču na principu konstantnog prečišćavanja otpadnih voda aktivnim muljem, a zatim u oksidacionom jezeru pod aerobnim uslovima. Praćenje kvaliteta voda koje se slivaju u jezero i vode u jezeru pokazuju da željeni rezultati nisu postignuti u potpunosti. Voda je iz godine u godinu sve više zagadjena. Sada je IV klase čistoće što ne zadovoljava kriterijume turističkog korišćenja. Veleži se povećanje broja koliformnih bakterija i klica fekalnog porekla. Količine rastvorenog kiseonika u vodi su još uvek stabilne, ali biološka potrošnja kiseonika ima tendenciju porasta, a u pojedinim letnjim mesecima je kritična. Ovi rezultati govore o obnovljenom procesu odumiranja jezera u početnim fazama, kao posledica većeg pritiska fekalija i drugih otpadnih voda i otpadnog materijala. To sve znači da je ekosistem Palićkog jezera nestabilan, da je stalno pod nedovoljno kontrolisanim čovekovim uticajem i da se moraju dalje tražiti rešenja za osvežavanje jezerske vode.

Stanje zaštićenosti Ludoškog jezera je povoljnije. Svojom lokacijom udaljenijom od gradskih naselja i svojim posebnim statusom kao Strogog rezervata jezero odoleva uticajima zagađivanja vode, mada su i ovde evidentirani mnogi sadržaji u vodi čije veće koncentracije bi mogle ugroziti ekosistem.

Osim zaštite same vode, poseban problem očuvanja stabilnosti ekosistema u Regionalnom parku je zaštita svih drugih elemenata životne sredine: podzemnih voda, zemljišta i vazduha.

U širem regionu oko jezera izvršeno je kanalisanje rečice Kereš koja je sada kanal, a ne prirodni tok; isušuju se bare i močvare čime se gube prirodna staništa ptica močvarica. Poseban problem je i stalno opadanje nivoa podzemnih voda što je po Bukurovu ¹⁾ posledica pošumljavanja i vezivanja živog peska. Vode je sve manje u izdani i priticanje sve slabije. Problem je posebno izražen u periodima sušnih godina.

Privodjenjem poljoprivrednoj nameni i obradi zemljišta između jezera Palić i Ludoš gube se autohtoni stepski pejzaži vojvodjanske ravnice koji su ovde pod zaštitom. Takođe, primenom savremenih metoda zaštite bilja i djubrenja zemljišta na nekontrolisan način povećava se i količina otrova u podzemnim freatskim vodama i u jezerima u koja se sliva površinska voda.

Osim zaštite voda i zemljišta na ukupnu stabilnost ekosistema utiče i kvalitet vazduha. Na prostoru regionalnog parka

1) B. Bukurov: Fizičko-geografski problemi Bačke, posebno izdanje SANU, Knj. 43. Beograd 1975.

Palić-Ludoš, ovaj problem još uvek nije akutan, ali blizina Subotice i industrijske zone povećava koncentraciju otpadnih i otrovnih gasova te se kontrola kvaliteta vazduha mora stalno voditi jer može uticati na biljni i životinjski svet.

Može se zaključiti da su ekosistemi Regionalnog parka labilni da su stalno pod nepovoljnim uticajem ljudskih aktivnosti u prostoru i da se za dalju stabilizaciju moraju stalno unapredjivati i organizovati mere i režimi zaštite.

TURISTIČKA VREDNOST PRIRODNIH KARAKTERISTIKA

Analizom prirodnih karakteristika Regionalnog parka Palić-Ludoš utvrdili smo opšta i posebna svojstva tog prostora, koji se sada mogu turistički valorizovati i utvrditi opšte turističke vrednosti i turistički značaj. Rezultat turističke valorizacije je prikazan u narednoj tabeli:

T₂ - Turistička vrednost i značaj prirodnih karakteristika-
Regionalni park Palić-Ludoš

Kriterijumi vredno- vanja	Osnovne prirodne karakteristike					
	Re- ljev	Hidro- grafija	Klima	Biljni svet	Život. svet	Poseb. prir. vred.
1. Opšta svojstva	1	3	2	2	2	3
2. Spec.svojstva (retkost)	2	3	1	3	3	4
3. Atraktivnost	2	3	1	2	3	4
4. Korisnost (moguć- nost tur.iskorišč.)	2	4	1	2	4	3
5. Konkurentnost	1	3	1	2	3	4
I. Opšta vrednost	1,6	3	1	2,2	3	3,6
II. Turistički značaj	2	3	1	2	3	4

Iz prethodne tabele se jasno uočava da najveću opštu vrednost i turistički značaj imaju posebne prirodne vrednosti, odnosno to je strogi prirodni rezervat Ludoš. Retkost, atraktivnost i konkurentnost ovog rezervata prirode su međunarodnog značaja i na njima može i treba da bazira usmerena turistička ponuda ka specifičnoj turističkoj potražnji (grupe ili pojedinci: naučnici, biolozi, ekolozi, ornitolozi, grupe djaka i studenata, ljubitelji zaštićenih prirodnih vrednosti). Dobru opštu vrednost i nacionalni značaj imaju i hidrografske karakteristike, a pre svega jezero Palić i životinjski svet, odnosno bogatstvo ptičijeg sveta na Ludošu. Palićko jezero ima izuzetne mogućnosti turističke valorizacije kroz različite oblike turizma: kupališni, sportsko-rekreativni za mnoge aktivnosti u i na vodi. Turistička prezentacija životinjskog sveta je moguća kroz razne oblike turizma u zavisnosti da li je to bogatstvo ptičijeg sveta na Ludošu, riblji fond ili ZOO vrt.

Najmanje se turistički mogu valorizovati klima i reljef jer imaju opšta svojstva vojvodjanskog prostora, ali je bitno da ne utiču ograničavajuće na razvoj turizma, jer nemaju negativna svojstva.

Može se konstatovati da prirodne karakteristike Regionalnog parka Palić-Ludoš predstavljaju realne faktore i bazu razvoja turizma.

ANTROPOGENI FAKTORI TURISTIČKOG RAZVOJA

Antropogene vrednosti su bitan faktor razvoja turizma. U zaštićenim delovima prirode kao što je Palić-Ludoš, one su pretežno dopunski faktori turističke ponude, ali bitni za kompletiranje ponude i obogaćenje sadržaja turističkog boravka.

KULTURNO-ISTORIJSKE ZNAMENITOSTI

Interesantan geografski položaj jezera Palić i Ludoš na rubu peščare i lesne zaravni još od praistorije je privlačio ljude da tu borave. Na području Regionalnog parka otkriveno je više arheoloških nalazišta koji su danas bez vidljivih tragova u prostoru. Vredni pronadjeni predmeti - nastambe, grnčarija, grbovi Sarmata, predmeti od bronzе, avarski koštani predmeti i drugi, čuvaju se u muzejima, a mogu da posluže kao motiv za suvenire. Do XVIII veka ova područja se koriste kao bogata lovišta i robolovni tereni, a krajem XVIII veka počinje eksploatacija slatinastih površina i gradi se prva krčma. U to vreme otkriva se i lekovitost mulja i prijatnost jezera za kupanje. Od tada se na Paliću prepliću želje bogatih gradjana, uprave grada Subotice i naroda oko korišćenja jezera. Oko 1840. godine počinje podizanje Velikog parka i uredjenje i izgradnja kupališta i letovališta na širem prostoru Palića koji obuhvata naselje Palić i širi prostor oko njega. Jezero Ludoš se u to vreme i dalje koristi za ribolov.

Prvi hotel, današnji hotel Park, podignut je 1860. godine i imao je 32 sobe. Od tada je na širem području Palića izgradjen čitav niz vila, letnjikovaca koje su postale osobenost ovog tada nadaleko čuvenog letovališta. Uz samo jezero su uredjeni i izgradjeni "Muški" i "Ženski štrand"; zgrada železničke stanice u koju su vozom iz Subotice leti, nedeljom i praznicima dolazili brojni Subotičani¹⁾ Najčuvenija zgrada je "Bagoljvar" (1892) kao središte sportskog kompleksa, gde su biciklistička staza i brojni sportski tereni tada nadaleko čuvenog Palića po sportskim rezultatima, manifestacijama i takmičenjima. Interesantni objekti koji svi zajedno čine ambijentalnu osobenost Palića su objekti Kupališta, letnjikovaca.

¹⁾ Prostorni plan opštine Subotica do 2000. g. Zavod za urbanizam i geodeziju Subotica i Jugoslovenski institut za urbanizam i stanovanje Beograd, Subotica, 1976.

Vodotoranj, Velika terasa, Žensko kupatilo, objekti ZOO vrta. Svi ovi objekti imaju i svoje turističke vrednosti jer sa sobom nose tragove kulturno-istorijskog razvoja Palića kao lokaliteta i sportsko-rekreativnog kompleksa iz vremena velikog začetnika sportskog života Subotice Lajoša Verneša.

Drugi spomenici kulture na Paliću nema mnogo i ne predstavljaju posebnu turističku vrednost i atraktivnost. To su skulpture u parku i u ZOO vrtu.

Etnosocijalne i ambijentalne
karakteristike prostora

Svojim istorijskim razvojem kao letovalište i izletišta širi prostor Palića sa okolnim naseljima i salašima poprimao je velike etnosocijalne i ambijentalne vrednosti. Čistih, autentičnih seoskih ambijentalnih celina više nema. Pojedinačni objekti-salaši, kuće u naseljima Čurgo i Šupljak, ambari, peći, čuvaju osobenosti narodnog graditeljstva ovog kraja. Ako tim vrednostima priključimo i već pomenute objekte na Paliću i ambijentalne vrednosti Velikog parka i ZOO parka, možemo oceniti da na prostoru Regionalnog parka ima vrednih objekata i ambijenata koje treba čuvati i koji mogu biti i turistički atraktivni. Sigurno je da bi turistička vrednost ovih objekata i ambijenata bila i veća ukoliko bi bila na jednom mestu u etnoparku, na primer, ili ukoliko bi bili privedeni nekoj nameni koja je u skladu sa turističkim razvojem.

MANIFESTACIJE

Raznovidne prirodne i stvorene ambijentalne vrednosti, kao i bogat i raznovrstan istorijski razvoj, utiču i na organizovanje raznih manifestacija najčešće kulturno-umetničkog i sportskog karaktera. Nekada su na Paliću bile organizovane brojne manifestacije, pre svega sportske, po čemu je Palić bio poznat širom Jugoslavije. Od tradicionalnih manifestacija, sigurno da je najznačajnija Dužijanica kao manifestacija kulture i običajnih svečanosti vojvodjanskih narodnosti. Odredjene vrednosti imaju i berbanski dani i ribarske večeri. Brojne su i sportske i sportsko-rekreativne priredbe kao što je Medjunarodno takmičenje u ribolovu. Značajni su pokušaji organizacije muzičkih festivala, pozorišnih predstava na otvorenom, na Paliću i Ludošu. Međutim, većini ovih manifestacija nedostaju specifičnost, tradicionalnost i originalnost sadržaja, što bi im dalo i karakter turističkih atraktivnosti. Daleko su veće potencijalne mogućnosti organizovanja manifestacija od sadašnjeg nivoa, posebno imajući u vidu blizinu Subotice i bogatstvo kulturnog sadržaja u njoj, a i potrebu formiranja specifičnog kulturnog identiteta Palića.

TRADICIONALNO KULINARSTVO

Dug istorijski razvoj, promene vlasti kroz istoriju i položaj regionalnog parka, uticali su na nastanjivanje različitih naroda i narodnosti. Svaki narod ili narodnost ima svoje tradicionalne običaje u načinu života, koji utiču i na kulinarnost. Etnosocijalni momenti u životu ljudi mogu imati visoku turističku atraktivnost ukoliko se na pravi način ponude turistima. Sigurno je da se na Paliću može i mora nuditi tradicionalna kuhinja narodnosti koje ovde žive, ali i

ishrana i piće vezano za tradicionalno privredjivanje, riba, vino, med. Specijalizovani restorani su sigurno pravo mesto za plasiranje proizvoda tradicionalnog kulinarstva, a takvih danas na Paliću nema, sem jedne riblje čarde nezadovoljavajućeg nivoa usluga.

TURISTIČKA VREDNOST ANTROPOGENIH FAKTORA

Analizom antropogenih faktora turističkog razvoja utvrđena su opšta i posebna svojstva pojedinih faktora koji se mogu turistički valorizovati. Turistička valorizacija je primenjena na 5 osnovnih faktora: kulturno-istorijske znamenitosti, etnosocijalne i ambijentalne karakteristike, (manifestacije i kulinarstvo). Rezultati turističke valorizacije prikazani su u narednoj tabeli:

T₃ - Turistička vrednost i značaj antropogenih faktora
- Regionalni park Palić-Ludoš

Kriterijumi vrednovanja	Osnovni antropogeni faktori				
	Kultur. istorij. znamen.	Etnosoc. karakt.	Ambijen. vrednos.	Manife- stacije kulin.	Tradic. kulin.
1. Opšta svojstva	2	2	3	3	2
2. Specifična svojstva (retkost)	1	2	4	2	1
3. Atraktivnost	1	2	4	1	1
4. Mogućnost turist. iskorišćavanja (korisnost)	2	2	3	3	3
5. Konkurentnost	2	2	3	2	1
I. OPŠTA TURISTIČKA VREDNOST	1,6	2	3,4	2,2	2
II. TURISTIČKI ZNAČAJ	2	2	3	2	2

Opšta svojstva antropogenih faktora su zadovoljavajuća do dobra, a najvrednije su ambijentalne vrednosti i manifestacije. Za turističko aktiviranje su mnogo značajnija specifična svojstva, odnosno da li neki turistički resurs poseduje svojstvo retkosti ili atraktivnosti po oblicima ispoljavanja, jer ih te karakteristike čine konkurentnim na turističkom tržištu. Po svim svojstvima se izdvajaju ambijentalne vrednosti, odnosno specifičan ambijent Velikog parka, ZOO parka, ženskog štranda, po čemu je Palić prepoznatljiv i u nacionalnim granicama i što je osnovno obeležje Palića u dosadašnjem razvoju turizma. Najnižu opštu turističku vrednost imaju kulturno-istorijske znamenitosti kojih skoro da i nema na ovom prostoru i kulinarstvo kod koga su veoma slabi pokušaji da se učini atraktivnim za posetioce. Etnosocijalne karakteristike su danas nezapažene u prostoru, mada je sigurno da se formiranjem etnoparka i prikupljanjem na jednom mestu vrednih objekata, predmeta sa etnografskim obeležjima i ovi resursi mogu turistički iskorišćavati.

Turističkom valorizacijom je utvrđeno da najveći turistički značaj imaju danas ambijentalne vrednosti. Medjutim, potencijalne mogućnosti turističkog aktiviranja imaju i manifestacije i kulinarstvo ukoliko se osmisli njihova ponuda i učini atraktivna i konkurentna na turističkom tržištu. Mogući oblici turizma su kulturnomanifestacioni, sportsko-manifestacioni i slično.

MATERIJALNA BAZA RAZVOJA TURIZMA I PROSTORNA ORGANIZACIJA

Materijalna baza je bitan faktor razvoja turizma, onaj faktor u kome se direktno realizuje turistička potrošnja. Predstavlja elemenat nadgradnje i od uklopljenosti materijalne baze u uslove i karakter prirodnih i antropogenih faktora zavisi i realizacija turističkog prometa.

U regionalnim parkovima prirode prostorna organizacija i uredjenost teritorije je preduslov sinhronizovanog razvoja turizma sa uslovima koje taj prostor pruža. U tom smislu potrebno je izvršiti turističku valorizaciju i oceniti uticaj materijalne baze i prostorne organizacije regionalnog parka na razvoj turizma.

PROSTORNA ORGANIZACIJA REGIONALNOG PARKA

Pravilnikom o obimu, vrsti i stepenu zaštite u regionalnom parku Palić-Ludoš donetim na bazi Odluke o proglašenju, utvrdjene su dve zone u Parku:

1. Turistička zona - koja obuhvata: korita jezera Palić, Ludoš i Omladinsko jezero, pojas oko jezera širine 500 m. Veliki park, Park fizičke kulture i Vikend naselje na Paliću, i
2. Zona strogog prirodnog rezervata "Jezero Ludoš". Iako je Odlukom o proglašenju i Programom zaštite Regionalnog parka predviđeno i utvrdjivanje zaštitne zone oko Regionalnog parka ta zona nije utvrdjena te nisu predviđeni ni uslovi zaštite.

Pomenutim Pravilnikom predviđene su delatnosti, radovi, aktivnosti i način ponašanja u obe zone što će biti detaljnije obradjeno u delu o projekciji razvoja turizma. Ovde ćemo oceniti vrednost prostora.

Koncepcija uredjenja turističke zone uradjena je Idejnim urbanističkim planom ¹⁾ ali pre revitalizacije jezera, te mnoga prostorna rešenja ne mogu se realizovati u današnjim uslovima. U prostoru se može naslutiti turistička zona s obzirom

1) Zavod za urbanizam i geodeziju Subotica-Idejni urbanistički plan turističke zone jezera Palić, Subotica 1973.

da se ova prostire na celoj teritoriji gde već ima objekata u funkciji turizma ili odgovarajuće opreme. U turističkoj zoni se u Velikom parku u severnom delu jezera nalazi turističko ugostiteljski objekti, ZOO-vrt, objekti plaže. Na istočnoj obali jezera Palić se nalaze u smeru sever-jug: Omladinsko naselje, Kampnaselje, vikend naselje, kompleksi bazena, gradska plaža i sportski centar. Na zapadnoj strani jezera za sada nema sadržaja koji su u funkciji turizma.

Na prostoru izmedju jezera Palić i Ludoš nema sadržaja vezanih za razvoj turizma. To su većinom slatinaste površine privedene poljoprivrednoj nameni i ulica naselja Šupljak koja ima specifičan razudjen oblik jer se kuće prostiru duž atarskih puteva na celom području izmedju jezera Palić i Ludoš.

Regionalnom parku pripadaju i naselje Palić i Hajdukovo, medjutim njihov prostorni razmeštaj i uredjenje nisu obuhvaćeni Pravilnikom o obimu, vrsti i stepenu zaštite u regionalnom parku, sem odredbi koje se odnose na zaštitu vode, vazduha i zemljišta. Takodje nije jasno definisano kojoj zoni pripadaju ova dva naselja što bi bilo neophodno u cilju zaštite ovog prostora.

Zona strogog prirodnog rezervata obuhvata severoistočni deo Ludoškog jezera i u njoj vladaju posebni najstrožiji režimi zaštite. U toj zoni nema izgradjenih objekata niti opreme te još uvek ima uslova da se sprovodi adekvatna zaštita. U severnom delu Ludoškog jezera, zapadno od ove zone postoji ugostiteljski objekat sa platoom ispred, gde se nakad održavaju pozorišne predstave. Diskutabilno je, da li su ove aktivnosti poželjne u neposrednoj blizini strogog rezervata.

Iz pregleda prostorno-planske dokumentacije, kao i na bazi uvida na terenu uočeno je da Regionalni park još uvek nije do kraja prostorno-planski rešen u postojećim uslovima jezera, niti su precizno definisane zone sa različitim nivoima zaštite, što sigurno utiče i na neplansko korišćenje i uređenje prostora.

TURISTIČKI OBJEKTI

Na severnom i istočnom pojasu oko jezera Palić razvojem turističko-rekreativnih i sportskih aktivnosti, podignuti su mnogi turističko-ugostiteljski i drugi objekti. Pojedini su zapušteni i sada se ne koriste a neki su skoro rekonstruisani ili su u fazi rekonstrukcije. Ovde ćemo istaći one objekte koji se mogu uključiti u turističku ponudu Palića.

TURISTIČKO-UGOSTITELJSKI OBJEKTI su locirani u severnom i istočnom delu jezera. Od smeštajnih objekata postoje: hotel, pansion, prenoćište, auto-kamp sa bungalovima i kamp mestima i više odmarališta radnih organizacija. U toku istraživanja nisu dobijeni tačni podaci o broju ležajeva odmarališta. Pojedini objekti imaju i do 50 ležaja sa punim komforom te bi bilo korisno njihovo uključivanje u turističku ponudu Palića.

T₄ - Smeštajni turistički objekti na Paliću - 1987. 1)

Vrsta objekta	Naziv	Kategorija	Broj soba (šatora)	Broj ležaja
Pansion	Jezero	I	30	58
Pansion	Park	I	44	70
Prenoćište	Sport	-	27	54
Odmaralište RO	-	-	15	30
Kamp	-	III	15	30
UKUPNO:	-	-	131	242

1) Izvor podataka: Popis ugostiteljskih objekata u SAP Vojvodini 1987.god. Izvorni podaci, Pokrajinski zavod za statistiku.

Ovi objekti se nalaze u vikend zoni na istočnom delu jezera. Niže su kategorije, sem pansiona Jezero koji je I kategorije, ali malog kapaciteta.

U periodu od 1985. godine izvršena je rekonstrukcija hotela Jezero, te danas ovaj hotel ima 2 jednokrevetne i 28 dvokrevetnih soba sa punim komforom. Ostala dva objekta su nedovoljnog komfora i opremljenosti. U autokampu su 15 bungalova i još oko 200 kamp mesta. Kamp nije u potpunosti savremeno opremljen te ga treba dalje opremiti. Prema pomenu-tom izvoru podataka na Paliću ima 131 soba, odnosno 242 turistička ležaja, oko 200 kamp mesta i neutvrđen broj ležajeva u odmaralištu. Može se oceniti da turističko-ugostiteljski smeštajni objekti ni po komforu ni po opremljenosti ne zadovoljavaju u potpunosti potrebe turističkog razvoja Regionalnog parka i da su kočnica daljeg turističkog razvoja.

Od drugih ugostiteljskih objekata na Paliću su još restoran, koji je ujedno i restoran hotela Jezero, zatim ribarska čarda i dva restorana na istočnoj obali jezera kod sportskog centra. Restorani ne odgovaraju u potpunosti potrebama razvoja turizma ne toliko po kapacitetu koliko po jednostavnoj ponudi i nižem nivou usluga. U toku glavne sezone oko jezera radi još veći broj manjih ugostiteljskih objekata - bifea, kioska i dr.

TURISTIČKI OBJEKTI SA SPECIFIČNOM PONUDOM

OMLADINSKO NASELJE je locirano u severoistočnom delu Omladinskog jezera. Kompleks poseduje objekte za kolektivni smeštaj dece i omladine koji se koriste za omladinske radne akcije, za smeštaj učenika u školi u prirodi i poslednjih godina u toku letnjih meseci kao međunarodni kamp mladih istraživača.

Sigurno je da jedan ovakav kompleks treba održavati, dalje opreмати i uredjivati jer ima puno razloga za takve aktivnosti u zaštićenom delu prirode kao što je Regionalni park Palić-Ludoš.

Turistički objekti u regionalnom parku su raznovrsni po nameni, sadržaju, po kategoriji i opremljenosti. Opšti zaključak bi bio da ne odgovaraju u potpunosti nameni Parka po sadržaju ponude, ali ni po kategoriji i opremljenosti objekata. Još manje su za sada atraktivni i konkurentni na turističkom tržištu. Medjutim, mogućnosti turističkog plasmana ovih objekata sigurno mogu biti mnogo veće uz zadovoljenje savremenih uslova o kategorizaciji i opremljenosti turističkih objekata.

Od drugih objekata koji bi mogli činiti deo turističke ponude treba spomenuti VIKEND NASELJE. Nalazi se na istočnoj obali jezera, južno od sportskog centra. U vikend naselju ima između 300 i 350 kuća različite veličine, starosti, opremljenosti i izgleda. Procenjuje se da u njima ima oko 1500 ležajeva koji za sada koriste isključivo vlasnici objekata. Vikend naselje nije blagovremeno isplanirano i urbanizovano te ne predstavlja ni malo atraktivan deo parka.

KOMPLEKS ZOO VRTA u severozapadnom delu Regionalnog parka je posve specifičan i turistički atraktivan iz više razloga. Kompleks je prostorno lepo uredjen i osmišljen, sa interesantnim objektima u kojima je smešten veliki broj raznovrsnih životinja. Osim toga, kompleks je hortikulturno uredjen, a sadrži i druge dopunske sadržaje kulture i ugostiteljstva atraktivne za decu, kao glavne posetioce ZOO vrta.

Danas je ZOO vrt jedna od najvećih atrakтивности Regionalnog parka.

SPORTSKO-REKREATIVNI TERENI I OBJEKTI

Područje Palića je još iz prošlog veka privlačilo stanovnike da dodju na kupanje, odmor i razonodu na obale Palićkog jezera. Od vremena Lajoša Vermeša, Palić je poznat po sportskim terenima, objektima i aktivnostima, po vrhunskim i raznovrsnim takmičenjima. Sportski život na Paliću ima dužu tradiciju što se odrazilo i na današnju opremljenost prostora sportskim objektima.

Danas se jezero koristi za kupanje za šta postoje velike dobro opremljene plaže: za veslanje, jedrenje, kajakarenje i jedrenje na dasci za šta postoji odgovarajuća oprema i rekviziti koji se mogu iznajmljivati. Težnja je da se sportovi na vodi i posebni objekti lociraju u severozapadnom delu jezera gde i danas postoji objekat veslačkog kluba. Na istočnoj obali jezera, južno od velike plaže nalazi se sportski centar u kome je stadion sa atletskom stazom, a u neposrednoj blizini i košarkaško, rukometno i odbojkaško igralište. Objekti su dobrog kvaliteta i pružaju mogućnosti i za vrhunska takmičenja, sem u atletici. Na Paliću se nalaze i teniski tereni što je u savremenom turizmu neizbežan sadržaj. Ukupno na Paliću ima 4 fudbalska igrališta, 3 košarkaška terena, 3 terena za rukomet, 5 za odbojku, 6 teniskih terena i 1 dvorana za kuglanje sa 4 automatske staze. Ovi tereni u sprezi sa mogućnostima za sportove na vodi pred-

stavljaju na današnjem nivou razvoja turizma osnovu i jedan od osnovnih motiva dolaska turista. Od ostalih objekata treba spomenuti i bazen sa termalnom vodom. Postoje 3 manja bazena, od kojih je jedan dubine 130 cm i veličine 13 m x 25 m, a druga dva su mala i prilagodjena za sedenje i svi su otvoreni.

Bazeni se za sada koriste u zdravstveno-lečilišne svrhe. Velika je potreba i mogućnost da se na Paliću izgradi zatvoreni bazen olimpijskih razmera koji bi se punio termalnom vodom iz bušotina. Na Paliću nedostaju sale za sportske aktivnosti koje se odvijaju u zatvorenom prostoru, kao što su: stoni tenis, gimnastika, sportovi i rekreativne aktivnosti, trim kabineti i drugo. Stalni su pokušaji da se objekat Velike terase za to nameni, ali sve je za sada na pokušajima.

U slobodnom prostoru oko jezera ima više trim staza i staza za zdravlja. Sigurno je da se tu moraju naći još i obeležene staze za bicikle, igrališta za decu sa poligonima i sličnom opremom.

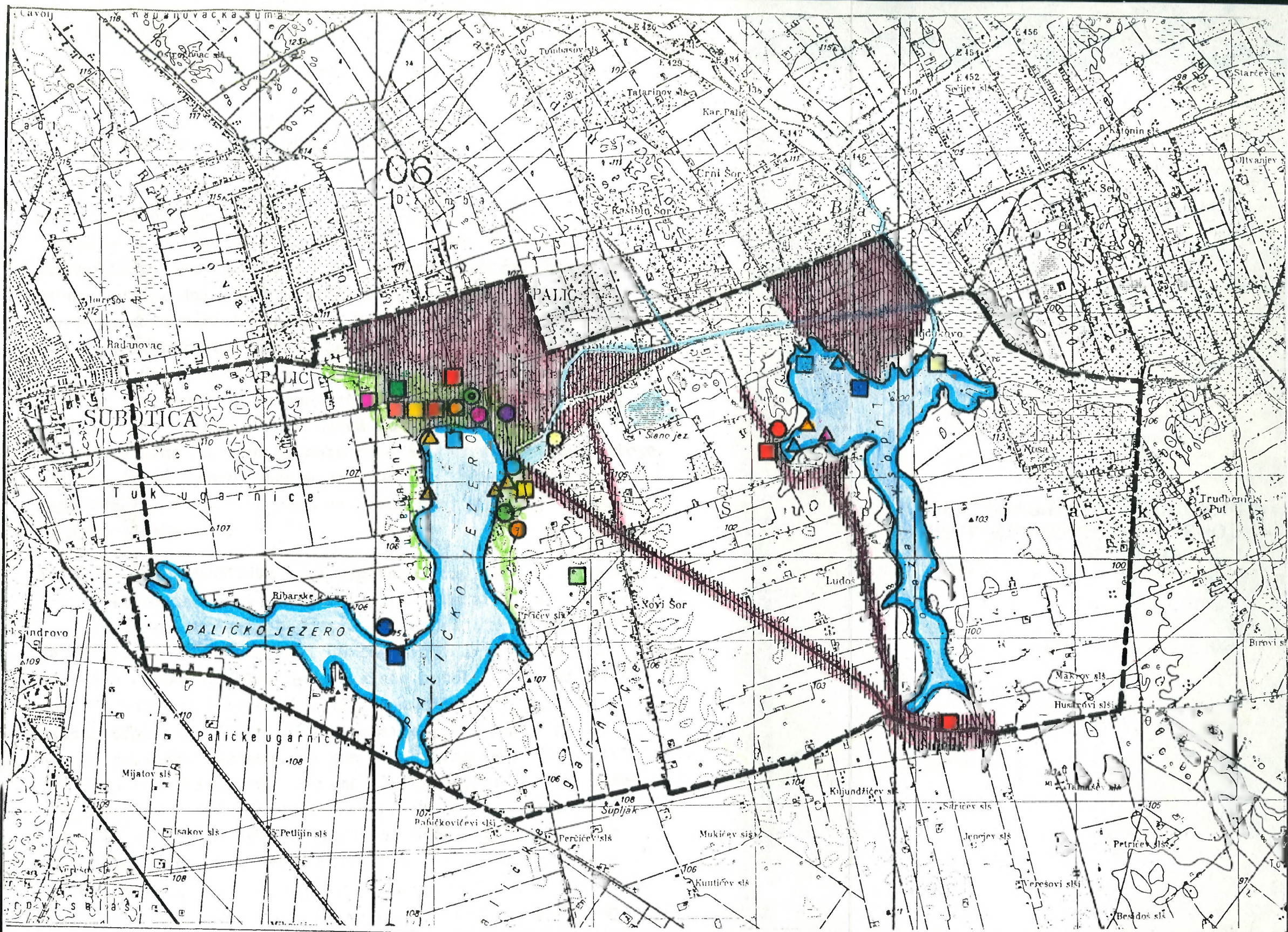
U celini, Regionalni park poseduje znatne sportsko-rekreativne sadržaje i objekte na kojima bazira i turistička ponua Palića. To je jedan od najkompleksnijih sportsko-rekreativnih centara u Vojvodini. Potrebno je i dalje podizati kvalitet objekata i manjim intervencijama opremiti i obogaćivati prostor sportskih objekata koji bi ih učinili konkurentnijim u odnosu na mnoge druge sportske centre koji su izgradjeni u Vojvodini.

UREDJENOST I OPREMLJENOST PROSTORA

Bitan element ukupne atraktivnosti turističkog mesta je uredjenost i opremljenost prostora potrebnim objektima i opremom za pružanje raznovrsnih usluga turistima, i za turističko informisanje. Regionalni park Palić-Ludoš u tome nije postigao odgovarajući nivo. Turističko informisanje i obeležavanje objekata i opreme u Parku i na potezu Palić je vrlo oskudno. Sem informativnih panoa na putu Novi Sad-Subotica-Segedin u oba smera na drugim mestima su panoi vrlo neinformativni ili ih uopšte nema.

Zone u parku, ugostiteljski, sportski i drugi objekti, staze i plaže su bez putokaza, bez informacija o sadržaju i turističkoj ponudi, što je veliki nedostatak turističke ponude. Takodje, vrlo malo i nedovoljno je uradjeno na turističkoj opremljenosti prostora improvizovanim ali osmišljenim i karakterističnim objektima za pružanje informacija, prodaju suvenira i drugih proizvoda, za iznajmljivanje opreme, prodaju karata i drugo. Nema dovoljno javnih sanitarnih objekata, odmorišta za turiste, nastrešnica i slično. Na Ludoškom jezeru prostor nije uopšte uredjen ni opremljen, a nekada postavljene pontonske staze i privezi za čamce su u fazi raspadanja.

Ukupna vrednost i opremljenost Regionalnog parka bitno utiče na smanjenje atraktivnosti područja, a time i na turističku posećenost. Od toga se izdvajaju Veliki park i ZOO park koji su na višem nivou turističke opremljenosti i svojom vrednošću su najatraktivniji delovi na Paliću.

**REGIONALNI
PARK**

**PALIC - LUDOS
TURISTIČKO BOGATSTVO**

ATRAKTIVNOSTI

- ptice močvarice
- jezera
- ribolov
- autobtona stepska vegetacija
- botanička bašta
- zoo vrt

- objekti graditeljskog nasleđa
- etnografske vrednosti
- manifestacije
- etno-park

OBJEKTI

- smeštajni objekti
- muzej
- banja
- omladinsko naselje
- vikend naselje
- kamp
- uprava parka
- ribolovačko naselje
- informativni centar

TURISTIČKA OPREMA

- sportsko-rekreativni tereni
- luka-zimovnik
- sportski ribolov
- platforma-osmatračnica

INFRASTRUKTURNA OPREMLJENOST PROSTORA

Dobar geosaobraćajni položaj Palića i Ludoša nije uticao na dobru SAOBRAĆAJNU OPREMLJENOST prostora. Sem okolnih prilaznih puteva do Palića drugi saobraćajni sadržaji i oprema su oskudni. Nema uredjenih parkinga i izdvojenih iz neposredne turističke zone. Saobraćajna signalizacija, kao i već istaknuta turistička, nije kompletna. Saobraćajnice kroz Regionalni park - automobilske, biciklističke i pešačke nisu medjusobno adekvatno razdvojene i obeležene. Najlošiji je prilaz jezeru Ludoš do kog nema ni oznake, a dolazi se kroz naselje Hajdukovo putem bez savremene podloge. Sigurno je da ovakvo stanje saobraćajne infrastrukture može negativno da se odrazi kako na posećenost jezera, tako i na njihovo ugrožavanje.

Ni VODNA INFRASTRUKTURA nije odgovarajuća. Objekti se snabdevaju vodom iz vodovoda, ima i javnih česmi, a na plažama su postavljeni tuševi. Medjutim, odvodjenje otpadnih voda je regulisano na način koji ne odgovara Regionalnom parku. Odvodjenje voda u delu gde se nalaze hoteli je kanalizacijom, medjutim u delu gde su vikend naselje i odmarališta radnih organizacija nema kanalizacije već se otpadne vode odvođe septičkim jamama. Na tom potezu ima oko 300 septičkih jama koje nisu uvek po propisu izgradjene i koje zagađuju podzemne vode a često i površinske. Atmosferske kanalizacije nema te se površinske vode sa svom nečistoćom direktno slivaju u jezero. Slična je situacija i na jezeru Ludoš. Neregulisano odvodjenje otpadnih voda je veliki problem u zaštiti ovog prostora, te je neophodno ugradjivanje bioprečistača.

Snabdevanje ENERGIJOM, ELEKTRIČNOM ENERGIJOM, PTT I RADIO vezana zadovoljava potrebe razvoja turizma na ovom području. U ovoj oblasti je takodje neophodno preduzimati mere protiv zagadjivanja vazduha otpadnim gasovima iz ložišta. Takodje se oseća potreba za objektom sa jednostavnijim PTT uslugama.

U celini, infrastruktura opremljenost prostora nije na zadovoljavajućem nivou i ne odgovara u potpunosti savremenim zahtevima razvoja turizma.

TURISTIČKA VREDNOST MATERIJALNE BAZE I PROSTORNIH KARAKTERISTIKA

Specifičnost osnovnih karakteristika materijalne baze i prostornih karakteristika koji čine nadgradnju turističke ponude uslovila je izmenu kriterijuma vrednovanja ovih turističkih faktora. Krajnji cilj vrednovanja je bio utvrđivanje njihovog uticaja na razvoj turizma i podobnosti za turističko korišćenje.

T₅ - Materijalna baza i turistička opremljenost prostora
- Regionalni park Palić-Ludoš

Kriterijumi vrednovanja	Prostor-na orga-nizacija	Smeš-tajni obje-kti	Ostali turis-tički objek.	Sport. rekr. objek.	Uredj. i opr. prost.	Infra-strukt. oprem. prost.
1. Opšta svojstva	2	2	3	3	1	2
2. Specif.svojstva	1	2	4	2	2	1
3. Atraktivnost	1	2	4	3	2	1
4. Nivo razvijenosti	2	1	3	3	1	1
5. Mogućnost turis-tičkog korišćenja	2	2	3	3	1	2
6. Uticaj na razvoj tu-rizma-Opšta vrednost ²		1	3	3	1	1

Od svih posmatranih karakteristika najvredniji su turistički objekti koji nisu smeštajni i ugostiteljski. To su ZOO vrt, omladinsko naselje i drugi. Njihov sadržaj, opremljenost i atraktivnost su takvi da su trenutno vodeći motivi dolaska turista. Dobru turističku vrednost i uticaj na razvoj turizma imaju i sportsko-rekreativni objekti mada i tu ima nedostataka koje treba otkloniti u smislu obezbedjenja uslova za raznovrsne sportske aktivnosti. Pre svega u zatvorenom prostoru jedva zadovoljavajuću vrednost imaju smeštajni objekti, a nezadovoljavajuću infrastruktura i opšta vrednost i opremljenost prostora. To su osnovne kočnice razvoja turizma karakteristične za turistička mesta u početnim fazama razvoja turizma. Palić, kao tradicionalno vojvodjansko turističko mesto taj nivo opremljenosti je trebao da prevaziđe.

R A Z V O J T U R I Z M A

Razvoj turizma na Paliću ima dugu tradiciju. U tom razvoju značajna je 1840 godina, kada počinje uredjenje Velikog parka, izgradnja objekata letnjikovaca, vila, železničke stanice i drugih, i od kada se jezero i prirodni uslovi na njemu koriste za kupanje, odmor i razonodu. U tom ranom periodu posećenost Palićkog jezera je bila velika. Dolazili su pretežno stanovnici Subotice i okolnih naselja u letnjim mesecima, na izlet i kupanje. Godine 1860. izgradjen je i prvi hotel sa 32 sobe. Palić je bio poznat i po organizovanju sportsko-rekreativnih aktivnosti i značajno sportsko mesto. Većina objekata izgradjena je u prošlom veku, a uredjenje ZOO vrta otpočelo je 1949. godine, a svoje današnje kvalitete graditeljskih i hortikulturnih intervencija dobio je sedamdesetih godina.

Mnogi vredni objekti arhitekture i sportski objekti tokom vremena su neopravdano porušeni, a drugi objekti pre svega današnji hoteli su u neodgovarajućem stanju za razvoj turizma.

KARAKTERISTIKE TURIZMA

Osnovne aktivnosti Palića koje danas privlače turiste su samo jezero, ZOO vrt, tranzitni položaj i pogodnosti za sportsko-rekreativne aktivnosti. Oni opredeljuju i osnovne oblike turizma danas na Paliću.

Djačke i druge ekskurzije

Ekskurzije su jedan od najmasovnijih oblika turizma na Paliću, u toku proletnjih i jesenjih meseci. Za njih se organizuju posete jezeru i ZOO vrtu u trajanju od nekoliko sati, sa ručkom kao jednim oblikom turističke potrošnje, osim ulaznice za ZOO vrt. U periodu najveće posete dnevno na Palić dodje i do 20-tak autobusa. Najčešći su posetioци iz Vojvodine zatim iz Srbije, a manje iz drugih delova zemlje.

Godišnje ZOO vrt poseti preko 200.000 posetilaca iz svih delova Jugoslavije.

Turistička potrošnja ostvarena ovim oblikom turizma je mala, ali ne i zanemarljiva. Povećanjem asortimana proizvoda, suvenira koji bi se nudili turistima, naplaćivanjem ulaznica za posete strogom rezervatu na Ludošu i ovaj turistički promet bi imao značajniju potrošnju.

Kupališni turizam

Po masovnosti, kupališni turizam je na prvom mestu, ali preciznih podataka nema. Odvija se u periodu juni-septembar kada prirodni uslovi to dozvoljavaju. Najčešći posetioци su iz Subotice i okolnih manjih naselja. Po broju prodatih ulaznica za muški i ženski štrand i za bazene godišnje se na Paliću kupa oko 100.000 kupača. Osim kupanja, ovi posetioци iznajmljuju sportske rekvizite (sandoline, čamce i drugo), iznajmljuju kabine i kasete za stvari, a koriste i usluge restorana na pomenutim plažama. U smislu definicije turista, ovi kupači nisu pravi turisti, ali imaju u vidu da ostvaruju potrošnju koja se evidentira kao turistička, oni su značajni za ukupan razvoj turizma. Po strukturi posetioци su podjednako i deca i srednje starosne grupe i starije osobe. Sigurno je da se i na polju kupališnog turizma može više učiniti i težiti prerastanjem izletničkog karaktera u stacionarni oblik kupališnog turizma.

Tranzitni turizam

Svoj razvoj tranzitni turizam bazira na vrlo povoljnom turističko-geografskom položaju uz prometni medjunarodni saobraćajni pravac E-5 Beograd-Novi Sad-Subotica-Segedin-Budimpešta. Osim toga, na ovom pravcu je i intenzivan malogranični turistički promet na relaciji Subotica-Segedin. Tranzitni posetioци pretežno iz Madjarske, Poljske i Čehoslovačke odsedaju u objektima, a u toku letnje sezone u kampu. Sezonska koncentracija turista nije jako izražena, mada je pojačan promet u toku jula i avgusta kada ovim pravcem prodje najveći broj turista u pravcu našeg mora. Poslednjih godina izražena je poseta iz Poljske, a gosti iz ove zemlje se zadržavaju i duže od jednog dana zbog realizacije specifičnog trgovačkog prometa na pijaci u Subotici. U ukupnom prometu tranzitni turisti realizuju oko 25%.

Tranzitnim turizmom se ne ostvaruju zapaženi efekti i turistička potrošnja, jer su to nisko platežni gosti sa malim prohtevima. Razvoj tranzitnog turizma i valorizaciju turističko-geografskog položaja bi trebalo usmeriti ka drugim tranzitnim turistima kojima bi se mogao ponuditi bogatiji sadržaj.

Kulturni i sportsko-manifestacioni turizam

Duga tradicija u razvoju ovih oblika turizma ne održava se na današnji razvoj, na prostoru Regionalnog parka, mada postoje velike i raznovrsne mogućnosti. Današnji stepen razvoja je još na početku. Postoje pokušaji organizovanja kulturnih manifestacija i na Paliću i na Ludošu, ali sem Omladinskog festivala i Dižijance, drugi nisu stekli epitet prepoznatljivosti niti tradiciju. Od sportskih manifestacija organizuju se pretežno sportski susreti, a pokušaji su i organizovanja tradicionalnih sportskih letnjih škola u pojedinim sportovima.

Posetioci ovog oblika turizma se pretežno zadržavaju jedan ili dva dana. Ovaj oblik turizma bi trebao da ima mnogo zapaženije mesto i da postane osobenost Palića.

Poslovni turizam

Prema analizama zaposlenih u Parku, oko 30% svih posetilaca koji ostvaruju noćenja su poslovni posetioci, što je precizno skoro nemoguće utvrditi. Činjenica je međjutim, da je Subotica značajan privredni centar te da zbog nedovoljno smeštajnih kapaciteta u Subotici mnogi poslovni ljudi odsedaju na Paliću i tako stvaraju turistički promet. Ovaj oblik turizma i dalje treba da bude sekundaran u ukupnom razvoju.

Ostali oblici turizma

U ovoj grupi su ostali oblici turizma na Paliću koji su u početnim fazama razvoja, a često u pokušajima. To su svi oblici turizma koji se odvijaju u Omladinskom naselju i u vikend naselju. Škola u prirodi i Omladinska radna akcija nisu tipični oblici turizma jer su to organizovane grupe koje imaju poseban status i način finansiranja. Međutim, za grupe djaka i omladinu je moguće organizovati raznovrsne turističke sadržaje o čemu će biti reči u narednom poglavlju. Jedan od takvih oblika je letnji kamp mladih istraživača koji je organizovan u leto 1988. godine sa temom ekologije. To je sigurno perspektiva turizma na Paliću i Ludošu.

Osim svih pomenutih oblika turizma na prostoru Regionalnog parka veći broj ljudi od ranog proleća do kasne jeseni boravi na Paliću u svojim vikendicama ili odmaralištima radnih organizacija. Oni koriste prednosti jezera i Regionalnog parka, ali ne ostvaruju turistički promet niti se evidentiraju. Ovom problemu korišćenja pogodnosti Parka treba naći odgovarajuće rešenje, jer neregulisan status vikend naselja znatno utiče i na zagađenost životne sredine i vode jezera, a Park od njihovog boravka ne ostvaruje pozitivne efekte.

TURISTIČKI PROMET

Većina pomenutih oblika turizma i realizovanost turističkog prometa ne evidentira se na zvaničan način kroz statističke pokazatelje. Broj turista se evidentira samo u smeštajnim turističkim objektima i to ne u svim, nego u 2 pansiona i jednom prenoćištu i u autokampu.

Prema zvaničnim statističkim podacima 1988. godine na Paliću je realizovano 21.220 dolazaka turista odnosno 35.650 noćenja. U odnosu na 1987. godinu to je smanjenje, a u odnosu na 1986. godinu povećanje. Posmatrano kroz duži period turistički promet varira iz godine u godinu, a u globalu je u stagnaciji. Tako je u opštini Subotica 1970. godine ostvareno oko 125.000 noćenja, 1980. godine oko 124.000, 1985. godine 125.000, a 1988. godine 123.000 noćenja.

T₆ - Turistički promet na Paliću

Jedinica posmatranja	Godina	Turisti			Noćenja		
		ukupno	domaći	strani	ukupno	domaći	strani
Palić	1986.	18389	10276	8113	40143	19861	20282
	1987.	27208	15534	11674	40310	23444	16866
	1988.	21220	12896	8324	35650	23203	12447
Opština	1986.	65208	49893	15315	124273	91843	32430
Subotica	1987.	70183	53833	16350	113127	87048	26079
	1988.	76117	61875	14242	123098	100728	22370
SAP	1986.	591850	502197	89653	1449290	1265406	183884
Vojvodina	1987.	563535	474139	89396	1292161	1130004	162157
	1988.	550000	465338	84662	1200824	1096541	164283

Na Paliću je 1988. godine ostvareno 29% turističkog prometa opštine Subotice, odnosno 2,8% turističkog prometa SAP Vojvodine sa tendencijom stagnacije u dužem periodu i godišnjim variranjem.

U ukupnom broju turista u zavisnosti od godine, od 55% do 65% su domaći turisti, a od stranih turista najbrojniji su iz Madjarske i ostalih istočnoevropskih zemalja.

objektu. Najkomfortniji objekat renovirani pansion Jezero ima i najmanju iskorišćenost koja se kreće oko 50%, što je prosečan rezultat, ali ne i dovoljan.

Globalna ocena turističkog prometa je da današnja slika realizovanog prometa ne odgovara mogućnostima Palića, broj turista je mali, boravci kratki. Takva struktura turističkog prometa je odraz stihijnosti u razvoju i samoinicijativnih individualnih i grupnih poseta. Izostaju oni stacionarni oblici turizma za koje Palić ima sve prirodne predispozicije, ali je potrebna usmerena ponuda i organizacija turizma. To su: kupališni, banjski, sportsko-rekreativni - (sportski kampovi i takmičenja), omladinski kampovi i drugi.

ORGANIZACIJA I PROPAGANDA TURIZMA

Odlukom o proglašenju ovog područja za Regionalni park prirode čuvanje i održavanje je povereno Radnoj organizaciji "Paligo Palus" sa Palića. Ova radna organizacija u svojoj nadležnosti ima zaštitu i očuvanje prirodnih i stvorenih vrednosti u Parku, kao i razvoj turizma sa svim svojim segmentima. U tom smislu "Paligo Palus" sačinjava programe zaštite i programe razvoja turizma, utvrđuje politiku razvoja turizma i uskladjuje je sa nadležnim organima u opštini Subotica i istovremeno je i nosilac ostvarenja utvrđenih programa. To znači da "Paligo Palus" formira turistički proizvod, cenu i plasira je na turističko tržište bilo samostalno bilo preko drugih turističkih agencija.

Prema rezultatima i efektima razvoja turizma poslednjih godina kada se oseća stagnacija i zaostajanje u razvoju, ocenjuje se da organizacija turizma nije dobra i da bi trebalo

izmeniti i poboljšati sistem politike, organizacije i plana turizma i turističkog proizvoda na tržište. Jedan od najvećih nedostataka je mali broj stručnih i osposobljenih kadrova koji bi kreirali politiku, formirali konkurentni turistički proizvod i predložili odgovarajuće mere za unapredjenje zaštite prostora i razvoja turizma.

U organizaciji turizma se posebno oseća nedostatak uskladjivanja režima zaštite prirode sa razvojem turizma, što je problem jer je prostor Palić-Iudoš zaštićen.

Drugi sediment koji koči razvoj turizma je nedovoljna propaganda i informisanje o turističkom bogatstvu ovog prostora. Nije uradjen prospekt Palića - opšti, a ni specijalizovani za strogi prirodni rezervat. Nema turističke karte, a nedovoljna je povezanost sa opštim sredstvima informisanja pa ni sa turističkim savezom opštine koji mora biti jedan od nosilaca turističke propagande ovog područja. Jedini vid propagandne delatnosti je čuvenost jezera Palić, a turistička ponuda Palića je ugradjena u turističke prospekte Vojvodine, što je dobro ali i nedovoljno za stimulisanje većeg turističkog prometa.

EFEKTI RAZVOJA TURIZMA

Ne ulazeći u detaljna razmatranja ekonomskog položaja turističko-ugostiteljske privrede i načina poslovanja, treba istaći da je opšti pad životnog standarda uticao, između ostalog, i na smanjenje efekata turističkog razvoja na Paliću.

Na području opštine Subotica turističko-ugostiteljska delatnost nema veći značaj iako su tu dva regionalna parka prirode povoljan tranzitni položaj i niz drugih faktora koji se mogu turistički valorizovati.

U ukupnom prihodu privrede opštine ova delatnost učestvuje sa oko 0,5% bez tendencije povećanja, a u dohotku sa 1,2 do 1,4%. Niz drugih ekonomskih pokazatelja ukazuju da je položaj ove radno intenzivne i niskokumulativne delatnosti nepovoljan. To se odrazilo na fluktuaciju kadrova, neadekvatno zapošljavanje. Slična je situacija i u drugim granama privrede od kojih zavisi turizam - saobraćaj, trgovina pa i poljoprivreda.

To je sve dovelo do malog značaja turizma u ukupnom privrednom razvoju opštine Subotica, do nepovoljnog položaja Regionalnog parka kao radne organizacije. Nedovoljan značaj i rezultati uz nepovoljnu kadrovsku strukturu doveli su do zaostajanja u realizaciji usvojenih programa razvoja turizma u radnoj organizaciji "Paligo Palus" koja brine o regionalnom parku, i čiji je ne regulisan status direktno u dosadašnjem periodu uticao na zapostavljanje zaštite Regionalnog parka i neusmereno korišćenje prirodnih resursa. Nastavljanje dosadašnjih tendencija direktno će se odraziti na status Regionalnog parka i ugrožavanje temeljnog fenomena.

O C E N A T U R I S T I Č K E P O T R A Ž N J E

Utvrđivanje realnih mogućnosti razvoja turizma u Regionalnom parku nije moguće pre utvrđivanja potencijalne turističke tražnje na domaćem i inostranom tržištu, usmerene ka oblicima turizma koji su mogući na ovom prostoru.

Imajući u vidu specifičan karakter Regionalnog parka kao zaštićenog dela prirode bilo je potrebno istražiti potencijalnu turističku tražnju ka posebnim oblicima turizma.

TENDENCIJE U MEDJUNARODNOJ TURISTIČKOJ TRAŽNJI

Ukupna turistička ponuda Jugoslavije u prvi plan stavlja Jadransko more i zimski planinski turizam koji su najkonkurentniji na inostranom tržištu. Medjutim, i inostrana turistička tražnja je sve više selektivna. Pa osim veće mase potencijalnih turista koji su usmereni ka moru, iz godine u godinu se povećava broj onih koji traže specifičnu turističku ponudu i programe koji im nude više atraktivnosti, dinamiku boravka ekskluzivnost pa i avanturizam. U prvom planu sve masovnije turističke tražnje nisu više grandiozni hoteli lux kategorije, već su to turistička naselja, brodovi, jahte, ili jednostavno planinske, ribolovačke ili lovačke kuće i kampovi u kojima sami mogu kreirati svoj boravak. Realna je pretpostavka da takvoj izbirljivoj i selektivnoj tražnji zaštićena priroda može ponuditi specifične programe. Takodje je evidentno da bez obzira na složene ekonomske i političke odnose u Evropi i svetu, turizam još uvek odoleva jer potreba za turističkim kretanjem postepeno iz luksuzne prerasta u osnovnu ljudsku potrebu pogotovu u razvijenim zemljama Evrope.

Turistička ponuda Regionalnog parka Palić-Ludoš može biti konkurentna na medjunarodnom turističkom tržištu samo sa dobro organizovanom, specifičnom i atraktivnom ponudom vezanom za specifičnosti ovog prostora, a to su strogi prirodni rezervati i revitalizovano jezero Palić.

TENDENCIJE U DOMAĆOJ TURISTIČKOJ TRAŽNJI

U Jugoslaviji poslednjih godina dolazi do promena kako u opštoj orijentaciji turističkog razvoja tako i u turističkoj tražnji. Potreba obezbedjenja što većeg deviznog priliva od

inostranog turizma, uslovljava orijentaciju ka visokokomercijalnom turizmu na Jadranskom moru i na planinama zimi. To istovremeno znači i visoke cene, sve više nedostižne za domaću turističku tražnju. U toj situaciji, domaća turistička tražnja se okreće ka onim oblicima turizma koji su po ceni proizvoda prihvatljiviji, a ne zaostaju mnogo po atraktivnosti. To je šansa za plasman na turističko tržište turističke ponude Regionalnog parka Palić-Ludoš, i sličnih turističkih mesta. Turistička ponuda mora imati specifičnost i atraktivnost da privuče sve one potencijalne turiste koji imaju stvorenu naviku ka turističkim kretanjima i provodjenje godišnjeg odmora van mesta boravka, a nemaju finansijskih mogućnosti za realizaciju turističkog boravka na do sada uobičajen način - na moru. Najatraktivniji segment turističke ponude za te potencijalne turiste su stacionarni kupališni turizam sa kombinacijom sportsko-rekreativnih aktivnosti na vodi.

OPŠTA OCENA MOGUĆNOSTI RAZVOJA TURIZMA

Izvršenom turističkom valorizacijom osnovnih faktora razvoja turizma, utvrđene su opšte vrednosti i turistički značaj po grupama faktora i njihovo dejstvo na razvoj turizma. Svodjenjem tih vrednosti došlo se do opšte ocene mogućnosti razvoja turizma. Opšta ocena bi bila:

Regionalni park Palić-Ludoš ima zadovoljavajuću do dobru opštu vrednost turističkih faktora i regionalni do nacionalni turistički značaj tih istih faktora, a time i dobru opštu mogućnost razvoja turizma.

Mnogo jasnija slika o mogućnostima se dobija rasčlanjavanjem na pojedine grupe faktora i izdvajanje onih koji imaju izuzetnu vrednost, pa ih treba stavljati u prvi plan ili onih koji

su nezadovoljavajućih vrednosti te koče razvoj i potrebno ih je poboljšati.

T₈ - Opšta ocena mogućnosti razvoja turizma - Regionalni park Palić-Ludoš

Kriterijumi vrednovanja	Prirod. karakterist.	Antropogene vrednosti	Materijalna baza i turistička opremljen.	Opšte ocene
Opšta svojstva	2,2	2,4	2,0	2,2
Specifična svojstva (retkost)	2,6	2,0	2,0	2,2
Atraktivnost	2,5	1,8	2,0	2,1
Moguć. turistič. iskorišćavanja	2,6	2,6	2,2	2,5
Konkurentnost - nivo razvijenosti	2,3	2,2	1,8	2,1
- Opšta vrednost				
- Uticaj na razvoj turizma	2,4	2,2	2,0	2,2
Turistički značaj	2-3	2	2	2

Najznačajniji faktor budućeg razvoja turizma u Regionalnom parku su posebne prirodne vrednosti, hidrografski uslovi i ambijentalne vrednosti. To su one karakteristike Parka na kome treba da baziraju programi razvoja turizma i formiranje turističkog "imidža" područja Palić-Ludoš. To su istovremeno one vrednosti koje nisu u dovoljnoj meri ili uopšte plasirane kroz turizam, kao što je slučaj sa strogim prirodnim rezervatom na jezeru Ludoš.

Najniže vrednosti su, u postupku turističke valorizacije dobili materijalna baza i turistička opremljenost. To znači da u dosadašnjem razvoju turizma nije dovoljno ili ništa učinjeno na osnovnim pretpostavkama za realizaciju potencijalnih mogućnosti turističkog razvoja. Materijalna baza je postala okvir koji ograničava dalji razvoj turizma, i to ne samo smeštajni kapaciteti već možda više ukupna prostorna organizacija, uredjenost i opremljenost prostora. Najmanje pažnje je posvećeno tome da su jezera Palić i Ludoš i okolni prostor zakonom zaštićeni kao prirodne vrednosti koje treba štiti u cilju očuvanja temeljnog fenomena i racionalno koristiti u cilju obezbedjenja uslova za obrazovanje, odmor i razonodu, odnosno za turizam u najširem smislu.

Od primenjenih kriterijuma vrednovanja najpovoljnije je ocenjena mogućnost turističkog iskorišćavanja vrednosti ovog prostora. Do toga se došlo razmatranjem i komparacijom sa sličnim vrednostima u našoj zemlji i na međunarodnom tržištu. Vrednosti koje poseduje ovaj Regionalni park će u narednom periodu razvoja turizma u našoj zemlji imati sve veći značaj.

Turistička tražnja, domaća a delimično i inostrana, će biti više usmerena ka selektivnoj ponudi, atraktivnoj i dobro organizovanoj.

Ovako raščlanjena, niska opšta vrednost i turistički značaj faktora turističkog razvoja u pojedinim svojim segmentima prerasta prosečne ocene i dobija više vrednosti. Na tome bazira i izbor mogućih oblika turizma na prostoru Regionalnog parka Palić-Ludoš.

MOGUĆI OBLICI TURIZMA

Kompleksnost prirodnih i antropogenih vrednosti opredeljuje i kompleksan razvoj turizma. Međutim, to može da ima prednost samo ako u turističkoj ponudi prvenstveno figuriraju specifični i atraktivni programi bazirani na komparativnim prednostima, a ostali čine dopunske sadržaje koji utiču na obogaćivanje i produženje turističkog boravka.

Na prostoru Palić-Ludoš je moguće razvijati više oblika turizma koji su ovde analizirani po prioritetu koji im treba dati u razvoju turizma. Prioriteti su utvrđeni na bazi određenih kriterijuma iz sfere turističke ponude i potrebnog nivoa organizovanosti i mogućnosti realizacije potrebnog nivoa materijalne baze i turističke opremljenosti prostora, kao i na bazi očekivane konkurentnosti na tržištu i očekivanih efekata razvoja, pre svega finansijskih.

T₉ - Analiza mogućih oblika turizma - R.P. Palić-Ludoš

	Oblici turizma						
	Nauč. istraživač.	Sport rekreat.	Ekskurzioni	Kultur. i sport. manifest.	Izletnički	Tranzitni	Zdravstven
Moguća atraktivnost i konkurent. ponude	4	2	3	2	1	2	2
Potreban nivo mater. baze i tur. supstruk.	4	3	2	3	1	2	3
Kontraktivna zona	4	2	3	3	1	-	1
Potreban nivo organizovanosti	4	3	3	3	1	2	2
Značaj u razvoju turizma	4	2	3	2	2	3	2
Faza izlaska na turističko tržište	III	II	II	I	I	I	III
Prioriteti u razvoju	1	2	3	4	5	6	7

U prezentiranoj tabeli su sumirani rezultati moguće turističke valorizacije Regionalnog parka Palić-Ludoš, odnosno svih neophodnih karakteristika pojedinih oblika turizma i potrebnih faktora njihovog razvoja. Analizirani su faktori iz sfere turističke ponude, tražnje, potrebne organizacije i propagande. Analizom su dobijeni prioriteti u razvoju i faze istupanja na turističko tržište. Faze su bazirane pre svega na oceni mogućnosti realizacije potrebnog nivoa i materijalne baze i organizacije turizma.

Naučno-istraživački turizam

Naučnoistraživački turizam treba razvijati u cilju sveukupne prezentacije strogog prirodnog rezervata na jezeru Ludoš. On treba da postane prioritetan u cilju formiranja turističkog "imidža" ovog Regionalnog parka. Atraktivnost ponude može biti vrlo visoka, - međunarodnog značaja. Za to je potreban visok nivo materijalne baze i opremljenosti prostora pre svega specifičnog karaktera: 1. turističko naselje ili kamp za ljubitelje i poznavaoce prirodnih vrednosti, 2. omladinska letnja kolonija ekološkog karaktera, 3. osmatračnice, pontonske staze na Ludošu, bešumni čamci i slično. Turistički značaj dobro organizovanog naučno-obrazovnog turizma može biti vrlo visok sa mogućnošću plasmana na međunarodno turističko tržište. Ne može se očekivati masovnost ovog oblika turizma, ali radijus kontraktivne zone može se proširiti po celoj Evropi. Turistička ponuda mora biti usmerena ka odredjenim segmentima potencijalnih turista. Sa ovim bilikom turizma se može izaći na turističko tržište u višoj III fazi razvoja turizma jer zahteva više preduslova, ali po prioritetu treba da ima prvo mesto.

Stacionarni kupališni turizam

Osnova razvoja stacionarnog kupališnog turizma su prednosti najvećeg prirodnog jezera u Vojvodini za kupanje, odmor i rekreaciju. Obogaćenjem ponude raznovrsnim aktivnostima formiraju se uslovi za duži stacionarni boravak i provodjenje godišnjeg odmora. Za ovaj oblik turizma nije neophodna specifična materijalna baza, ali su potrebni smeštajni objekti i sportsko-rekreativni objekti i sva ostala turistička oprema. Razvoj ovog oblika ima perspektivu sa promenama u turističkoj tražnji domaćih turista i sve većem broju onih koji će godišnji odmor provoditi bliže mestu stanovanja. Imajući u vidu konkurentnost Tise, Dunava i drugih turističkih mesta ocenjuje se da će kontraktivna zona ovog oblika turizma obuhvatiti region severne Bačke i severnog Banata, a manje i ostale delove Vojvodine i šire. Potencijalni turisti mogu biti svih socioekonomskih struktura što će zavistiti od uslova i atraktivnosti turističke ponude. Turističke posete mogu biti individualne i organizovane preko agencija, a manje se mogu očekivati organizovane grupe. Za kupališni turizam nije potreban posebno visok stepen organizovanosti i uz prethodne uslove ocenjeno je da se ova ponuda može pojaviti u drugoj fazi razvoja turizma. Po prioritetu ona je na drugom mestu jer su mogući veći ekonomski efekti.

Ekскурzioni turizam

Ekскурzioni oblik turizma nije izdvojen po sadržaju ponude, već po obliku organizovanosti. Medjutim, kako je ovaj turizam do sada bio pretežni oblik i ima razradjen sadržaj boravka to su njim obuhvaćene brojne posete djaka, omladine i radnih organizacija sa ciljem obilaska jezera i ZOO vrta.

Atraktivnost ponude se ovde može znatno povećati uvodjenjem novih sadržaja u turistički boravak. To obogaćenje sadržaja će se odraziti i na produženje boravka i potrebu obezbeđenja prilagodjenih komplementarnih smeštajnih objekata: turističkog naselja sa bungalovima, uredjenog kampa ili omladinskog kampa za smeštaj grupa. Kontraktivnu zonu je teško precizirati i ona će zavisi od obogaćenja sadržaja i uvodjenja novih atraktivnosti: strogi prirodni rezervat, etno park, ekološki muzej i slično. Najmasovnija će biti poseta iz Vojvodine, a realno je očekivati i pružanje kontraktivne zone na druge delove naše zemlje, a moguće i na istočnoevropske zemlje. Potencijalni turisti će dolaziti organizovano u grupama i za to treba da postoji usmerena propaganda. Razvoj ovog oblika se očekuje u drugoj fazi podrazumevajući pod razvojem prerastanje jednodnevnih ekskurzionih boravaka na dvodnevna i višednevna za šta je prethodno potrebno obezbediti odgovarajuću materijalnu bazu.

Kulturno i sportsko manifestacioni turizam

Sa dugom istorijskom tradicijom, a poslednjih godina neopravdano zanemarivan oblik turizma je manifestacioni. Mogući atraktivni sadržaji sportskog ili kulturno-umetničkog karaktera su brojni. Prednost moraju imati one manifestacije čiji je sadržaj vezan za kulturno-istorijske i prirodne autohtone vrednosti ovog područja. Treba težiti organizovanju tradicionalnih manifestacija sa trajanjem od dva i više dana čime se postižu veći ekonomski efekti. Za ovaj oblik turizma nije potrebna specifična materijalna baza, odnosno smeštajni objekti, ali je potrebna vrlo bogata i raznovrsna oprema i sadržaji u prostoru: svi sportski objekti i oprema, letnja pozornica,

pokretne bine, izložbeni prostor i slično. U zavisnosti od formirane turističke ponude i ponudjene dužine programa zavisioće i kontraktivna zona ovog oblika turizma. Za kraće i manje atraktivne programe zona dolaska turista je lokalna, dok za druge atraktivne i dobro organizovane sportske i kulturno-umetničke manifestacije kontraktivna zona može biti i međunarodna. Na sličan način se ne može utvrditi struktura i masovnost potencijalnih turista, kao i turistički značaj. Značajno je da Palić-Ludoš imaju uslove za razvoj ovog oblika turizma i da se odmah ova ponuda može pojaviti na turističkom tržištu, a što zavisi od opredeljenja, organizacije i propagandne akcije.

Izletnički turizam

Izletnička turistička kretanja imaju tradiciju, a i danas se odvijaju. Najmasovniji su izletnici iz šireg regiona. U budućem razvoju turizma ne sme se zanemarivati ovaj oblik, mada po prioritetima nema zapaženo mesto. Izletnička kretanja i dalje će se vezivati za jezero i ZOO vrt i kupanje u toku letnje sezone, te se i materijalna baza svodi na opremanje prostora. Izletnička kretanja će se odvijati u lokalnim okvirima i takav značaj će i imati, te se odmah mogu plasirati na turističko tržište.

Tranzitni i poslovni turizam

Ovi oblici turizma će se i u narednom periodu odvijati spontano zahvaljujući odličnom tranzitnom položaju Palića i blizine privredno razvijene Subotice. U cilju privlačenja većeg broja tranzitnih i poslovnih posetilaca pre svega je potrebno obezbediti propagandno-informativne sadržaje na tranzitnim

pravcima i u Subotici, a zatim obezbediti u prostoru odgovarajuće uslužne objekte prilagodjene za pružanje usluga tranziterima: usluge snabdevanja opšteg i specijalizovanog karaktera, servise i objekte za razonodu i odmor za poslovne posetioce, specijalizovane butike i objekte sa rekreativnim sadržajem. Povećanje efekata od razvoja ovog oblika turizma zavisice od obogaćenja turističke ponude.

Zdravstveni turizam

Jedan od oblik turizma koji je moguće funkcionalno i motivski izdvojiti, a za koji postoje uslovi na Paliću je zdravstveni turizam. Osnovu razvoja čini lekovita termomineralna voda i lekovito blato. Medjutim, za razvoj zdravstvenog turizma je potrebno izgraditi znatnu materijalnu bazu: smeštajni, zdravstveni objekat, bazene i drugo. Do izgradnje potrebnih objekata ovaj oblik ima lokalni značaj i čini samo dopunske aktivnosti na Paliću. Izgradnjom objekata kontraktivna zona se može proširiti, ali u programima razvoja treba voditi računa o konkurentnosti slične ponude koje su na mnogo višem nivou razvoja od Palića. Ocenjuje se da zdravstveni turizam ne treba da bude u prvom planu turističkog razvoja i da mnogi drugi oblici mogu biti znatno konkurentniji na turističkom tržištu.

PLANSKA PROSTORNA ORGANIZACIJA REGIONALNOG PARKA

Opšta ocena stanja životne sredine u Regionalnom parku Palić-Ludoš je da je onalabilna i da je stalno pod nepovoljnim uticajem ljudskih aktivnosti, te se u cilju njene stabilizacije moraju stalno unapredjivati i sprovoditi mere i rešimi zaštite.

Osim toga, osnovna namena Regionalnog parka je sem zaštite i unapredjenja prirodne sredine, korišćenje te sredine u turističko-rekreativne, vaspitno-obrazovne i kulturne aktivnosti koje neće narušiti osnovna svojstva. Stavljajući u korelaciju ova dva procesa, ocenjuje se da, u Regionalnom parku Palić-Ludoš postoje uslovi i mogućnosti razvoja turističko-rekreativnih, vaspitno-obrazovnih i kulturnih aktivnosti. Medjutim, imajući u vidu s jedne strane labilnost ekosistema, a s druge dugu turističku tradiciju na Paliću i već evidentirane intervencije u prostoru koje nisu sve u funkciji zaštite, neophodno je doneti određene mere i režime korišćenja zaštićene prirode. Na prostoru Palić-Ludoš do sada nije dovoljno prisutna posebna zaštita prostora, a još manje su o tome obavesteni posetioci.

Kako je cilj ovog rada turistička valorizacija ovog Parka, to je neophodno još jednom istaći da je osnovni uslov razvoja turizma stabilan ekosistem, te je i turizmu, kao delatnosti, bitno preduzimanje mera u tom cilju. U Regionalnom parku je donet Pravilnik o obimu, vrsti i stepenu zaštite, kojim su utvrđene zone i dozvoljene, odnosno zabranjene aktivnosti u pojedinim zonama.

Poštujući opšteprihvaćena teorijska načela o potrebi zoniranja područja zaštićenih delova prirode, u Regionalnom parku Palić-Ludoš se mogu na bazi karakteristika ekosistema, namene prostora i potrebnog režima zaštite izdvojiti tri zone. To su: zona temeljnog fenomena, turistička zona i zaštitna zona.

I Zona temeljnog fenomena treba da obuhvati akvatorije jezera Palić i Ludoš sa najužim priobalnim pojasom. Precizna granica se ne može utvrditi zbog promenljivosti obalne linije južnog dela Palića i celog Ludoša, ali orijentaciono iznosi površina Palića oko 5,6 km² a jezera Ludoš 547 katastarskih jutara. Izdvajanjem ove zone kao posebne, neophodno je utvrđivanje posebnih režima i mera zaštite temeljnog fenomena, koji moraju biti strožiji i detaljnije razradjeni od režima zaštite okolnog prostora. U ovoj zoni se odvijaju mnogi prirodni procesi koji su suštinski za ceo Regionalni park, ali i mnoge aktivnosti koje imaju turističko-rekreativni sadržaj. S toga je u skladu sa tim neophodno predvideti i mere zaštite.

U okviru zone temeljnog fenomena posebno se izdvaja podzona strogog prirodnog rezervata sa posebnim uslovima.

Strogi prirodni rezervat je Zakonom proglašen i utvrđeni su najstrožiji režimi zaštite, a obuhvata severoistočni deo jezera Ludoš.

II Turistička zona treba da obuhvata pojas širine 500 m oko jezera Palić i oko jezera Ludoš izuzimajući deo oko Strogog prirodnog rezervata. Dva dela ove zone su spojena putem Palić-Hajdukovo. Osnovna namena zone je obezbedjenje kvalitetnih prostornih uslova za razvoj i odvijanje predvidjenih oblika turizma. U ovoj zoni već sada se nalazi deo naselja Palić, deo naselja Hajdukovo i delovi naselja Šupljak i brojni objekti i oprema u funkciji razvoja turizma. Izgradjena turistička zona oko jezera Palić je vrlo velika i u daljim prostornim rešenjima se mora više voditi računa o merama zaštite i o racionalnosti korišćenja objekata. Unutar turističke zone se mogu izdvojiti posebne prostorne celine, i to:

- podzona naseljenih mesta, koja u planskom periodu treba da prerastu u turistička naselja. Najbolje uslove za prerastanje u turističko naselje sa atraktivnim etnosocijalnim ambijentima ima naselje Čurgo,
- turistička podzona Ludoša obuhvatala bi delove obale Ludoškog jezera u kojima je dozvoljeno prisustvo ljudi i minimalno opremanje, a to je pretežno severna obala jezera, između naselja i jezera do Strogog rezervata. U ovom delu treba opremiti prostor za dolazak i prijem posetilaca i čuvanje i iznajmljivanje čamaca za osmatranje,
- turistička podzona Palića obuhvata obalni pojas Palića i najveća je. U ovoj podzoni već sada su brojne namenske celine i objekti, a i planirane su nove celine i objekti. Najznačajniji su: botanička baška, ZOO vrt i zabavni park, etnopark, kompleks Velikog parka sa turističko-ugostiteljskim objektima, autokamp, banja, omladinski centar, gradska plaža, sportsko-rekreativni kompleks, vikend naselje, luka-zimovnik, ribolovačko naselje, kompleks objekata i opreme za sportove na vodi i drugi. Prostorno uređenje ove podzone kao i svih ostalih neophodno je rešiti prostornim planom posebne namene.

III Zaštitnu zonu bi predstavljao sav okolni prostor oko turističke zone i strogog rezervata. Osnovna namena zaštitne zone je obezbedjenje zaštite turističke zone i zone temeljnog fenomena. U tom cilju u ovoj zoni se mogu odvijati raznovrsne aktivnosti, koje se mogu kontrolisati i usmeravati. Režim je u ovoj zoni slobodniji, ali se moraju utvrditi određene mere zaštite. Tu se nalaze delovi naselja Palić, Hajdukovo i Šupljak, brojni stambeni salašarski objekti na slatinastim i poljoprivrednim površinama. Tu je i veoma prometna saobraćajnica i pruga i drugi saobraćajni pravci.

Na najvećim površinama se odvija poljoprivredna proizvodnja. Dosadašnje aktivnosti na ovom prostoru nisu bile obuhvaćene merama kontrole i zaštite. Većina pomenutih aktivnosti će se morati odvijati i u narednom periodu, iako nisu u funkciji Regionalnog parka - saobraćaj, poljoprivreda, stanovanje i druge, te stoga treba predvideti osnovne mere zaštite. Posebne mere trebalo bi preduzeti kod trasiranja izgradnje i korišćenja novog dela autoputa E-5, koji će prolaziti između jezera Palić i Ludoš.

REŽIM KORIŠĆENJA ZAŠTIĆENE PRIRODE

U cilju jasnijeg utvrđivanja režima, oni su obradjeni po utvrdjenim zonama u Regionalnom parku.

I U zoni temeljnog fenomena prioritet svih aktivnosti treba da ima zaštita temeljnog fenomena. Kako je utvrđeno da je voda jezera Palić i Ludoš i ceo ekosistem temeljni fenomen, to u prvom planu treba preduzimati mere na zaštiti vode od zagađenja. Neophodne mere su brojne te će ovde biti grupisane.

1. Prva grupa mera se odnosi na povezivanje jezera Palić i Ludoš sa prirodnim živim tokom - sa Tisom, čime se obezbeđuje prirodna cirkulacija vode i sprečava prebrzo zabarivanje jezera. Povezivanje će se izvršiti prokopavanjem neophodnih kanala Tisa-Palić i Palić-Ludoš.
2. Druga grupa mera se odnosi na dosledno i striktno poštovanje procesa prečišćavanja otpadnih voda iz Subotice, iz okolnih naselja i iz turističke zone Palića koje se upuštaju u jezero Palić i Ludoš. To podrazumeva ugradjivanje i primenu ugradjenih filtera i izgradnju kanalizacione mreže u naseljima gde je nema i u vikend naseljima.

3. Treća grupa mera koja je najbitnija i najraznovrsnija se odnosi na utvrđivanje i kontrolu poštovanja utvrđenih dozvoljenih i zabranjenih aktivnosti na jezerima. U principu zabranjene su ili moraju biti zabranjene sve one aktivnosti na vodi i uz vodu koje ugrožavaju čistoću vode, mir na vodi i prirodnu ravnotežu na i u vodi neophodnu za život riba i ptica.

U podzoni strogog prirodnog rezervata već je Pravilnikom * zabranjeno svako komuniciranje i kretanje na bilo koji način oko jezera i po jezeru, eksploatacija biljnog i životinjskog sveta, sem selektivnog ribolova radi očuvanja i unapređenja fonda riba. Posete su dozvoljene samo pojedincima sa odobrenjem i to u cilju izučavanja i upoznavanja sa odvijanjem prirodnog procesa u rezervatu. Ostala površina jezera Ludoš može imati nešto blaži, ali strogo kontrolisan režim. Ocenjuje se da treba dozvoliti posećenost u jednom momentu najviše jednoj grupi od dvadesetak posetilaca u pratnji i pojedinačan sportski ribolov sa obale. Vožnju čamcima sa električnim motorom dozvoliti samo malim grupama u pratnji vodiča. Na ostrvu postaviti osmatračnice. Na Ludošu treba zabraniti bilo kakvo korišćenje akvatorije u sportsko-rekreativne ili privredne aktivnosti.

Akvatorija jezera Palić može imati nešto blaži režim korišćenja i to u severnom i istočnom delu. U zapadnom i južnom delu treba kontrolisati masovnost posete preko kontrole raznih plovila koja ne smeju imati bučne motore. U severnom i istočnom delu jezera dozvoliti kupanje, i sve sportove na vodi koji ne prave buku - jedrenje, jedrenje na dasci, veslanje, vožnja kajaka, čamaca na vesla, plivanje, vaterpolo.

* Pravilnik o obimu, vrsti i stepenu zaštite u Regionalnom parku Palić-Ludoš, RO "Paligo-Palus", Palić, 1985.

Posećenost će se kontrolisati u skladu sa posećenošću turističke zone. Na Paliću se može dozvoliti sportski ribolov koji treba kontrolisati izdavanjem dozvola. Primenjujući ekološki, fizički i psihofizički normativ opterećenosti prostora ovog karaktera ne bi trebalo dozvoliti veću posećenost od 1 posetioca po dužnom metru plaže prosečne širine od 20 m.

II Kako je turistička zona po svojoj nameni dozvoljena za raznovrsne turističko-rekreativne aktivnosti to su tome prilagodjeni i režimi korišćenja i odgovarajuće mere zaštite.

U podzoni naseljenih mesta prevashodno težiti usmeravanju aktivnosti stanovnika koje bi bile u funkciji Regionalnog parka i turizma. To može biti iznajmljivanje turističkih ležajeva, rad u objektima Palića, ili proizvodnja poljoprivrednih proizvoda koji se mogu plasirati kroz turističku ponudu: vuđa, med, lekovito bilje, sir, vino, rakija, raznovrsni suveniri i drugo. Osim ovoga treba usmeravati da se stanovnici bave ribolovom ili uslužnim delatnostima. Naselje Čurgo bi se moglo postepeno formirati u turističko naselje sa etnosocijalnim ambijentalnim karakteristikama i u njemu organizovati prirodnjački kamp, odnosno boravak specijalnih grupa i pojedinaca vezanih za zaštitu ovog prostora. Ovakvom orijentacijom u aktivnosti dela naselja koja se nalaze u turističkoj zoni podizala bi se svest kod ljudi o prostoru u kome žive, a s druge strane bi se obezbedili proizvodi koji se mogu odmah plasirati kroz turizam.

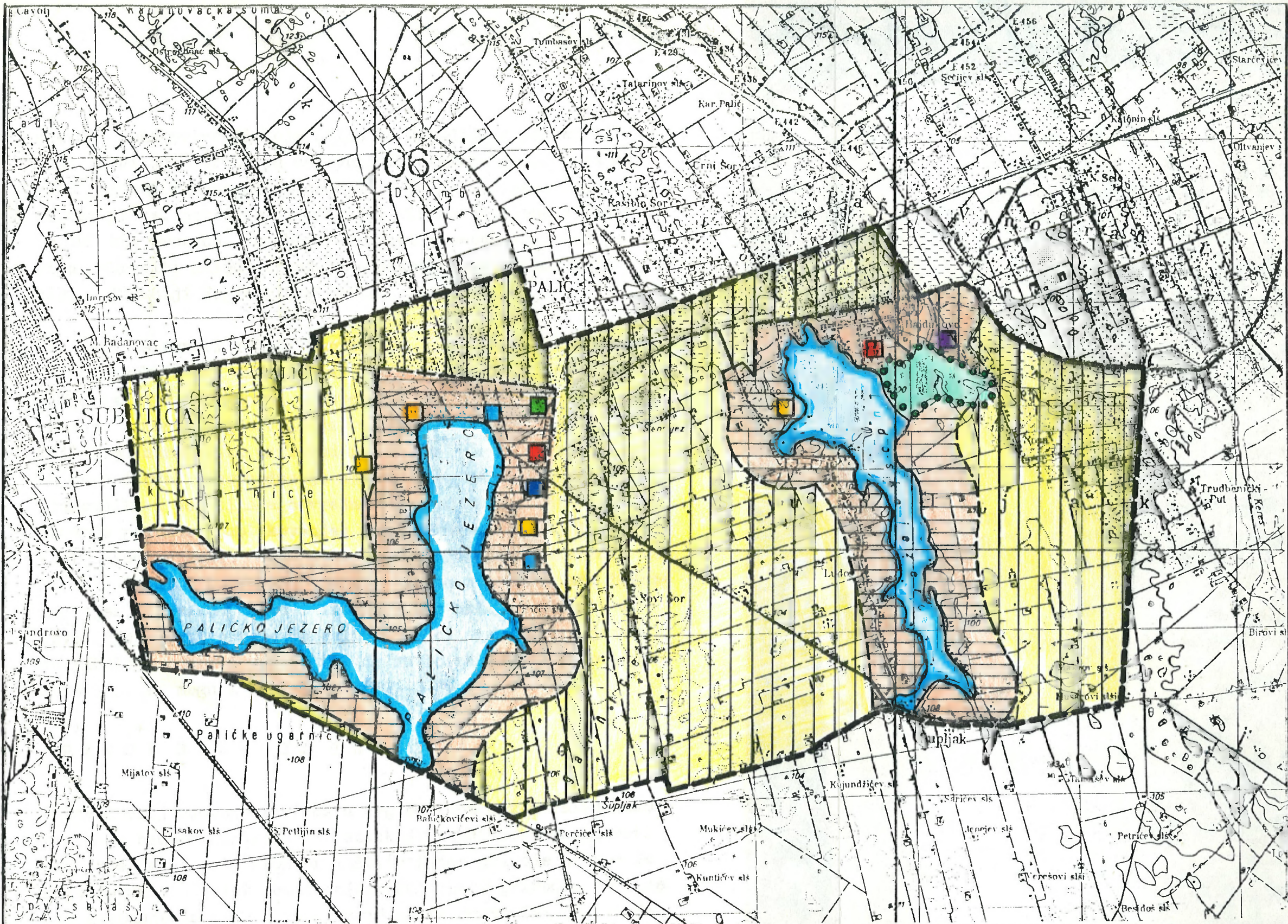
U turističkoj podzoni Ludoškog jezera treba zabraniti bilo kakvu izgradnju objekata, parkinga i sličnih objekata. Saobraćaj se može zadržati u Hajdukovu, a prilaz do obale jezera dozvoliti pešačkim ili biciklističkim stazama. Na ovom prostoru treba dozvoliti samo kraće zadržavanje posetilaca u delu

koji bi bio minimalnom opremom i objektima uredjen za to. Duž severne i zapadne obale jezera koja ima promenljivu liniju bilo bi poželjno izgraditi drvene staze izdignute iznad vode čime bi se omogućile šetnje i razgledanje rezervata i jezera. Posećenost u jednom momentu ne bi smela biti veća od 10 posetilaca po 1 ha.

U turističkoj podzoni Palićkog jezera se može dozvoliti masovnija poseta, koja ne bi smela prelaziti gustinu posećenosti od 100 posetilaca po 1 ha površine u toku dana. Uz to u severnom i istočnom izgradjenom delu jezera poseta može biti i veća ali zato u južnom i zapadnom delu manja. Za pojedine komplekse - ZOO vrt i plaža, može se utvrditi i posebna gustina posećenosti koja se može kontrolisati prodajom ulaznica. Posećenost na ostalim površinama se delom može kontrolisati kapacitiranjem parkinga. Od aktivnosti ne smeju se dozvoliti: parkiranje vozila mimo parkinga, vožnja motornim vozilima, privredna eksploatacija prirodnih sirovina u ovoj zoni - biljaka, peska, lekovitog bilja, drveća i drugog.

U celoj turističkoj zoni se maksimalno mora kontrolisati zaštita zemljišta, podzemnih i površinskih voda i vazduha - izgradnjom atmosferske i fekalne kanalizacije sa ugradjenim uredjajima za biološko prečišćavanje voda, odnošenjem otpadnih materija, zabranom upotrebe motora sa izduvnim gasovima i druge mere.

III Zaštitna zona se proteže od turističke zone do granice Regionalnog parka. Prostorno je najveća i ima najblaži režim korišćenja. Medjutim, vrsta, obim i intenzitet korišćenja ovog prostora direktno utiče na stabilnost ekosistema. S toga je neophodno dozvoliti u naseljima i na poljoprivrednim površinama one privredne aktivnosti koje nisu veliki zagadjivači prostora, a vršiti strogu kontrolu upotrebe hemijskih sred-

**REGIONALNI
PARK**

**PALIC - LUDOS
TURISTIČKA VALORIZACIJA**

GRANICE

POVRŠINE

OBLICI TURIZMA

- strogog rezervata
- regionalnog parka

- turistička zona
- zona temeljnog fenomena
- zaštitna zona

- naučno-obrazovni
- stacionarni
- ekskurzioni
- kulturno i sportsko manifestacioni
- izletnički
- tranzitni
- zdravstveni

stava u poljoprivredi koja utiče na zagadjenje podzemnih voda. U cilju odbrane od nepovoljnih efekata saobraćaja na vrlo prometnim saobraćajnicama koje su u granicama Regionalnog parka, potrebno je podizati visoko zaštitno zelenilo duž tih pravaca. Posebnim urbanističko-tehničkim uslovima zabraniti dalju izgradnju objekata u ovoj zoni koji nisu u funkciji Regionalnog parka.

Svi ovde istaknuti režimi korišćenja i mere zaštite u Regionalnom parku i oni drugi predviđeni Pravilnikom dati su u cilju zaštite celokupnog prostora, a pre svega temeljnog fenomena, i normalnog odvijanja turizma u razmerama i oblicima koji mogu narušavati prirodnu ravnotežu. Da bi se režimi zaštite poštovali neophodno je uvesti više oblike informisanja stanovnika i posetilaca o vrednostima prostora. Informisanje se može postići, publikovanjem propagandnog materijala, postavljanjem informacionih tabli, organizovanjem povremenih ili stalnih izložbi i na drugi način. Jedino sveobuhvatnim informisanjem na svakom mestu i ilustrativno može se uticati na povećanje svesti o tome da Palić i Ludoš nisu obična jezera za ribolov, odmor i sport, već da su to zaštićeni delovi prirode koji se mogu i turistički koristiti.

P R A V C I R A Z V O J A T U R I Z M A

Osnovni cilj razvoja turizma u Regionalnom parku Palić-Ludoš treba da bude sledeći: u turističkoj ponudi mora dominirati saznanje da je ovaj prostor zaštićeni deo prirode u kome je razvoj turizma uslovljen stanjem očuvanosti prirodne sredine. Ovo saznanje do sada nije razvijano te su na Paliću i sada, posle revitalizacije, prisutne brojne intervencije i stanja koja direktno ugrožavaju prostor, a malo je onoga što dopri-

nosi zaštititi istog. Poštujući taj osnovni cilj utvrđujući i sprovodeći utvrđjene režime korišćenja i mere zaštite po zonama, moguć je razvoj svih ranije utvrđenih oblika turizma.

Razvoj turizma bi trebalo ubuduće usmeravati kroz tri sledeće faze:

I faza - podrazumevala bi precizno utvrđivanje zona i režima zaštite po zonama i utvrđivanje kapaciteta prostora. Treba početi sa primenom osnovnih režima zaštite.

Turističku ponudu treba da sačinjavaju svi oni oblici turizma koji su tradicionalni, a za koje postoji odgovarajuća materijalna baza i kadrovski potencijal da se mogu organizovati kvalitetno i da se ostvare finansijski efekti koji će podstaći dalji razvoj. Početi sa opremanjem i uređenjem prostora i propagandno-informativnom delatnošću.

II faza - U ovoj fazi treba u potpunosti obezbediti zaštitu voda izgradnjom kanala do Tise i postavljanjem uređaja za biološko prečišćavanje otpadnih voda. Dalje treba organizovati tradicionalne oblike turizma, ali sada na višem šireregionalnom i jugoslovenskom nivou. Obezbedjivati viši kvalitet materijalne baze, veći broj ležaja i raznovrsniji dopunski sadržaj u cilju produženja turističkog boravka.

III faza-- je faza kvalitetnog komercijalnog turizma koji može biti konkurentan i na inostranom tržištu. Obezbedjivati sve uslove zaštite prirodne sredine i takvu prostornu opremljenost i uređenost koja obezbedjuje kvalitetnu ponudu zaštićene prirode kroz naučno-obrazovni i omladinski i ekskurzioni turizam.

Ova faza podrazumeva viši nivo organizovanosti, kvalitetniji kadar, formiranje turističkog "imidža" Palića i razvijenu propagandno-informativnu delatnost. Ostvarivanjem tih rezultata postići će se i ekonomski efekti koji će dati veći značaj turizmu u ukupnoj privredi opštine.

II. REGIONALNI PARK SUBOTIČKA ŠUMA

OPŠTE KARAKTERISTIKE

Subotičko-horgoška pešćara sa svojih 25000 ha površine je druga po veličini pešćara u našoj zemlji i zauzima krajnji severni deo Jugoslavije i Vojvodine. Njen manji deo je kultivisan i pošumljen čime je dobio posebna prirodna i zaštitna svojstva. Taj deo je na bazi Zakona o posebnoj zaštiti delova prirode stavljen pod društvenu zaštitu u rangu regionalnih parkova. Odluka o proglašenju Regionalnog parka "Subotička šuma" doneta je 29. marta 1982. godine na Skupštini opštine Subotica. Ovom Odlukom je utvrđen globalni prostor Regionalnog parka i zaštitnog pojasa. Radnoj organizaciji "Pešćara" - OOUR "Šumsko gazdinstvo" je povereno čuvanje i održavanje Parka.

Osnovu za proglašenje Subotičke šume za regionalni park predstavljala je Studija (V. Velašević: "Zaštita i unapredjenje šuma Subotičko-horgoške pešćare". Posle donošenja pomenute Odluke u Radnoj organizaciji su doneti svi neophodni dokumenti kojima je regulisana namena prostora, dozvoljene aktivnosti, mere zaštite sa programom korišćenja i granice Parka. Najznačajniji dokumenti su: Odluka o granicama sa spiskom katastarskih čestica, Program mera zaštite, unapredjivanje i uređjivanje Regionalnog parka za period od 1984. do 1990. godine, Šumsko-privredna osnova, Lovno-privredna osnova, Elaborati osnivanja i organizovanja lovišta "Jasenovačka šuma" i lovišta "Hrastovača-Bukvač", i druga dokumenta, a uređjena je i objavljena i monografija M.Gajić - Flora i vegetacija Subotičko-horgoške pešćare.

Svim ovim dokumentima utvrđjeno je da Subotička šuma po svojim funkcijama predstavlja veoma značajan prirodni i provredni objekat u čemu posebno mesto imaju zaštitno-regulativne funkcije.

Po svojim osnovnim karakteristikama i funkciji koju ima Regionalni park više pripada grupi specijalnih prirodnih rezervata po Zakonu o posebnoj zaštiti delova prirode,¹⁾ nego što pripada grupi regionalnih parkova. Naime, po Zakonu specijalni prirodni rezervat "je predeo - specifična prirodna sredina stvorena ljudskim radom na zemljištu podložnom eroziji koja svojom vegetacijom zaštićuje okolna zemljišta, naseljena mesta i komunikacije od zasipanja peskom i odlikuje se izraženim prostornim i vremenskim sukcesijama životnih zajednica i ima ekološki, naučni, istorijski, vaspitno-obrazovni i turistički značaj". Ta definicija u potpunosti obuhvata osnovne karakteristike Subotičke šume. Medjutim, kako je sada Subotička šuma zaštićena Odlukom Skupštine opštine to je jedino mogla biti zaštićena kao Regionalni park za koji Zakon predviđa: "Regionalni park je predeo u kome su delimično očuvane izvorne osobenosti prirode i prirodne lepote" - što ne odgovara karakteristikama Subotička šume, "ili ljudskim radom stvorena vrednost koje su karakteristične za određeni region i koji ima turističko-rekreativni, vaspitno-obrazovni i kulturni značaj". Ni ovaj drugi deo zakonske odredbe ne odgovara u potpunosti karakteristikama Subotičke šume jer ona nije karakteristična za ovaj region u kojem je sve do 1786. godine bila tek minimalno, prirodnim procesom, travom obrasla peščara. Po datoj zakonskoj odredbi Subotička šuma jeste stvorena vrednost izraženog ekološkog, naučno-obrazovnog, kulturnog i turističko-rekreativnog značaja. U njenom korišćenju neminovno se moraju poštovati predviđjenē odredbe za Specijalni prirodni rezervat i težiti da Subotička šuma i zakonski dobije taj status. Do tada u Regionalnom parku Subotička šuma mogu se "obavljati delatnosti i radnje kojima se neće narušavati izvorna svojstva prirode i prirodne lepote zbog kojih je stavljen pod zaštitu", kako je Zakonom predviđjeno, odnosno u ovom Parku treba čuvati

¹⁾ Zakon o posebnoj zaštiti delova prirode. Sl.list SAPV br.10/86.

stvorena svojstva prirode i prirodne lepote, jer čuvanje izvornih svojstava bi značilo suprotnost - čuvanje karakteristika peščare, a ne šuma sa zaštitno-regulatornom funkcijom.

TURISTIČKO-GEOGRAFSKI POLOŽAJ

Regionalni park Subotička šuma nalazi se na krajnjem severu Vojvodine na Bačkoj visoravni i prostire se u luku uz državnu granicu između $17^{\circ}07'$ i $17^{\circ}28'$ istočne geografske dužine i $46^{\circ}03'$ i $46^{\circ}11'$ severne geografske širine.

Osnovne karakteristike geografskog položaja su položaj uz državnu granicu u neposrednoj blizini Subotice i na tranzitnim komunikacijama. Položaj uz državnu granicu mu određuje značaj graničnog pojasa u smislu opštenarodne odbrane i odbrane zemlje. Ovaj položaj ne utiče nepovoljno na mogućnosti korišćenja Regionalnog parka. Najznačajnija je blizina, zapravo prostorni dodir sa Suboticom kao ishodištem velikog broja potencijalnih turista. Regionalni park neposredno dodiruju ili kroz njega prolaze drumski međunarodni pravci Subotica-Segedin, Subotica-Kelebija i železnička pruga međunarodnog značaja Subotica-Segedin, Subotica-Budimpešta i pruga Subotica-Sombor. Po ovome se može zaključiti da je saobraćajno-geografski položaj veoma povoljan.

Za turistički položaj je, sem blizine Subotice kao matičnog mesta većeg broja potencijalnih turista, i položaja uz tranzitne komunikacije kojima putuje veliki broj domaćih i inostranih turista, bitan i položaj u odnosu na druga turistička područja. Južna granica zaštitne zone Subotičke šume se seče sa Regionalnim parkom "Palić-Ludoš" i na jednom delu se ova dva parka i poklapaju.

Blizina Regionalnog parka Palić-Ludoš sa vrlo bogatom ponudom i velikim potencijalima za razvoj turizma može dvostruko delovati na turistički položaj i kontraktivnu zonu Subotičke šume. Ukoliko se razvijaju komplementarne turističke vrednosti i ponuda blizina ova dva Regionalna parka može uticati na pojačavanje značaja oba parka i na raznovrsniju zajedničku ponudu, što bi bilo povoljno i poželjno. U protivnom isti tip turističke ponude deluje konkurentski i u tom slučaju Regionalni park Subotička šuma bi gubio na svojoj ponudi te bi se smanjio i turistički značaj i kontraktivna zona.

U celini, turističko-geografski položaj Subotičke šume je vrlo povoljan, u odnosu na komunikacije, u odnosu na matična mesta turista, a može biti povoljan i u odnosu na druga turistička mesta.

GRANICE REGIONALNOG PARKA

Površina Regionalnog parka se sastoji iz dva odvojena šumska kompleksa. Severnu granicu čini Jugoslovensko-madjarska državna granica, na istoku granica opština Subotica i Kanjiža, na jugu železnička pruga Sombor-Subotica-Palić-Horgoš. Na zapadu granica istočnog većeg kompleksa je put Subotica-Kelebija. Veći kompleks čine reviri Krivoblato, Daščan, Hrastovača, Bukvač, Radakovac i Hajdukovo. Zapadni manji deo je šumski kompleks Čikerija, koji je sa severa ograničen Jugoslovensko-madjarskom granicom, a sa juga naseljem Tavankut. Ukupna površina Regionalnog parka je 4430 ha šumskog kompleksa i 4928 ha zaštitnog pojasa u širini od prosečno 500 m.

PRIRODNE KARAKTERISTIKE

Prirodne karakteristike Regionalnog parka su osnova stvarljanja pod zaštitu i osnova razvoja turizma.

OSNOVNE PRIRODNE KARAKTERISTIKE

Reljef - Subotička peščara je nastala navejavanjem peska i taloženjem, te je vetar stalno menjao reljef ovog područja. Tek posle zatravnjivanja i pošumljavanja smanjen je uticaj vetra i kretanje peska se smanjilo pa je reljef dobio današnji izgled, mada kretanja peska još uvek ima.¹⁾ Reljef je izričito dinski, a dine se pružaju u pravcu severozapad-jugoistok što je posledica duvanja dominantnih vetrova. Nadmorska visina opada od severozapada ka jugoistoku, odnosno teren je u tom pravcu nagnut. Najviše nadmorske visine su kod Tavankuta oko 135 m, a najniže kod Horgoša oko 95 m. Visine dina iznose od 1 - 11 m na jugoistoku, odnosno od 11 - 17 m na severozapadu.²⁾ Dinski reljef u kombinaciji sa drugim prirodnim vrednostima može imati i turističku atraktivnost.

Hidrografija Regionalnog parka je oskudna. Od prirodnih tokova na istočnom delu se nalazi sada kanalisana rečica Kereš. Na mestima gde je glinasti sloj blizu površine u depresijama nalaze se bare i močvare. Na više mesta gde se eksploatiše treset ili pesak u dubinu, pojavljuje se voda i tako nastaju manja jezera sa čistom izdankom vodom. Najveće je tresetište uz granicu prema Madjarskoj u istočnom delu na potezu Radanovačka šuma. Ovo jezero se već koristi i u rekreativne svrhe.

¹⁾ Bukurov, B.: Fizičko-geografski problemi Bačke. Posebno izdanje SANU, Knj. 43, Beograd 1975.

²⁾ Velašević, V. sa saradnicima: Zaštita i unapredjenje šuma Subotičko-Horgoške peščare, Šumarski fakultet, Beograd-Subotica, 1978.

Ostala jezera, bare i močvare pogodne su za napajanje brojne divljači. U proseku nivo podzemnih voda je na 2-3 m ispod površine. Hidrografija Subotičke šume nema veću atraktivnost, ali pojedina veća jezera se mogu koristiti u rekreativne svrhe.

K_l_i_m_u ovog područja karakteriše stepsko-panonska modifikacija umerenokontinentalne klime. Osnovni meteorološki podaci se prate na meteorološkoj stanici na Paliću, a u Subotičkoj šumi se na eolomernim stanicama prati kretanje peska.

Za turističku valorizaciju su bitni neki od klimatskih elemenata uzeti za karakteristične periode u toku godine, sa klimatološke stanice na Paliću za period od 1948-1970.godine.

T₁₀ - Osnovni klimatski elementi - Palić

Sezona	Mesec	Sred. mes. temp. vazd. (°C)	Relat. vlažn. vazd. (%)	Sume čav. (čas)	Visi- na pada- vina (mm)	Broj dana bez pada- vina	Broj dana sa ja- kim vetrom	Srednje brzine vetrova (m/s)
Predse- zona	april	11,5	68	201,9	42	17,7	4,5	2,13
	maj	16,2	68	231,1	52	19,8	3,4	1,91
Glavna turis. rekr. sezona	juni	19,7	68	258,5	65	20,6	2,6	1,67
	juli	21,3	66	288,5	60	23,6	2,3	1,41
	avgust	20,0	67	261,3	42	23,6	1,8	1,28
	septembar	16,7	71	215,9	37	22,6	1,3	1,24
Glavna lovna sezona	oktobar	11,1	76	147,3	28	24,0	1,5	1,32
	novembar	6,0	85	65,3	55		2,1	1,60
	decembar	1,0	88	49,7	51		1,6	1,56
	januar	-1,6	87	77,4	34		2,0	1,67
	Godina	10,7	75	2037,0	525	239,8	30,9	1,66
SAP								
VOJVOD.	Godina	11,0	76	2068,6	611	238,1	35,2	2,27

Na osnovu analize prikazanih i drugih klimatskih elemenata zaključuje se da na teritoriji šireg regiona Palića vladaju povoljni klimatski uslovi za boravak ljudi u prostoru. U odnosu na prosečne vrednosti za Vojvodinu na ovom području ima manje padavina, manje dana sa jakim vetrom, vetar je slabijeg intenziteta, a sume osunčavanja su neznatno manje. U Subotičkoj šumi su klimatološki elementi sigurno povoljniji, zbog povoljnog dejstva šuma na ublažavanje dejstva vetra, na provetranje vazduha, na povećanje količine kiseonika u vazduhu što sve povoljno utiče na čovekov organizam. U tom pogledu Subotičke šume imaju povoljnije klimatske uslove za boravak ljudi na otvorenom nego područje koje nema šumu.

Ovo područje se nalazi pod najčešćim dejstvom vetrova iz severozapadnog pravca, a najjači su vetrovi iz jugoistočnog (košava) i severozapadnog pravca.

P e d o l o š k e odnosno, edafske karakteristike regionalnog parka Subotička šuma su od osnovnog uticaja na ekologiju područja.

Osnovna karakteristika je pojava raznih vrsta peska, peskovito ritskih crnica, treseta. Pojedine vrste peskovitog zemljišta sadrže različite količine humusa.¹⁾ Najsiromašniji humusom je sivo-žuti pesak dubine 10-15 cm, ali nije rasporedjen. Veće površine zauzima smeđi pesak, a u depresijama sa visokim podzemnim vodama javlja se ritska crnica gde raste hidrofilna flora (trska, ševar). Obradom zemljišta u prošlosti sma-

1) Velašević, V. - op.cit.

njene su količine plodnijeg crnog peska sa crnim humusom, te danas na mestima gde u dubini ima crnog peska dobro uspevaju šume hrasta. Velike površine pod peskom i njegova pokretljivost na mestima gde nije dublje vezan vegetacijom doprinose aktivnoj eolskoj eroziji na ovom području. Poslednjih 10-tak godina na eolskim stanicama se stalno beleži i analizira intenzitet kretanja peska i njegov štetni uticaj na okolinu.

F l o r a i v e g e t a c i j a Regionalnog parka su vrlo raznovrsne. U zavisnosti od pedološke podloge ovde se javlja močvarno barska flora (trska, ševar), mešovite barske i slatke trave, a ponegde se zemljište obradjuje te je pokriveno kulturama. Na velikim površinama se nalaze šume, različite po sastavu i karakteristikama i one predstavljaju osnovnu prirodnu karakteristiku ovog područja. Stepenn obraslosti područja iznosi 78,5%, a struktura površina je data u tabeli. Nepošumljene površine od 806,67 ha se mogu koristiti za podizanje novih zasada šuma, za uređivanje slobodnih površina u rekreativne svrhe ili za gajenje kultura za potrebe razvoja lovstva, a u tabeli su to šumske čistine i zemljište za ostale svrhe.

T₁₂ - Struktura površina regionalnog parka Subotička šuma

Namena	Površina u ha	Učešće
Šume	3.241,36	73,2
Šumske kulture	239,75	5,3
UKUPNO:	3.475,11	78,5
Šumske čistine	672,60	15,2
Neplodno zemljište	1,39	0,0
Zemljište za ostale svrhe	134,07	3,0
Proseke i putevi	147,48	3,3
UKUPNO:	4.430,64	100,0

Kako su površine pod šumom najveće i značaj šuma najveći, to se daje i struktura površina pod šumama i šumskim kulturama u sledećoj tabeli:

T₁₃ - Struktura površina šuma prema vrsti-drveća
- R.P. Subotička šuma

Š u m a	P o v r š i n a	
	u ha	% učešća
Ea topola	349,74	10,1
Domaća topola	107,48	3,1
Bagrem	206,22	5,9
Hrast	54,67	1,5
Ostali lišćari	136,00	3,9
Crni bor	658,90	19,0
UKUPNO VISOKE:	1.513,01	43,5
Bagrem D2	1.025,50	29,5
Bagrem D3	936,60	27,0
UKUPNO IZDANIČKE:	1.962,10	56,5
UKUPNO:	3.475,11	100,0

1) Izvor: Velašević, V. - op.cit.

Najveće površine zauzima bagrem, a on je najzastupljeniji i po zapremini i prirastu, što ga čini glavnom vrstom. Značaj bagrema je višestruk: za vezivanje i melioraciju peska, za proizvodnju drvene mase i razvoj pčelarstva. Najpogodnije su sastojine I i II generacije, dok površine pod bagremom treće generacije treba rekonstruisati.

Osim pomenute authotne vegetacije i šumskih površina u Subotičkim šumama raste veći broj raznovrsnih biljnih vrsta od kojih su neke reliktno, retke i zaštićene. Sve su dobro proučene a rezultati istraživanja su prikazani u monografiji M. Gajić.¹⁾

Životinjski svet Subotičko-horgoške peščare je brojan i raznovrstan. Za turističku valorizaciju nisu od posebnog uticaja brojnost i raznovrsnost insekata, gmizavaca. Nešto je turistički značajnija raznovrsnost ptica pevačica i drugih ptica koje šumski ambijent čine prijatnim. Svakako da je značajna i prustnost raznovrsnih divljih životinja kao što su: srna, zec, divlja svinja, više vrsta jelena, lisica, veverica i druge životinje. Za turističko korišćenje je najznačajnija raznovrsnost divljači, ali je brojnost korisne divljači za lovstvo relativno mala. Ovaj aspekt korišćenja šuma je bio zapostavljen sve do 1967. godine kada je formirano lovište na površini od 4771 ha. Gazdovanje lovištem ostvaruje se primenom metode gajenja divljači na otvorenom i zatvorenom prostoru, sa osnovnim ciljem da se gajena divljač što prirodnije uklapa u postojeći ekosistem, a da njihovo postojanje i prisutnost ne izazivaju nedovoljene poremećaje u šumskoj i poljoprivrednoj proizvodnji.²⁾

U neogradjenom lovištu od krupne divljači se može gajiti jedino srna, a u ogradjenom se gaji divlja svinja, jelen lopatar

1) Gajić, M.: Flora i vegetacija Subotičko-Hrgoške peščare, Šumarski fakultet, Beograd i Šumsko gazdinstvo Subotice, Subotica, 1986.

2) Program mera zaštite unapredjivanja i uređivanja R.P. "Subotička šuma" za period 1984-90., Subotica, 1983.

i muflon. Osim ovih u lovištu živi još zec, poljska jarebica, divlja patka i fazan. Izgrađena je moderna fazanerijska kapaciteta 30.000 komada što znatno premašuje potrebe lovišta, te se fazanski pilići prodaju drugim lovištima.

Brojno stanje divljači u zatvorenom i otvorenom lovištu poslednjih godina iznosi orijentaciono: srna - 150 komada, srndaća 150, zečeva - 400, fazana - 780 komada (prirodna proizvodnja u lovištu) poljska jarebica - 40, divlja svinja - 76, muflon - 100, jelen lopatar - 11 i ritski jelen - 3 komada.¹⁾

Brojno stanje je zadovoljavajuće u odnosu na gazdinski kapacitet lovišta, ali se trofejna vrednost kreće oko 100, te se teži njenom poboljšanju.

Posebne prirodne vrednosti. Osnovni motiv stavljanja pod zaštitu Regionalnog parka Subotička šuma je potreba daljeg vezivanja peska i zaštita okolnog područja. U tom osnovnom cilju izvršeno je pošumljavanje ovog područja te danas Subotička šuma sem funkcije zaštite okolnog prostora ima i neke svoje vrednosti. Znači osnovna vrednost Subotičke šume je u ekološko-zaštitnoj ulozi šuma. Medjutim, bogatstvo i kvalitet šuma čine povoljno stanište za mnoge ptice, lovnu divljač, šume su i prijatan ambijent za boravak ljudi, za odmor i rekreaciju, te Subotička šuma dobija sem ekološkog značaja i druge vrednosti. Po Zakonu o posebnoj zaštiti delova prirode na ovom prostoru nema prirodnih znamenitosti i prirodnih retkosti koje se mogu staviti pod posebnu zaštitu, sem pojedinih biljnih i životinjskih vrsta, koje same za sebe nemaju turističku atraktivnost i nije ih moguće turistički valorizovati mimo vrednosti šuma i celog prostora.

¹⁾ Izvor: Gajić, M.: op.cit.

STABILNOST EKOSISTEMA I STANJE ZAŠTITE PRIRODE

Ako podjemo od definicije da je ekosistem vrlo složen i dinamičan sistem višeg reda koji izgradjuju međusobno se prožimajući biotop (životno stanište) i biocenoza (životna zajednica) onda možemo konstatovati da je ekosistem Regionalnog parka Subotička šuma labilan pre svega zbog labilnosti biotopa u njemu. Osnovni biotop su razne vrste peskova više ili manje vezani različitom florom i vegetacijom. Na mestima gde vezivanje peska još nije izvršeno prirodnim putem ili aktivnošću čoveka veoma je prisutan proces eolske erozije. U Regionalnom parku su locirane dve eolomerne stanice u šumi Čikerija u kojoj se stalno mere opšti i specifični klimatski elementi, kretanje peska, nanosi. Na bazi rezultata višegodišnjih osmatranja preduzimaju se određene mere u cilju sprečavanja negativnih dejstava eolske erozije. Štete od eolske erozije na ovom području su godinama bile vidne pa se eolski nanos svrstava u veoma štetne zagadjivače životne sredine i svih njenih osnovnih komponenata - vazduha, zemljišta i vode. Osim toga štete od eolske erozije se zapažaju u poljoprivredi mehaničkim oštećenjem biljaka od udara čestica peska, odnošenjem gornjeg tankog sloja humusa, odnošenjem semena biljaka i uvejavanjem i prekrivanjem biljaka. Štete u vodoprivredi su zatrpavanje kanala i smanjenja prohodnosti istih, u saobraćaju štete se uočavaju kroz zasipanje puteva, vozila. Štete od navejavanja peska u Severnoj Bačkoj mogu se ispoljavati i zasipanjem jezera Palić i Ludoš kao posebnih prirodnih vrednosti. Eolska erozija je na području Severne Bačke poslednjih godina znatno smanjena. Intenzitet eolske erozije se u proseku kreće oko 3,4 t/km, što znači da proticaj nanosa peska po dužnom kilometru iznosi 3,4 tone. Maksimumi navejavanja su u periodima minimalne vlažnosti, a jakog vetra i u vreme olujnih vetrova. 1)

1) Program mera zaštite, unapredjivanja i uređivanja R.P. "Subotička šuma" za period 1984-1990.g.

Intenzitet eolske erozije je 10 puta veći na nezaštićenom u odnosu na zaštićeni prostor. Istraživanja su pokazala da jedina i najefikasnija mera zaštite od eolske erozije je vezivanje peska, odnosno uspostavljanje trajnog biljnog pokrivača na uznemirenim zemljištima. Na području Subotičko-horgoške peščare su preduzete mnoge mere na zaštiti od eolske erozije. Pošumljavanje se vrši konstantno i šume zauzimaju sve veće površine, a i tamo gde nema šuma nalazi se prirodni biljni pokrivač ili poljoprivredne kulture. Od drugih mera, zabranjena je površinska eksploatacija peska, a tamo gde se vrši dubinska eksploatacija po prestanku eksploatacije vrši se obavezna revitalizacija prostora. Rezultati preduzetih mera se uočavaju kroz stalna osmatranja koja ukazuju na smanjenje eolske erozije. Ali i pored preduzetih mera, ekosistem Regionalnog parka Subotička šuma je labilan naročito na nepošumljenim delovima te i dalje treba preduzimati aktivne mere zaštite prirode i okolnog prostora. Prisutan je i problem smanjenja nivoa podzemnih voda iz dva razloga:¹⁾ 1. podizanje šuma snižava nivo voda, 2. mnogo nepovoljnije su delovali preduzeti melioracioni radovi u cilju odvodjenja vode sa peščare i zaštite naselja i vikend naselja. Sniženje podzemnih voda se direktno odrazilo na isušivanje bara i močvara, na sušenje zasada vinograda i voćnjaka, a na mnogim mestima se i voćnjaci moraju navodnjavati. To su nepovoljne posledice koje je sada teško otkloniti. Neophodno je istaći da je na ovom području ugroženost od požara prvog stepena, naročito u toku leta. Šuma sama za sebe ima izuzetne zdravstveno-rekreativne vrednosti i značaj. Poznato je da su šume veliki proizvođači kiseonika i asimilata: ugljendioksida. U toku jednog letnjeg dana 1 ha šume izdvoji 200-250 kg kiseonika i asimiliše oko 300 kg ugljendioksida (V. Velašević - Zaštita i unapredjenje šuma Subotičko-horgoške peščare). Proračunato na prostor Subotičkih šuma u toku jednog dana one proizvedu oko 800 tona

¹⁾ Bukurov, B.: Fitičko-geografski problemi Bačke, op.cit.

kiseonika i asimiliraju oko 1000 t ugljendioksida. Osim toga, 1 ha četinarske šume zadržava oko 32 tone, a lišćarske do 65 tona prašine. Vazduh u šumi sadrži oko 300 puta manje bakterija od gradske atmosfere. Značajan je i mikro-klimat šuma. To sve dovoljno svedoči o izuzetnom značaju šume kao prirodne vrednosti.

TURISTIČKA VREDNOST PRIRODNIH KARAKTERISTIKA

Analizom opštih i posebnih prirodnih vrednosti Subotičke šume utvrdili smo opšta i specifična svojstva koja se mogu i turistički valorizovati. Metodološkim postupkom turističke valorizacije utvrdjene su opšte turističke vrednosti i turistički značaj prirodnih karakteristika.

T₁₄ - Turistička vrednost i značaj prirodnih karakteristika
- R.P. Subotička šuma

Kriterijumi vrednovanja	Re- ljev	Osnovne prirodne karakteristike				Posebne prirod. vrednos.
		Hidro- graf.	Klima	Biljni svet	Živoć. svet	
1. Opšta svojstva	1	1	2	3	3	2
2. Specifična svoj- stva (retkost)	3	2	2	2	4	1
3. Atraktivnost	2	1	2	2	3	1
4. Mogućnost turis. iskorišć.-koris- nost	1	2	2	3	4	1
5. Konkurentnost	2	1	1	2	3	1
I. OPŠTA VREDNOST	1,8	1,4	1,8	2,4	3,4	1,2
II. TURISTIČKI ZNAČAJ	2	1	2	2	3	1

Turističkom valorizacijom je utvrđeno da je opšta turistička vrednost prirodnih karakteristika Subotičke šume zadovoljavajuća i da ima regionalni turistički značaj. Od primenjenih kriterijuma najveću vrednost imaju specifična svojstva Regionalnog parka iz čega proizilazi i mogućnost turističkog korišćenja. Atraktivnost i konkurentnost prirodnih karakteristika je nezadovoljavajuća, što se donekle može poboljšati uredjenjem prostora, isticanjem prirodnih vrednosti i izradom specifičnih atraktivnih programa. Ocenjuje se da turistička vrednost svih prirodnih karakteristika može biti i veća kombinovanjem tih vrednosti, odnosno da ukupna turistička vrednost prirodnih karakteristika može biti veća ocenjivanjem njihove ukupnosti i vrednovanjem zaštitnog značaja šuma. To znači da u procesu turističkog korišćenja Regionalnog parka moraju doći do izražaja sve prirodne vrednosti - reljef, klima i zdravstveni značaj šuma i obrazovni značaj Regionalnog parka u jedinstvu sa atraktivnom lovnom divljači.

Od pojedinih prirodnih karakteristika najbolje je ocenjen životinjski svet, u tome fond i karakteristike lovne divljači. To znači da dobra do izuzetna turistička vrednost visokotrofejne i retke visoke divljači (muflon, jelen lopatar, divlja svinja, divlje patke) treba da imaju prioritet u turističkoj ponudi, te se ocenjuje da je turistički značaj nacionalnog nivoa, sa mogućnošću plasiranja i na inostrano tržište. Sve ostale prirodne karakteristike imaju znatno manji turistički značaj lokalni do regionalni. To ne znači da ih ne treba plasirati kroz turizam, već da ih treba, kombinovati, dopunjavati i plasirati kao dopunski sadržaj uz lovni turizam, ili sačinjavati atraktivne programe za uže grupe specifične turističke tražnje (pčelarstvo, lekovito bilje, pečurke, ZOO vrt u prirodi, jahanje i drugo).

ANTROPOGENI FAKTORI TURISTIČKOG RAZVOJA

Ova brojna grupa faktora turističkog razvoja obuhvata kulturno-istorijske vrednosti, ambijentalne karakteristike, manifestacije i druge kulturno-umetničke vrednosti, kulinarstvo i drugo. Na prostoru Regionalnog parka Subotičke šume ovih vrednosti gotovo da i nema, ako se izuzme da je ceo Regionalni park po svojoj suštini i nastanku antropogen.

Od objekata treba istaći da se u kompleksu Čikerije nalazi rekreativno-memorijalni kompleks "Nemirna ravnica" u kome centralno mesto ima spomenik NOB-u i radničkom pokretu i šumska kuća koju je moguće adaptirati i privesti turističkoj nameni. Na celom tom prostoru postojale su partizanske baze koje su obeležene u prostoru. Osim ovog kompleksa koji je u postupku prostornog i turističkog uredjenja, u granicama Regionalnog parka se nalazi i deo naselja Tavankut. U Tavankutu se nalazi stara škola nazvana "Zlatna škola" čija zgrada ima arhitektonске ambijentalne vrednosti i pokrenut je postupak stavljanja pod zaštitu. Drugih antropogenih vrednosti u Regionalnom parku nema, te stoga nije primenjen postupak turističke valorizacije ovih faktora turističkog razvoja.

PROSTORNA ORGANIZACIJA I MATERIJALNA BAZA

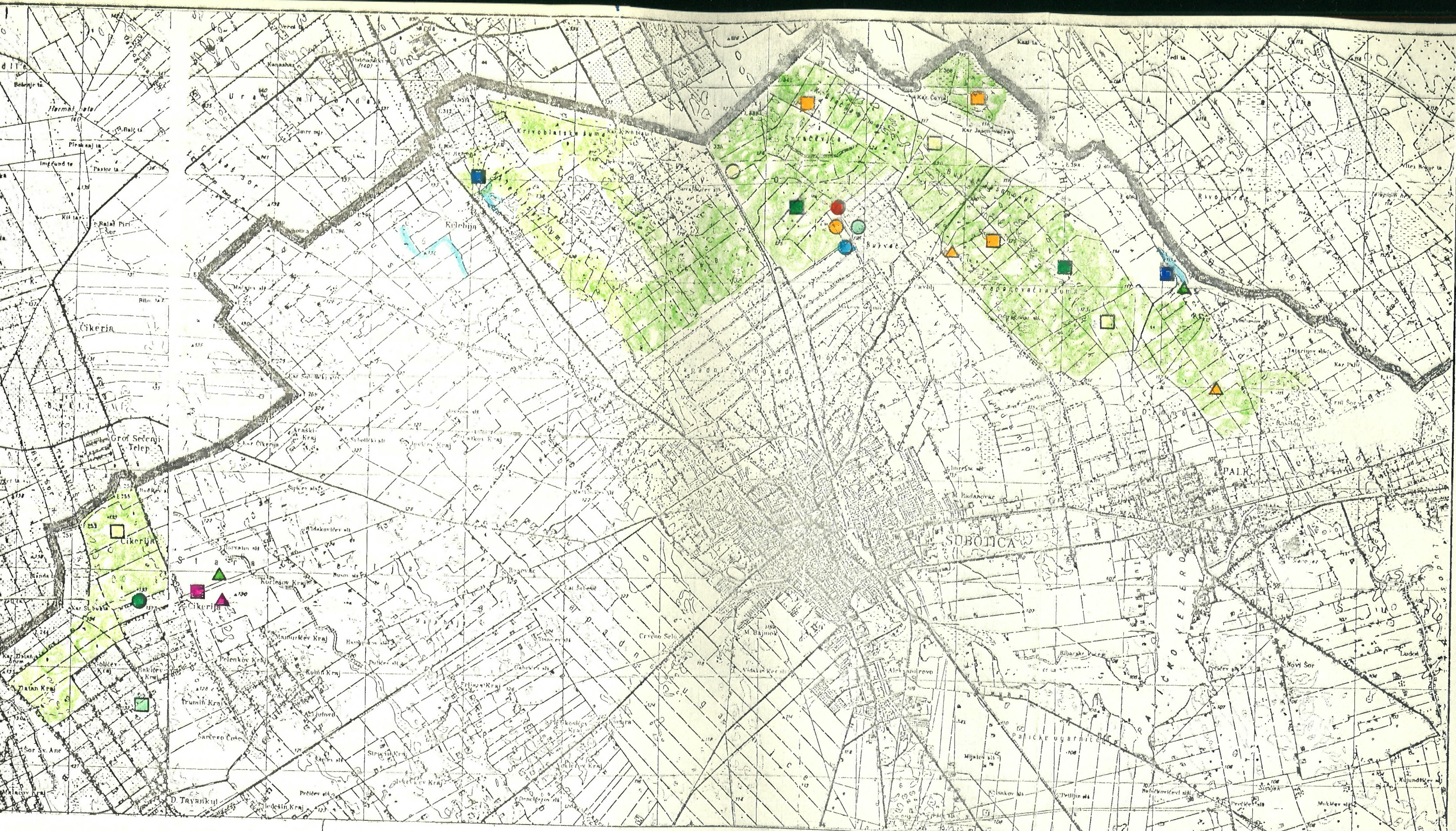
Prostorna organizacija u regionalnim parkovima i drugim zaštićenim delovima prirode je od posebnog značaja za razvoj turizma. Materijalna baza čini nadgradnju u turizmu, ali i uslov razvoja i mesto realizacije turističkog prometa.

PROSTORNA ORGANIZACIJA REGIONALNOG PARKA

Odlukom o proglašenju za Regionalni park ovaj prostor je podeljen na prostor Regionalnog parka površine 4430 ha i zaštitni pojas površine 4928 ha. Zaštitni pojas se prostire svuda oko šuma prosečne širine od 500 m. U dokumentima, planovima i programima koji su uradjeni za ovaj prostor data je dobra osnova za prostornu organizaciju i namenu površina Regionalnog parka. Međutim, danas se u prostoru još uvek ne oseća dovoljno prostorna organizacija što je u skladu sa nivoom razvoja ovog Parka i razvoja turizma u njemu. Na prostoru Regionalnog parka nalaze se samo delovi naselja Tavankut, ostale površine su šumske površine, dok se u zaštitnoj zoni nalaze delovi naselja Palić, Hajdukovo i delovi subotičkih vikend naselja, a ostale površine su poljoprivredne, voćarsko-vinogradarske i šumske. Ocenjuje se da je osnovna prostorna organizacija ovog Parka dobro izvršena i da obezbeđuje osnovne uslove za racionalno i funkcionalno korišćenje prostora, ali da je neophodno prostornim planom posebne namene utvrditi tačnu namenu prostora čime bi se obezbedilo korišćenje svih funkcija šuma, a između ostalog i za turizam.

TURISTIČKI OBJEKTI

Razvoj turizma u Subotičkoj šumi je u početnim fazama, a i način na koji je šuma korišćena nije usmeravao izgradnju turističkih objekata. U Regionalnom parku se nalazi samo jedan turistički objekat. To je Lovački dom "Hrastovača" lociran uz asfaltni put u blizini Subotice u pravcu severa. Objekat je u samoj šumi, lepog arhitektonskog izgleda, kapaciteta 30 ležaja.

REGIONALNI
PARK

SUBOTICKA SUMA

TURISTIČKO BOGATSTVO

ATRAKTIVNOSTI

- dinski reljef
- lovena divljač
- bogatstvo flore
- "Zlatna škola"
- spomenik
- jezero

OBJEKTI

- lovački dom
- šumarska kuća
- apartmani
- uprava parka
- informativni centar
- eko-prodavnica

TURISTIČKA OPREMA

- memorijalni kompleks "Nemirna ravnica"
- plaža
- sportski tereni
- rekreativne staze (ski, jahanje)

Jednokrevetne i dvokrevetne sobe i 2 apartmana su komforme. U objektu je i restoran. Lovački dom je otvorenog tipa i u njemu se ostvaruje turistički promet. Drugih turističkih objekata nema.

SPORTSKO-REKREATIVNI TERENI I OBJEKTI I UREDJENOST PROSTORA

Prostor Subotičke šume se dosta masovno koristi u rekreativne svrhe, međutim, uredjenih terena nema. Rekreativne površine se svode na proplanke i šumske staze. Nešto više se posećuje jezero nastalo na tresetištu u istočnom delu Radeni-vačke šume uz državnu granicu. Jezero nije prostorno uredjeno te nema ni sportskih terena ni objekata. Imajući u vidu zdravstveno-rekreativni značaj šuma, Subotičke šume kao potencijalno rekreativno područje bi trebalo da sadrže više sportske-rekreativnih površina i prilagodjenih objekata. Šumske staze su pretežno obeležene i sadrže informativne table o režimima kretanja i ponašanja. Slično je i u delovima vikend naselja. Ukupna vrednost prostora nema odlike turističke vrednosti, što je rezultat nivoa razvijenosti turizma.

INFRASTRUKTURNA OPREMLJENOST PROSTORA

U skladu sa nivoom urbane opreme i izgradjenosti prostora Regionalnog parka je i nizak nivo infrastrukturne opremljenosti. Regionalni park u zaštitnoj zoni preseca putni i železnički pravac Subotica-Segedin. Osim njih ima malo, ali dovoljno asfaltnih puteva koji povezuju postojeće objekte. Takodje ima više zemljanih i šumskih puteva koji imaju funkciju zaštite i komuniciranja.

Svi postojeći objekti (lovački dom i šumarski objekti) su u dovoljnoj meri infrastrukturno povezani (voda, struja, kanalizacija) u skladu sa zaštitom prostora.

U severnom delu Regionalnog parka nalazi se naftno polje gde se eksploatiše nafta i sabirna stanica. Vozila komuniciraju asfaltnim putem kroz šumu. Odredjeno je mesto za taloženje otpada, prljave nafte i maziva, i utvrđeni strogi kriterijumi za revitalizaciju tog dela koji se poštuju, te ovo naftno polje ne utiče na zagađenje prirodne sredine.

TURISTIČKA VREDNOST MATERIJALNE BAZE I PROSTORNE ORGANIZACIJE

Ukupna materijalna baza razvoja turizma je u skladu sa sadašnjim nivoom razvijenosti turizma i orijentacijom u turizmu. Vrlo je oskudna, ali i pored toga je izvršena turistička valorizacija ovih faktora razvoja turizma u cilju utvrđivanja mogućnosti daljeg razvoja i podobnosti za turističko korišćenje.

T₁₅ - Materijalna baza i turistička opremljenost prostora -
R.P. Subotička šuma

Kriterijumi vrednovanja	Prostor- na orga- nizacija	Smeš- tajni obje- kti	Sport. rekreac. objekti	Uredje- nost i oprem- ljenost	Infra- struk. oprem- ljenost
1. Opšta svojstva	3	1	1	2	3
2. Specifična svojstva	1	2	1	1	1
3. Atraktivnost	2	3	1	1	2
4. Nivo razvijenosti	2	1	1	1	2
5. Mogućnost turistič- kog korišćenja	3	2	1	1	2
6. Uticaj na razvoj tu- rizma-opšta vrednost	2,2	1,8	1,0	1,2	2,0

Rezultati turističke valorizacije materijalne baze i turističke opremljenosti prostora pokazuju da je ovaj deo ukupne ponude turizma veoma slabo razvijen. Opremljenost prostora je minimalna i zadovoljava samo potrebe postojećeg objekta-lovačkog doma. Medjutim, ovaj prostor po svojim osnovnim karakteristikama može primiti više raznovrsnih objekata i opreme u funkciji turističkog razvoja, a koji neće uticati na ugrožavanje prostora i funkcije zaštite.

R A Z V O J T U R I Z M A

Donošenjem odluke o proglašenju za Regionalni park u Subotičkoj šumi se počinje razmišljati i kao o prostoru u kome je moguće stvoriti uslove za razvoj odredjenih oblika turizma. Od 1982. godine do danas na ovom prostoru se zapažaju dva oblika turističkog korišćenja - lovni turizam i izletnički.

Osnova razvoja lovnog turizma je bogatstvo i raznovrsnost lovnom divljači, postojeći lovački dom i turističko tržište koje obuhvata celu Jugoslaviju i druge zemlje.¹⁾Zahvaljujući dobrim predispozicijama lovni turizam danas je na nivou optimalnih mogućnosti razvoja. Osnovni kriterijum u poslovanju je da se godišnje utvrdi optimalno dozvoljen odstrel po vrstama divljači i u skladu sa tim se planira popunjavanje kapaciteta u lovačkom domu. To znači da objekat nema maksimalnu iskorišćenost kapaciteta godišnje, ali ima maksimalno dozvoljen odstrel divljači i u skladu sa tim i popunjenost kapaciteta objekta. Za sada lovački dom se koristi pretežno za smeštaj lovaca, dok su nedovoljno iskorišćeni uslovi za razvoj ostalih oblika turizma.

¹⁾ Dugoročni program razvoja lovstva SAP Vojvodine, Lovачki savez Vojvodine, Novi Sad, 1984.

Struktura gostiju je povoljna. Gosti su pretežno lovci iz svih krajeva Jugoslavije, a strani iz Austrije, Italije i Španije. Dužina boravka gostiju je prosečna za lovni turizam i iznosi 2-3 dana.

Ocenjuje se da je moguće racionalnije koristiti postojeći objekat formiranjem atraktivne turističke ponude za periode u godini kada nije lovna sezona.

Osim lovnog turizma u Regionalnom parku se spontano odvija i izletnički turizam. U toku proleća, leta i jeseni stanovnici okolnih naselja i Subotice dolaze na jezero Tresetište i na livade i šumske proplanke na izlete. Posete nisu masovne čemu doprinosi neatraktivnost ponude bez posebnih sadržaja i konkurencija i privlačnost jezera Palić. Beleženje turističkog prometa u izletničkom turizmu se ne vrši te nije moguće oceniti da li je posećenost velika, ali je sigurno da može biti veća ukoliko se izvrši opremanje prostora.

Nosilac razvoja lovnog turizma je Šumsko gazdinstvo koje turističku ponudu plasira na sajmovima i berzama, a manje su orijentisani na agencijsko poslovanje. Izletnički turizam se odvija spontano, bez organizacije i propagande.

Od turističko-propagandnog materijala do sada nije ništa izdato - nema prospekata ni karata posebno za Subotičku šumu, ali su obuhvaćeni zajedničkom ponudom lovnog turizma u Vojvodini.

U skladu sa nivoom i obimom razvoja turizma ostvaruju se i efekti od turizma. Najpovoljniji su devizni priliv i dinarski dohodak od razvoja lovnog turizma, dok drugih prihoda od turizma nema. Turizam u ukupnom poslovanju Šumskog gazdinstva još uvek nema ono mesto koje može imati razvojem drugih oblika turizma sem lovnog.

O C E N A T U R I S T I Č K E T R A Ž N J E

Polazeći od turističkom valorizacijom utvrđenih vrednosti i značaja faktora razvoja turizma, potrebno je bilo istražiti one segmente ukupne turističke tražnje koji su usmereni ka mogućim oblicima turizma na ovom prostoru, a to su lovni i mnogi vidovi izletničkog rekreativnog turizma.

Inostrana turistička tražnja usmerena ka lovnom turizmu Vojvodine je stalno u porastu i veća je od mogućnosti lovišta Vojvodine da prihvate tu potražnju.

Medju lovištima Vojvodine šumsko lovište Subotička šuma je u krugu od 10 perspektivnih šumskih lovišta, koja imaju mogućnosti znatno intenzivnijeg lovnog gazdovanja. To istovremeno znači da će buduća turistička tražnja biti usmerena i ka Subotičkoj šumi.

Kod ostalih oblika turizma, ocenjuje se da će u skladu sa turističkim značajem i turistička tražnja biti lokalna ili uže regionalna. Neposredna blizina većeg gradskog i industrijskog centra Subotice obezbedjuje veliku masu potencijalnih turista. Turistička tražnja će zavisiti od daljeg kretanja životnog standarda stanovništva, od stanja zagadjenosti životne sredine u Subotici, i od stepena očuvanosti životne sredine u Regionalnom parku. Umnogome će zavisiti i od kvaliteta i atraktivnosti turističke ponude jer je konkurencija obližnjeg Regionalnog parka Palić - Ludoš velika. Usmeravanje turističke tražnje ka Subotičkoj šumi može se postići formiranjem komplementarne turističke ponude ovoj na Paliću, a nikako ne konkurentne.

Ocenjuje se da je potencijalna turistička tražnja ka mogućim oblicima turizma veća od trenutnih realnih mogućnosti plasmana ponude, te će realizacija budućeg turističkog prometa zavisiti od konkurentnosti i atraktivnosti ponude.

OPŠTA OCENA MOGUĆNOSTI RAZVOJA TURIZMA

Opšta ocena mogućnosti razvoja turizma je dobijena sumiranjem opštih vrednosti i turističkog značaja za prirodne karakteristike, antropogene vrednosti i materijalnu bazu. Opšta vrednost turističke ponude Subotičke šume je niska, između nezadovoljavajuće i zadovoljavajuće što odgovara turističkom značaju između lokalnog i regionalnog. Najmanju vrednost imaju antropogeni faktori, jer ih ima vrlo malo i nemaju turističku atraktivnost. Prirodne karakteristike imaju nešto veću vrednost i značaj, te treba da predstavljaju bazu razvoja turizma. Od prirodnih vrednosti - najveću vrednost imaju specifična svojstva lovne divljači i mogućnosti turističkog korišćenja. To i treba da bude osnova razvoja turizma.

T₁₆ - Opšta ocena mogućnosti razvoja turizma-R.P.Subotička šuma

Kriterijumi vrednovanja	Prirodne karakteristike	Antropogene vrednosti	Materijalna baza i turist.opremlj. prostora	Opšte ocene
Opšta svojstva	2,0	1,0	2,0	1,6
Specifična svojstva (retkost)	2,3	1,0	1,2	1,7
Atraktivnost	1,8	1,0	1,8	1,5
Mogućnost turističkog iskorišć. -konkurentnost	2,2	1,0	1,8	1,7
-nivo razvojenosti	1,5	1,0	1,4	1,4
-opšta vrednost				
-uticaj na razvoj turizma	2,0	1,0	1,6	1,6
Turistički značaj	2	1	2	2

Od primenjenih kriterijuma vrednovanja najvišom ocenom je ocenjen kriterijum specifična svojstva, odnosno retkost celog prostora. To je stoga što je Regionalni park zaštićen prostor kao jedna od dve pešćare u Jugoslaviji. Pored izmenjenih uslova zadržala je neka svojstva koja je čine i turistički atraktivnom - dinski reljef, stepska vegetacija i druga svojstva prirode - koja govore o uticaju čoveka na vezivanje i stabilizovanje peska. Osim toga u toj "stvorenoj prirodnoj" sredini ima i drugih vrednih primeraka flore i faune.

Postupkom turističke valorizacije i komparacijom sa sličnim prirodnim sredinama, ocenjeno je da prirodni i antropogeni faktori i materijalna baza pružaju zadovoljavajuće uslove za razvoj odredjenih oblika turizma. To istovremeno znači da postoje objektivne mogućnosti za razvoj turizma, ali odredjenih selektivnih oblika i nižeg turističkog značaja - lokalnog do regionalnog, sa izuzetkom lovnog turizma koji bi mogao imati viši značaj. U ukupnom korišćenju prostora turizam ne bi smeo imati značaj vodeće delatnosti, već prateće čiji bi razvoj bio usmeravan uslovima i merama zaštite prostora.

MOGUĆI OBLICI TURIZMA

Na prostoru Subotičke šume se mogu odvijati odredjeni specifični oblici turizma prilagodjeni uslovima labilnog ekosistema i potrebi njegove zaštite. Treba razvijati one oblike turizma koji valorizuju neke od specifičnosti Regionalnog parka. Na prostoru Regionalnog parka Subotička šuma moguće je razvijati četiri oblika turizma i to: lovni, rekreativni ili takozvani "hobby" turizam, izletnički i turizam na jezerima, u svojoj osnovi sportsko-rekreativni-kupališni.

T₁₇ - ValORIZACIJA MOGUĆIH OBLIKA TURIZMA
 - R.P. Subotička šuma

	O B L I C I T U R I Z M A			
	Lovni	Kulturno obrazov.	Izlet- nički	Sport.-rek- reativni na jezerima
Moguća atraktivnost i konkretnost ponude	4	2	1	1
Potreban nivo mate- rijalne baze i tu- ris.suprastrukture	3	1	2	2
Kontraktivna zona	4	2	1	1
Značaj u razvoju turizma	4	2	1	2
Potreban nivo orga- nizovanosti	4	3	1	2
Faza izlaska na tu- rističko tržište	I	II	II	III
Prioritet u razvoju	1	2	3	4

Lovni turizam

Lovni turizam Subotičke šume bazira na bogatstvu lovne divljači i mogućnosti daljeg povećanja broja i vrsta divljači, i njihove trofejne vrednosti. Dugoročnim programom razvoja

lovstva SAP Vojvodine je utvrđeno da područje Subotičke šume pripada grupi lovišta II bonitetnog razreda za zečiju, srneću i fazansku divljač, a IV banitetnog razreda za poljske jarebice, s' obzirom da je to šumsko lovište. Osim toga prednost ovog lovišta je u postojanju i mogućnosti obogaćenja lovišta sa trofejnom divljači: jeleni lopatari i ritski jeleni, mufloni, divlje svinje - koje su kao lovna divljač veoma tražene na domaćem i inostranom tržištu. Realizacijom programa razvoja lovstva u Vojvodini realno je očekivati i dalji razvoj lovnog turizma u ovom Regionalnom parku na višem nivou, sa većim efektima. Materijalna baza treba i dalje da bude lovački dom, a ne treba graditi nove smeštajne objekte, uzimajući u obzir smeštajne kapacitete Subotice i Palića.

Turističko tržište lovnog turizma će biti cela naša zemlja i druge zemlje u kojima se dobro plasira lovna turistička ponuda Vojvodine: Italija, Austrija, Nemačka, Španija i druge. Postojeće prirodno bogatstvo, materijalna baza i formirana turistička ponuda obezbeđuju uslove da se lovni turizam i dalje razvija kao prioritentan oblik. Osnovni ciljevi daljeg razvoja lovnog turizma su povećanje broja i trofejne vrednosti lovne divljači, izgradnja zatvorenih lovišta za divlje svinje i jelene. Treba težiti obogaćenju sadržaja boravka dopunskim atraktivnim aktivnostima u Regionalnom parku čime se može produžiti turistički boravak lovnih turista.

Kulturno-obrazovni turizam

Kulturno-obrazovni ili "hobby" turizam u ovom istraživanju podrazumeva niz aktivnosti turističko-rekreativnog karaktera koje se mogu odvijati na prostoru Regionalnog parka i na osnovu kojih se može formirati turistička ponuda.

Tu se podrazumeva: jahanje i vožnja fijakerima ili sankama sa konjima koje poseduje Šunsko gazdinstvo, zatim pešačenje, trčanje, vožnja biciklima i hodanje na skijama zimi kada ima snega na sistemu staza koji treba formirati i turistički osmisliti, obeležiti i opremiti.

Osim toga moguće je organizovati skupljanje gljiva i lekovitog bilja u pratnji vodiča. Za sve ove i neke druge slične aktivnosti potrebno je oformiti jedan turističko-informativni centar u rubnom delu Parka. Objekat bi trebao da bude od prirodnog materijala, a da sadrži prijem i informisanje posetilaca, vodičku službu, manju salu za prikazivanje filmova, tumačenje i razgovor za manje izložbene postavke i zbirke, a moguće i eko-prodavnicu u kojoj bi se prodavali proizvodi Regionalnog parka - med, lekovite trave, čajevi, gljive, seme ili rasad bilja i slično. Atraktivnost ponude "hobby" turizma može biti vrlo velika, a uslovljena je stepenom organizovanosti i nivoom opremljenosti. U početnim fazama može imati lokalni ili regionalni značaj i adekvatno turističko tržište. Razvojem i obogaćenjem sadržaja i dobrom organizovanošću turistički značaj može biti i veći.

Ocenjuje se da aktivnosti "hobby" turizma treba u početnom periodu da budu prateće uz lovnu turističku ponudu, a sa stepenom razvijenosti mogu prerasti u samostalan turistički proizvod vrlo atraktivan i originalan koji se može plasirati na širem turističkom tržištu.

Izletnički turizam

Izletnički turizam se spontano odvija u Subotičkoj šumi, a za njega ne postoji odgovarajuća opremljenost prostora. U Subotičkoj šumi treba da se formiraju turističko-rekreativne zone, a najpogodnije lokalitete sa stabilnijim biotopom treba opremiti minimalnom prilagodjenom opremom.

Atraktivnost izletničkog turizma trpi konkurenciju okolnih turističkih mesta te ne može biti viša od lokalnog nivoa. Kontraktivna zona bi obuhvatala grad Suboticu i okolna manja naselja, što obezbeđuje dovoljnu masu potencijalnih turista, a posećenost treba usmeravati i dimenzionisati. Razvoj izletničkog turizma treba programirati u drugoj fazi razvoja jer je neophodno obezbediti osnovne preduslove za njegovo odvijanje koje neće remetiti režime zaštite: dimenzionisane parkinge, odmorišta, improvizovane terene za sportsko-rekreativne aktivnosti u prirodi, nastrešnice i slično. Po svom rekreativnom značaju i povoljnom dejstvu na ljudski organizam izletnički turizam ima prioritet u razvoju, ali po očekivanim ekonomskim efektima od njegovog razvoja i mogućeg nepovoljnog dejstva na zaštitu prostora određeno mu je treće mesto u prioritetima razvoja.

Sportsko-rekreativni turizam na jezerima

U okviru Regionalnog parka se na pojedinim mestima vrši dubinska eksploatacija peska. Na tim mestima se stvaraju manja jezera. Danas postoje dva - jedno Tresetište u Radanovačkoj šumi i drugo kod Kelebije površine oko 14 ha. Na ovim i drugim budućim jezerima sa čistom izdanskom vodom moguće je planirati organizovanje više aktivnosti turističkog karaktera:¹⁾ lov na barske ptice i divlje patke, ribolov kada se jezera poribe, i redovne aktivnosti. Na ovim mogućnostima je zasnovana ponuda turizma na jezerima koja je kompleksna, ali zbog ograničenih mogućnosti nije realno planirati razvoj izdvojenih oblika turizma (lovni na ptice, i ribolovni). Atraktivnost ponude ne može biti velika i ocenjuje se da može imati lokalni značaj. Kontraktivna zona će biti kao i kod izletničkog turizma - Subotica i okolna naselja. Međutim, sadržaj ove turističke ponude može postati i sastavni deo ponude u lovnom turizmu i drugim oblicima čime može dobiti viši turistički značaj.

¹⁾ Program mera zaštite, unapredjivanja i uređivanja R.P. Subotička šuma, op.cit.

Ostali oblici turizma se medjusobno prepliću što je u ostalom sve češće pojava u savremenoj turističkoj ponudi. Po svojoj suštini ovi su svi rekreativnog karaktera, sa kraćim boravcima, usmereni na lokalno ili regionalno turističko tržište i ne predpostavljaju bogatu materijalnu bazu. Prioritet u razvoju, sem lovnog turizma treba dati onim oblicima koji aktiviraju specifičnosti Regionalnog parka, a to je zaštićena priroda i zaštitna funkcija šuma. Ostali oblici turizma treba da budu prateći bilo kao samostalni ili kao dopuna sadržaja primarnim oblicima.

PROSTORNA ORGANIZACIJA REGIONALNOG PARKA

Turističkom valorizacijom prirodnog bogatstva i antropogenih vrednosti utvrđeno je da je na prostoru Regionalnog parka ekosistem vrlo labilan i da njegovo višefunkcionalno korišćenje zahteva stroge režime korišćenja i mere zaštite. Tri osnovne funkcije ovog Regionalnog parka su: zaštitno-regulatorna, sociokulturna i proizvodna funkcija. Strogo razgraničenje ovih funkcija u prostoru nije moguće jer su sve one vezane za višefunkcionalan značaj šuma u Regionalnom parku. Medjutim, moguće je izdvojiti prostorne celine u kojima će se pretežno odvijati neke od funkcija kojoj će biti predodređeni režimi i mere zaštite.

Odlukom o proglašenju utvrđena je zona Regionalnog parka i zaštitni pojas. Osnova za prostornu organizaciju unutar Subotičke šume je data u Studiji o zaštiti i unapredjenju šuma i u Programu mera. Medjutim, prostorna organizacija nije u potpunosti izvršena niti su u njoj podređeni režimi korišćenja i mere zaštite.

Šume Regionalnog parka do sada nisu bile uređene i pristupačne, za turizam i rekreaciju, što je povoljno uticalo na stepen očuvanosti prostora. To daje mogućnost da se postupak uvodjenja turizma u zaštićene delove u znatnoj meri ispoštuje. U tom cilju u Regionalnom parku Subotička šuma treba utvrditi sledeće zone: I Zona temeljnog fenomena; II turistička zona; III zaštitna zona.

I Zona temeljnog fenomena - u Regionalnom parku Subotička šuma nije izdvojen temeljni fenomen kao prirodna vrednost koja bi se mogla prostorno i funkcionalno definisati. Zaštita Regionalnog parka se temelji na aktivnostima i postignutim rezultatima na vezivanju i kultivisanju peska podizanjem šuma, koje imaju zaštitno-regulatornu funkciju i u okolnom prostoru. Medjutim, i pored toga što ne postoji prostorno definisan temeljni fenomen, u Regionalnom parku postoje prostorne celine sa karakteristikama prirodnih retkosti, koje treba definisati i utvrditi režim rezervata prirodnih retkosti. Osim toga bilo bi poučno i korisno izdvojiti kao rezervate prirodnih retkosti delove teritorije na kojima se uočava proces vezivanja peska, ili sa autohtonom stepskom vegetacijom, delove sa karakterističnim peščanim dinama i slično. Izdvajanje ovakvih rezervata bi bilo potrebno u cilju očuvanja autohtonih karakteristika naučno-obrazovnog značaja.

Rezervate ovakvog karaktera trebalo bi po mogućstvu formirati u delovima Regionalnog parka koji bi bili najmanje dostupni čoveku i pod najmanjim dejstvom drugih funkcija Parka. Osnovne karakteristike ovih rezervata mogu, ali ne moraju odgovarati postavkama Zakona o posebnoj zaštiti delova prirode.

II Turistička zona - U cilju prezentacije utvrdjenih turističkih vrednosti Parka neophodno je izdvojiti turističke zone u kojima bi se odvijao turizam pod odredjenim režimima.

Ove zone se moraju odrediti na delovima sa relativno stabilnim ekosistemom, a u kojima prirodne vrednosti imaju turističku vrednost, sociokulturni značaj i zdravstveni uticaj na čoveka. Studijom o zaštiti i unapredjenju šuma, za turizam i rekreaciju su namenjeni prostori: Hajdukovačko-Radenovačka šuma površine 650 ha, Dešćansko-Krivobletska - - 1300 ha i Tavankutsko-Čikerijska - površine 550 ha, a za lovno-privredno područje šume Hrastovača-Bukvač i Jasenovačka šuma. Preciznija unutrašnja namena prostora nije data. Medjutim, kako su to ujedno ukupne površine Regionalnog parka koje sem turističko-rekreativne imaju i zaštitno regulativnu i proizvodnu funkciju neophodna bi bila detaljnija namena prostora. S toga u svakom od ovih šumskih kompleksa treba utvrditi manje površine namenjene turističko-rekreativnim aktivnostima. To bi trebalo da budu proplanci, jezera, staze. Ove površine bi trebalo da budu u rubnim delovima šuma u blizini naseljenih mesta i dostupne sa prilaznih komunikacija. Izdvajanje manjih površina za turističko rekreativne lokalitete treba vršiti u skladu sa planiranim oblicima turizma. Šume Hrastovača - Bukvač i Jasenovačka treba i dalje da zadrže osnovnu namenu za lovni turizam ukupne površine oko 1000 ha. Na taj način u ovoj zoni su izdvojene tri podzone: a) podzona za lovni turizam; b) podzona turističko-rekreativnih lokaliteta; c) podzona ostalih šumskih prostora.

III Zaštitna zona - Zaštitna zona je definisana Odlukom o proglašenju i Odlukom o granicama Regionalnog parka. Zauzima prostor oko Regionalnog parka, u obliku pojasa nejednake širine. Zauzima površinu od 4928 ha. Po nameni i korišćenju u ovoj zoni se nalaze poljoprivredno-salašarske površine, voćarsko-vinogradarske vikend zone i delovi naseljenih mesta. Zona ima zaštitnu funkciju mada ona nije precizirana Programom zaštite i unapredjenja Regionalnog parka, niti su utvrdjeni režimi korišćenja.

REŽIMI KORIŠĆENJA PROSTORA

Prostorna organizacija Regionalnog parka Subotičke šume predodređuje različite režime korišćenja prostora po utvrdjenim zonama. U zavisnosti od namene prostora moraju se utvrditi i mere zaštite osnovnih prirodnih vrednosti. Ovim istraživanjem se predlažu mere zaštite koje su u funkciji sa turističkom valorizacijom prostora.

I U zoni temeljnog fenomena moraju biti najstrožiji režimi korišćenja usmereni ka naučno-obrazovnom i istraživačkom cilju. S toga i mere zaštite moraju biti najstrože. U smislu turističke valorizacije u ovoj zoni ne treba dozvoliti turističke aktivnosti sem pojedinačnih poseta u cilju istraživanja, obrazovanja i upoznavanja sa prirodnim procesima.

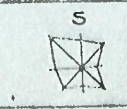
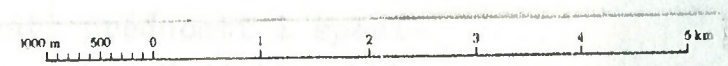
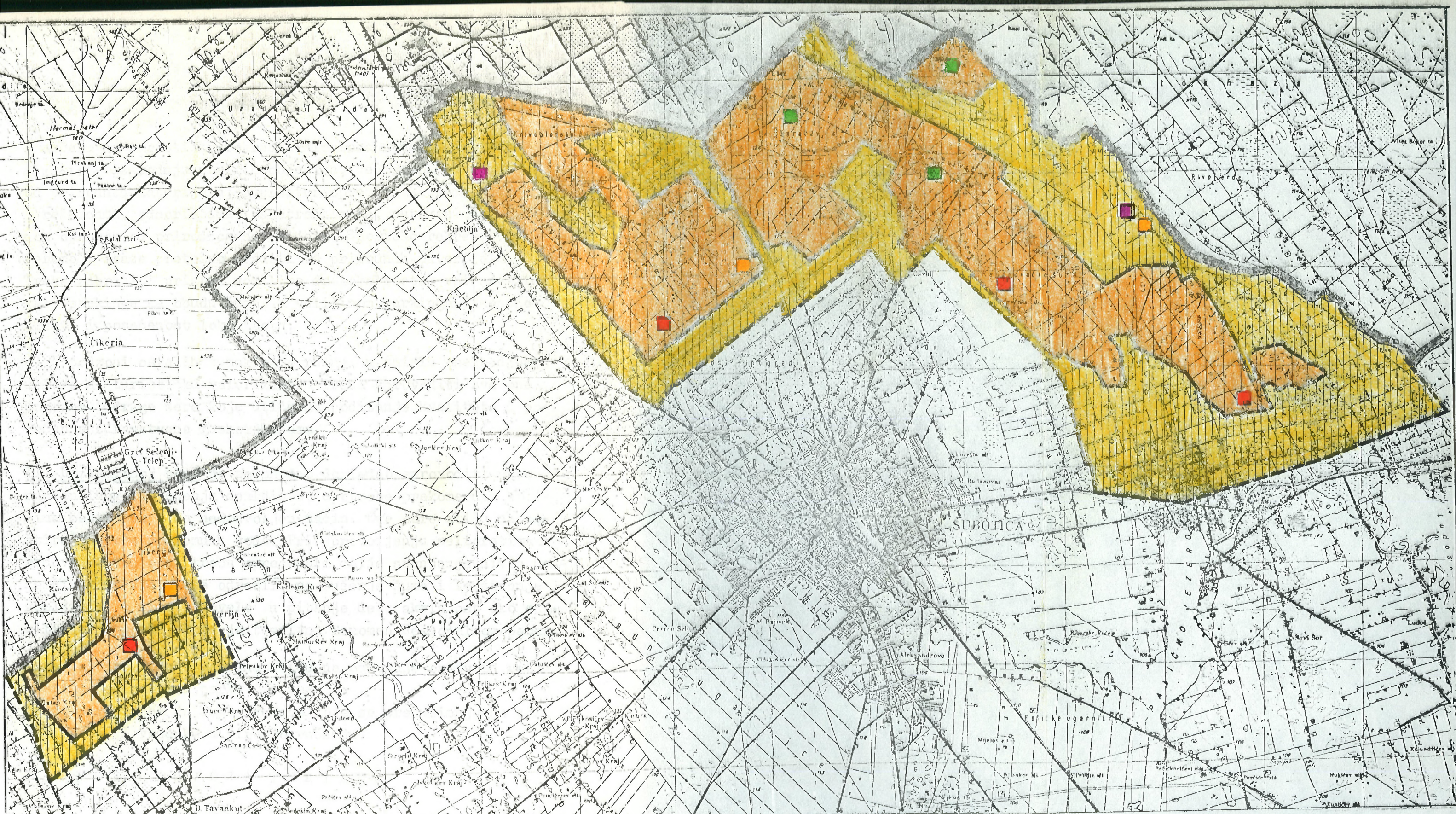
Mere zaštite zone temeljnog fenomena trebalo bi razdvojiti na tri grupe:

- a) Prioritetne mere treba odvijati u cilju daljeg vezivanja i stabilizovanja peska, a u stvorenoj prirodnoj sredini održavati i unapredjivati uslove ekosistema. Osnovne mere bi bile one koje treba preduzimati u cilju zaštite biljnog pokrivača, odnosno flore i vegetacije koja utiče na vezivanje peska i njegovu stabilizaciju, odnosno pošumljavanje.
- b) Druga grupa mera se odnosi na zaštitu prirodnih retkosti koje su nastale procesom kultivisanja peščare. Potrebno je izdvojiti rezervate flore i rezervate faune koji su već Zakonom zaštićeni u cilju utvrdjivanja i realizacije posebnih mera zaštite u tim prostorima. Mere moraju biti strože u cilju obezbeđenja normalnog prirodnog razvoja.
- c) Treća grupa mera bi se odnosila na zaštitu flore i vegetacije od uticaja nepovoljnih bioloških faktora (biljne štetočine i bolesti) i zaštitu od požara.

Utvrđivanjem optimalnih mera i njihovim sprovođenjem stvorili bi se uslovi za nesmetano odvijanje prirodnih procesa koji čine temeljni fenomen ovog Regionalnog parka, a time bi se omogućilo i upoznavanje sa temeljnim fenomenom.

II Turistička zona je razdvojena na tri podzone:

- a) U podzoni za lovni turizam osnovni režimi korišćenja moraju biti podređeni uzgoju divljači i obezbeđenju uslova za poboljšanje trofejne vrednosti i broja divljači. U ovoj podzoni treba omogućiti pretežno prisustvo manjih grupa lovaca u pratnji vodiča u skladu sa planom odstrela divljači. Ne treba planirati izgradnju drugih objekata sem postojećeg lovačkog doma, a graditi i uređivati prostor samo u funkciji uzgoja divljači.
- b) Podzona turističko-rekreativnih lokaliteta ne mora biti prostorno jedinstvena, ali ukupna površina turističko-rekreativnih lokaliteta ne bi trebalo da prelazi 20% ukupne površine, a to iznosi oko 500 ha. Posle utvrđivanja kriterijuma namene nekog prostora za turističko-rekreativni lokalitet, treba utvrditi sledeće grupe mera: 1. utvrditi dozvoljene turističko-rekreativne aktivnosti na turističkim lokalitetima, 2. utvrditi optimalne gustine opterećenosti lokaliteta pri čemu treba koristiti ekološke, fizičke i psihofizičke normative. Gustina opterećenosti turističkih lokaliteta može biti veća od gustine opterećenosti ukupnog šumskog prostora. Procenjuje se da gustina opterećenosti lokaliteta može biti oko 33 posetioca po 1 ha površine u jednom momentu, odnosno oko 300 m² po jednom posetiocu. 3. Treća grupa mera se odnosi na utvrđivanje uslova izgradnje, opremanja i uređenja prostora turističko-rekreativnih lokaliteta u cilju zaštite prostora od prekomerne izgradnje, urbanizacije i uređenja prostora koje nije u skladu sa karakterom Regionalnog parka.

REGIONALNI
PARK

SUBOTIČKA ŠUMA

TURISTIČKA VALORIZACIJA

GRANICE

POVRŠINE

OBLICI TURIZMA

- zaštitna zona
- regionalni park

- turistička zona
- zaštitna zona

- lovni
- ekološki
- izletnički
- sportsko-rekreativni-kupališni

U načelu na turističko-rekreativnim lokalitetima ne treba dozvoliti izgradnju stalnih objekata, već samo montažnih od prirodnih materijala, a prostor opremiti klupama, nadstrešnicama, odmorištima, osmatračnicama, putokazima i sličnom opremom od prirodnog materijala. Sportsko-rekreativne terene i staze pretežno graditi od prirodnih materijala. Treba zabraniti pristup vozilima do lokaliteta, već uredjivati parkinge na obudu šuma, a veličinom parkinga dimenzionisati i posećenost lokaliteta.

c) U podzoni ostalih šumskih površina, u smislu obezbedjenja uslova za turističku valorizaciju treba sprovesti sve one uzgojne i druge mere koje utiču na podizanje kvaliteta i povećanja zdravstvene funkcije šuma.

III U zaštitnoj zoni je neophodno dosledno sprovesti mere racionalnog korišćenja zemljišta, upotrebe prekomernih količina pesticida i na nedozvoljen način. Ove mere utiču na zaštitu čistoće podzemnih voda. Pri sprovođenju meliorativnih radova u ovoj zoni treba sprečavati dalje smanjenje nivoa podzemnih voda što bi se odrazilo na sušenje šuma i isušivanje zemljišta, a time i dovelo u pitanje delu aktivnost oko stabilizacije peska, koja je temeljni fenomen Regionalnog parka.

Mere zaštite voda i vazduha utiču na očuvanje osnovnih vrednosti u Regionalnom parku. To znači da mere treba da budu sve one koje se preduzimaju na zaštiti vode i vazduha u širem okruženju.

P R A V C I R A Z V O J A T U R I Z M A

Osnovni cilj razvoja turizma treba da bude formiranje takvog turističkog proizvoda koji će valorizovati prednosti i specifičnosti Subotičke šume kao Regionalnog parka. Medjutim, kako

je već ocenjeno u Subotičkoj šumi ne postoji temeljni fenomen koji se može turistički valorizovati, jer je temeljni fenomen u suštini aktivnost čoveka na vezivanju i kultivisanju peska. Po toj osnovnoj karakteristici Subotička šuma ne odgovara zakonskoj definiciji regionalnih parkova. Međutim, čovekovom aktivnošću na prostoru nekadašnje Subotičko-horgoške pešćare, nastale su tokom vremena prirodne vrednosti koje imaju odredjeni značaj pa i turistički, a koje se mogu turistički valorizovati. To su pre svega bogatstvo i fond lovne divljači, i šume kao višenamenska i višefunkcionalna prirodna sredina. S toga osnovna orijentacija u razvoju turizma treba da bude razvoj lovnog turizma koji se može plasirati na domaće i na inostrano turističko tržište. Takodje orijentacija treba da bude i na organizaciji različitih oblika izletničkog, rekreativnog turizma upućenog ka lokalnom i užeregionalnom turističkom tržištu. Osim ovih osnovnih oblika, ocenjuje se da treba iznaći mogućnosti formiranja rezervata prirodnih vrednosti na način koji je razradjen u delu o prostornoj organizaciji Regionalnog parka. Izdvajanjem takvih prostornih celina i njihovom adekvatnom turističkom valorizacijom ostvario bi se osnovni cilj zaštite Subotičke šume kao Regionalnog parka, a to je obezbedjenje prostora sa "delimično očuvanim izvornim osobenostima prirode i prirodne lepote, ili ljudskim radom stvorena vrednost karakteristična za odredjeni region i koja ima turističko-rekreativni, vaspitno-obrazovni i kulturni značaj" - kako je odredjeno Zakonom o posebnoj zaštiti delova prirode. Mogući, oblici turističke prezentacije tako izdvojenih rezervata prirodnih vrednosti obradjeni su u delu o mogućim oblicima turizma.

III. REGIONALNI PARK PANONIJA

OPŠTE KARAKTERISTIKE REGIONALNOG PARKA

Regionalni park Panonija se nalazi u južnom delu opštine Bačka Topola na granici prema opštini Kula. Stavljen je pod zaštitu Rešenjem Skupštine opštine Bačka Topola, broj 03-633-3/75, koje nije objavljeno u Službenom listu opštine, a na bazi Zakona o zaštiti delova prirode koji je tada važio. Rešenje je doneto na predlog Pokrajinskog zavoda za zaštitu prirode, koji je dao i Obrazloženje. Ovim Rešenjem nije utvrđena granica Regionalnog parka, niti je to učinjeno kasnije. Odredjeno je da se Regionalni park nalazi na području katastarskih opština Duboka, Lipar, Bajša i Donja Rogatica. Osim toga rešenjem su utvrđene i obaveze koje treba da izvrši korisnik zaštićenog dela. Za korisnika je odredjen Poljoprivredno-turistički kombinat "Panonija" iz Duboke, sada sa sedištem u Panoniji.

Osnovna prirodna vrednost zbog koje je taj prostor stavljen pod zaštitu su stoletne hrastove šume i druge šume isprepletene rečicama. Od antropogenih vrednosti ističu se Kaštel Falcion i novo plansko naselje poljoprivredno-turističkog karaktera. Od donošenja ovog Rešenja do danas nije izvršena većina obaveza iz Rešenja, koje bi obezbedile zaštitu dela prirode niti plansko korišćenje. U toku istraživanja najveći problem je predstavljao utvrđivanje prostora koje je stavljeno pod zaštitu jer o tome nije bilo niti tekstualnih niti grafičkih i kartografskih dokumenata. Takođe je u medjuvremenu izvršena komasacija zemljišta, čime je u potpunosti izmenjen osnov za utvrđivanje granica i površina. Zbog toga je ovim istraživanjem predložena granica koja u današnjim uslovima odgovara prostoru koji po svojim karakteristikama može da bude Regionalni park i njegova zaštitna zona.

GEOGRAFSKI I TURISTIČKI POLOŽAJ

Regionalni park Panonija se nalazi u opštini Bačka Topola u središnjem delu Bačke. Geografski položaj određuju koordinate 45°45' severne geografske širine i 19°30' istočne geografske dužine. Centar Regionalnog parka Panonija udaljen je od Bačke Topole kao centra opštine, 15 km, a povezani su lokalnim putnim pravcem. Zbog takve blizine centra opštine, geosobraćajni položaj Panonije određuju elementi položaja Bačke Topole, koja leži na magistralnom putu Beograd-Novi Sad-Subotica-Segedin i uz međunarodni železnički pravac Beograd-Subotica-Segedin. Ovi saobraćajni pravci su vrlo prometni kako u domaćem tako i u međunarodnom putničkom saobraćaju te povoljno utiču na povezanost Panonije sa okolinom. Sem povoljnog geo-sobraćajnog položaja Panonije potrebno je utvrditi i turistički položaj, odnosno položaj u odnosu na matična mesta potencijalnih turista, u odnosu na turističke tokove i u odnosu na ostala turistička mesta.

Položaj Regionalnog parka Panonija u odnosu na veće gradske centre kao ishodišta potencijalnih turista nije najpovoljniji pre svega zbog preplitanja kontraktivnih zona Panonije sa kontraktivnim zonama okolnih turističkih mesta. Blizina Novog Sada, Subotice, Sombora i blizina Bačke Topole na udaljenosti mogućih jednodnevnih i češće višednevnih putovanja je relativna, jer su ti gradovi istovremeno ishodišta turista drugih turističkih centara kao što su Fruška gora, Dunav, brojni kanali, jezera, Zobnatica, Palić, Ludoš, reka Tisa i drugi.

U odnosu na tranzitne turističke pravce položaj je povoljan ali je u jakoj zavisnosti od atraktivnosti turističke ponude na Panoniji. U odnosu na turističke centre, ocenjuje se da

je položaj dosta nepovoljan i trpi konkurenciju tih centara u slučaju konkurentnosti odnosno sličnosti turističke ponude. S druge strane u slučaju formiranja komplementarne turističke ponude, turistički položaj Panonije u odnosu na druge turističke centre može biti povoljan.

Realno je oceniti da opšti turističko-geografski položaj Regionalnog parka Panonija ima lokalni značaj sa Bačkom Topolom kao matičnim mestom, a da veći značaj može biti potencijalan samo u slučaju formiranja atraktivne turističke ponude. Za to postoje povoljni saobraćajni uslovi.

GRANICE REGIONALNOG PARKA

Granice Regionalnog parka Panonija nisu utvrđene rešenjem o stavljanju pod zaštitu niti drugim dokumentima. U Planskim dokumentima se za Regionalni park podrazumeva cela površina poljoprivrednog gazdinstva Panonija od oko 3970 ha. Gazdinstvo, prema Rešenju, obuhvata delove katastarskih opština Duboka, Lipar, Bajša i Donja Rogatica. U ovom istraživanju pod površinom Regionalnog parka Panonija podrazumeva se orijentaciono utvrđena površina dela poljoprivrednog gazdinstva koji ima vrednosti koje se mogu turistički valorizovati. Od donošenja Rešenja do danas izvršena je komasacija zemljišta u opštini Bačka Topola, kojom su izmenjene prostorne osnove i granice katastarskih opština. Neophodno je da se Rešenje o zaštiti Regionalnog parka, uopšte, i u smislu utvrđivanja granica, prilagodi novim prostornim uslovima.

P R I R O D N E K A R A K T E R I S T I K E

Osnova stavljanja pod zaštitu područja Poljoprivredno-turističkog gazdinstva Panonija su kako opšte prirodne karakteri-

stike, tako i stvorene vrednosti, funkcije i delatnost, ovog gazdinstva, a to su: "Položaj, orografski izgled, uslovi sredine, prostorno uredjenje, prirodne retkosti, stari parkovi i soliterna stabla stara preko 200 godina. Zelene površine savremene vrtne arhitekture ..." i sledi nabranjanje čitavog niza antropogenih vrednosti. Polazeći od ovih odredbi, izvršena je turistička valorizacija svih prirodnih vrednosti sa ciljem utvrđivanja i izdvajanja onih koje imaju poseban značaj.

OPŠTE PRIRODNE KARAKTERISTIKE

R_e_l_j_e_f - Regionalni park Panonija se prostire u središnjim delovima srednje Bačke lesne zaravni, zvanj Telečka. Na ovom prostoru prosečne vrednosti visine su od 106 m do 112 m. Teren je tipičan ravničarski, a presecaju ga široke doline rečice Krivaja i njenih pritoka. Na širem prostoru teren je blago nagnut od Dunava ka Tisi.

Ove karakteristike reljefa bez prirodnih specifičnosti, ne predstavljaju za sebe turističku vrednost jer nemaju ni svojstvo retkosti ni atraktivnosti.

H_i_d_r_o_g_r_a_f_i_j_a - na teritoriji Regionalnog parka je interesantna. Površinu presecaju doline rečice Krivaje i njene pritoke Duboki do. Korita ovih rečica su udubljene, široke i krivudave - tipične za ravničarske reke, zbog sporog oticanja vode ka Tisi. Pre nekoliko godina dolina potoka Duboki do je pregradjena i dolina je pretvorena u prostorno akumulaciono jezero. Akumulaciono jezero "Sava" se prostire južno od naselja Panonija, a snabdeva se vodom iz kanalisanoj Dubokoj dola.

Ukupna površina akumulacije je oko 99 ha, dužine je 2200 m a prosečne širine 45 m. Kod brane širina je 60 m, a dubina oko 2,5 m. Osnovna funkcija je za navodnjavanje i u perspektivi za ribarstvo. Kvalitet vode ove akumulacije je u vreme vegetacionog perioda zadovoljavajući, kako po bakteriološkoj čistoći tako i po čistoći od hemijskih zagađenja. U akumulaciju se upuštaju prečišćene vode iz okolnih stočnih farmi, a zagađenja sa poljoprivrednih površina su neznatna. Stalno se meri kvalitet i stepen čistoće vode, koja pogoduje uzgoju i životu ribe, kao i za kupanje. Za sada je kupanje zabranjeno, mada se leti koristi i u te svrhe.¹⁾

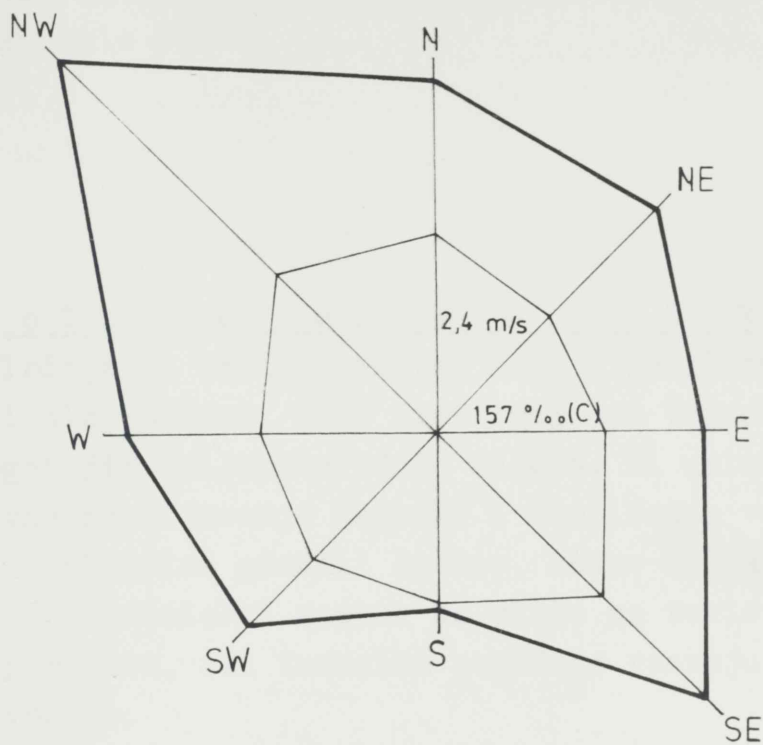
Na teritoriji Regionalnog parka Panonija izbušen je jedan izvor termomineralne vode t-38°C. Rezultati hemijskih analiza pokazuju da je voda natrijum-hidrokarbonatna i da ima terapijska svojstva. Izvor se za sada ne koristi jer je izdašnost izvora mala.

K l i m a - Položaj Regionalnog parka Panonija u središtu Bačke uslovljava osnovne klimatske karakteristike šireg regiona. Za analizu su korišćeni podaci koji se prate u meteorološkim stanicama Sombor, Senta i Palić za period 1948-1970. god. a praćeni su i grafički prilozi osnovnih klimatskih elemenata na prostoru između ovih stanica koji su dati u Studiji "Klima Vojvodine" (op.ct.). Upoređivanjem podataka i njihovom interpolacijom utvrđeno je da su na ovom prostoru klimatske karakteristike iste ili veoma bliske kao i na području Palića, te se stoga ovde ne prezentuju ponovo. U odnosu na prikazane podatke za Palić na ovom prostoru je nešto manji broj dana sa jakim vetrom, a vlažnost vazduha tokom godine i visina vodenog taloga je nešto veća nego u predelu Pešćare.

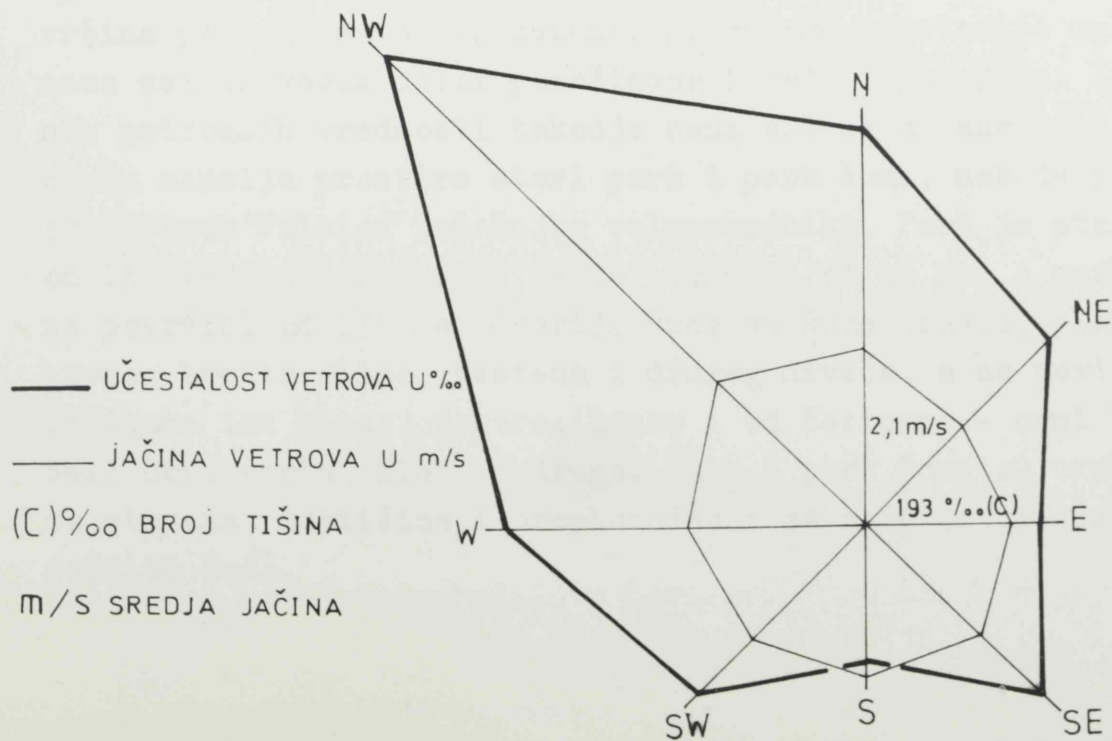
1) Izvor: Mesečni izveštaji čistoće i kvaliteta vode Pokrajinskog higijenskog zavoda.

RASPODELA ČESTINA I JAČINA VETROVA I TIŠINA ZA BAČKU TOPOLU GP

godišnja raspodela

letnja raspodela

— UČESTALOST VETROVA U‰

— JAČINA VETROVA U m/s

(C)‰ BROJ TIŠINA

m/s SREDJA JAČINA

Ruža vetrova za Bačku Topolu se razlikuje od one za posmatranje meteorološke stanice, a karakterišu je dominacija vetra iz NW, SE i SW pravca, dok vetrovi iz ostalih pravaca su vrlo retki.

Pedološke karakteristike - proističu iz položaja na lesnoj zaravni koja u površinskom sloju ima deblji sloj humusa, koji čini ovaj deo Vojvodine jednim od najbogatijih poljoprivrednih rejona. Ti uslovi su uticali na davna naseljavanja Telečke i formiranja velikih poseda čiji su vlasnici gradili dvorce, kakav se nalazi i u Panoniji. Sam pedološki sastav ne utiče na turističku valorizaciju prostora, ali izrazito pogoduje razvoju poljoprivredne proizvodnje.

Flora - Regionalni park Panonija je tipično agrikulturno poljoprivredno područje na kome su skoro sve površine privedene takvoj nameni. Autohtone vegetacije uglavnom nema sem na veoma malim površinama livada i pašnjaka. Izvornih prirodnih vrednosti takodje nema ali se u Panoniji, na obodu naselja prostire stari park i park šuma, nekada park oko dvorca "Falcion" tadašnjeg veleposednika. Park je star više od 150 godina i prostire se na površini od 16 ha, a park šuma na površini od 130 ha. Starije šume su šume hrasta, platana, breze, bresta, lipe, kestena i drugog drveća, a na novim površinama ima breze, javora, leske i od četinara - crni bor, beli bor, smrča, kleka i druge. Park i park šuma su uredjeni sa stazama, mostićima i proplancima i za njih je uradjen plan zaštite šuma.

Ove površine se koriste kao izletišta stanovnika Odžaka, Crvenke, Kule, Sivca i drugih naselja i kao rekreativne površine posetilaca Panonije. Turistička vrednost parka i šume ogleda se u zdravstvenom značaju šuma, a posebnih atraktivnosti nema, te je i opšta vrednost lokalnog ili uže regionalnog značaja.

Ž i v o t i n j s k i s v e t - za turističku valorizaciju Regionalnog parka Panonija od značaja je lovna divljač i riblji fond u akumulacionom jezeru.

Riblji fond je vrlo oskudan po vrstama. U akumulaciji i u kanalu ima najviše šarana i nešto manje karaša. Kvalitetnijih ribljih vrsta nema, te se vode malo koriste za sportski ribolov, a privrednog ribolova nema. Turistička vrednost takvog ribljeg fonda je vrlo niska, ali postoje mogućnosti povećanja ukoliko bi se vršilo plansko poribljavanje jezera.

Teritorija Regionalnog parka Panonija pripada lovačkom društvu Bajša pa je i lovna površina od 7032 ha jedinstvena. Veći deo lovišta su poljoprivredne površine, manje ima šuma - oko 100 ha u Panoniji, a na jezeru se još uvek ne skupljaju divlje patke. U takvim prirodnim uslovima raznovrsnost divljači je zadovoljavajuća, a brojno stanje se povećava iz godine u godinu. Prolećnim brojanjem 1987. godine je utvrđeno ukupno 190 srneće divljači, 1580 zečeva, 1520 fazana i 200 poljskih jarebica. Osim toga lovi se ve-
liki broj prepelica i grlica, a vrlo malo divljih pataka i gusaka. U odnosu na brojno stanje u opštini na lovištu Bajše ima u proseku 9% jarebica, 11% fazana, 14% srneće divljači i 16% zečeva. Po brojnom stanju i efektima odstrela Bajša je jedno od 10 najuspešnijih lovačkih društava u Vojvodini.¹⁾

¹⁾ Izvor: Godišnji statistički pregled, Brojno stanje i odstrel divljači, Lovački savez Vojvodine.

Stanje zaštite životne sredine

Na teritoriji Regionalnog parka Panonija nema posebnih prirodnih vrednosti, sem što je cela teritorija Regionalni park. Stanje zaštite svih prirodnih vrednosti je pretežno zadovoljavajuće. Zaštita, uređenje Parka i park šume se vrši u skladu sa donetim planom, te je stanje šumskog fonda zadovoljavajuće, a realizuju se i mere zaštite od požara. Sem Parka i šume na ovoj teritoriji je u funkciji turističke valorizacije bitno stanje zagađenosti vode u rečici i akumulaciji. Čistoća vode varira. Do skoro je voda bila veoma zagađena jer su se u Krivaju upuštale otpadne vode sa poljoprivrednog gazdinstva "Krivaja". Sada su izgrađene lagune za taloženje otpadnih voda te je voda čistija. Stepenn čistooe vode, njen hemijski i bakteriološki sastav zadovoljava normative za korišćenje vode u sportsko-rekreativne svrhe, ali je neophodno i dalje preduzimati mere za prečišćavanje otpadnih voda koje se upuštaju u Krivaju i akumulaciju.

Podzemne i površinske vode se zagađuju i neadekvatnim primenjivanjem pravila korišćenja pesticida i drugih hemijskih preparata koji se koriste u poljoprivredne svrhe.

Zagađenost vazduha u Regionalnom parku Panonija nije posebno prisutna.

Prisustvo većeg šumskog i parkovskog kompleksa utiče povoljno, te je zagađenost manja nego u okolnom prostoru, a ni u širem prostoru nije izražena zagađenost vazduha.

Opšte stanje prirodne sredine u Regionalnom parku je povoljno što povoljno utiče na turističku valorizaciju. No i pored toga neophodno je stalno praćenje kretanja zagađenosti prirodne sredine.

TURISTIČKA VREDNOST PRIRODNIH
KARAKTERISTIKA

Analizom prirodnih vrednosti koje su od značaja za razvoj turizma Regionalnog parka Panonija utvrđene su opšte turističke vrednosti i mogućnosti turističke eksploatacije tih vrednosti. Rezultati primenjenog postupka turističke valorizacije dati su u tabeli.

T₁₈ - Turistička vrednost i značaj prirodnih karakteristika
- R.P. Panonija

Kriterijumi vrednovanja	Osnovne prirodne karakteristike					
	Reljef	Hidro- graf.	Klima	Biljni svet	Zivotinjski svet	Lovna divlj. fond
1. Opšta svojstva	1	2	2	2	3	2
2. Specifična svoj- stva (retkost)	1	2	2	2	3	1
3. Atraktivnost	1	2	1	2	3	2
4. Mogućnost turisti- čkog iskorišćava- nja - korisnost	1	2	1	3	3	3
5. Konkurentnost	1	1	1	2	3	1
I. OPŠTA VREDNOST	1	1,8	1,4	2,2	3,0	1,8
II. TURISTIČKI ZNAČAJ	1	2	1	2	3	2

Opšta turistička vrednost prirodnih karakteristika R.P. Panonija je niska, jedva zadovoljavajuća, a turistički značaj lokalni. Najniže opšte vrednosti imaju reljef i klima mada ne utiču ograničavajuće na razvoj turizma. Hidrografija i sa njom povezan riblji fond imaju tek nešto višu opštu vrednost i regionalni turistički značaj, kakav ima i biljni svet, odnosno parkovske i šumske površine. Najvišu opštu turističku vrednost ima lovna divljač bogata po vrstama i broju. Turistički značaj lovne divljači je ranga nacionalnog i međunarodnog, međutim, unutar turističke ponude lovnog turizma u našoj zemlji park Panonija nije dovoljno turistički atraktivan i konkurentan.

Analizirajući ocene pojedinih kriterijuma vrednovanja, uočava se da najvišu vrednost imaju opšta svojstva prirodnih vrednosti i da se ona mogu turistički iskoristiti do regionalnog nivoa.

Opšta ocena je da se prirodne, karakteristike parka Panonija mogu turistički iskoristiti, a da najviše uslova ima za razvoj lovnog turizma, i više oblika sportsko-rekreativnog turizma.

A N T R O P O G E N I F A K T O R I T U R I S T I Č K O G R A Z V O J A

Antropogene vrednosti na teritoriji Parka su ravnopravan faktor stavljanja ovog prostora pod posebnu zaštitu. U obrazloženju Rešenja o stavljanju pod zaštitu je navedeno da su pored prirodnih vrednosti, razlozi stavljanja pod zaštitu i antropogene vrednosti, i to: "... sportska igrališta, građevinski objekti privrednih, stambenih, kulturno-prosvetnih, zdravstvenih i drugih funkcija putne mreže i čitav niz vidova delatnosti ...".

U postupku turističke valorizacije izvršena je klasifikacija svih antropogenih faktora, od kojih većina proizilazi iz specifičnog istorijskog razvoja naselja Panonija.

KULTURNO - ISTORIJSKE I DRUGE ZNAMENITOSTI

Naselje Panonija je novo naselje koje se kao samostalno vodi od 1978. godine. Nastalo je na prostoru nekadašnje pustare Duboke. Jezgro naselja čini majur nekadašnjih veleposednika, od kojih je sačuvano više zgrada i njihov urbani raspored, a danas sa izmenjenim funkcijama.

Najznačajniji je Kaštel veleposednika Falciona izgradjen 1846. godine i koji je pod zaštitom kao kulturno-istorijska vrednost. Oko nekadašnjeg majura, u periodu posle II sv.rata, formirano je savremeno socijalističko poljoprivredno dobro, u kome su nastanjeni stanovnici okolnih salaša i kolonizirani stanovnici. Od tada do danas Panonija se razvija kao centar poljoprivredno-turističkog kombinata PTK "Panonija" u sastavu AIK "Bačka Topola" i razvija mnoge funkcije od kojih je turistička zapažena. Pored pomenutog Kaštela Falcion, koji je danas restauriran i adaptiran u restoran drugih vrednijih spomenika kulture nema. Sam Kaštel je adaptiran na način da su sačuvane osnovne karakteristike objekata, te kao takav ima i turističku atraktivnost.

ETNOSOCIJALNE I AMBIJENTALNE KARAKTERISTIKE PROSTORA

Panonija je naselje modernog tipa. U njemu je izgradjeno dosta objekata koji nisu karakteristični za prostor Vojvodine. Osim toga, izgradnjom novih objekata u mnogome su se izgubile morfološke karakteristike nekadašnjih majura, koji su svi bili slično urbanizovani i funkcionalno izgradjeni.

Tako posmatrajući u Panoniji nema autohtonih etnosocijalnih i ambijentalnih vrednosti od istorijskog ili kulturnog značaja. Naselje Panonija je lepo uređeno i oblikovano naselje čemu posebno doprinose oblikovane i uredne zelene površine kako unutar naselja tako i park šuma na obodu naselja, te čini prijatan ambijent, kao zelena oaza usred žitnih polja srednje Bačke.

Ocenjuje se da bi turistička vrednost ambijentalnih karakteristika Panonije bila znatno veća da su očuvane autohtone vrednosti starog majura, ili da su novoizgrađeni objekti gradjeni po ugledu na vrlo funkcionalne i privlačne panonske objekte. Medjutim, vremenom će i karakteristike Panonije kao modernog naselja koje je seosko po veličini i osnovnoj funkciji (poljoprivrednoj), a gradsko po urbanim karakteristikama, tipu objekata i sekundarnim funkcijama (turistička), imati izraženiju turističku vrednost.

Osim analiziranih antropogenih karakteristika na Panoniji se nisu razvile druge aktivnosti. Tradicionalnih manifestacija ili priredbi nema, niti ima pokušaja da se formiraju. Isto je i sa tradicionalnim kulinarnom. Na Panoniji se nedovoljno neguju tradicije ovog kraja, bogatog poljoprivrednog kraja, a ta tradicija bi trebala da čini bitnu osnovu turističkog razvoja, čime bi se opravdalo i stavljanje pod posebnu zaštitu.

TURISTIČKA VREDNOST ANTROPOGENIH FAKTORA

Kvantitativno - kvalitativno vrednovanje antropogenih faktora je izvršeno za one elemente koji se nalaze u prostoru te se opšta ocena turističke vrednosti antropogenih faktora mora uzeti sa rezervom jer mnoge antropogene karakteristike kojih bi trebalo da ima u prostoru umanjuju dobijenu opštu vrednost.

Opšta turistička vrednost je jedva zadovoljavajuća sa lokalnim do regionalnim turističkim značajem. Najveću vrednost imaju ambijentalne vrednosti mada su novostvorene, a ne autohtone prilagodjene tradiciji tog kraja.

Opšta je ocena, da je za povećanje turističke vrednosti antropogenih faktora moguće još uvek nešto učiniti u smislu otvaranja muzejskih postavki, izložbi, manifestacija, funkcionalno vezanih za tradiciju i postanak Panonije, kao i njene osnovne funkcije, a to je savremena poljoprivredna proizvodnja u Vojvodini.

T₁₉ - Turistička vrednost i značaj antropogenih faktora
- R.P. Panonija

Kriterijumi vrednovanja	Osnovni antropogeni faktori		
	kult.-isto- rij.znamen.	etnosoci- jal.kara- kterist.	ambijent. vrednosti
1. Opšta svojstva	2	1	2
2. Specifična svoj- stva (retkost)	1	1	1
3. Atraktivnost	1	1	2
4. Moguć.turis. iskoriš.(korisnost)	2	1	2
5. Konkurentnost	1	1	1
I. Opšta turistička vrednost	1,4	1	1,6
II. Turistički značaj	1	1	2

MATERIJALNA BAZA I PROSTORNA ORGANIZACIJA

PROSTORNA ORGANIZACIJA

Za regionalni park prirode je veoma bitna prostorna organizacija koja omogućava racionalno višefunkcionalno korišćenje prostora. Tokom istraživanja najviše je bilo poteškoća oko prostornog definisanja Parka. Kako granice nisu utvrđene ni Rešenjem o proglašenju ni kasnije, bilo je neophodno za ovo istraživanje utvrditi granice. Opređenjenje je bilo da to bude uži prostor poljoprivrednog gazdinstva Panonija koje obuhvata naselje, akumulaciju, šumske površine i zaštitni pojas. S obzirom da granice nisu bile utvrđene to ni snišljena prostorna organizacija Parka ne postoji, mada se u prostoru oseća izdvajanje odredjenih prostornih celina. Konačna prostorna organizacija tek treba da se izvrši.

TURISTIČKI OBJEKTI

Od početka formiranja Panonije u naselju se razvijala i turistička funkcija, i želja ljudi da se bave turizmom. To je uslovalo izgradnju ili adaptaciju više turističko-ugostiteljskih objekata. Od smeštajnih turističkih objekata postoji hotel "Biser" "B" kategorije koji se nalazi u staroj zgradi konjušnice na naseljskom trgu i u toku je rekonstrukcija. Objekat će početi da radi već ove sezone, a imaće 50 ležaja u dvo i trokrevetnim komfornim sobama i jedan apartman. Hotel ima i svoj depadans sa 10 trokrevetnih komfornih apartmana. Treći objekat je u toku adaptacije. To je lovački dom sa 30 ležaja u dvo i trokrevetnim komfornim sobama. Lovački dom se nalazi u dolini pored naselja u blizini brane. Objekat će biti opremljen potrebnom opremom za smeštaj lovaca: boksovi za pse, soba sa frižiderima za odstreljenu divljač.

U objektu ispred lovačkog doma također će se adaptirati jedan objekat u funkciji restorana i ribarnice. Osim ovih objekata, u naselju je i već pomenuti restoran u Kaštelu Falcion sa velikom i malom salom i svojom kuhinjom.

T₂₀ - Smeštajni kapaciteti u Panoniji

Vrsta objekta	Naziv	Kategorija	Broj soba	Broj ležaja
Hotel	Biser	B	20	50
Depadans	-	II	10	30
Lovački dom	-	II	12	30
Ukupno	-	-	-	110

Po otvaranju svih objekata u Panoniji će biti dovoljan broj kvalitetnih turističkih ležajeva prilagodjenih strukturi posetilaca, te će postojati uslovi za ostvarenje većeg turističkog prometa.

Iskorišćenost turističkih kapaciteta se ne može odrediti jer se svi objekti adaptiraju. Poslednje dve godine (1987. i 1988.) je radio samo depadans hotela, a do 1987. nekomfortan hotel "Biser", te analize njihove iskorišćenosti u situaciji adaptiranja istih nije od važnosti za turističko vrednovanje.

Od ostalih turističkih objekata odredjeni značaj za razvoj turizma ima bioskopska sala sa 400 mesta u Domu kulture koja se koristi višenamenski - za stručne skupove, bioskopske predstave, priredbe, prikazivanje turističkih filmova posetiocima Panonije. Postoji letnji bioskop sa binom za koji postoje planovi zatvaranja i adaptiranja za sportsku halu, što se ne ocenjuje kao opravdano.

SPORTSKO - REKREATIVNI TERENI I OBJEKTI

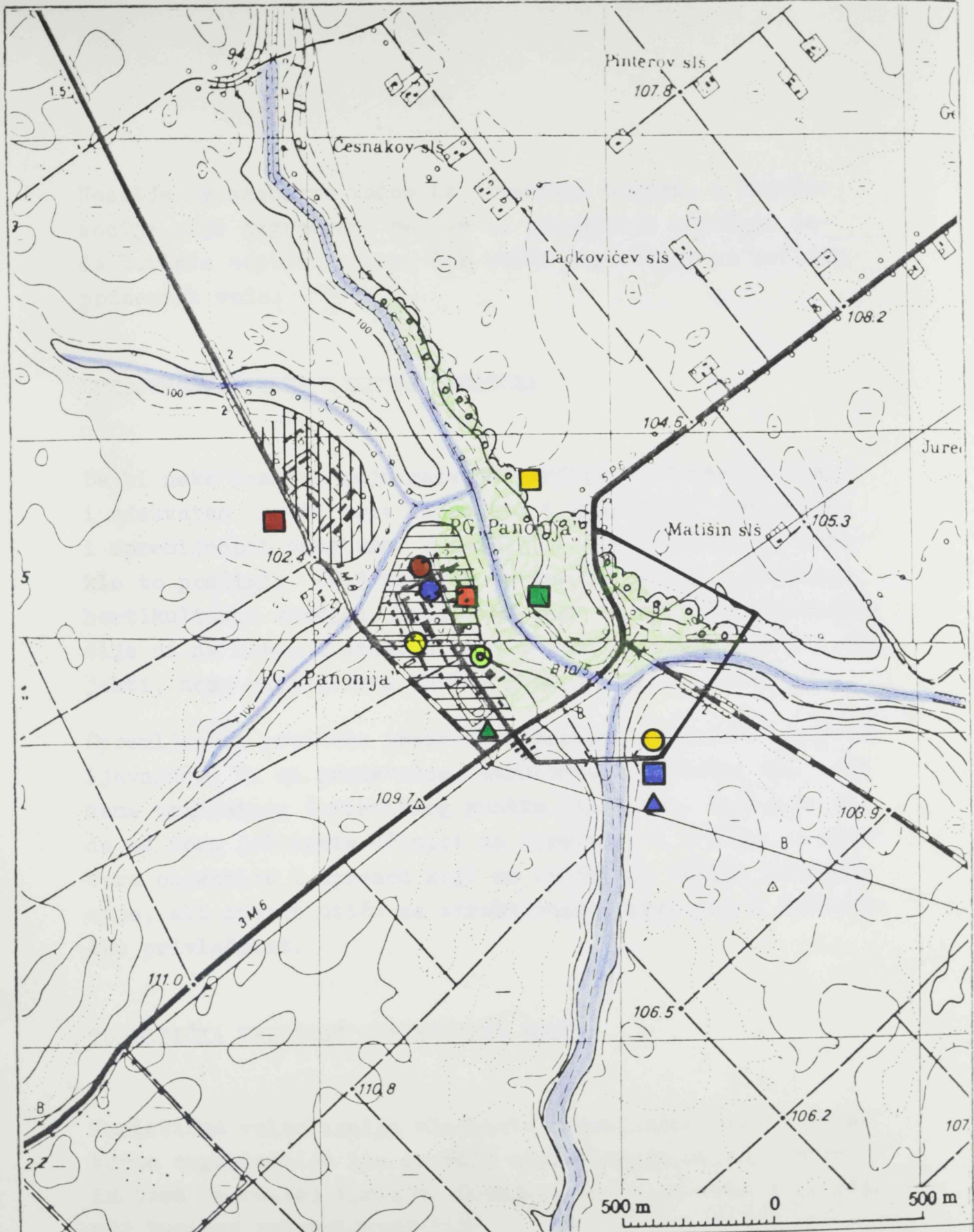
U ulaznom delu naselja naspram zgrade Uprave gazdinstva izgradjeno je više sportsko-rekreativnih terena koji čine jedan manji sportsko-rekreativni centar. Tu su dva fudbalska igrališta na koja se iz svlačionica dolazi podzemnim tunelom ispod puta, zatim univerzalno igralište za košarku, odbojku i rukomet. Glavno fudbalsko igralište ima i tribine za sedenje i stajanje. U planu je da se izgrade tenis igrališta. U samom parku je izgradjen letnji bazen dužine 25 m, ali bez prateće neophodne opreme i ne koristi se poslednjih godina.

Cd rekreativnih terena postoje staze za šetnju kroz šumu i park, i staze za bicikle. Na akumulacionom jezeru uredjena je i izbetonirana plaža, izgradjen objekat sa ugostiteljskim i sanitarnim delom i tuševi. U toku je hortikulturno opremanje plaže.

Turistička vrednost postojećih sportsko-rekreativnih terena i objekata je znatna i oni predstavljaju jednu od osnovnih turističkih atraktivnosti, a kroz čije se korišćenje ostvaruje i turistički promet.

INFRASTRUKTURNA OPREMLJENOST PROSTORA

Infrastruktorna opremljenost prostora je na relativno zadovoljavajućem nivou. Do naselja se dolazi savremenim asfaltnim putem, a i samo naselje ima razvijenu mrežu ulica i centralni trg. Parking je pravilno postavljen na ulazu u naselje i ispred trga. Do akumulacionog jezera je izgradjen asfaltni put lokalnog značaja.

**REGIONALNI
PARK**

**PANONIJA
TURISTIČKO BOGATSTVO**

ATRAKTIVNOSTI

OBJEKTI

**TURISTIČKA
OPREMA**

- park šuma
- jezero
- poljoprivredno gazdinstvo
- kaštel
- lovište

- uprava parka
- informativni centar
- hotel
- lovački dom
- dom kulture

- ▲ sportski tereni
- ▲ plaža

Naselje se snabdeva vodom iz arterskih bunara, a kanalizacija nije izgrađena već se za odvođenje otpadnih voda koriste septičke jame, što utiče nepovoljno na zaštitu podzemnih voda.

UREDJENOST I OPREMLJENOST PROSTORA

Da bi neko naselje koje razvija turističku funkciju imalo i adekvatan izgled mora razvijati i specifičnu uredjenost i opremljenost prostora. U naselju i R.P.Panonijska su donekle to postigli. Ovaj prostor je dobro, ali ne i dovoljno hortikulturno uredjen. Međutim, nema turističke signalizacije ni na ulazu u naselje niti u njemu, nisu obeleženi objekti, nema turističkih tabli, javnih česmi i slično.

Opremljenost prostora pratećim objektima je donekle zadovoljavajuća. Tu su prodavnice, ambulanta i apoteka, ali zato nema prihvatnog turističkog punkta ili biroa. Ocenjuje se da se mora još dosta učiniti na opremanju i uredjenju prostora objektima i opremom koji ne zahtevaju velike investicije, ali znatno utiču na atraktivnosti prostora i turističku privlačnost.

TURISTIČKA VREDNOST MATERIJALNE BAZE

Turistička valorizacija elemenata materijalne baze i prostorne organizacije ima za cilj utvrđivanje uticaja ovih faktora na razvoj turizma. Ocenjuje se da je uticaj na razvoj turizma zadovoljavajući.

T₂₁ - Turistička vrednost materijalne baze - R.P.Panonijska

	Prost. organiz.	Smešt. objekti	Ostali turist. objekti	Sport. rekreat. objekti	Uredj. i oprem. prostora	Infra- strukt. oprem.
Opšta svojstva	2	2	2	2	2	2
Specifična svojstva	1	3	1	2	1	2
Atraktivnost	2	2	1	2	1	1
Nivo razvijenosti	1	2	1	2	1	2
Mogućnost turističkog korišćenja	1	3	2	3	2	3
Uticaj na razvoj turizma	1,4	2,4	1,2	2,0	1,2	1,8

Najznačajniji je uticaj izgradjenih sportsko-rekreativnih objekata i smeštajnih objekata ocenjujući njihovu vrednost po završetku rekonstrukcije i adaptacije. Najmanju vrednost i nepovoljan uticaj na razvoj turizma ima prostorna organizacija i uredjenost i opremljenost prostora, a to su faktori koji ne iziskuju velika ulaganja, a znatno utiču na atraktivnost celog prostora. To istovremeno govori da je razvoj turizma u Panoniji u početnim stadijumima i da tek predstoji formiranje turističke nadgradnje.

R A Z V O J T U R I Z M A

Osnivanjem Poljoprivredno-turističkog kombinata Panonija ispoljena je orijentacija ka turizmu. Osnovno jezgre i motiv dolaska u Panoniju je u početku bio park i park šuma, lepo uredjeni i oblikovani prostor, a dolazile su i djačke ekskurzije u posetu poljoprivrednom gazdinstvu. Danas je situacija samo neznatno izmenjena.

OSNOVNI OBLICI TURIZMA

Izgradnjom, adaptacijom i uredjenjem prostora u naselju Panonija stvoreni su povoljni uslovi za boravak turista. Po osnovnim karakteristikama i motivskoj fizionomiji u Panoniji se mogu izdvojiti pet oblika turizma.

Sportsko - rekreativni turizam

Ovaj oblik turizma bazira na korišćenju stvorenih uslova za raznovrsne sportove, i pojavljuje se u više oblika. Najčešće su organizovane pripreme sportskih ekipa. Najviše dolaze fudbalski timovi iz cele Jugoslavije na pripreme u periodu od 01.07. do 01.09. i u periodu zimskog raspusta od 15.01. do 15.02. Smenjuju se ekipe u periodima od po 10 dana, i koriste kompleksne ugostiteljske usluge.

Izletnički turizam

U proleće i ranu jesen, u toku vikend dana Panoniju posećuje veliki broj turista - izletnika iz okolnih naselja. Kontraktivna zona izletničkog turizma je uža i čine je delovi teritorija Vrbas, Kula, Odžaci, Sombor i Bačka Topola. Izletnici ne koriste turističko - ugostiteljske usluge, sem pića. U toku letnjih meseci, od formiranja akumulacije, na Panoniju dolazi veliki broj kupača koji takodje borave samo u toku dana.

Evidencija o izletničkom turizmu se ne vodi niti su vršena probna anketiranja, ali iskusni turistički radnici pretpostavljaju da su posete najčešće za vreme prvomajskih praznika, i u toku julskih i avgustovskih vikend dana kada na jezeru bude i preko 1000 kupača.

Lovni turizam

Bogatstvo divljači po vrstama i broju na ovom području osnova su razvoja lovnog turizma. Strani lovci iz Italije, Nemačke i Austrije borave u Panoniji, najviše u periodu avgust - oktobar kada je lov na fazane i grlice. Organizator lovnog turizma je "Lovoturs" iz Novog Sada. Rezultati razvoja nisu zadovoljavajući jer se ne vrši gazdovanje lovnim površinama i nije uradjena lovno-privredna osnova, koja bi usmeravala veštački odgoj i racionalni odstrel svih vrsta divljači. Prostorne mogućnosti za razvoj lovnog turizma su veće od do sada postignutih rezultata.

Poslovni turizam

Ovaj oblik se manifestuje kroz organizovanje stručnih skupova za domaće i strane posetioce, i u začetku je razvoja. Najčešće se organizuju skupovi u toku proletnjih i jesenjih meseci.

Ekskurzioni turizam

Na Panoniji je nekada bio jedan od osnovnih oblika turizma, a manifestovao se kroz posete djačkih, omladinskih i sindikalnih grupa. Danas je još uvek zastupljen, ali nedovoljno i ništa se nije uradilo na osmišljavanju posete. Posetioći se zadržavaju u kraćoj poseti poljoprivrednom gazdinstvu u toku koje gledaju i dva filma o Panoniji. Djačke i studentske ekskurzije su najčešće u toku proletnjih i jesenjih meseci, pretežno iz Vojvodine i drugih delova SR Srbije. Kao ugledno savremeno poljoprivredno gazdinstvo, Panonija ima mnogo više mogućnosti za realizaciju ovog oblika turizma, a adaptacijom hotela su stvorene i mogućnosti za noćenje celih grupa.

TURISTIČKI PROMET

Turistički promet se po pojedinim oblicima turizma ne evidentira, što je nepovoljno jer se najmasovnije posete ne realizuju kroz turistička noćenja. Boravak turista je neorganizovan te je i turistička potrošnja minimalna.

U periodu do 1986. godine boravak turista je evidentiran u hotelu "Biser", a poslednje dve godine samo u njegovom depadansu koji je imao 18 nekomfortnih soba, što se nejasno odrazilo na tabelarno prikazan turistički promet. Padovi u turističkom prometu su rezultat izmenjenih uslova u smeštajnim objektima, a ne u realizaciji turizma.

T₂₂ - Turistički promet na Panoniji^x

Jedinica posmatranja	God.	TURISTI			NOĆENJA		
		Ukupno	Domaći	Strani	Ukupno	Domaći	Strani
	1986.	1927	1851	76	3252	3106	146
PANONIJA	1987.	1045	991	54	2104	1965	139
	1988.	818	748	70	2556	2378	178
OPŠTINA	1986.	14035	11645	2390	24090	19355	4735
BAČKA	1987.	12533	10101	2432	18560	14593	3967
TOPOLA	1988.	12753	10023	2730	19927	15297	4630
SAP	1986.	591850	502197	89653	1449290	1265406	183884
	1987.	563535	474139	89396	1292161	1130004	162157
VOJVODINA	1988.	550000	465338	84662	1260824	1096541	164283

Ukupan turistički promet Panonije je vrlo mali i iznosi oko 1000 evidentiranih turista koji ostvare oko 2500 noćenja. U strukturi preovladjuju domaći turisti, dok stranaca ima veoma malo. U Panoniji je 1988. godine ostvareno svega 6,4% turističkog prometa opštine ili 0,1% Vojvodine, što je malo imajući u vidu prirodne predispozicije za razvoj turizma u Panoniji.

* - Izvor podataka Bilteni Pokrajinskog Zavoda za statistiku

Veći promet onemogućava dosadašnja oskudna materijalna baza. Učešće u broju turističkih noćenja je veće što znači da je i prosečna dužina boravka veća na Panoniji nego u opštini. Imajući u vidu oblike turizma čiji se turistički promet evidentira, prosečna dužina boravka je vrlo mala, sa blagim porastom 1988. godine, što je prikazano u narednoj tabeli.

T₂₃ - Karakteristike turističkog prometa u Panoniji

Godina	Učešće u turist.prometu				Prosečna dužina boravka			Iskorišćen. kapaciteta u %
	Opštine u %		Vojvodine u %		ukup.	dom.	str.	
	turis.	noć.	turis.	noć.				
1986.	13,7	13,5	0,3	0,2	1,7	1,7	1,9	24,7
1987.	8,3	11,3	0,2	0,2	2,0	2,0	2,6	28,8
1988.	6,4	12,8	0,1	0,2	3,1	3,2	2,5	35,0

Iz turističkog prometa koji se evidentira i broja raspoloživih turističkih ležajeva u svakoj od posmatranih godina utvrđena je iskorišćenost kapaciteta koja se povećavala iz godine u godinu, ali je vrlo mala. Posledica je nekvalitetnog i malog smeštajnog kapaciteta koji nije bio atraktivan za turiste, ali i sezonske koncentracije turista na period letnjih meseci i nešto u zimskom periodu.

Po ostvarenim finansijskim efektima od odstrela divljači od strane inostranih lovaca, Lovačko društvo "Bajša" je jedno od 5 najuspešnijih u Vojvodini, kao i po broju odstreljene divljači.

T₂₄ - Odstrel divljači na lovištu Bajšal¹⁾

	Ukupno	1986.		Odstreljeno samo	
		čl.lov. organ.	strani turisti	strani 1987.	turisti 1988.
Ukupno srna	38	29	9	13	27
Zec	293	214	79	156	229
Fazan	1492	836	629	259	579
Polj.jereb.	29	3	26	1	7
Prepelica	2375	-	2375	3956	2803
Grlica	322	-	322	67	331
Divlja patka	2	-	2	4	7

Od propagandnih sredstava uradjena su dva turistička filma, jedan o razvoju PTK Panonija, a drugi u boji o turističkoj ponudi Panonije. Uradjena su i dva samostalna prospekta Panonije, a delom je ponuda obuhvaćena i poslovno-turističkim vodičem opštine Bačka Topola. Propagandno - informativno obeležavanje u prostoru nije izvršeno.

Iako razvoj turizma na Panoniji ima dužu tradiciju, dosadašnji efekti razvoja nisu značajni u pogledu učešća ostvarenih finansijskih efekata u ukupnom poslovanju Kombinata. Medjutim, u svim planovima i programima razvoja i dalje se planira razvoj turizma, kroz investiciona ulaganja i poboljšanje materijalne baze, te se u narednom periodu očekuju poboljšanja ukupnih efekata razvoja.

¹⁾ Izvor: Godišnji statistički pregledi: Brojno stanje i odstrel divljači, lovački savez Vojvodine

TURISTIČKA TRAJNJA

Prirodne i antropogene karakteristike prostora koje se mogu koristiti kroz turizam nemaju specifičnosti niti visok stepen atraktivnosti. Privlačnost je evidentna na lokalnom i regionalnom nivou, ali trpi konkurenciju većeg broja potencijalnih ili razvijenih turističkih mesta sa istom takvom opštom turističkom ponudom. To su osnovna polazišta u utvrdjivanju potencijalne turističke tražnje.

Turistička tražnja ka lovnoj ponudi Panonije na domaćem i inostranom tržištu će se kretati u skladu sa kretanjem tražnje ka lovnoj ponudi Vojvodine u celini. U okviru Vojvodine lovna ponuda Panonije još uvek nije dovoljno konkurentna, te su to osnovne kočnice masovnijeg i kvalitetnijeg lovnog turizma.

Turistička tražnja ka drugim oblicima turističkih vrednosti (jezero, sportski tereni i drugo) je sve veća u Vojvodini, pre svega zbog sniženja životnog standarda ljudi koji sve manje mogu koristiti turističke vrednosti višeg ranga. U tom smislu turistička tražnja na domaćem tržištu će biti sve veća, a realizacija turističkog prometa će zavisiti od kvaliteta i pre svega od atraktivnosti i specifičnosti ponude koja se bude formirala u narednom periodu.

Od karakteristika ponude će zavisiti da li će kontraktivna zona Panonije ostati u lokalnim granicama ili će biti regionalnog ili šireg značaja. Realno je pretpostaviti da će u svim oblicima turizma koji su po suštini sportsko-rekreativnog karaktera kontraktivna zona biti u prečniku 30-tak kilometara. Ta zona obuhvata više naseljenih mesta u kojima ne postoje povoljni uslovi za kupanje i boravak u park šumi, te će biti orijentisani ka Panoniji i njenim prirodnim uslovima.

OCENA M O G U Ć N O S T I
R A Z V O J A T U R I Z M A

Tokom istraživanja izvršena je turistička valorizacija svih onih prirodnih i antropogenih karakteristika prostora koje se mogu valorizovati kroz turizam. Sumiranjem pojedinačnih turističkih vrednosti utvrđena je opšta turistička vrednost i značaj Panonije. Ona je lokalnog do regionalnog značaja. Najvišu vrednost imaju opšta svojstva R.P. Panonije, što nije najpovoljnije u funkciji turističkog korišćenja, jer ne daje mnogo mogućnosti za formiranje specifične turističke ponude kojoj treba težiti.

Polazeći od toga, ovim istraživanjem se težilo pronalaženju novih mogućih oblika turizma sa sadržajima koji će poboljšati turističku ponudu.

T₂₅ - Opšta ocena mogućnosti razvoja turizma

KRITERIJUMI VREDNOVANJA	Prirodne karakter.	Antropoge- ne vredn.	Materij.baza i turist.op- remljenost	OPŠTE OCENE
Opšta svojstva	2,0	1,7	2,0	1,9
Specifična svoj- stva (retkost)	1,8	1,0	1,7	1,5
Atraktivnost	1,8	1,3	1,7	1,6
Mogućnost turis- tičkog korišće- nja-korisnost	2,2	1,7	1,5	1,8
-Konkurentnost -nivo razvijen.	1,5	1,0	1,8	1,4
-opšta vrednost -uticaj na raz- voj turizma	1,9	1,3	1,7	1,6
Turistički značaj	2	1	2	2

MOGUĆI OBLICI TURIZMA

Na prostoru Regionalnog parka Panonija mogu se odvijati više oblika turizma, od kojih neki imaju osnovu u prirodnim vrednostima, a neki baziraju na antropogenim vrednostima koje već postoje ili bi trebalo stvoriti.

T₂₆ - Valorizacija mogućih oblika turizma - R.P.Panonija

	O b l i c i t u r i z m a					
	Lovni	Kulturno- obrazov.	Sportsko-rekreat. staci- onarni	izlet- nički	ribo- lovni	Pos- lov- ni
Moguća atraktivnost i konkurentnost ponude	3	2	1	1	1	1
Potreban nivo materijalne baze i tur. suprastrukture	3	3	2	1	1	2
Kontraktivna zona	4	2	2	1	1	2
Značaj u razvoju turizma	3	2	2	1	1	2
Potreban nivo organizovanosti	3	3	1	1	1	3
Faza izlaska na turističko tržište	I	III	III	I	II	I
Prioritet u razvoju	1	2	3	4	5	6

Lovni turizam

Dosadašnji razvoj lovnog turizma je bio spontan i neplanski usmeravan. Za postizanje većih efekata razvoja potrebno je osim poboljšanja materijalne baze uraditi lovno-privrednu osnovu kojom bi se utvrdio bonitetni razred lovne divljači i čija bi rešenja usmeravala razvoj na višem nivou od dosadašnjeg razvoja koji je pretežno bazirao na odstrelu divljači od prirodnog razvoja.

Povećanje broja divljači do optimalnog kapaciteta lovišta, u svim vrstama koje se mogu gajiti na ovom području (srne, zečevi, fazani, divlje patke), uz završetak izgradnje komforanog lovačkog doma i hotela, omogućilo bi plasman ponude lovnog turizma i na inostrano tržište sa većim efektima razvoja od dosadašnjih.

Kulturno- obrazovni

U dosadašnjem periodu se ovaj oblik turizma spontano odvijao kao ekskurzion turizam, odnosno kroz posete grupa djaka i studenata poljoprivrednom gazdinstvu i kroz neke pokušaje organizovanja manifestacija u toku prvomajskih praznika. Istraživanjem se došlo do ocene da ovaj oblik turizma treba da bude jedan od vodećih oblika turizma jer bi se kroz njega manifestovale osnovne vrednosti Regionalnog parka zbog kojih je i stavljen pod zaštitu kao Regionalni park poljoprivredno-turističkog karaktera. Neophodno je osmisliti turističku ponudu i obogatiti sadržaj boravka. Mogući oblik obogaćenja sadržaja je formiranje Muzeja ratarstva i stočarstva, u nekom od objekata nekadašnjeg majura. Muzejske postavke bi bile vezane za proces ratarske ili stočarske proizvodnje. Mogle bi se formirati soba ratarstva, soba stočarstva u kojoj bi bile prikazane šeme, skice, fotografije, uzorci proizvoda,

izložba stručne literature i slično, pomoću kojih bi se posetioci, a pre svega djaci, upoznali sa procesom proizvodnje. Takođe treba razmotriti i mogućnost uređenja nekog od salaša ili stare panonske kuće u etnokuću, kao osnovnu jedinicu u poljoprivrednoj proizvodnji.

Forniranjem muzejskih postavki postigla bi se veća atraktivnost Panonije za sve ekskurzije i poslovne posetioce, i povezanost sa početnom idejom proglašenja prostora za Regionalni park.

Sportsko-rekreativni turizam

Turističkim valorizovanjem je utvrđena mogućnost organizovanja tri osnovna oblika: stacionirani i izletnički izdvojeni po dužini boravka i ribolovni kao motivski oblik.

a) Stacionarni sportsko rekreativni turizam se odnosi na organizovanje priprema sportista u letnjem i zimskom periodu. Sa aspekta ukupnog iskorišćavanja objekata potrebno je stvoriti uslove za zimske pripreme sportista, jer su letnji meseci istovremeno i meseci lovnog turizma. Za zimske pripreme je neophodno izgraditi zatvorenu sportsku halu koja bi se koristila višenamenski, za potrebe naselja i za turizam. Ovaj oblik turizma već ima svoju tradiciju na Panoniju, ali trpi konkurenciju većeg broja drugih naselja koji se orijentišu ka organizovanju priprema sportista. Ovaj oblik turizma ne zahteva visok stepen organizovanja, a povoljni efekti su povećanje prosečne dužine boravka, a time i bolje iskorišćenosti kapaciteta. Potreba izgradnje sportske sale odredila je da se ovaj oblik turizma kao kompletan pojavi u III fazi razvoja turizma.

b) Izletnički turizam je najstariji i najmasovniji oblik, ali i sa najmanjim ekonomskim efektima, zbog čega nije u grupi prioriteta. U cilju poboljšanja i produženja boravka u toku vikenda, a vremenom i u toku godišnjih odmorâ neophodno je urediti kamp na obali jezera, i poboljšati ugostiteljsku ponudu na mestima gde borave izletnici. Izletnički turizam će imati lokalni značaj i manje efekte u razvoju.

c) Ribolovni turizam nije izdvojen kao poseban oblik, jer akumulacija na Panoniji svojim karakteristikama trpi jaku konkurenciju atraktivnih ribolovnih područja (Dunav, kanali, Palić) koji su u užoj i široj kontraktivnoj zoni većih naselja. Realno postoje uslovi za približavanje i obogaćenje ribljeg fonda, a turističku ponudu usmeriti ka sportskim ribolovcima užeg regiona.

Sva tri oblika sportsko-rekreativnog turizma nemaju visoku atraktivnost, te će efekti od njihovog razvoja zavistiti od ulaganja u materijalnu bazu, obogaćenja prirodnih uslova i organizacionih faktora. Ocenjuje se da oni i ne moraju imati prioritet u razvoju.

Poslovni turizam

Kao jedan od pratećih oblika turizma poslovni turizam se odvija u malom obimu. Realno je očekivati da će se i u narednom periodu na Panoniji organizovati poslovni susreti, seminari i savetovanja, jer će za to postojati prostorni uslovi. Medjutim, konkurencija turističkih i drugih gradova za organizovanje raznih susreta je veoma velika i realno je očekivati da će poslovni turizam na Panoniji imati lokalni do regionalni značaj. Organizacija takvog turizma i treba da bude prateća osnovnim oblicima turizma, i to pre svega u periodu godine kada su kapaciteti prazni ili ako su susreti vezani za osnovnu delatnost gazdinstva za poljoprivrednu proizvodnju.

PROSTORNA ORGANIZACIJA REGIONALNOG PARKA

Utvrdjivanje preciznije prostorne organizacije Regionalnog parka Panonija nije moguće jer ne postoje zvanično utvrđene granice. Medjutim, kako je ovaj rad istraživačkog karaktera, daje se vidjenje optimalne organizacije Panonije. Pri tome, počlo se od pretpostavke da će se na prostoru Regionalnog parka i dalje uređivati prostori i objekti koji će povećati opšti, a time i turistički značaj ovog prostora, te da će u narednom periodu Panonija stvoriti preduslove zbog kojih je ranije proglašena za Regionalni park.

U prostornoj organizaciji, koja bi bila u funkciji odvijanja osnovnih aktivnosti i turizma, predlaže se formiranje tri zone: zona temeljnog fenomena, turistička zona i zaštitna zona.

I Zona temeljnog fenomena - U regionalnom parku Panonija ne postoji temeljni fenomeni u smislu strogo zaštićenog dela prirode. Medjutim, ako pod temeljnim fenomenom podrazumevamo one vrednosti nekog prostora zbog kojih je taj prostor izdvojen i stavljen pod posebnu zaštitu, onda se pod temeljnim fenomenom Panonije može podrazumevati prostor na kome su očuvane autohtone vrednosti ovog kraja koji je po svojoj suštini tipičan ravničarski poljoprivredni kraj. Odnosno, temeljni fenomen Panonije je delimično očuvana urbana celina majura nekadašnjih velikoposednika zajedno sa Kaštelom i park šumom koja je činila zaštitu majura i prostor za odmor i relaksaciju. Majur sa parkom je činio jezgro oko koga je formirano današnje naselje Panonija kao moderno poljoprivredno gazdinstvo. Prostorno, zona temeljnog fenomena bi trebala da obuhvata park šumu površine 16 ha i uži centar Panonije sa Kaštelom i trgom koji se oslanjaju na park šumu. U toj zoni bi trebalo locirati i Muzej ratarstva i stočarstva koji se predlaže ovim istraživanjem, a sve drugo da bude podređeno osnovnoj nameni Regionalnog parka.

II Turistička zona - Turističkom valorizacijom osnovnih vrednosti Regionalnog parka je utvrđeno da na ovom prostoru postoje određene vrednosti koje se mogu valorizovati kroz turizam. To su: šuma kao izletišta i staništa srna i druge divljači, zatim samo naselje Panonija sa objektima turističke supra i infrastrukture i jezero, odnosno akumulacija koja pruža uslove za razvoj kupališnog i ribolovnog turizma. Upravo pomenuti prostori treba da čine turističku zonu Regionalnog parka. Prostorno, turistička zona okružuje zonu temeljnog fenomena. U jedinstvenoj turističkoj zoni izdvajaju se manje celine sa specifičnim uslovima: a) šuma sa uslovima za organizovanje izleta, šetnji, vožnja biciklom i slično; b) jezero sa uslovima za kupanje i odmor ili za pećanje, vožnju čamcima; c) naselje Panonija sa svim objektima koji su u funkciji turizma. Ove manje celine ujedno čine turističke podzone.

III Zaštitna zona - bi se prostirala prstenasto oko turističke zone. Osnovna namena zone je uvodjenje određenih režima i onih aktivnosti koje bi bile u funkciji zaštite zone temeljnog fenomena i turističke zone. Za razliku od ostalih regionalnih parkova, Panonija nije prostor sa labilnim ekosistemom kome je neophodno obezbediti posebne zaštitne uslove te ni ova zona nema veliki značaj kao kod drugih regionalnih parkova.

REŽIMI KORIŠĆENJA I MERE ZAŠTITE

I Zona temeljnog fenomena ne zahteva stroge režime korišćenja, ali je neophodno utvrditi dozvoljene aktivnosti i mere zaštite prostora. Režimi korišćenja moraju biti podređeni suštini izdvajanja posebne zone park šume i užeg centra naselja kao temeljnog fenomena, a to je održavanje postojećih autohtonih vrednosti i vraćanje, onih autohtonih vrednosti koje su vremenom izgubljene.

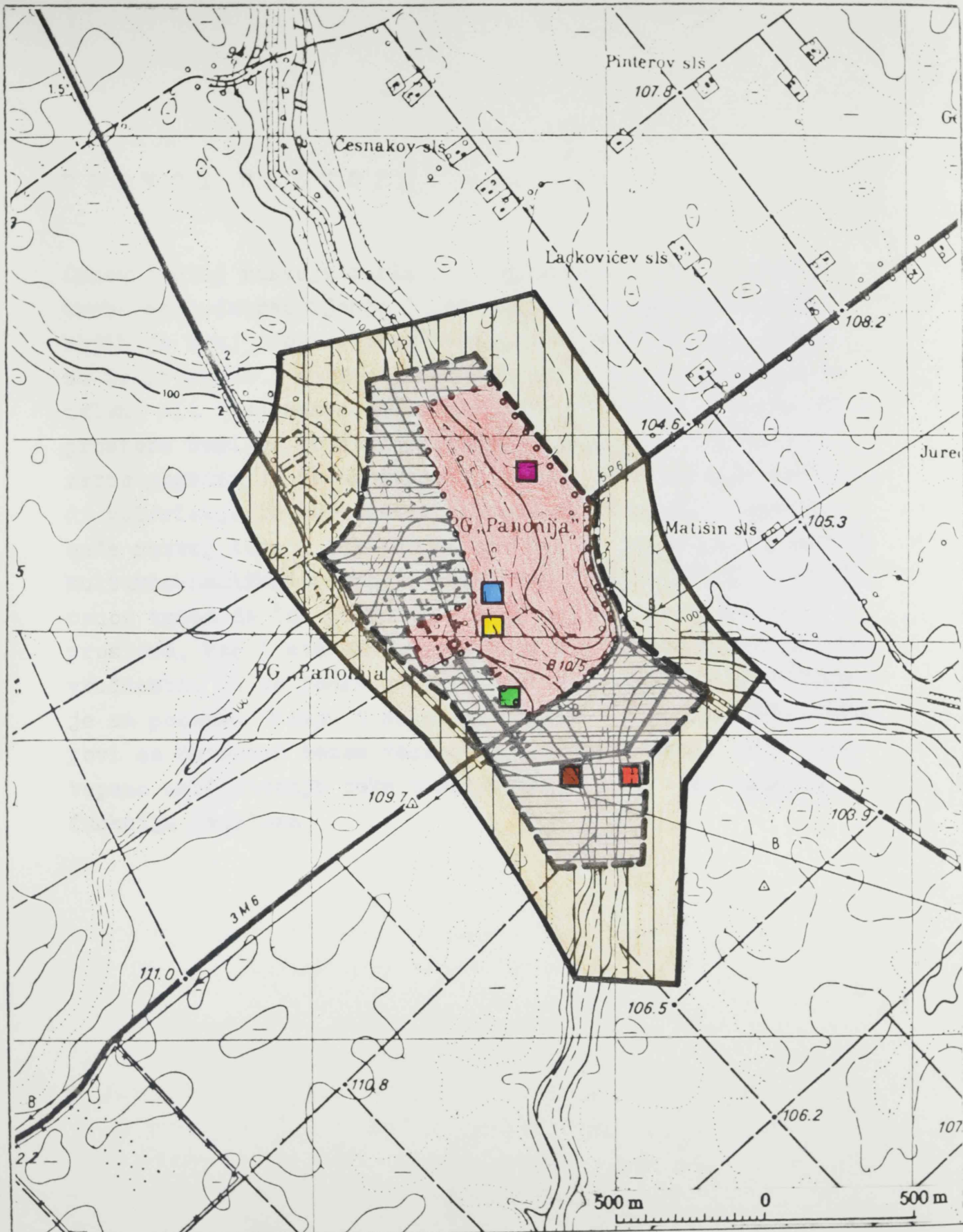
Park šumu je neophodno uređivati ne samo sa ciljem zaštite sastojina, već i osmišljeno hortikulturno sa ciljem vraćanja parku izgleda šetališta i bašte. U tako uređenom parku mogu se dozvoliti samo šetnje i igra dece, a zabraniti druge rekreativne aktivnosti. U užem centru naselja treba nastaviti sa adaptacijom i rekonstrukcijom starih objekata tako da im se vrati stari izgled, a time i ambijentalne vrednosti.

Namena objekata treba biti u funkciji turizma i Regionalnog parka. U ovoj zoni potrebno je ili izgraditi novi ili adaptirati neki stari objekat u već pomenuti Muzej koji po svemu treba da nosi pečat istorijskog razvoja Panonije.

II Režimi korišćenja turističke zone su slobodniji. Podzonu šume treba nameniti za masovnije izlete i posete za šta treba zadržati postojeće "piknik polje", urediti staze za bicikle, jahanje ili vožnju fijakerima. Šumu održavati i dalje u skladu sa utvrdjenim merama sveobuhvatne zaštite.

Podzonu jezera nameniti za odmor i rekreaciju uz vodu. Deo uz branu nameniti za kupanje, a južni deo za sportske i turističke ribolovce. Režimi korišćenja moraju biti podređeni uslovima koje određuje navodnjavanje kao osnovna namena akumulacije. Mere zaštite se odnose pre svega na preduzimanju svih mera na zaštiti čistoće vode, a okolni prostor treba planski ozelenjavati u cilju formiranja prijatnijeg pejzaža.

III U zaštitnoj zoni R.P. Panonije dozvoljene su sve aktivnosti u skladu sa osnovnom namenom površine, a to je poljoprivredna proizvodnja. Zaštita Regionalnog parka zahteva jedino da korišćenje zaštitne zone bude uskladjeno svim merama koje se preduzimaju na zaštiti osnovnih elemenata životne sredine: vode, zemljišta i vazduha.

REGIONALNI PARK

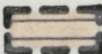

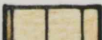
PANONIJA

TURISTIČKA VALORIZACIJA

GRANICE

- zaštitne zone
- regionalnog parka

POVRŠINE

- turistička zona
- zona temeljnog fenomena
- zaštitna zona

OBLICI TURIZMA

- lovni
- kulturno-manifestacioni i obrazovni
- stacionarni
- izletnički
- ribolovni
- poslovni

P R A V C I R A Z V O J A

Osnovni cilj razvoja turizma u Regionalnom parku Panonija treba da bude razvijanje i podizanje onih vrednosti zbog kojih je ovaj prostor proglašen za Regionalni park. Kako su to prirodne i antropogene vrednosti vezane za tradicionalan, ali i savremen način poljoprivredne proizvodnje na prostoru koji je po svim prirodnim karakteristikama izuzetno pogodan za te aktivnosti, to i razvoj turizma treba da valorizuje te prednosti. Osnovna orijentacija treba da bude razvoj lovnog turizma na privrednim osnovama, i razvoj kulturno-manifestacionog i obrazovnog turizma koji za svoj osnov treba da ima prirodne i antropogene vrednosti ovog prostora, kao i sve aktivnosti koje valorizuju te autohtone vrednosti. Tu se podrazumevaju djačke i studentske ekskurzije sa posetom Muzeju i celom gazdinstvu, stručno-naučni skupovi sa osnovnom temom vezanom za poljoprivredu, kao i postepeno uobličavanje neke manifestacije vezane za osnovnu funkciju prostora.

IV. REGIONALNI PARK ZOBNATICA

OPŠTE KARAKTERISTIKE REGIONALNOG PARKA

Regionalni park Zobnatica stavljen je pod zaštitu 3. novembra 1976. godine Rešenjem Skupštine opštine Bačka Topola na osnovu Zakona o zaštiti delova prirode (Sl.list SAPV, 10/74) koji je tada važio. Na osnovu tadašnjih odredbi Zakona pod zaštitu je stavljen park kompleks i park šuma koji su u sastavu Poljoprivrednog dobra "Zobnatice" kome su i stavljeni u nadležnost na čuvanje, održavanje i korišćenje.

Pomenutim Rešenjem nije utvrđeno koje su to posebne prirodne vrednosti koje se stavljaju pod zaštitu, već se iz sledeće odredbe naslućuje da je osnovna vrednost dendroflora: "Imalac zaštićenog dela prirode dužan je da: - primenjuje sve potrebne mere u cilju nege i uredjenja, a posebno zaštitu od svih vidova oštećenja dendroflora, ...".

Te iste 1976. godine na teritoriji P.D.Zobnatica pregradjena je rečica Krivaja i za neočekivano kratko vreme je stvoreno akumulaciono jezero koje je između ostalog poplavilo i delove zaštićenog dela prirode, odnosno delove stoletne šume platana koji su bili na nadmorskim visinama ispod 98 m na kojoj je nivo jezerskog ogledala.

U periodu od 1976. godine do danas na delu teritorije P.D. Zobnatica, otpočinje intenzivniji razvoj turizma, izgradnjom objekata oko ergele, kaštela i poslovnih zgrada. Vršiti se urbano opremanje i hortikulturno uredjenje čime su uništeni delovi stare šume i park-šume, a stvorene su nove zelene površine, novi objekti i nova namena prostora.

Takođe je 1986. godine donet i novi Zakon o posebnoj zaštiti delova prirode (Sl.list 10/86) kojim su izmenjene i odredbe koje se odnose na Regionalni park.

Po novem Zakonu "Regionalni park je predeo u kome su delimično očuvane izvorne osobenosti prirode i prirodne lepote ili ljudskim radom stvorena vrednost koje su karakteristične za određeni region i koji ima turističko-rekreativni, vaspitno-obrazovni i kulturni značaj..."¹⁾

Uskladjivanje Rešenja o stavljanju pod zaštitu sa novim Zakonom nije izvršeno.

Sadašnje stanje u prostoru se razlikuje od onog kada je park-šuma zaštićena. Razlike su i kod prirodnih i kod antropogenih karakteristika. Kako se u medjuvremenu i Zakon izmenio, sadašnje vrednosti na teritoriji Regionalnog parka odgovaraju odredbama sadašnjeg Zakona. Novostvorene prostorne celine (priroda i objekti) "karakteristične su za određeni region i imaju turističko-rekreativni, vaspitno-obrazovni i kulturni značaji," te kao takve imaju vrednosti koje treba štititi kao Regionalni park.

Za osnovne vrednosti treba smatrati ostatke starog i nove delove park šume, novostvoreno akumulaciono jezero, i pre svega ergelu i prateće objekte i prostorne celine koje su vezane za nju. Kroz istoriju Severne Bačke koni su bili i danas su jedna od karakteristika ovog prostora.

Ocenjuje se da, je šire područje Park šume "predeo u kome su delimično očuvane izvorne osobenosti prirode i prirodne lepote ili ljudskim radom stvorene vrednosti koje su karakteristične za određeni region". Nove granice Regionalnog parka koje bi bile u skladu sa novim Zakonom treba da obuhvate širi pojas oko akumulacionog jezera od Bačke Topole do Zobnatice.

¹⁾ Svi citati su iz Zakona o posebnoj zaštiti delova prirode, Sl.list SAPV 10/86.

GRANICE REGIONALNOG PARKA

Poljoprivredno dobro Zobnatica obuhvata površinu od oko 3000 ha plodne Bačke lesne zaravni, u katastarskoj opštini Mali Beograd. Osnovna delatnost je ratarska i stočarska proizvodnja. Kao sporedna delatnost, sve se više razvija turizam koji bazira na postojećim prirodnim i stvorenim uslovima, a pre svega na postojanju ergele punokrvnih engleskih konja, i mnogih sadržaja vezanih za nju. Taj uži deo poljoprivrednog dobra oko ergele i akumulacije Zobnatica ima uslove da bude Regionalni park.

Rešenjem o proglašenju Regionalnog parka utvrdjene su katastarske čestice, ukupne površine oko 30 ha parka i park šume. Izvršenim izmenama u prostoru i novom komasacijom izmenjene su i granice Parka, ali nisu do sada utvrdjene. Ovim istraživanjem se predlaže da granicu Regionalnog parka Zobnatica treba na istoku da čini magistralni put M-22, na jugu zemljana obrana, odnosno obaliska linija akumulacije, na zapadu zemljišna linija pojasa širine 500 m pored obalske linije akumulacije, a na severu lokalni put Karadjordjevo - put M-22. Tako odredjen Regionalni park bi bio dužine oko 4,2 km, prosečne širine oko 1700 m, odnosno površine oko 744 ha.

Predmet turističke valorizacije će biti ovako odredjena granica Regionalnog parka Zobnatica. Ocenjuje se da proširenjem granica Parka na ceo prostor oko jezera i obuhvat kompleksa ergele, hipodroma, vetrenjače sa muzejom, umetničke kolonije i ribolovnog revira na Malom jezeru, daju mogućnost objedinjenog razvoja, uredjenja i opremanja prostora Regionalnog parka u funkciji očuvanja vrednosti prostora i njegove turističke eksploatacije.

TURISTIČKO-GEOGRAFSKI POLOŽAJ

Regionalni park Zobnatica se nalazi na $45^{\circ}50'$ severne geografske širine i $19^{\circ}38'$ istočne geografske dužine. Meridijanskog je pravca pružanja.

Osnovne karakteristike su položaj uz tranzitni međunarodni put E-5 (M-22 - Novi Sad-Subotica-Segedin), koji obezbeđuje laku dostupnost većeg broja tranzitnih putnika. Položaj u odnosu na veća gradska mesta kao ishodišta potencijalnih turista je takodje povoljan. Bačka Topola kao opštinski centar dodiruje teritoriju R.P. Zobnatica. Udaljenost od Subotice je 25 km, što obezbeđuje ne samo dnevna već i poludnevna kretanja. Zobnatica se nalazi u središtu Bačke što obezbeđuje da je udaljenost do većine mesta u Bačkoj i severnom Banatu do 50 km, što obezbeđuje dnevna izletnička kretanja.

Ni udaljenost od 70 km od Novog Sada savremenim autoputem ne predstavlja veliku udaljenost za dnevna kretanja. Sve to čini da je turističko-geografski položaj Zobnatice vrlo povoljan za domaća, ali i inostrana tranzitna turistička kretanja, i za izletnička kretanja.

Turističko-geografski položaj Zobnatice u odnosu na druga turistička mesta je konkurentan. Specifična ponuda turizma u Zobnatici je konkurentna u odnosu na turističku ponudu bližih turističkih mesta - Palića, banje Kanjiža, Panonije, i drugih ribolovnih i lovnih terena. To znači da položaj u odnosu na druga turistička mesta koja su na udaljenosti do 50-tak km može uticati povoljno u smislu formiranja komplementarne ponude, ali i konkurentno u slučaju formiranja slične turističke ponude.

Ukupno posmatrajući turističko-geografski i saobraćajni položaj Zobnatice je vrlo povoljan i utiče pospešujuće na razvoj turizma.

P R I R O D N E K A R A K T E R I S T I K E

Opšte i posebne prirodne karakteristike su osnov stavljajnja nekog područja pod zaštitu. U R.P.Zobnatica nema očuvanih posebnih prirodnih vrednosti.

OPŠTE PRIRODNE KARAKTERISTIKE

R_e_l_j_e_f teritorije R.P.Zobnatica je tipičan ravničarski. To je Bačka lesna zaravan sa nadmorskim visinama od 106 m kod puta E-5 (M-22) do 112 m na zapadnom delu Regionalnog parka. Sredinom parka je rečica Krivaja usekla svoju široku krivudavu dolinu tipičnu za ravničarske spore reke. Osim ove doline na površini ima većih i manjih udubljenja i uzvišenja koja se jedva uočavaju na terenu i nemaju značaj za turističku valorizaciju.

H_i_d_r_o_g_r_a_f_i_j_u R.P.Zobnatica čini rečica Krivaja koja je danas u potpunosti izmenjena radom čoveka. Nekadašnji prirodni, a zatim kanalisani tok Krivaje je pregradjen zemljanom branom južno od Zobnatice, uz severnu granicu naselja Bačka Topola. Pregradjivanjem Krivaje stvoreno je prostrano Zobnatičko jezero. Krivaja i jezero, u gornjem toku dobija vodu od izdani koja leži na dodiru peska i lesa, a veću količinu vode iz arterskih bunara koji se nalaze u njenom slivu.

U toku proleća vodu dobija od atmosferskih padavina.

Zobnatičko jezero je izgradjeno 1976. godine. Ukupna površina jezera je 250 ha, dužina 5,2 km, a najveća širina 700 m. Kota maksimalnog nivoa vode je 98 m nadmorske visine, koji se beleži u prolećnim mesecima.¹⁾

Fizičko-hemijske osobine vode jezera variraju, a voda sadrži velike količine rastvorenih natrijum-karbonatnih soli, fosfora i azota, što sve ne pogoduje navodnjavanju. Karakteristike vode (boja, providnost, temperatura) nisu detaljno proučavane i menjaju se u pravcu poboljšanja karakteristika. Današnje karakteristike jezera pogoduju razvoju ribljeg fonda, a jezero se može koristiti i u turističko-rekreativne svrhe, dok je osnovna namena jezera za navodnjavanje.

K l i m a t s k e karakteristike na teritoriji R.P.Zobnatica su iste kao i one analizirane za Regionalni park Panonija, te se ovde ne daju posebno.

B i l j n i s v e t. Zapadni pojas oko jezera u R.P.Zobnatica su poljoprivredne površine koje se intenzivno koriste i na kojima nema autohtone vegetacije. Biljni svet su kulturne biljke - žitarice i druge ratarske kulture. Istočni deo Parka između jezera i puta M-22 su površine posebne namene. Tu se nalazi pojas nasipa koji je hortikulturno uređen. U severnom delu se nalaze ostaci stare park-šume i novouređene parkovske površine.

Nekadašnji park i šuma u kome su bila stabla platana stara i preko 200 godina, se nalazio na prostoru oko kaštela i fragmentarno su očuvani delovi uz samu obalu jezera i manji pojas severno od objekta hotela i poslovne zgrade. Sve ostale površine su ili potopljene ili su izvadjene, a nalazile

¹⁾ Djere, K. i saradnici: opština Bačka Topola - geografska monografija, PMF, Institut za geografiju, Novi Sad, 1985.

su se na površini gde se sada nalazi hipodrom i slobodne zelene površine. Nekada je bilo oko 50 vrsta dendroflora od kojih neke rarijitetnih vrednosti. Današnje zelene površine nemaju posebnih karakteristika. Pojas šuma uz put M-22 sadrži pretežno bagrem druge i treće generacije, a ostale zelene površine su parkovske sa drvećem raznih

vrsta - četinari, breze, nisko žbunje i drugo. Takve karakteristike biljnog sveta nemaju posebnih vrednosti u smislu authtonosti ili rarijitetnosti, ali imaju pejzažna svojstva koja dopunjuju prijatnost ambijenta, te imaju određene turističke vrednosti.

Životinjski svet R.P.Zobnatica je predstavljen sa više vrsta koje žive u različitim ekosistemima. Životinjski svet koji je od značaja za razvoj turizma čine riblji fond u jezeru, lovna divljač, a posebna grupa specifična za ovaj Regionalni park, su konji u ergeli.

Riblji fond Krivaje i jezera Zobnatica je raznovrstan i bogat, ali nedovoljno za sportski i turistički ribolov. Od riba ima šarana, karaša, štuke, linjaka, ali nema i onih kvalitetnijih vrsta, te se pojavljuje potreba ili porobljavanja celog jezera ili formiranja posebnog ribolovnog revira za šta postoje uslovi na jezeru.

Lovna divljač je bogata po broju a manje po vrstama. Šira teritorija R.P.Zobnatica kao i teritorija cele opštine je vrlo bogato lovno područje.

Za analizu su korišćeni podaci za Lovačko društvo "Karadžorđjevo" kome pripada i teritorija R.P.Zobnatica, te nije moguće izdvojiti brojno stanje divljači za Zobnaticu. Ukupna površina lovišta iznosi 5500 ha, od čega je 5000 ha lovna površina. Na toj površini 1987. godine je bilo 170 srneće

divljači, 970 zečeva; 1000 fazana i 136 poljskih jarebica. Struktura divljači odgovara uslovima lovišta koje ima male šumske površine. Osim ove divljači, u seobi se pojavljuju još prepelice, grlice i divlje patke, od kojih se godišnje najviše odstrelili grlica - od 800-1000 komada.

Lovnim površinama gazduje Lovačko društvo "Karadjordjevo" na bazi lovno-privredne osnove koja je uradjena za srednjoročni period, a plan odstrela za svaku godinu. Ukupan kapacitet lovišta po bonitetnim razredima nije upotpunjen, tako da postoji mogućnost povećanja broja osnovnih vrsta divljači. U odnosu na broj divljači u opštini, na ovom lovištu ima 12,5% srneće, 9,8% zečije i 7,5% fazanske divljači, što odgovara odnosu površina ali ne i prirodnim uslovima¹⁾ Zbog takvog stanja bilo bi korisno izdvajanje lovne površine R.P. Zobnatica što bi omogućilo usmereno gazdovanje.

Konji ergelje Zobnatica su posebna atrakcija i osnovna prepoznatljiva vrednost Regionalnog parka Zobnatica. Na tadašnjim pustarana severne Bačke konji se uzgajaju više od 200 godina. Ergelja Zobnatica je isto toliko stara i od njenog osnivanja do danas stvorena je specifična jugoslovenska rasa konja sa Zobnatice, ukrštanjem punokrvnih raznih arapskih, madjarskih i engleskih konja. Vrednost današnjih konja sa Zobnatice dostiže impozantne sume ukoliko se prodaju. Medjutim, njihova turistička vrednost proizilazi iz istorijskog razvoja ergelje, takmičenja i iz sadašnje organizacije ergelje i manifestacija koje se na njoj održavaju.

Danas se u ergeli nalazi između 105 i 110 grla, od kojih su 60% punokrvna i 40% polukrvna. Na ergeli radi i Konjički klub sa preko 200 članova.

¹⁾ Izvor: Godišnji statistički izveštaji, Lovački savez Vojvodine.

Stanje zaštite prirodnih vrednosti i životne sredine. Park i park šuma koje su ranije ocenjene kao posebne vrednosti i zbog kojih je Zobnatica stavljena pod zaštitu su većim delom izmenili izgled. Stara stoletna stabla su izvadjena ili poplavljena, a drugi delovi šume zapušteni. Stanje tih posebnih prirodnih vrednosti je nezadovoljavajuće.

Novostvoreni i hortikulturno uredjeni prostori su u dobrom stanju neguju se i čuvaju i njihovo stanje je i sa turističkog aspekta zadovoljavajuće. Osim zelenih površina, na teritoriji R.P.Zobnatica se nalazi i akumulaciono jezero čije je stanje očuvanosti i zaštite zadovoljavajuće mada ne i sasvim dobro. Voda jezera je zadovoljavajućeg kvaliteta i čistoće. Na obližnjoj stočarskoj farmi su preduzete mere za odvođenje otpadnih voda u druge kanale te ne zagadjuju jezera. Neophodno je još preduzeti mere za čišćenje jezera od mehaničkog otpada koji je ostao pri punjenju akumulacije i uredjenju parka u delu od Bačke Topole do Zobnatice, duž puta M-22.

Stanje zaštite ostalih elemenata životne sredine je na zadovoljavajućem nivou i ne utiče bitno na turističku valorizaciju.

TURISTIČKA VREDNOST PRIRODNIH KARAKTERISTIKA

Turističkom valorizacijom prirodnih karakteristika utvrđeno je da je opšta turistička vrednost prirodnih karakteristika zadovoljavajuća i da imaju regionalni turistički značaj. To znači da prirodne karakteristike Zobnatice imaju svojstva koja ih čine potencijalnim vrednostima koje se mogu i turistički valorizovati.

T₂₇ - Turistička vrednost i značaj prirodnih karakteristika
-R.P. Zobnatica

Red. br.	Kriterijumi vrednovanja	Osnovne prirodne karakteristike					Posebne vredn. (konji)	
		Re- ljef	Kli- ma	Hidro- graf.	Bilj- ni svet	Život. svet riblji fond lovna divlj.		
1.	Opšta svojstva	1	2	2	2	2	3	3
2.	Specifična svojstva (retkost)	1	1	1	1	1	2	3
3.	Atraktivnost	1	1	2	1	2	3	4
4.	Korisnost (mogućn. turist. korišćenja)	1	1	3	1	2	3	3
5.	Konkurentnost	1	1	2	1	2	2	3

I.	Opšta tur.vredn.	1	1,2	2,0	1,2	1,8	2,6	3,2
II.	Turistički značaj	1	1	2	1	2	3	3

Značajno je da pojedine prirodne karakteristike, kao što su lovna divljač i konji, imaju dobru turističku vrednost i nacionalni značaj što znači da se mogu plasirati na domaće, a donekle i na inostrano turističko tržište, te na njima i treba bazirati turističku ponudu.

Osim ovih vrednosti i jezero ima neka svojstva, za sada više potencijalna, koja se mogu koristiti kroz turizam, za ribolov, kupanje i za neke sportove na vodi: vožnja čamcima, jedrenje na dasci i slično, a koje se mogu plasirati na regionalno turističko tržište ili kao dopuna osnovne turističke ponude.

Najvišu vrednost imaju opšta svojstva prirodnih karakteristika što nije najpovoljnije za turističko korišćenje. Medjutim, mnoga prirodna svojstva se mogu poboljšati (ri-blji fond, karakteristike park šume) te tako imati veći uticaj na razvoj turizma u ovom zaštićenom delu prirode.

A N T R O P O G E N E K A R A K T E R I S T I K E

Antropogene karakteristike zaštićenih delova prirode su pretežno sekundarnog značaja. Medjutim, na Zobnatici one poprimaju svojstva primarnih vrednosti. Današnje stanje op-remljenosti prostora, broj objekata i njihove vrednosti premašuju vrednosti prirodnih svojstava.

KULTURNO - ISTORIJSKE VREDNOSTI

Položaj Zobnatice na severu Bačke, gde su još pre više od 200 godina gajeni konji na tadašnjim pustarama, uticao je na interesantan istorijski razvoj i današnji status R.P. Zobnatice. Marija Terezija je 1750. godine za vojne zaslu-ge poklonila subotičaninu Šimunu Vojniću pustaru Zobnatice. Po ugledu na tadašnje veleposednike on je otpočeo uzgoj ko-nja koji su poticali sa mongolskih stepa. Osnivač ergele je Ilija Vojnić, koji je od 1779. god. počeo sa osmišljenim uzgojem i ukrštanjem konja na pustari površine 12000 jutara zemlje sa centrom na brdašcetu Kukurik, gde se danas nalazi naselje Mali Beograd. Od tada, a naročito u vreme Julija Lelbaha, sve do 1940. godine, na Zobnatici se kupuju i ukr-štaju arapska, madjarska i naročito engleska punokrvna grla konja. Organizuju se brojna konjička, pre svega kasačka tak-mičenja. Ponekad je godišnje organizovano i do 36 trkačkih dana.

U vreme Julija Leibaha stvorena je osnova urbanog razvoja Zobnatice. Izgradjen je majur sa prostranom gazdinskom kućom (današnji Kaštel), i zgradama sa stancovima za "družinu". Za konje su izgradjene štale, trkališta i staze za treniranje, urédjen je pašnjak sa velikim bunarom na dje-ram, (koji nije sačuvan do danas, ali bi bilo turistički atraktivno izgraditi ga).

U periodu posle rata, prikupljeni su konji od okolnih se-ljaka koji su sačuvani i osnovana je nova ergela koje je do 1952. godine bila vlasništvo JNA. Od 1956. godine erge-la posluje samostalno, formira se veliko gazdinstvo, koje je od 1959. godine nosi naziv Poljoprivredno dobro Zobnatice.

Danas je P.D.Zobnatice savremeno gazdinstvo u ratarskoj i stočarskoj proizvodnji, a ergela je samo jedan, ali znača-jan segment tog dobra.

Iz tih istorijskih dana na Zobnatici je sačuvan samo Kaštel, koji nije pod zaštitom države, ali je u toku njegova rekon-strukcija koja će zadržati osnovne karakteristike objekta.

Nešto mlađji, iz posleratnih godina, je objekat sadašnjeg hotela "Jadran", nekadašnji radnički dom. U neposrednoj bli-zini Zobnatice, bliže Bačkoj Topoli, uz jezero je očuvana vetrenjača danas adaptirana u Muzej mlinarstva.

Evidentiranih spomenika kulture na ovom prostoru nema, ali pojedini objekti imaju etnosocijalne, a time i turističke vrednosti.

ETNOSOCIJALNE I AMBIJENTALNE KARAKTERISTIKE PROSTORA

Specifičan istorijski razvoj Zobnatice kao ergele ostavio je traga u prostoru, mada nema očuvanih autohtonih etnosocijalnih celina ima pojedinačnih objekata, od kojih je najuredjenija vetrenjača. Ambijentalne vrednosti su evidentne. Današnji razvoj ergele i cele okoline jezera ide u smeru revitalizacije i izgradnje objekata i prostornih celina koje vraćaju stari izgled, ili stvaraju novi, ali baziran na osnovnoj vrednosti - ergeli. Turistički značaj imaju sledeće prostorne celine: hipodrom sa manježom, Muzej, Kaštel u šumi na obali jezera.

Vredna pažnje je i rekonstrukcija i formiranje umetničke kolonije na nekadašnjem Kišovom salašu, gde se u starim zgradama salaša uredjuje prostor tradicionalne umetničke kolonije iz Bačke Topole.

Uredjenje prostora oko jezera i na Zobnatici je u toku. Atraktivnost, pa i raritetnost ambijenta je velika iako etnosocijalne karakteristike nisu autohtone.

TURISTIČKE MANIFESTACIJE

Ukupan turistički razvoj na Zobnatici bazira na ergeli konja. Tako su 1977. godine organizovane I zobnatičke konjičke igre koje su sada tradicionalne. Organizuju se svakog drugog vikenda meseca septembra. To je bogato osmišljena i dobro posećena turistička manifestacija sa različitim konjičkim takmičenjima i smotrama. To je i smotra pobednika

sa drugih konjičkih takmičenja (Ljubičevske igre, Sinjska alka), a prisustvuju i poznata grla iz evropskih zemalja, te igre imaju i međunarodni značaj.

Osim ove vodeće manifestacije, na Zobnatici se sa manje ili više uspeha organizuju i drugi turistički susreti, gostovanja i manifestacije, kao što su: lovačko veče, "Bograč bal", "Zobnatička noć", "Konjički bal" i druge. Turistička vrednost ovih večeri još uvek nije znatna, ali su pokušaji vredni i doprinose atraktivnosti Zobnatice.

Značajnu umetničko-kulturnu i turističku vrednost imaju i aktivnosti u okviru Umetničke kolonije, koja je jedna od najstarijih u Vojvodini (osnovana 1953.god.). Tri puta godišnje se organizuju skupovi vajara, slikara i drugih umetnika i izložbe njihovih radova. U toku je i adaptacija salaša u južnom delu gde će biti stalno sedište Kolonije.

TURISTIČKA VREDNOST ANTROPOGENIH KARAKTERISTIKA

Kvalitativno-kvantitativna turistička valorizacija je primenjena na one antropogene karakteristike koje mogu biti od značaja za turistički razvoj.

T₂₈ - Turistička vrednost i značaj antropogenih faktora
- R.P.Zobnatica

Red. br.	Kriterijumi vrednovanja	Osnovne antropogene karakteristike			
		Kulturn. istorij. vrednosti	Etnosoc. karak.	Ambijent. vredn.	Manifestacije
1.	Opšta svojstva	2	1	3	3
2.	Specifična svojstva (retkost)	1	2	4	4
3.	Atraktivnost	2	2	3	3
4.	Mogućnost tur.korisc. (korisnost)	2	3	3	3
5.	Konkurentnost	1	2	3	3

I.	Opšta tur.vrednost	1,6	2	3,2	3,2
II.	Turistički značaj	2	2	3	3

Opšta turistička vrednost antropogenih karakteristika je zadovoljavajuća do dobra i viša je od vrednosti prirodnih karakteristika. Najveću turističku vrednost imaju ambijentalne vrednosti sa velikom mogućnošću daljeg uredjenja i stvaranja još atraktivnijeg ambijenta. Manifestacija "Zobnatičke konjičke igre" je takodje ocenjena većom vrednošću, ali je ukupna ocena turističkih manifestacija nešto niža jer još treba tražiti prostore za nove manifestacije kroz koje se valorizuje vrednost svih antropogenih faktora na Zobnatici.

P R O S T O R N A O R G A N I Z A C I J A
I M A T E R I J A L N A B A Z A

Materijalna baza je bitan faktor razvoja turizma i preduslov ostvarenja turističkog prometa, dok je prostorna organizacija bitna za turističku valorizaciju zaštićenih

delova prirode, sa ciljem očuvanja osnovnih vrednosti prostora uz istovremeno turističko korišćenje.

PROSTORNA ORGANIZACIJA

Od donošenja Rešenja o stavljanju pod zaštitu do danas u R.P.Zobnatica nisu utvrđene posebne zone zaštite niti režim korišćenja i mere zaštite. Uredjenje i opremanje prostora je znatno izmenilo prvobitni prostorni raspored u užem delu Zobnatice i skoro je u potpunosti prenamenjen prostor parka i park šume koji su 1976. godine stavljeni pod zaštitu. Tako danas imamo sasvim novu prostornu organizaciju u kojoj se ponegde oseća očuvanost prvobitnog uredjenja majura i parka do njega.

U granicama R.P.Zobnatica, kako su utvrđene ovim istraživanjem, izdvaja se više prostornih celina.

U severoistočnom delu, gde se nalazio i stari majur, skoncentrisani su objekti poljoprivrednog gazdinstva, hotel sa pratećim sadržajem, svi objekti hipodroma, ostali objekti i slobodne i šumske zelene površine.

Druga celina je akumulacija od Zobnatice do nasipa. U jugoistočnom delu Bačka Topola uredjuje rekreativne površine, plažu, šetalište i vetrenjaču. U jugozapadnom delu se nalazi salaš koji se uredjuje u umetničku koloniju, a u severozapadnom delu je stočarska farma koja je celina za sebe, a oslanja se na tzv. Malo jezero koje se planira za ribolovni revir. Tako posmatrajući, prostorna organizacija se spontano odvija, a delom se poštuju i rešenja data u Prostornom planu posebne namene koji je radjen za Zobnatičko jezero.

Ocenjuje se da takva prostorna organizacija ima neki logičan sled, ali da u potpunosti nisu ispoštovane potrebe zoniranja zaštićenih delova prirode, s obzirom da korisnici ovog prostora i nisu tretirali prostor kao zaštićen.

TURISTIČKI OBJEKTI

T u r i s t i č k o - u g o s t i t e l j s k i o b j e k t i su u jednom objektu, nekadašnjem Radničkom domu. Tu se nalaze: Hotel "Jadran", po statističkoj kategorizaciji prenoćišta I kategorije sa 10 soba i 22 ležaja, (sa pomoćnim ležajevima - 25). Zatim su tu dve restoranske sale sa oko 400 sedišta, svečani žuti i zeleni salon za oko 70 osoba i kuhinja kapaciteta 1000 obroka. U drugom delu objekta uradjeni su: automatska dvostazna kuglana, trim kabinet, sauna, free shop i menjačnica.

Ceo objekat je adaptiran i opremljen sa savremenom opremom. Kapacitet hotelskog dela je vrlo mali, nepodoban za prijem grupnih poseta i u nesrazmeri sa kapacitetima kuhinje, restorana i drugih sala. Iskorišćenost kapaciteta je iz tih razloga veoma mala, jer može primiti samo tranzitne, poslovne i druge pojedinačne goste.

U neposrednoj blizini hotela "Jadran" u šumskom delu park šume, nalazi se Kaštel sagradjen 1878. godine u stilu mađarske secesije, sa velikom terasom okrenutom ka jezeru. Objekat je u toku rekonstrukcije i adaptacije u hotel sa apartmanima i sobama u dva nivoa, ukupnog kapaciteta 43 ležaja. Kada bude završen, objekat bi trebao da dopuni nedovoljan smeštajni kapacitet Zobnatice, što bi doprinelo većoj posećenosti i boljoj iskorišćenosti oba hotela.

Od ostalih turističkih objekata

najvažniji je Muzej konjarstva, jedini takav u Jugoslaviji, koji je uredjen u novoizgradjenom vrlo interesantnom objektu. Muzej do sada nije registrovan kao objekat kulture. Drugi je Muzej mlinarstva uredjen u lepo adaptiranoj staroj vetrenjači lociranoj uz magistralni put pored jezera. Posebno je interesantan kompleks umetničke kolonije koji je takodje u toku adaptacije na Kišovom salašu. Kada bude gotov, ovaj kompleks može predstavljati izuzetno atraktivno mesto za boravak ne samo umetničke kolonije već i grupa gostiju, možda letnje slikarske škole za decu i odrasle i slično. Neophodno je sačuvati autohtonost objekata i celog salaša.

Turistička vrednost ovih objekata je velika, a posebno je ističe njihova raritetnost, autohtonost, a time i atraktivnost objekata, pre svega pomenutih objekata kulture.

Sportsko-rekreativni objekti

Pod ovim terminom su analizirani objekti vezani za konjarstvo, kao specifične sportsko-rekreativne aktivnosti, a takvih je objekata najviše na Zobnatici.

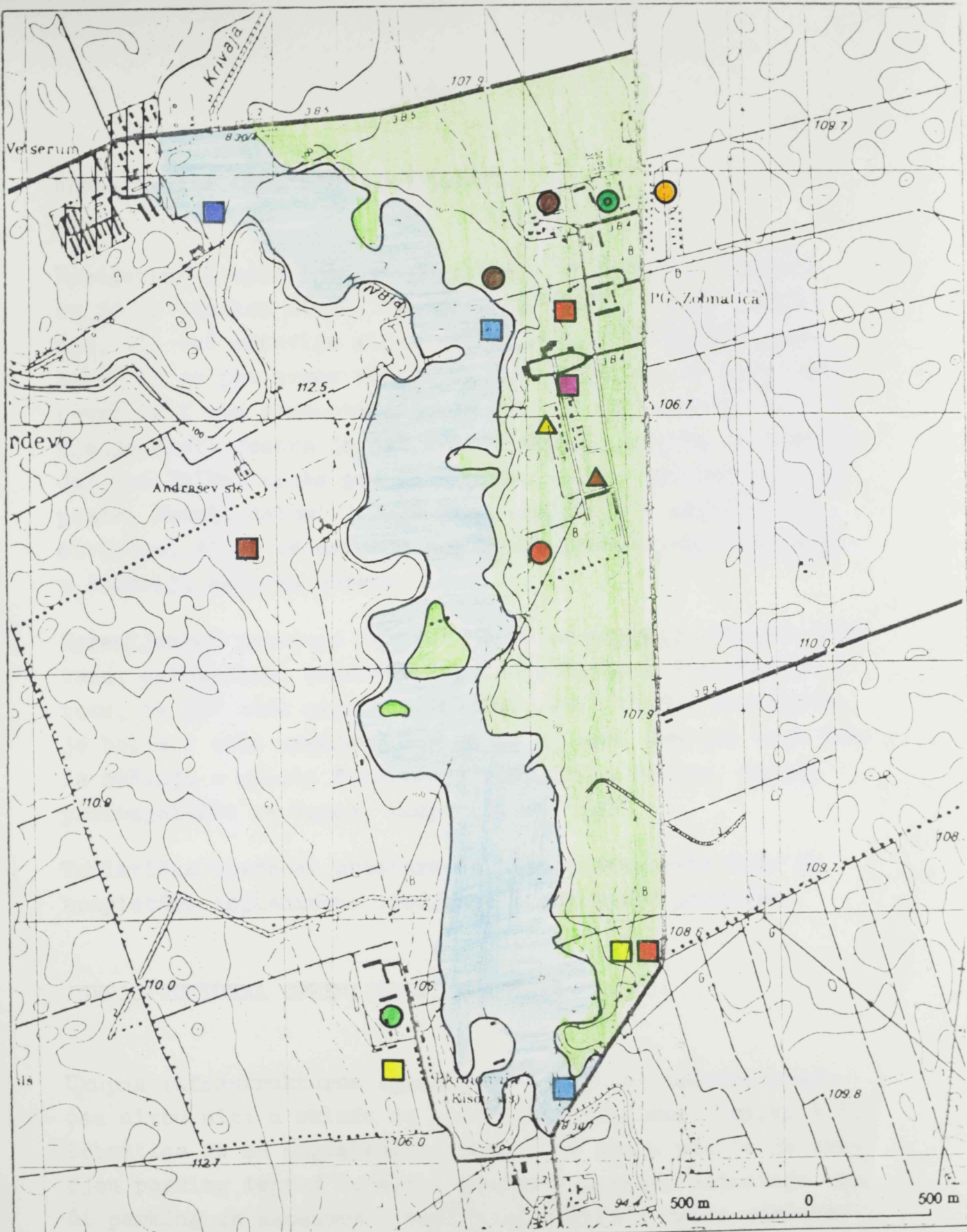
E r g e l u čini kompleks objekata i terena ukupne površine oko 13 ha namenjen uzgoju konja. Ergela datira još iz 1779. godine, i kao takva je izuzetno raritetna. Na njoj se nalaze dva objekta štala sa ukupno preko 40 boksova za preponske, galopske konje i pepinjere, kao i zajednički boksovi za kobile, ždrebac i onad. Ergela je ogradjena, a na ulazu je lepa kapija sa portirnicom i prostorom za prodaju suvenira. Od ukupne površine, oko 10 ha su pod šumom, a

3 ha su ispusti za ispašu i šetnju konja. Osim uzgoja konja, u ergeli je sačinjen i turistički program. Organizovana je škola jahanja i uređjeni tereni i staze za jahanje. Postoji fijaker i lovačka kočija za 10 osoba kojima se voze grupe turista oko celog Zobnatičkog jezera sa posetama vetrenjači i umetničkoj koloniji, po stazi nazvanoj "Putovima Zobnatice". Ova staza nije još kvalitetno uređjena i turistički opremljena.

H i p o d r o m se nalazi neposredno uz ergelu pored jezera. Na njemu su tri staze: galopska travnata dužine 1400 m, kasačka dužine 1100 m, i radna dužine 1000 m. Izgradjena je velika tribina za 400 gledalaca sa centralnim delom za oko 200 gledalaca. U blizini je i betonirani prostor za odmor posetilaca, sa stolovima i klupama za oko 400 gostiju.

M a n j e ž je novi vrlo atraktivan objekat veličine 40 x 80 m sa tribinama koji služi za takmičenje i treninge u zimskom periodu.

Drugih sportsko-rekreativnih terena za posetioce ima vrlo malo. To je fudbalsko igralište sa svlačionicom i staze za šetnju, jahanje i vožnju biciklima. Nedostaju tereni za male sportove, tenis, mini golf, staze duž jezera od Zobnatice do Bačke Topole. Još uvek nisu uređjene obale jezera za odmor, kupanje i sportove na vodi, tako da je današnja turistička vrednost sportsko-rekreativnih površina znatno ispod potencijalnih mogućnosti. Turistički je značajno što se vrši koncentracija turističkih objekata vezanih za razne aktivnosti sa konjima, što čini specifičnost Zobnatice i ima turistički značaj koji prelazi regionalne okvire.

**REGIONALNI
PARK**

**ZOBNATICA
TURISTIČKO BOGATSTVO**

ATRAKTIVNOSTI

- jezero
- ribolovni revir
- lovište
- muzej
- ergela
- etnografske
upodnosti

OBJEKTI

- uprava parka
- informativni
centar
- hotel
- umetnička
kolonija
- kamp

**TURISTIČKA
OPREMA**

- ▲ hipodrom
- ▲ manjež

UREDJENOST I OPREMLJENOST PROSTORA

Uredjenost i opremljenost prostora užeg dela R.P.Zobnatica je na visokom nivou. Ceo prostor je još u toku uredjenja, ali već ostavlja sliku osmišljenog i prijatnog prostora. To se pre svega odnosi na ulazni deo, nove parkovske površine i sve pomenute objekte ergele i hopodroma. Uredjenje obala jezera je još uvek u toku i najviše je uredjen deo kod Bačke Topole gde se deo oko jezera već koristi kao plaža. Ostali delovi jezera nisu uredjeni te odaju sliku divljine, ali i ostavljaju mogućnost osmišljenog uredjenja u funkciji osnovne namene.

Opremljenost prostora turističko-informativnim tablama, kartama, putokazima, odmorištima, nastrešnicama i slično je u toku, te još uvek nije zadovoljavajuća. Istočni deo jezera je bolje i više uredjen, dok se za zapadni deo još uvek traže rešenja u smislu formiranja ribolovnog revira, manjeg pristajališta za čamce, kampa ili slično.

Turistička vrednost prostora će biti znatno veća kada se kompletira isplanirano uredjenje i opremanje prostora.

INFRASTRUKTURNA OPREMLJENOST PROSTORA

Ukupna infrastrukturna opremljenost nije na zadovoljavajućem nivou niti u skladu sa sadašnjim potrebama. Prilaz R.P. Zobnatica je sa magistralnog puta i za manja vozila je uredjen parking ispred hotela i poslovne zgrade. Nedostaje veći parking za autobuse i veći broj vozila u vreme održavanja manifestacije, a on se planira sa druge strane puta od ulaza na mestu današnje benzinske pumpe.

Snabdevanje ovog prostora vodom se vrši iz više bušenih bunara te lokalnog vodovoda, a odvodjenje otpadnih voda se vrši preko septičkih jama, što ne odgovara potrebama zaštićenog dela prirode i turističkog kompleksa. U cilju zaštite podzemnih voda i jezerske vode bila bi neophodna ugradnja uređaja za prečišćavanje otpadnih voda i izgradnja lokalne kanalizacione mreže.

Ovakva infrastrukturna uređenost prostora za sada ne ugrožava životnu sredinu niti remeti razvoj turizma. Međutim, imajući u vidu potencijalne mogućnosti i programe razvoja Zobnatice, neophodno je poboljšati infrastrukturnu opremljenost prostora.

TURISTIČKA VREDNOST PROSTORNE ORGANIZACIJE I MATERIJALNE BAZE

Širi prostor Regionalnog parka Zobnatice, kako je obuhvaćen ovim istraživanjem, nalazi se u procesu uređenja i opremanja, izgradnje i razvoja. S toga je bilo teško vrednovati postojeću materijalnu bazu bez objekata čija je izgradnja u toku. Opređenje je bilo da svi objekti i oprema čija je izgradnja ili opremanje u toku budu obuhvaćeni turističkom valorizacijom, a da realno planirani objekti i oprema utiču na opštu ocenu - "Uticaj na razvoj turizma". U tom smislu je izvršena i turistička valorizacija materijalne baze, kao uslova za realizaciju turizma.

T₂₉ - Prostorne karakteristike i materijalna baza
- R.P.Zobnatica

Red. br.	Kriterijumi vrednovanja	Prost. orga- niz.	Smeš- tajni obje- kti	Ostali turist. objekti	Sport. rekr. obje- kti	Uredj. i op- remlj. prost.	Infra- strukt. oprem. prost.
1.	Opšta svojstva	2	2	3	2	2	3
2.	Specifična svojstva	1	2	4	3	1	1
3.	Atraktivnost	2	2	4	3	2	2
4.	Nivo razvijenosti	2	1	3	2	2	2
5.	Podobnost za tu- rističko korišće- nje (mogućn.)	2	2	3	3	2	2

6.	Uticaj na razvoj turizma-opšta ocena	1,8	1,8	3,4	2,6	1,8	2

Opšta turistička vrednost materijalne baze koja se ogleda kroz uticaj na razvoj turizma je zadovoljavajuća, što se ocenjuje da ima regionalni značaj. Ta opšta ocena je rezultat raskoraka u stepenu razvijenosti pojedinih delova materijalne baze, odnosno nezadovoljavajućeg nivoa razvijenosti smeštajnih objekata po veličini i raznovrsnosti, a znatno višeg stepena opremljenosti prostora i nivoa razvijenosti ostalih turističkih objekata. Nisku vrednost imaju specifična svojstva prostorne uredjenosti, dok je atraktivnost do sada izgradnjene materijalne baze izuzetna.

Sve ovo čini da materijalna baza u celini ocenjujući nije kočnica razvoja turizma, sem smeštajnih objekata čiju strukturu i veličinu treba što pre poboljšati.

R A Z V O J T U R I Z M A

Razvoj turizma na Zobnatici nije dug u vremenskom periodu iako je ukupan istorijski razvoj duži od 200 godina.

Turistički razvoj počinje u poslednjih 10-tak godina, kada je adaptiran hotel i počinje da se ostvaruje turistički promet. Intenziviranje turističkog razvoja počinje izgradnjom turističkih objekata, organizovanjem Zobnatičkih konjičkih igara i svih drugih aktivnosti koje danas postoje i taj uspon u razvoju i danas traje.

OSNOVNI OBLICI TURIZMA

Turistički razvoj na Zobnatici kratko traje, te se još nisu oformili samostalni oblici turizma.

Najrazvijeniji je manifestacioni turizam, odnosno najposećenije su Zobnatičke konjičke igre, koje u toku dva dana trajanja poseti i do 25000 posetilaca. Turistički promet se ostvaruje prodajom ulaznica i ugostiteljskih usluga. Sličan karakter i oblike potrošnje imaju i druge manifestacije, odnosno priredbe i večeri zabave koje se organizuju tokom godine, ali one nisu tradicionalne, nemaju veći turistički značaj pa ni posećenost.

Izraženiji oblik turizma su djačke i druge ekskurzije. Zbog nedostatka smeštajnih kapaciteta, to su samo višečasovne do dnevne posete. Obim ovih poseta je i do 8-10.000 posetilaca godišnje, pretežno u proletnjim i jesenjim mesecima.

Ekскурzije organizuje poslovna jedinica "Jadran" za ugostiteljstvo i turizam u sastavu P.D.Zobnatica, samostalno, u zajednici sa Regionalnim parkom Palić-Ludoš, ili preko turističkih agencija. Turistička potrošnja se ostvari prodajom ulaznica za posetu Muzeju i ergeli, prodajom suvenira, ponudom turističkog programa i ugostiteljskim uslugama. Turistički program za ekskurzije, ali i sve druge goste je raznovrstan. Organizuje se turističko jahanje po manježu ili u prirodi, vožnja fijakerom ili lovačkim kočijama, poseta Muzeju, a za veće grupe se organizuje turistički konjički program, kada se prikazuju dresura, voltizovanje i preskakanje prepona. Takodje je snimljen i prikazuje se film o Zobnatici.

Zahvaljujući izuzetnom tranzitnom položaju, sve je veći broj tranzitnih posetilaca na Zobnatici koji popunjavaju kapacitete u letnjim mesecima, te je i tranzitni turizam u razvoju.

Bogata lovišta na lovnim površinama Karadjordjeva kome pripada Zobnatica, utiču sve više na razvoj lovnog turizma na Zobnatici, te je i sve veća posećenost lovaca koji borave na Zobnatici, a ostvaruju se i dobri ekonomski efekti od odstrela divljači.

Kako je Poljoprivredno dobro "Zobnatica" vrlo uspešno i veliko, to i veći broj poslovnih posetilaca, ne samo Zobnaticu već i Bačke Topole, posete Zobnaticu ili tu i prenoće.

Ocenjuje se da je na Zobnatici danas turizam u usponu i da će vremenom biti jasnije izdiferencirani i pojedini oblici turizma.

TURISTIČKI PROMET

Većina turističkog prometa na Zobnatici se ne evidentira u potpunosti. Osnovna mesta evidentiranja turističkog prometa su recepcija hotela i prodane ulaznice za posetu ergeli i Muzeju, i ta evidencija se vodi u poslednje 2 godine.

U 1988. godini ergelu je posetila 5481 osoba, a jahanje je koristilo 214 osoba. Medjutim, procenjuje se da je realno Zobnaticu posetilo i do 10.000 posetilaca ne računajući posetu Zobnatičkim igrama kada u toku dva dana dodje i do 25.000 posetilaca.

Turistički promet na Zobnatici u hotelu "Jadran" se statistički još uvek ne vodi odvojeno, već zajedno sa hotelom u Bačkoj Topoli, jer Zobnatica nije evidentirana kao turističko mesto. Analizu prometa gostiju smo izvršili na bazi podataka dobijenih u hotelu iz poslovne evidencije. Trend razvoja se ne može oceniti jer ne postoji istovrsna evidencija za više godina, već samo za poslednje tri godine od kada na Zobnatici ima 22 ležaja.

Turistički promet u hotelu ima trend porasta, i najveći je promet ostvaren 1988. godine.

T₃₀ - Kretanje turističkog prometa - R.P.Zobnatica¹⁾

Jedinica posmatranja	Godina	Turisti			Noćenja		
		Ukupno	Domaći	Strani	Ukupno	Domaći	Strani
	1986.	673	537	136	1.078	807	273
Zobnatica	1987.	1.075	880	195	1.670	1.253	417
	1988.	1.684	1.380	304	2.816	2.135	681
Opština	1986.	14.035	11.645	2.390	24.090	19.355	4.735
Bačka	1987.	12.533	10.101	2.432	18.560	14.593	3.967
Topola	1988.	12.753	10.023	2.730	19.927	15.297	4.630

¹⁾ Izvor: Evidencija broja turista Zobnatice za internu upotrebu.

U odnosu na turistički promet u opštini na Zobnatici je ostvareno 1988. godine 13,2% od broja turista i 14,1% ostvarenih noćenja, dok su ta učešća bila znatno manja ranijih godina, i kretala se od 5 do 10%. U odnosu na ukupan turistički promet u Vojvodini, na Zobnatici se ostvaruje zanemarljivo učešće broja noćenja koje se kreće oko 0,1%, što je i razumljivo uzimajući u obzir smeštajne kapacitete i nivo razvijenosti turizma.

Malo učešće broja divljači koje odstrelje strani lovci u odnosu na ukupan broj odstreljene divljači govori o nedovoljnom stepenu razvijenosti lovnog turizma, na širem području R.P. Zobnatice.

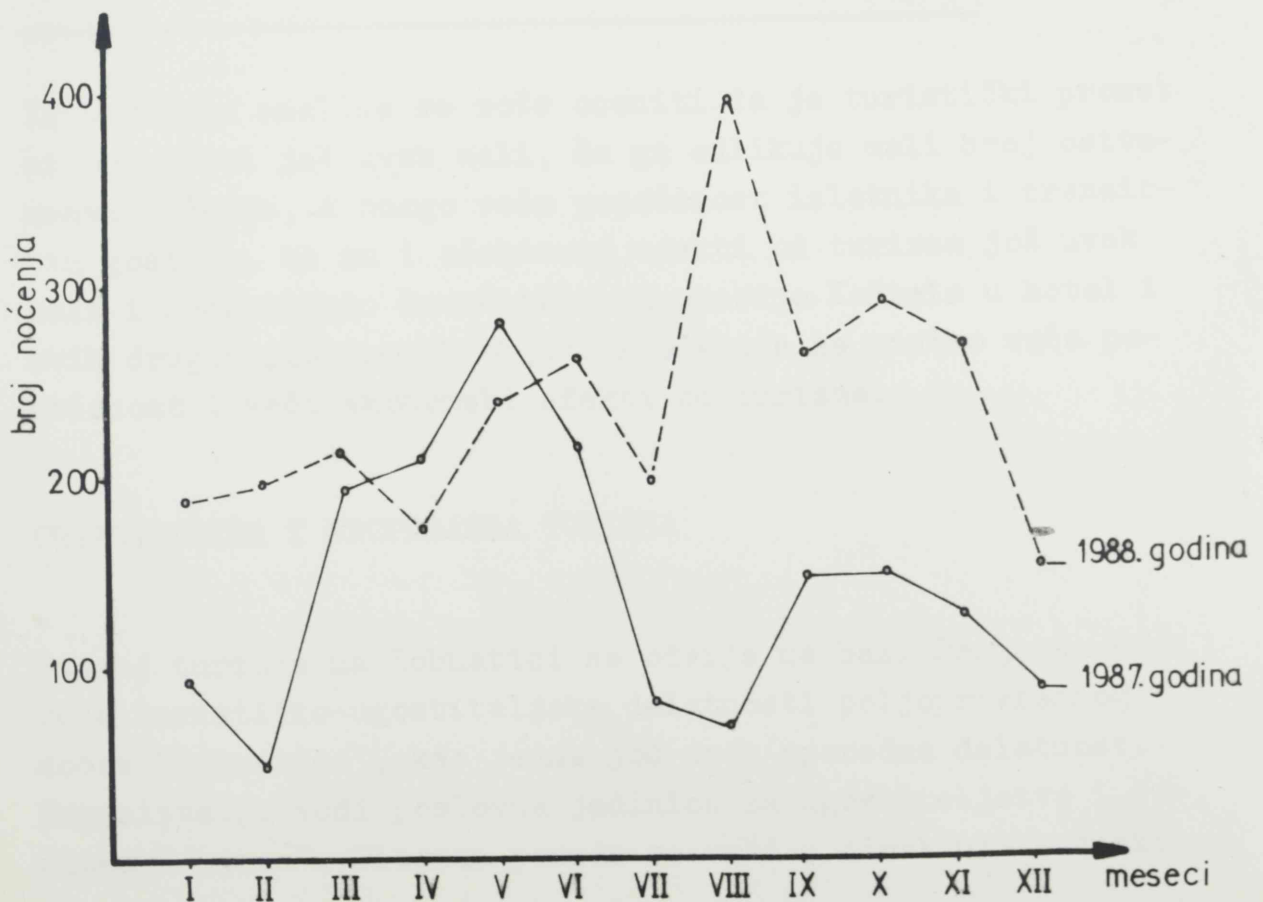
T₃₁ - Ulovljeno divljači u 1986. godini na lovištu Karadjordjevo

Vrsta divljači	Ukupno ulovljeno	Članovi lovačkih organiz.	Inostrani turisti	
			Broj divljači	% od ukupno
Srna				
ukupno	26	17	9	34,6
Zec	295	262	33	11,2
Fazan	912	500	412	45,2
Polj.jerebica	23	16	7	30,4
Prepelica	18	-	18	100,0
Grlica	733	-	733	100,0
D. Patka	250	94	156	62,4

Dužina boravka turista na Zobnatici je mala i ispod je prosečnih vrednosti za Vojvodinu, a ujednačena sa onim u opštini, i kraće se od 1,5 do 1,7 dana za domaće goste i od 2,0 do 2,2 dana za strance. To je rezultat tranzitnog i

poslovnog karaktera posete. Medjutim, kada se analizira sezonska distribucija poseta tada se uočava da u vreme najvećeg tranzitnog turističkog prometa kroz Vojvodinu (i.to putem M-22 na kome leži Zobnatica) na Zobnatici se ostvari najmanji promet (izuzetak je avgust 1988. god. kada je boravila posebna grupa stranaca). Najveći promet se ostvaruje u prolećnim mesecima pre svega zbog poslovnih poseta, jer je to vreme poljoprivrednog sajma i drugih skupova, a zatim u jesenjim mesecima prvenstveno zbog konjičkih manifestacija, ali i zbog lovnog turizma.

GP₉ - Sezonska distribucija poseta turista-R.P.Zobnatica

Iskorišćenost kapaciteta hotela od svega 22 ležaja je vrlo mala, upravo iz razloga malog broja ležaja nepodobnog za smeštaj grupa turista. Iskorišćenost kapaciteta naglo raste iz godine u godinu sa stepenom razvoja turizma i 1988. god. je iznosila 35%.

T₃₂ - Stepen iskorišćenosti Hotela "Jadran"

Godina	Broj ležaja	Max god. kapacitet	Ostvareno noćenja	% iskorišćenost
1986.	22	8.030	1.078	13,4
1987.	22	8.030	1.670	20,8
1988.	22	8.030	2.816	35,1

Iz izvršene analize se može oceniti da je turistički promet na Zobnatici još uvek mali, da ga odlikuje mali broj ostvarenih noćenja, a mnogo veća posećenost izletnika i tranzitnih gostiju, te su i očekivani efekti od turizma još uvek mali i nedovoljni. Završetkom adaptacije Kaštela u hotel i svih drugih planiranih objekata očekuje se znatno veća posećenost i veći ekonomski efekti od turizma.

ORGANIZACIJA I PROPAGANDA TURIZMA

Razvoj turizma na Zobnatici se odvija na bazi Programa razvoja turističko-ugostiteljske delatnosti poljoprivrednog dobra "Zobnatica", kao jedna još uvek sporedna delatnost. Organizaciju vodi poslovna jedinica za ugostiteljstvo i turizam "Jadran". Plasman ponude se vrši u direktnim kontaktima,

u zajednici sa RO "Paligo-Palus" ili preko turističkih agencija iz Bačke Topole i drugih mesta.

U cilju bolje prezentacije turističkih mogućnosti Zobnaticice, uradjen je kvalitetan prospekt, snimljen je film o Zobnatici, i godišnje se izdaju štampane ponude u vidu letaka. Nova propagandna sredstva (prodaja video kasete i sl.) još uvek se ne koriste. Od kako je na Zobnatici kvalitetnim uredjenjem prostora stvoren ambijent panonske pustare sa konjima, Zobnatica je postala popularno mesto snimanja raznih televizijskih spotova i emisija. Snimljena je i jedna duža muzičko-zabavna emisija, koja predstavlja specifično i moderno propagandno sredstvo. Stepem razvijenosti organizacije i propagande kao i kadrovska osposobljenost se odvija u skladu sa stepenom razvoja turizma.

TURISTIČKA TRAZNJA

Opšta orijentacija u razvoju turizma na Zobnatici treba da bude i jeste ka razvoju specifičnih turističkih programa zasnovanih na ergeli, i uopšte konjarstvu. Sledeći tu orijentaciju treba izvršiti ispitivanje potencijalne turističke tražnje. Potencijalni turisti za ovakve programe će biti i dalje djačke i druge organizovane grupe, a manje pojedinačni gosti iz cele naše zemlje pa i inostranstva.

Kod drugih oblika turizma, ribolovnog, lovnog, izletničkog, orijentacija će biti ka pojedinačnim gostima iz šire regije, a kod lovnog turizma iz inostranstva.

Polazeći od opštih promena u turističkom razvoju Jugoslavije, (što je više analizirano kod R.P.Palić-Ludoš), a koje sve više utiču na razvoj drugih oblika turizma u kontinentalnom

delu zemlje, ocenjuje se da će porast turističke tražnje ka tim drugim oblicima turizma biti sve veći iz godine u godinu, i to iz dva razloga. Promene u socio-psihološkoj sferi turističke tražnje i to pre svega inostranih turista utiču na relativno povećanje atraktivnosti specifičnih turističkih programa u koje se može ubrojati i razvoj turizma na Zobnatici. Drugi razlog je taj što sve manji broj domaćih potencijalnih turista ima mogućnosti da svoj vikend ili godišnji odmor provede u poznatim turističkim mestima što je u nesrazmeri sa već razvijenom potrebom za turističkim kretanjem. Zbog toga se očekuje da će se domaći turisti okrenuti i prihvatiti turističku ponudu lokalnih, regionalnih i drugih turističkih mesta, ukoliko te ponude budu atraktivne i u srazmeri sa ekonomskim mogućnostima. Zobnatica sa svojom ergelom, jezerom, šumskim i lovnim površinama, stazama: za šetnju, vožnju bicikla, jahanje i drugim sadržajima ima sve uslove da privuče sve veći broj domaćih i inostranih turista.

Kvantifikovanje turističke tražnje je skoro nemoguće, ali je sigurno da će turistički promet zavisiti od mogućnosti materijalne baze i atraktivnosti ponude.

OPŠTA OCENA MOGUĆNOSTI RAZVOJA TURIZMA

Izvršenom turističkom valorizacijom osnovnih faktora razvoja turizma, utvrđene su njihove opšte vrednosti, turistički značaj i uticaj na razvoj turizma. Svodjenjem pojedinačnih ocena došlo se do opšte ocene da na Zobnatici postoje realne mogućnosti razvoja više oblika turizma, od kojih su neki vrlo atraktivni.

T₃₃ - Opšta ocena mogućnosti razvoja turizma -R.P.Zobnatica

Red. br.	Kriterijumi vrednovanja	Prirodne karakteristike	Antropogene karakt.	Materij. baza i prostor. organiz.	Opšte ocene
1.	Opšta svojstva	2,1	2,3	2,3	2,2
2.	Specifična svojstva (retkost)	1,4	2,8	2,0	2,1
3.	Atraktivnost	2,0	2,8	2,5	2,4
4.	Mogućnost turističkog korišć.	2,0	2,8	2,3	2,4
5.	Konkurentnost -nivo razvijen.	1,7	2,3	2,0	2,0
6.	Opšta vrednost -uticaj na razvoj turizma	1,8	2,6	2,2	2,2
7.	Turistički značaj	2	3	2	2

Analizirani širi prostor R.P.Zobnatica ima zadovoljavajuću do dobru opštu vrednost turističkih faktora i regionalni turistički značaj. U toj opštoj vrednosti mnogo je veći značaj antropogenih faktora što nije i ne bi trebalo da bude u zaštićenim delovima prirode. Međutim, kako na Zobnatici nema posebnih prirodnih vrednosti, a veća pažnja se poklanja uređenju i opremanju objekata i prostornih celina to su njihove ocene veće i predstavljaju osnovu razvoja turizma. Najveću vrednost svih faktora turizma ima atribut atraktivnosti što je povoljno jer sve više na atraktivnosti, a manje na izvornosti uslova, bazira današnji razvoj turizma.

Ovako raščlanjeno, niska opšta vrednost i regionalni turistički značaj, u pojedinim segmentima prerastaju u više ocene i nacionalni, pa i međunarodni turistički značaj.

Najviše pojedinačne ocene turističke vrednosti imaju specifična svojstva i atraktivnost konja, lovne divljači, manifestacija, i stvorenih ambijenata i turističkih objekata. Na tome i bazira opredelenje o mogućim oblicima razvoja turizma.

MOGUĆI OBLICI TURIZMA

Podela mogućih oblika turizma izvršena je na bazi motiva, odnosno turističkih vrednosti koje su osnov turizma, kao i na bazi oblika organizovanosti. Izdvojeno je šest osnovnih oblika turizma, od kojih su neki sasvim nezavisni, a većina oblika se međusobno prepliću.

T₃₄ - Valorizacija mogućih oblika turizma - R.P.Zobnatica

Red. br.	Osnovne odrednice razvoja turizma	Oblici turizma					
		Kultur. i sport. manifes.	Ribo- lovni	Tran- zitivni	Ekskur- zioni	Izlet- nički	
1.	Moguća atraktivnost i konkurentnost ponude	4	4	2	3	3	2
2.	Potreban nivo materij. baze i tur. supra strukture	4	3	2	2	2	2
3.	Kontraktivna zona	4	4	2	-	3	2
4.	Turistički značaj	4	4	2	2	3	2
5.	Potreban nivo organizovanosti	4	3	3	2	3	1
6.	Faza izlaska na turističko tržište	II	II	III	I	I	II
7.	Prioritet u razvoju	1	2	5	6	3	4

Kulturno i sportsko manifestacioni turizam

Ovim terminom su obuhvaćene sve one aktivnosti turističko rekreativnog karaktera koje se odvijaju oko konja i konjarstva. S obzirom da je to vrlo redak oblik turizma za njega nema adekvatnog naziva, mada je jasno definisan. Moguća atraktivnost i konkurentnost ponude u ovom obliku turizma (koji bi se mogao nazvati i konjički turizam) je izvedena. Retkost i atraktivnost ponude može biti međunarodnog značaja. Predpostavlja i vrlo visok stepen i potreban nivo materijalne baze, i turističke suprastrukture koja je već delimično uređjena i izgradjena na Zobnatici. Neophodno je završiti hotel više kategorije i sve planirane objekte na hipodromu, ergeli, izgraditi djeram po ugledu na nekadašnji, završiti uređenje umetničke kolonije i drugo.

Kontraktivna zona Zobnatice u ovom obliku turizma obuhvata celu našu zemlju i više stranih zemalja. Turistički značaj konjičkog turizma se ocenjuje kao izuzetan i u odnosu na turistički razvoj Vojvodine, Srbije i Jugoslavije, ali i u odnosu na privredni razvoj Zobnatice. Realizacija turističkog razvoja i efekata zavisiće od ostvarenja potrebnog visokog nivoa organizovanosti kako na samoj Zobnatici tako i u plasmanu i propagandi turističke ponude. S obzirom da budući ekonomski efekti i realizacija konjičkog turizma zavisi od materijalne baze koja se još formira, kompletan izlazak na tržište treba planirati za drugu fazu, a do tada nastaviti sa dobro započetim organizovanjem.

U fazi razvijenog turizma u R.P.Zobnatica ovaj oblik turizma trebao bi biti prioritetan jer turistički valorizuje posebne vrednosti i specifičnosti Zobnatice.

Lovni turizam

Razvoj lovnog turizma će se zasnivati na bogatstvu raznovrsne divljači lovne površine Karadjordjevo kojoj pripada i Zobnatica, a čija je atraktivnost i konkurentnost ponude vrlo velika i ima međunarodni značaj. Za razvoj ekskluzivnog lovnog turizma neophodna je materijalna baza, koju može da čini hotel, ali bi bilo povoljnije izgraditi specijalizovani lovački dom koji bi opremljenošću bio prilagodjen potrebama lovaca. Neophodno je uraditi lovno-privrednu osnovu, te planski razvijati lovni turizam i plasirati ga na međunarodno turističko tržište. Kao takav lovni turizam će imati visok značaj, u razvoju turizma na Zobnatici. Organizacija i propaganda treba da se uskladjuju na nivou Vojvodine.

Ekskurzioni turizam

Ekskurzioni turizam je jedan od osnovnih oblika turizma danas na Zobnatici, ali su efekti razvoja mali jer ne postoji adekvatan objekat za smeštaj turističkih grupa. Specifičnom turističkom ponudom Zobnatica je uključena u veći broj turističkih aranžmana za djačke i druge ekskurzije u Vojvodini. Atraktivnost i raritetnost konjarstva kao i interesantan istorijski razvoj uz atraktivnost Muzeja mlinarstva u vetrenjači i Umetničke kolonije čine izuzetnu kombinaciju, koju je kroz turističke aranžmane moguće ponuditi u celoj našoj zemlji, a verovatno i u inostranstvu. Do izgradnje nekog od objekata za smeštaj grupa (hotel, kamp ili ribolovačko naselje) ekskurzioni turizam će se odvijati kao tranzitni i imaće manje efekte razvoja.

Izletnički turizam

Položaj Zobnatice u blizini Bačke Topole, pa i Subotice, uz izvorne i stvorene prirodne uslove je vrlo povoljan za poludnevna, dnevna i vikend izletnička kretanja. Atraktivnost ponude može biti i veća od lokalnog značaja, ali se u razvoju ipak treba ograničiti na uži region. Materijalna baza treba da bude samo u funkciji šetnje, kupanja, vožnje bicikla, jahanja. Treba urediti plaže na više mesta oko jezera, manje pristajalište i privez za čamce, izgraditi staze za bicikle, jahanje i trčanje od Zobnatice do Bačke Topole. Za izletnički turizam, u uslovima povećanja turističke tražnje nije potreban visok stepen organizovanosti, ali je potrebna kvalitetna usluga, pre svega u održavanju čistoće i uredjenosti prirodnih ambijenata. Zobnatica ima sve uslove da postane užeregionalni centar za odmor i razne sportsko-rekreativne aktivnosti.

Ribolovni turizam

Razvoj ribolovnog turizma je još u planskoj sferi. Utvrđeno je da na Malom jezeru postoje prirodni uslovi za poboljšavanje, te će se poboljšanjem fonda i kvaliteta riba stvoriti atraktivniji uslovi za razvoj sportskog i turističkog ribolova. Ocenjuje se da će ribolovni turizam biti regionalnog značaja, ali da je potreban viši nivo organizovanosti, da bi postao samostalan oblik. U protivnom ribolovni turizam može biti dopunski sadržaj boravka za ostale posetioce. Zbog neophodnih pripremnih radova i uredjenja ribolovnog revira i obale jezera ovaj oblik turizma treba planirati za treću fazu razvoja.

Tranzitni turizam

Tranzitni turizam se samostalno odvija od kada je otvoren hotel "Jadran". Ocenjuje se da je boljom informisanošću i turističkim uslugama moguće bolje iskoristiti vrlo dobar tranzitni položaj Zobnatice. Neophodno je prilagoditi materijalnu bazu potrebama turista u tranzitu, urediti kamp prostor i objekte snabdevanja. Time će se ostvariti veći efekti razvoja i povećati turistički značaj. Tranzitni turizam se već odvija, ali mu treba povećati atraktivnost.

PROSTORNA ORGANIZACIJA REGIONALNOG PARKA

Postojeće granice Parka Zobnatica ne odgovaraju izmeñjenim uslovima u prostoru, a ne obuhvataju ni sve prirodne i stvorene vrednosti koje bi trebalo obuhvatiti granicama, pa time i zaštititi. Zbog toga je ovim istraživanjem obuhvaćen širi prostor oko postojećeg parka, a koji obuhvata celo jezero Zobnatica sa pojasm širokim u proseku 500 m oko obala. Ukupnu površinu od 744 ha je potrebno podeliti na manje celine. Prihvatajući opšti model zoniranja zaštićenih delova prirode treba formirati tri zone: zonu temeljnog fenomena, turističku zonu i zaštitnu zonu.

I Zona temeljnog fenomena - Najsluženije je bilo utvrditi

šta je na Zobnatici temeljni fenomen. Do sada je tretirano da je u Parku Zobnatica, koji je obuhvatio park i park šumu površine 30 ha, taj temeljni fenomen stoletni park. Medjutim, izvršenom valorizacijom prostora, ne samo turističkom, na širem prostoru u sadašnjim uslovima, ocenjeno je da osnovnu vrednost ovog prostora čini ergela, ostaci majura sa Kaštelom i park.

To diktira istorijski razvoj i svi postojeći objekti i ambijenti čije se opremanje i uređenje zasniva na etno-socijalnim i autohtonim vrednostima ovog prostora. Sincnim za Severnu Bačku su salaši i konji, a što se upravo stvara na Zobnatici. Ocenjuje se vrlo opravdanim da osnovnu vrednost Zobnatice čine konji i sve vezano za razvoj ergele. Stavljajući to u odnos sa odredbama Zakona o posebnoj zaštiti delova prirode, ocenjuje se da Zobnatica, ovako šire posmatrano ima sve uslove da bude Regionalni park. Zonu temeljnog fenomena predstavlja prostor koji na severu čini granica Parka, na istoku put M-22, na zapadu jezero, a na jugu granica ergele. U ovoj zoni je neophodno sve aktivnosti prilagoditi osnovnim vrednostima i uticati na povećanje tradicionalnih osobenosti prostora. U njoj nisu potrebni strogi režimi zaštite osnovnih vrednosti, ali je potrebno utvrditi dozvoljene aktivnosti i njihov obim kako ne bi došlo do degradacije ni prirodnih ni stvorenih vrednosti. Ona će se po funkcijama donekle preplitati sa turističkom zonom, ali u njoj moraju važiti strožiji kriterijumi prostornog i urbanog opremanja i korišćenja.

II Turistička zona treba da obuhvata ceo prostor oko jezera Zobnatice i to uzan obalski pojas sa proširenjima u južnom delu od lokacije Vetrenjače do Umetničke kolonije, izuzimajući zonu temeljnog fenomena. Osnovna namena ove zone je pre svega odmor i rekreacija, kao i aktivnosti Umetničke kolonije. Stepenn uredjenosti ove zone je vrlo mali, u početnom je stadijumu, ali postoje mnogo veće mogućnosti uredjenja za masovne posete turista. Prostorno uredjenje ove zone potrebno je regulisati prostornim planovima.

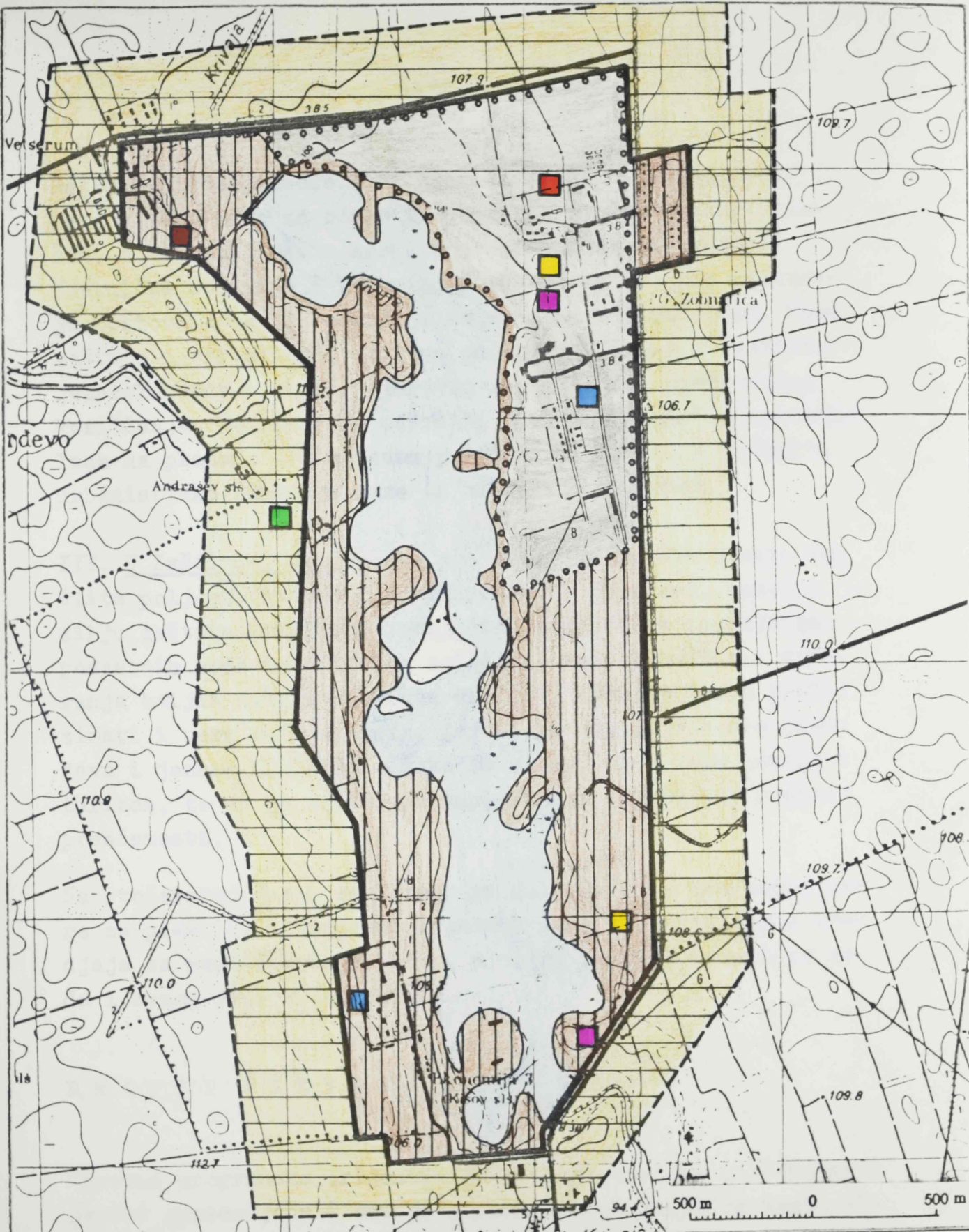
III Zaštitnu zonu čini okolni prostor oko turističke zone. Osnovna namena ove zone je zaštita turističke zone i zone temeljnog fenomena. U njoj treba kontrolisati aktivnosti kako po vrsti tako i po obimu u cilju zaštite osnovnih elemenata životne sredine - zemljišta, vode i vazduha. U ovoj zoni se nalazi stočarska farma koju nije moguće izmestiti ali je neophodno kontrolisati rad koji ne sme ugrožavati Regionalni park. Dobro organizovana i ugledna farma može biti i predmet interesovanja i poseta ne samo poslovnih turista nego i djačkih ekskurzija i drugih organizovanih grupa što je takodje u funkciji turizma.

REŽIMI KORIŠĆENJA PROSTORA

I. U zoni temeljnog fenomena režim korišćenja mora biti strožiji u cilju zaštite prostora, ali takav da dozvoli sve neophodne aktivnosti. S obzirom da je stabilnost ekosistema celog Regionalnog parka dobra ne treba utvrđivati dozvoljenu gustinu posećenosti u cilju zaštite prirode, već primeniti socioprostorne kriterijume prijatnosti boravka u prostoru sa manjom ili većom gustinom posećenosti.

Osnovne mere zaštite prostora su opšte važeće mere zaštite dendroflore, park-šume, zemljišta, vode i vazduha. Neophodno je preduzimati strožije urbanističko-tehničke uslove i mere koje moraju imati za cilj očuvanje autohtonosti objekata, prostornih celina i ambijenata.

II. U turističkoj zoni se režim korišćenja treba prilagoditi kako potrebi razvoja turizma tako i potrebi za odmorom i rekreacijom potencijalnih turista iz kontraktivne zone.

**REGIONALNI
PARK**

Z O B N A T I C A
TURISTIČKA VALORIZACIJA

GRANICE

POVRŠINE

OBLICI TURIZMA

- zaštitne zone
- regionalnog parka

- turistička zona
- zona temeljnog fenomena
- zaštitna zona

- kulturno i sportsko manifestacioni
- lovni
- ribolovni
- tranzitni
- ekskurzioni
- izletnički

Režim korišćenja može biti najslobodniji u južnom delu koji bi koristio za odmor i sportsko-rekreativne aktivnosti, a strožiji režim korišćenja mora biti na prostoru Umetničke kolonije i kod ribolovačkog revira, gde se moraju poštovati režimi očuvanja osnovne namene prostora. Mere zaštite u turističkoj zoni se odnose pre svega na zaštitu jezerske vode i obala jezera od zagadjenja i prekomernog korišćenja. Potrebno je utvrditi dozvoljenu gustinu posetilaca na plažama i u zelenom priobalnom pojasu, i utvrditi urbanističko-tehničke mere za uredjenje prostora.

III. Zaštitnoj zoni treba pre svega preduzimati mere zaštite poljoprivrednih i drugih zelenih površina, kako u cilju zaštite kvaliteta zemljišta, zaštite od zagadjenja podzemnih voda tako i zbog zaštite lovnih površina i stvaranja boljih uslova za lovnu divljač. Takođe treba preduzimati i mere zaštite voda, jer se iz ove zone vodom snabdeva i jezero Zobnatica. Kako se u ovoj zoni neće odvijati turizam, to se ne utvrđuje kapacitet i dozvoljena gustina posećenosti.

Na stočarskoj farmi se moraju preduzimati sve neophodne mere za pravilno odvodjenje otpadnih voda i postavljanje uređaja za prečišćavanje istih, u cilju zaštite izvorišta voda i samog jezera Zobnatica.

P R A V C I R A Z V O J A T U R I Z M A

Osnovna programska orijentacija razvoja turizma na Zobnatici je već opredeljena i ona je u funkciji predloženog Regionalnog parka. Medjutim, tom programskom opredelenju treba dodati turističko korišćenje drugih prirodnih i stvorenih

vrednosti koje danas još nisu u funkciji razvoja Zobnatice. Organizaciono nije neophodno, ali programski jeste, da se objedini ponuda svih sadržaja na jezeru i oko njega. Tako objedinjena turistička ponuda R.P.Zobnatice će biti istovremeno i specifična i raznovrsna. Prioritet u razvoju treba da ima "Konjički" turizam podrazumevajući pod tim raznovrsne kulturne, (Umetnička kolonija sa temom konji), manifestacione, sportsko-rekreativne i druge aktivnosti. Prateći oblici treba da budu tranzitni, ekskurzioni i izletnički, dok će lovni i ribolovni turizam zadržati svoju fizionomiju i samostalnost.

Osnovni nedostatak i kočnica razvoja turizma u Zobnatici je bila neodgovarajuća materijalna baza, pre svega neodgovarajući smeštajni kapaciteti. Otklanjanjem tih nedostataka u prvoj fazi prešlo bi se u drugu fazu razvoja turizma u kojoj treba unaprediti organizaciju, informisanost, propagandu i ukupno opremanje prostora, pre svega obale jezera. Tada se može očekivati istupanje na međunarodno turističko tržište sa atraktivnom ponudom i većim efektima razvoja. U trećoj fazi, treba razvijati i ostale oblike turizma i unapredjivati ponudu. To podrazumeva i razvijenu kadrovsku strukturu, organizaciju i propagandno-informativnu delatnost.

Formiranjem kompletne turističke ponude u potpunosti će se turistički valorizovati prednosti R.P.Zobnatice, a stvaraće se ekonomski efekti koji će uticati na povećanje učešća turizma u razvoju privrede opštine Bačka Topola i Vojvodine.

V. REGIONALNI PARK STARI BEGEJ

OPŠTE KARAKTERISTIKE

Šire područje Carske bare, Starog Begeja i Perleske bare kao ostaci authtonog vojvodjanskog pejzaža stavljeno je pod zaštitu kao Regionalni park Stari Begej, a proglašen je Odlukom Skupštine opštine Zrenjanin koja je objavljena u medjuopštinskom Službenom listu broj 17 iz 1986. godine. Istom Odlukom pod zaštitu je stavljen i Strogi prirodni rezervat "Carska bara" u sklopu Regionalnog parka. Pomenutom Odlukom utvrđjena je površina i granica Parka kao i zaštitna zona.

Za osnovne vrednosti Parka utvrđeno je područje "Tiganjice", "Carske bare" i "Perleske bare" kao predeo u kome su delimično očuvane izvorne osobenosti prirode i prirodne lepote i ima turističko-rekreativni, vaspitno-obrazovni i kulturni značaj..." Nije izvršeno preciziranje koje su to delimično očuvane izvorne osobenosti prirode, te je to bio prethodni zadatak ovog istraživanja.

Upravljanje Regionalnim parkom povereno je Ribarskom gazdinstvu "Ečka" u sastavu Industrijsko-poljoprivrednog kombinata IPK "Servo Mihalj" Zrenjanin, COUR-a "Lovstvo" Lukino Selo i naloženo utvrđivanje višegodišnjih i godišnjih programa zaštite i unapredjivanja, te brižljivo čuvanje i održavanje u skladu sa Zakonom.

Odluka o proglašenju je doneta na bazi važećeg Zakona o posebnoj zaštiti delova prirode (Sl.list SAPV, br. 10/86) i u potpunosti je u skladu sa odredbama Zakona.

Pre donošenja Odluke, na ovom prostoru je bilo zaštićeno područje Vojtina mlaka, Rešenjem koje je objavljeno u

Službenom glasniku NR Srbije broj 56/56, kao strogi prirodni rezervat. Ovim rezervatom upravljala je Sekcija opštinskog lovačkog društva Zrenjanin u Belom Blatu. Ostalim površinama koje su kasnije takodje zaštićene upravljali su drugi korisnici.

Inicijativu za stavljanje kompleksa "Carska bara" pod režim odgovarajuće zaštite pokrenuli su Pokrajinski zavod za zaštitu prirode i OOUR "Lovstvo", Ribarskog gazdinstva "Ečka". U obrazloženju inicijative je istaknuto pre svega da širi kompleks "Carske bare" kome pripada i tada zaštićena Vojtina mlaka, "predstavlja jedinstvenu ekološku celinu na kojoj su razvijene i u velikoj meri očuvane biocenoze karakteristične za barsko-močvarna staništa panonske nizije. Među raznovrsnim biljnim i životinjskim svetom mogu se naći mnogobrojne vrste koje su veoma retke na drugim sličnim terenima. Posebno mesto medju njima zauzimaju ptice vezane za močvarna i vodna staništa u okviru kojih se izdvaja stalna mešovita kolonija čaplji, koja se s pravom može smatrati retkošću i u evropskim razmerama".¹⁾

Ova inicijativa je bazirana i na međunarodnoj Konvenciji o zaštiti močvara od međunarodnog značaja, koju je verifikovalo Savezno izvršno veće 1976. godine. Prema toj Konvenciji Jugoslavija se obavezuje da će za područje močvara, kome pripada i Carska bara, obezbediti adekvatnu zaštitu.

Administrativno, prostor Parka leži na teritoriji opštine Zrenjanin i zahvata oko 7,5% njene površine.

¹⁾ Obrazloženje za stavljanje kompleksa "Crna bara" pod zaštitu, Pokrajinski zavod za zaštitu prirode, Novi Sad.

GRANICA REGIONALNOG PARKA

Granice Regionalnog parka Stari Begej su precizno utvrđene Odlukom o proglašenju. Ukupna površina iznosi 1327,84 ha, od čega je u društvenoj svojini 1324,82 ha, a u svojini građana 3,1 ha. Regionalni park obuhvata delove područja u Katastarskoj opštini Perlez sa katastarskim česticama broj 5930-5961, 5963-5566, 8068-8069, 8081-8084 i delove područja Katastarske opštine Stejićevo sa katastarskim česticama broj 1674-1676 i 1683-1684. Granica se proteže starim nasipom do spoja sa novim, a zatim desnom obalom kanalisnog Novog Begeja na sever do puta Stejićevo-Belo Blato i tim putem do početne tačke. Tako određenom granicom plovni kanal Novi Begej nije u granicama Parka kao i ni jedno okolno naselje, već granica Parka obuhvata samo Stari Begej i sve mrtvaje, bare i močvare Starog Begeja.

Zaštitna zona Regionalnog parka se prostire oko Regionalnog parka i širine je svega 300 m, a u severnom delu svega 100 m. Nisu sasvim jasni niti argumentovano dokazani razlozi za utvrđivanje ovako uzanog pojasa zaštitne zone, od čijeg režima korišćenja u mnogome zavise i uslovi u Regionalnom parku. Ocenjuje se da bi zaštitna zona morala biti šira, najmanje 500 m, kako bi se obezbedila veća kontrola ponašanja u širem pojasu oko Parka.

Strogi prirodni rezervat "Carska bara" obuhvata severozapadni deo Regionalnog parka i površine je 447,5 ha. U celosti je u društvenoj svojini, a nalazi se u Katastarskoj opštini Perlez na česticama broj 5955-5966, 8069 i 8081-8084.

Granica Regionalnog parka i strogog rezervata utvrđena Odlukom je istovremeno i površina koja je predmet ovog istraživanja sem u delovima gde je u cilju kompleksnije turističke

valorizacije, izvršena valorizacija prirodnih i stvorenih vrednosti šireg okruženja, što je posebno naglašeno.

TURISTIČKO-GEOGRAFSKI POLOŽAJ

Regionalni park Stari Begej se nalazi u srednjem Banatu, a geografske koordinate su mu 45° severne geografske širine i $20^{\circ}15'$ istočne geografske dužine. Osnovne odrednice geosobraćajnog položaja su blizina regionalnog centra Zrenjanina na udaljenosti od svega 15 km sa kojim je povezan sa vremenom drumskom saobraćajnicom. Zrenjanin je čvorište više magistralnih saobraćajnih pravaca, kao što su Subotica-Kikinda-Zrenjanin-Bеоград, zatim Novi Sad-Zrenjanin-Sečanj-Vršac i NR Rumunija-Nova Crnja-Zrenjanin-Bеоград. Ovi saobraćajni pravci ili tangiraju ili prolaze u blizini Regionalnog parka Stari Begej te doprinose izuzetnoj dostupnosti za potencijalne turiste. Na sličan način Regionalni park tangiraju i važni železnički pravci. Na udaljenosti oko 50 km od Regionalnog parka se nalazi Bеоград i aerodrom te je u turističkoj ponudi moguće računati i sa aviosobraćajem. U neposrednoj blizini je i privredni aerodrom koji se može koristiti kao heliodrom.

Kao četvrti oblik komunikacije, do Regionalnog parka Stari Begej je moguće doći i plovnim putem, kanalom Novi Begej preko prevoznica koje obezbeđuju plovnost na jug do Tise i Dunava i na sever do Tise. Na taj način Regionalni park Stari Begej ima izuzetno povoljan geosobraćajni položaj i dostupnost turista iz svih pravaca i svim oblicima prevoza.

Ostale komponente turističkog položaja su položaj u odnosu na turističke pravce, u odnosu na matična mesta turista i u odnosu na druga turistička mesta. U odnosu na turističke pravce kojim se kroz Vojvodinu kreću turisti je delimično

povoljan položaj. Regionalni park Begej ne leži na turistički najprometnijim pravcima, kao što su putevi E-5 i E-94, te takav položaj ne obezbeđuje turističku posetu u tranzitu. Položaj u odnosu na veća gradska naselja, kao matična mesta turista, je vrlo povoljan. Zrenjanin je na udaljenosti od 16 km, Beograd oko 50 km, Novi Sad 50 km, Pančevo 50 km, Kikinda 75 km. Potencijalni turisti iz ovih gradova mogu da obezbede ogromnu masu turista, mada treba imati u vidu u konkurentnost drugih turističkih mesta kao što su lovni tereni Tise, Fruške gore, mnogi lovni i ribolovački lokaliteti. Međutim, znajući za specifičnosti i visoku konkurentnost turističke ponude Carske bare i celog Regionalnog parka može se oceniti da je ukupan turistički položaj Regionalnog parka povoljan i da izuzetno pospešuje turistički razvoj, i to toliko da on mora biti usmeravan kako bi se obezbeđivala adekvatna zaštita ovog područja.

P R I R O D N E K A R A K T E R I S T I K E

Prirodne karakteristike su osnov i gotovo isključiva vrednost Regionalnog parka Stari Begej i to kako opšte prirodne karakteristike tako još više posebne prirodne vrednosti.

OSNOVNE I POSEBNE PRIRODNE VREDNOSTI

R_e_l_j_e_f šireg područja Regionalnog parka Stari Begej je tipično ravničarski vojvodjanski reljef. Regionalni park se nalazi delom na Banatskoj lesnoj terasi, a delom u aluvijalnoj ravni Begeja. Istočno od granice Regionalnog parka i kanala Novog Begeja je lesna terasa sa nadmorskim visinama od 78 m do 85 m.

Kroz centralni deo prečiće reka Begej, usecajući svoje korite, tako da su ti delovi u aluvijalnoj ravni Begeja, koja se nastavlja na aluvijalnu ravan Tise sa nadmorskim visinama ispod 75 m. Reljefne karakteristike ovog područja nisu turistički atraktivne, ali su osnova formiranja vrlo specifične i interesantne hidrografije područja, te kao takve imaju i izvesne turističke vrednosti.

H i d r o g r a f i j a Regionalnog parka Stari Begej je vrlo interesantna i čini osnovnu prirodnu vrednost - samostalno i kao sredina u kojoj su se formirali posebni uslovi za razvoj raznovrsne flore i faune. Hidrografska situacija na području Parka je vrlo složena. Gotovo polovina ukupne površine je uvek pod vodom, a znatan deo je periodično plavljen. Osnovni hidrografski objekti su Stari Begej, kanal Novi Begej, bare Tiganjica, Perleska i Carska bara.

Kroz središnji deo Parka prolazi staro, ljudskim radom umrtvljeno korito reke Begej, najznačajnije leve pritoke Tise. Ukupna dužina Begeja od izvora iznosi 255 km, a u južnom delu toka Begej je zauzeo staro korito reke Tise.

Od spuštanja u aluvijalnu ravan Tise kod Zrenjanina Begej je jako razigran, izgradio je čitav niz okuka, te je teško utvrditi koji je pravi *). Sredinom XVIII veka izvršena je regulacija toka Begeja, čime je znatno izmenjena hidrografska situacija. U predelu sadašnjeg Regionalnog parka izgradjene su dve brane na Begeju - severna kod Stajićeva i južna kod Perleza, kojima je taj deo Starog Begeja dužine 16 km odsečen od glavnog toka, a izgradjen je kanal Novi Begej koji je sada plavan i na kome je izgradjena ustava sa prevodnicom. U delu od ušća Begeja u Tisu uzvodno do Zrenjanina, stari tok Begeja svojim meandrima visoke vode Tise, stvorili su više bara koje tokom godine menjaju površinu i

*) Dr B. Bukurov - Bačka, Banat i Srem, Matica Srpska, N. Sad, 1978.

dubinu. To su bara Tiganjica u severoistočnom delu, Carska bara sa Vojtinom mlakom i u južnom delu Perleska bara. Nivo vode održava se prirodnim putem u Perleskoj bari i Tiganjici, a u Starom Begeju i Carskoj bari veštačkim putem upuštanjem ili ispuštanjem vode.

Dužina toka Starog Begeja iznosi 16 km, prosečna širina 25 m, a dubina korita između 0,8 i 2,2 m. Dno je muljevito, a dubina mulja po sredini korite iznosi oko 30 cm. Carska bara kao najznačajniji hidrografski objekat Parka, dugačka je 1500 m, široka 700 m, a prosečna dubina iznosi od 0,8 m u proleće do 0,4 m leti. Ukupna površina bare je promenljiva zbog promene nivoa vode i male dubine. Pomenute bare su međusobno odeljene gredicama kao lesnim tvorevinama.

Ukupna hidrografska situacija na području Parka je izrazito interesantna. Odlikuju je autentičnost ravničarskog pejzaža, očuvanost prirodnih uslova i pre svega raritetnost takvih predela ne samo u Vojvodini već i u Evropi. Te osobine čine hidrografiju Parka turistički vrlo atraktivnom.

Klimatske karakteristike na širem području Regionalnog parka imaju odlike umereno kontinentalne klime koju karakterišu četiri godišnja doba. Za potrebe ovog istraživanja, izvršen je izbor onih klimatskih karakteristika koje su u funkciji turističke valorizacije. Podaci su preuzeti i obradjeni iz studije "Klima Vojvodine"*) u kojoj su date prosečne vrednosti za period od 1948-1972. godine, sa meteorološke stanice u Zrenjaninu.

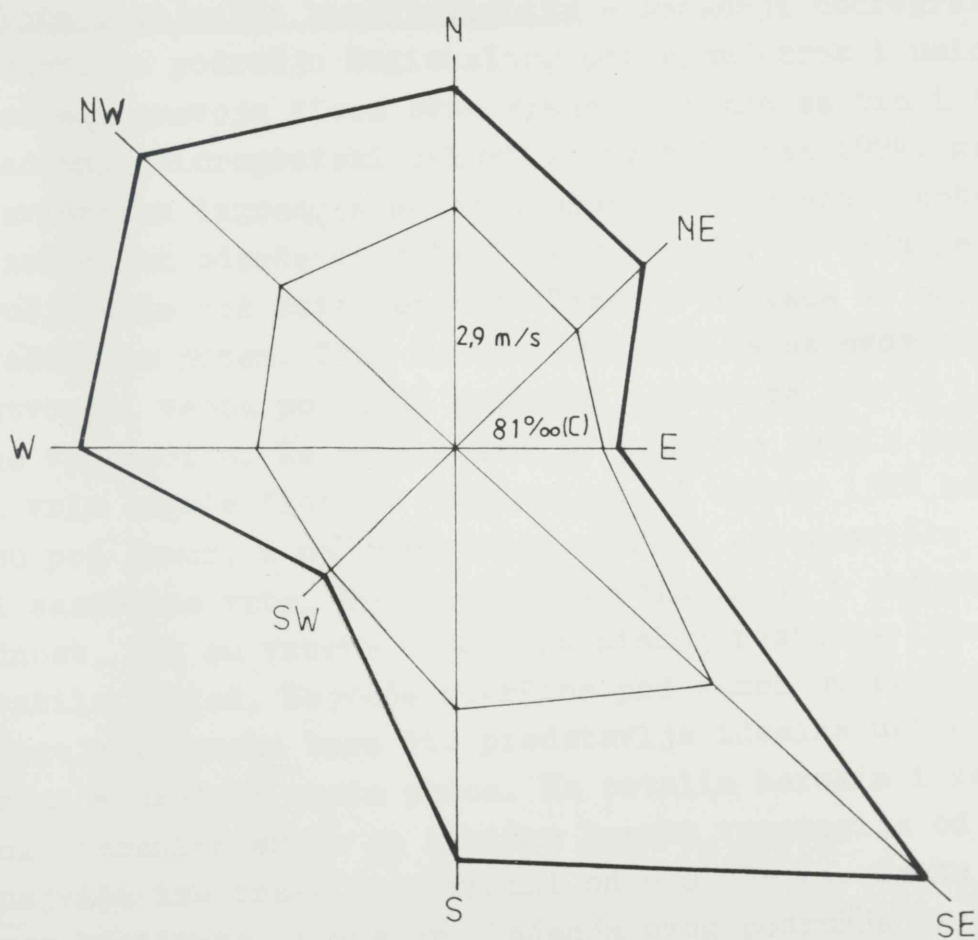
*) Grupa autora - Klima Vojvodine,

T₃₅ - Osnovni klimatski elementi - Zrenjanin

Sez ^{ona}	Mesec	Sred. meseč. temp. vazd. (°C)	Relat. vlažn. u %	Sume sun. u čas.	Visina padav. u mm	Broj dana bez padav.	Broj dana sa ja- kim vetrom	Sred. brzina vetro- va u m/s
Predse- z ^{ona}	April	11,8	70	205,6	46	19,0	4,8	3,16
	Maj	16,7	70	235,0	61	19,8	3,9	2,88
Glavna sez ^{ona}	Juni	20,0	71	262,7	76	17,7	2,8	2,65
	Juli	21,7	67	292,8	55	22,0	2,7	2,32
	Avgust	21,3	66	268,7	48	23,5	2,1	2,27
	Septem.	17,4	70	222,4	35	22,7	2,9	2,47
Podse- z ^{ona}	Oktob.	11,8	74	147,3	28	24,2	4,3	2,76
	Godina	11,1	76	2072,6	574	238,0	45,3	2,78
Vojvo- dina	Godina	11,0	76	2068,6	611	238,1	35,2	2,27

Prema prikazanim i drugim analiziranim klimatskim elementima na području Regionalnog parka "Stari Begej" - vladaju povoljni klimatski uslovi kako za razvoj flore i faune, tako i za boravak ljudi na otvorenom prostoru. U odnosu na prosečne vrednosti za Vojvodinu i vrednosti posmatrane za regionalne parkove koji su predmet ovog istraživanja, klimatske prilike u Regionalnom parku Stari Begej su nešto izmenjene. Više su srednje mesečne temperature vazduha, veća je godišnja suma osunčavanja, a neznatno veća vlažnost vazduha. Godišnja visina padavina je manja kao i broj dana bez padavina. Ove specifičnosti upućuju da su na Carskoj bari povoljniji klimatski uslovi za turističku valorizaciju. Broj dana sa jakim vetrom je veći ali samo u periodu april-maj i u oktobru, odnosno van glavne sezone, a i srednja brzina vetrova je veća.

godišnja raspodela

——— UČESTALOST VETROVA U ‰

——— JAČINA VETROVA U m/s

81 ‰ BROJ TIŠINA (C)

2,9 m/s SREDNJA JAČINA

Najčešće duva jugoistočni vetar košava sa jakim udarima naročito u aprilu. Upoređujući sve klimatske elemente, najpovoljniji klimatski uslovi za boravak ljudi u prirodi su u periodu od sredine aprila do sredine oktobra meseca. Klimatske karakteristike povoljno deluju na turistički razvoj kao dopunski faktor ponude.

Flora i pejzažne karakteristike - Današnji hidrografski uslovi na području Regionalnog parka su uzrok i uslov nastanka i razvoja flore ovog kraja i vezano sa tim i faune. Sadašnji hidrografski uslovi su nastali tek 1974. godine završetkom izgradnje novog nasipa kod Perleza i potpunom izolacijom odsečenog dela Starog Begeja. Do tada je područje bilo pod uticajem voda Tise, a od tada se održava veštačkim putem. Tako su od 1974. godine na ovom području stvoreni veoma povoljni prirodni uslovi za razvoj izmenjene vegetacije. Na ovom području se sreće mozaik raznovrsne i vrlo bogate flore i vegetacije. Od ukupno 1328 ha, 338 ha su pod šumom, a najznačajnije su šume euroameričke topole i sastojine vrbe. Delovi šuma topola imaju i ekonomsku vrednost, dok su vrbove šume tipa niskog rastinja koje je zahvatila trulež. Najveće površine pod šumom su između Starog Begeja i Carske bare što predstavlja idealne uslove za gneždenje brojnih vrsta ptica. Na ostalim barskim i zamočvarenim terenima sreće se tipična barska vegetacija od koje najviše ima trske na površini od oko 433 ha. Trska je dobrog kvaliteta, i pre proglašenja ovog područja za Regionalni park trska se sekla i koristila u privredne svrhe. Osim trske, ima rogoza, belog i žutog lokvanja, raška i druge vrste akvatične vegetacije. Osnovna karakteristika je velika bujnost zbog velike količine vode tokom cele godine, što predstavlja idealne uslove za ishranu, sklonište i gneždenje velikog broja barske ornitofaune.

Pejzažne karakteristike u uslovima stroge zaštite pejzaža i zabrane intervencije čoveka, odaju sliku autentičkog,

danas u evropskim razmerama vrlo retkog pejisaža, karakterističnog za nekadašnje vojvodjanske predele. Turistička vrednost takvih pejisaža i raznovrsne flore i vegetacije je vrlo visoka i atraktivna.

F a u n a Regionalnog parka predstavlja njegovu osnovnu vrednost i karakteristiku. Zbog bogatstva faune, a pre svega ornitofaune najatraktivniji deo Carske bare, "Vojtina mlaka" stavljen je pod strogu zaštitu još 1955. godine Rešenjem br. 318 Zavoda za zaštitu prirode NR Srbije, a 1965. godine područje Carske bare je zbog bogatstva faune dobilo i međunarodni značaj kada je stavljeno na spisak Evropskih i Severnoafričkih vodenih staništa međunarodnog značaja i Međunarodnog saveza za zaštitu prirode (IUCN).

Na području Parka je vrlo raznovrsna i bogata fauna. Raznovrsna je lovna divljač i divlje patke, guske, liske, barske šljuke, fazani i jarebice, divlji golubovi, grlice, zatim zečevi, srne i divlje svinje. Na ovu divljač je u Parku potpuno zabranjen lov. U Parku živi i brojna dlakava divljač: divlja mačka, vidra, tvor, hermelin, lasica, tekunica i hrčak, zatim sitni mišoliki glodari - miševi i vaoluhariće, pa bubojedi-rovčice, krtice, ježevi, pa slepi miševi i druge. Medjutim, osnovna vrednost i raritetnost je raznovrsnost ornitofaune. Na Carskoj bari je poslednjih decenija formirana mešovita kolonija gnjezdarica, koje se stalno gnjezde i obitavaju u najužem delu Vojtine mlake i Carske bare. Na osnovu dugogodišnjih osmatranja i istraživanja Ištvana Hama i drugih ornitologa, utvrđena je zavisnost nivoa vode u barama sa formiranjem kolonija raznovrsnih ptica koje predstavljaju raritetnu vrednost Parka.¹⁾ Zbog toga se od 1974. godine a naročito od 1986. godine od proglašenja za Regionalni park, veštačkim putem održava stanje poplavljenosti terena sa malo promenljivim nivoom

¹⁾ Ham.I.: Kvalitativni sastav kolonije čaplji i uticaj pojedinih faktora sredine na njeno formiranje na području Donjeg Begeja u Vojvodini, Larus, Beograd, 1975.

vode. Najpovoljniji uslovi su kada je nivo vode na brani kod Perleza 74 m, a kod Stajićeva 70 m. Pri nižim vodostajima nema plavljenja, a time ni potrebnih uslova za formiranje kolonije. Da bi se kolonija formirala potrebno je da u danima povratka jata sa seobe, (obično od 10. do 25. aprila) bude stanje poplavljenosti. Do polaganja jaja dolazi u momentu stagnacije ili opadanja vodostaja. Stalni članovi mešovite kolonije su: gak, male bele čaplje, žuta čaplja i siva čaplja. Poslednjih godina najmasovniji je gak koji prvi formira gnjezda.

Povremene i malobrojne gnezdašice su mali kormoran i ražanj, velika bela čaplja, kašikara, veliki kormoran, mrka čaplja i bukovac. Područje je bogato i pticama grabljivicama koje su retke: mišar, kobac, vetruška, lastavičar, eja močvarica, poljska eja i belorepan.

U vodama Starog Begeja i bara živi karakteristična ihtiofauna. Voda je manjeg stepena zagađenja zbog kontrolisanog upuštanja vode, te predstavlja pogodnu sredinu za karaša, štuku, šarana, smudja, a ima i soma, linjaka, "bele ribe." Sportski ribolov je dopušten samo na Starom Begeju, a do sada nije u potpunosti organizovana kontrola izdavanja dozvola. Bogatstvo ribljeg fonda je uslov života barskih ptica koje se njima hrane. Uz obale bara i u mulju žive i brojne kornjače, žabe, puževi, pijavice koji su takodje hrana za druge životinje.

1) Ham.I.: Op.cit.

Turistička vrednost tako raznovrsne i bogate faune, uz mogućnost razgledanja i upoznavanja sa istom, je izvanredna i ima više nego evropski značaj.

Posebne prirodne vrednosti - S obzirom da je celo područje Regionalnog parka ujedno i najuže područje na kome su zabranjene aktivnosti čoveka i koje je kao takvo očuvano, to su osnovne prirodne vrednosti istovremeno i posebne vrednosti zbog kojih je područje stavljeno pod zaštitu. Pri tome se donekle izdvaja Carska bara sa Vojtinom mlakom kao strogi prirodni rezervat, pre svega po koncentraciji ornitofaune, iako i ostali delovi Parka imaju odlike posebnih prirodnih vrednosti. Tako posmatrano bilo bi opravdano da se ceo prostor Regionalnog parka vrednuje ili kao strogi rezervat ili kao naučno-istraživački rezervat. U tom slučaju bi bilo neophodno područjem Regionalnog parka obuhvatiti širi prostor oko sadašnjih granica, kako bi se zaštitile postojeće posebne vrednosti.

STANJE ZAŠTITE PRIRODE

Osnovna prirodna karakteristika Regionalnog parka Stari Begej je delimična očuvanost izvornih svojstava prirode.

Te izvorne osobenosti su barska i močvarska sredina sa bogatom i raznovrsnom florom kao staništem raznovrsne ornitofaune. Te osnovne karakteristike posebno dolaze do izražaja u Strogom prirodnom rezervatu. Polazeći od toga osnovni zahtevi očuvanja prirodnih karakteristika su očuvanje odredjenog stepena čistoće vode, strgo odredjenog vodnog režima, mir u Parku i kontrolisane čovekove aktivnosti.

Pre izgradnje brane, kanala Novog Begeja i nasipa, stabilnost ekosistema na području današnjeg Parka je bila vrlo mala. Ekosistem je bio vrlo labilan i zavisio je od kretanja nivoa vode Tise i dužine trajanja plavljenosti terena. U sušnim godinama tlo je bilo suvo te nije bilo močvara ni bara, a tada nije bilo ni ptica močvarica, i obrnuto. U periodima velikih plavljenja i kišnih godina bilo je ptica, ali i tada pod odredjenim uslovima. Od 1974. godine, u današnjem strogom rezervatu, ekološki uslovi su pod kontrolom čoveka. Istraživanja naučnika su utvrdila optimalni nivo vode u barama koji je potreban od proleća do jeseni za formiranje i opstanak kolonije na Carskoj bari.¹⁾ Od tada je ekosistem pod kontrolom i uslovno stabilan jer ne zavisi od kretanja Tisinih voda.

Osnovni uslov za očuvanje zaštićenosti ekosistema su odredjeni stepen čistoće vode. Voda u Starom Begeju i Carskoj bari je III kategorije zagadjenja pre svega zbog strukture vegetacije i mehaničkog taloga čiji organski raspad stvara hemijsko i biološko zagadjenje. Prisutna je i znatna količina fenola. Saprobnost vode je na niskom stepenu zbog veoma malog proticaja vode u minuti.²⁾ Osvežavanje vode se vrši upuštanjem vode iz kanala ili iz Tise na jednoj od dve brane. Opređenje iz koje će se brane puštati voda zavisi od nivoa vode u Tisi, odnosno Kanalu, kao i od stepena čistoće vode. Kanal Novi Begej je mnogo zagadjeniji jer se u njega upušta voda iz zrenjaninske industrije, te se kad je god to moguće voda u Baru upušta kod južne brane, odnosno iz Tise koja je čistija.³⁾

Drugi uslov zaštite ekosistema je očuvanje čistoće od mehaničkog otpada koji ostavljaju ribolovci i posetioci, kao i od šteta koje nastaju od domaće stoke koju uzgaja jedan od privatnih vlasnika u Regionalnom parku. Zagadjenost sredine od ovih izvora nije izrazita, jer je promet ribolovaca i turista pod kontrolom i u dozvoljenim granicama.

1) Ham.I.: Op.cit.

2) Borić.D.: Konceptija razvoja turizma na području P.P."Stari Begej"

3) Višegodišnji program zaštite unapređivanja i korišćenja R.P."Stari

Sledeći uslov zaštite ekosistema, pre svega u Strogom rezervatu je očuvanje potrebnog mira za život ptica. To se postiže zabranom kretanja motornim vozilima unutar Strogog rezervata kao i kontrolisanim prometom turista. Jedino bučno sredstvo je benzinski motor na brodu i motocikli ribolovaca, koji prodju nasipom jer nisu postavljene rampe za zabranu prolaza. Osmatranjem ptica je primećeno da se "prag osetljivosti" ptica na prisustvo motora i čoveka smanjuje i da se ptice pokreću tek kada se izvor buke primakne na 15-20 m.¹⁾ To ne bi smelo da utiče na povećanje buke u Parku.

Sledeći izvor ugrožavanja ekosistema je nekontrolisano branje i sakupljanje lekovitog bilja, hranljivih i ukrasnih biljaka bez pratnje vodiča, kao i prekomerno skupljanje puževa, hvatanje žaba i kornjača. Ove pojave ugrožavaju prirodni lanac ishrane životinja, a time se remeti prirodna ravnoteža. S toga se u Parku preduzimaju mere zabrane ovih aktivnosti i kontrola. Na ovom području se ne vrše merenja zagađenosti vazduha, ali se ne uočavaju izrazita zagađenja niti štete na biljkama.

Opšta ocena stanja ekosistema i zaštićenosti prirode bi bila da je stanje dobro. Stabilnost ekosistema je pod kontrolom, a svake godine se donose Programi zaštite unapredjivanja i korišćenja koji se pretežno i realizuju te je i stanje očuvanosti prirode na zadovoljavajućem nivou. Najmanje se do sada postiglo na obezbedjenju uslova za kontrolisano kretanje i boravak ljudi koji bi obezbedio veću zaštitu.

¹⁾ Višegodišnji program zaštite R.P. "Carska bara".

Nedostaju: parking, staze, osmatračnice, odmorišta, informativne table

TURISTIČKA VREDNOST PRIRODNIH
KARAKTERISTIKA

Analizom prirodnih karakteristika Regionalnog parka utvrđena su ova opšta i posebna svojstva koja mogu biti predmet turističke valorizacije i daljeg turističkog korišćenja Parka. Rezultati izvršene kvalitativne valorizacije, kao i utvrđena opšta turistička svojstva i turistički značaj, prikazani su u narednoj tabeli.

T₃₆ - Turistička vrednost i značaj prirodnih karakteristika
- R.P. Stari Begej

Kriterijumi vrednovanja	Osnovne prirodne karakteristike					
	Reljef	Hidro.	Klima	Flora	Fauna	Poseb. prir. vredn.
1. Opšta svojstva	1	3	2	2	4	4
2. Specifična svojstva (retkost)	2	3	1	3	4	4
3. Atraktivnost	2	3	1	3	4	4
4. Mogućnost turističkog korišćenja	1	4	1	3	3	4
5. Konkurentnost	1	3	1	2	4	4
I. OPŠTE VREDNOSTI	1,4	3,2	1,2	2,6	3,8	4,0
II. TURISTIČKI ZNAČAJ	1	3	1	3	4	4

Najveću opštu vrednost i turistički značaj imaju posebne prirodne vrednosti i fauna, čija atraktivnost, raritetnost

i iz toga izvedena konkurentnost imaju najvišu opštu vrednost i medjunarodni turistički značaj. Značajno je da ni jedna od prirodnih karakteristika ne utiče ograničavajuće na razvoj turizma. Tu je uzeto u razmatranje i stanje očuvanosti prirodne sredine, kao i turističko-geografski položaj.

Opšta vrednost svih prirodnih karakteristika ima jugoslovenski značaj što znači da se i opšta turistička ponuda treba usmeravati ka celom nacionalnom tržištu. Mogućnosti plasmana tih opštih vrednosti nemaju širok dijapazon ali zato visok stepen atraktivnosti te konkurentnosti, o čemu će biti više reči u poglavlju o mogućnostima razvoja turizma. Značajno je istaći da pojedine od prirodnih karakteristika, kao što su ornitofauna i specijalni rezervat u celini, premašuju nacionalni značaj, te se ocenjuje da se pojedini oblici turizma, bazirani na ovim vrednostima mogu plasirati na inostrano turističko tržište.

A N T R O P O G E N E K A R A K T E R I S T I K E

U granicama Regionalnog parka nema antropogenih karakteristika koje mogu biti turistički vrednovane. U predelu nasipa Novog Begeja nalaze se ostaci jedne humke, ali bez posebnih kulturno-istorijskih vrednosti, te nije moguća ni turistička valorizacija. Drugih kulturno-istorijskih vrednosti u granicama Parka nema. Medjutim, u neposrednom okruženju Regionalnog parka i delimično u zaštitnoj zoni se nalazi nekoliko seoskih naselja u kojima ima vrednih ambijentalnih ruralnih celina, i kulturno-istorijskih spomenika koji mogu uticati na atraktivnost ponude u Regionalnom parku, a neki su i u funkcionalnoj povezanosti te su s toga ovim istraživanjem obuhvaćeni u cilju davanja globalne ocene turističke vrednosti šireg okruženja Parka.

U neposrednoj okolini Regionalnog parka nalazi se četiri seoska naselja Lukino Selo, Stajićevo, Belo Blato i Perlez u kojima su u pojedinim ulicama očuvane ambijentalne vrednosti graditeljskog nasledja, koje kao takve treba zaštititi i čuvati, a nalaze se i evidentirani spomenici graditeljske baštine, koji se mogu uključiti u turističku ponudu.

Posebno interesantno naselje je Ečka na udaljenosti od svega 6 km. U Ečki se nalazi nadaleko čuveni Ečanski Kaštel podignut 1817. godine u engleskom arhitektonskom tradicionalnom stilu koji je često korišćen kod gradnje vojvodjanskih kaštela. U njemu se nalazi i Umetnička kolonija akademskih slikara. Kaštel okružuje Ečanski park površine 16 ha koji je vrlo očuvan i predstavlja dragocenu ambijentalnu hortikulturnu vrednost. Od spomenika treba još spomenuti vodotoranj iz polovine XIX veka, zatim spomenici Sv. Hubertu i Lazaru Mihailu sa latinskom pločom, a značajna je i rimokatolička crkva u kojoj se nalaze vredna slikarska dela. U Ečanskom Kaštelu je danas sedište uprave Regionalnog parka, i to je mesto prvog upoznavanja turista sa ovim krajem i polazište za turističko razgledanje Carske bare, te je u direktnoj funkciji sa Regionalnim parkom.

Na kompletnu valorizaciju Parka utiču i sve kulturno-istorijske, umetničke i ambijentalne vrednosti Zrenjanina kao političkog, ekonomskog, kulturnog i saobraćajnog centra i grada u čijem hotelu boravi većina stranih posetilaca Regionalnog parka.

Ostale antropogene karakteristike još nisu razvijene u ovom Parku, jer je i sam Park i razvoj turizma u početnoj fazi. Misli se na organizovane muzeje, izložbe, manifestacije ili na tradicionalno kulinarnstvo.

Na uspešnu turističku prezentaciju Regionalnog parka nedostatak ovih vrednosti utiče ograničavajuće, smanjujući opštu turističku vrednost. U svemu, jedino postoje pokušaji plasiranja tradicionalnog kulinarstva posebno organizovanim grupama.

TURISTIČKA VREDNOST ANTROPOGENIH KARAKTERISTIKA

Turističko vrednovanje antropogenih vrednosti ovako obuhvaćene šire zone Regionalnog parka, izuzimajući Zrenjanin, je izvršeno kompletno, sa saznanjem da uticaj ovih vrednosti nije neposredan na opšte turističke vrednosti Parka, ali su komplementarne i deluju pozitivno na turističko aktiviranje celog područja.

Rezultati kvalitativnog vrednovanja numerički su prikazani u narednoj tabeli.

T₃₇ - Turistička vrednost i značaj antropogenih
karakteristika - R.P. Stari Begej

Kriterijumi vrednovanja	Osnovne karakteristike			
	Kultur. istor. znamen.	Ambijen- talne vredn.	Mani- fest.	Tradic. kulinar.
1. Opšta svojstva	3	3	1	2
2. Specif.svojstva (retkost)	2	2	1	2
3. Atraktivnost	2	3	1	2
4. Mogućn.turističkog korišćenja(korisnost)	3	2	1	2
5. Konkurentnost	2	2	1	2
I. OPŠTA TURISTIČKA VREDNOST	2,4	2,4	1,0	2,0
II. TURISTIČKI ZNAČAJ	2	2	1	2

Opšta turistička vrednost antropogenih karakteristika je zadovoljavajuća i regionalnog turističkog značaja. Najveću opštu vrednost i značaj imaju kulturno-istorijske znamenitosti i ambijentalne vrednosti okolnih seoskih naselja, a pre svega Ečke, dok nezadovoljavajuću vrednost imaju ostale antropogene karakteristike.

Polazeći od toga da je orijentacija u razvoju turizma u Parku na razvoju specifičnih oblika koji valorizuju specifična svojstva strogog rezervata, to niska opšta vrednost antropogenih karakteristika ne utiče na osnovne oblike turizma, već ograničava razvoj dopunskih oblika turizma i produženja boravka turista. Ocenjuje se da se antropogene karakteristike mogu valorizovati kao dopunski sadržaj školskih ekskurzija i drugih organizovanih grupa dok se malo mogu valorizovati kroz boravak specijalnih grupa, pre svega stranaca iz klubova "BIRD WATCHING" (klubovi posmatrača ptica), koji imaju strogo usmerenu tražnju.

MATERIJALNA BAZA RAZVOJA TURIZMA I PROSTORNE KARAKTERISTIKE

Materijalna baza razvoja turizma je osnov realizacije turističkog boravka i postizanja većeg ekonomskog efekta, dok je prostorna organizacija u zaštićenim delovima prirode preduslov obezbedjenja zaštite osnovnih vrednosti i razvoja turizma tako da ne budu jedan drugome suprotnost.

PROSTORNA ORGANIZACIJA

Na celoj teritoriji Regionalnog parka Stari Begej je izrazita koncentracija posebnih i atraktivnih prirodnih karakteristika što otežava zoniranje prostora. Područje strogog

prirodnog rezervata je moguće prostorno definisati ali je to istovremeno i turistička zona i cilj turističkih kretanja u Regionalnom parku, dok je ostali prostor nešto manje turistički atraktivan za posete i istovremeno nepogodan za turističko opremanje prostora. Današnja prostorna organizacija je svedena na izdvajanje strogog rezervata, ostalog dela Parka i zaštitne zone koja u pojasu širine 300 m okružuje Park. Ovakva prostorna organizacija ne može u potpunosti da obezbedi višefunkcionalnost prostora te može ugrožiti neku od funkcija. Zbog toga se ocenjuje da je neophodno izvršiti detaljnije zoniranje Parka, što bi se najefikasnije postiglo proširenjem granice Parka ili bar njegove zaštitne zone.

MATERIJALNA BAZA

Teritorija Regionalnog parka je vrlo malo izgradjena. U granicama Parka nema nijednog izgradjenog objekta, dok u zaštitnoj zoni ima objekata, ali od kojih većina nije u funkciji turizma. U severnom delu uz granicu Parka se nalazi restoran "Panorama" lociran na samoj raskrsnici gde se skreće ka Carskoj bari. Restoran nije u funkciji Parka. Na samom ulazu u Strogi rezervat, između ribnjaka i Carske bare nalazi se objekat Uprave jednog dela Ribarskog gazdinstva, sa više objekata koji su u funkciji ribnjaka. Na samom polazištu broda nalazi se uslužni ugostiteljski pokretni objekat, koji je okružen organizovanim odmorištem sa klupama, stolovima i nadstrešnicama.

U južnom delu, u zoni zaštite Regionalnog parka, nalazi se deo naselja Perlez za koji Rešenjem o proglašenju nisu utvrđene mere i režimi zaštite te se naselje razvija bez ograničenja. Poslednjih godina naselje se širilo ka istoku

i severoistoku duž regionalnog puta Perlez-Stajićevo, upravo u zaštitnoj zoni Parka, bez posebnih uslova i ograničenja. U severoistočnom delu Parka, između puta i nasipa u šumskom pojasu razvija se vikend zona sa nekontrolisanom gradnjom što može ugrožavati Regionalni park ukoliko se ne utvrde smernice za izgradnju i uređenje vikend zone ili se ne zabrani dalja gradnja.

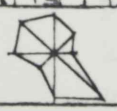
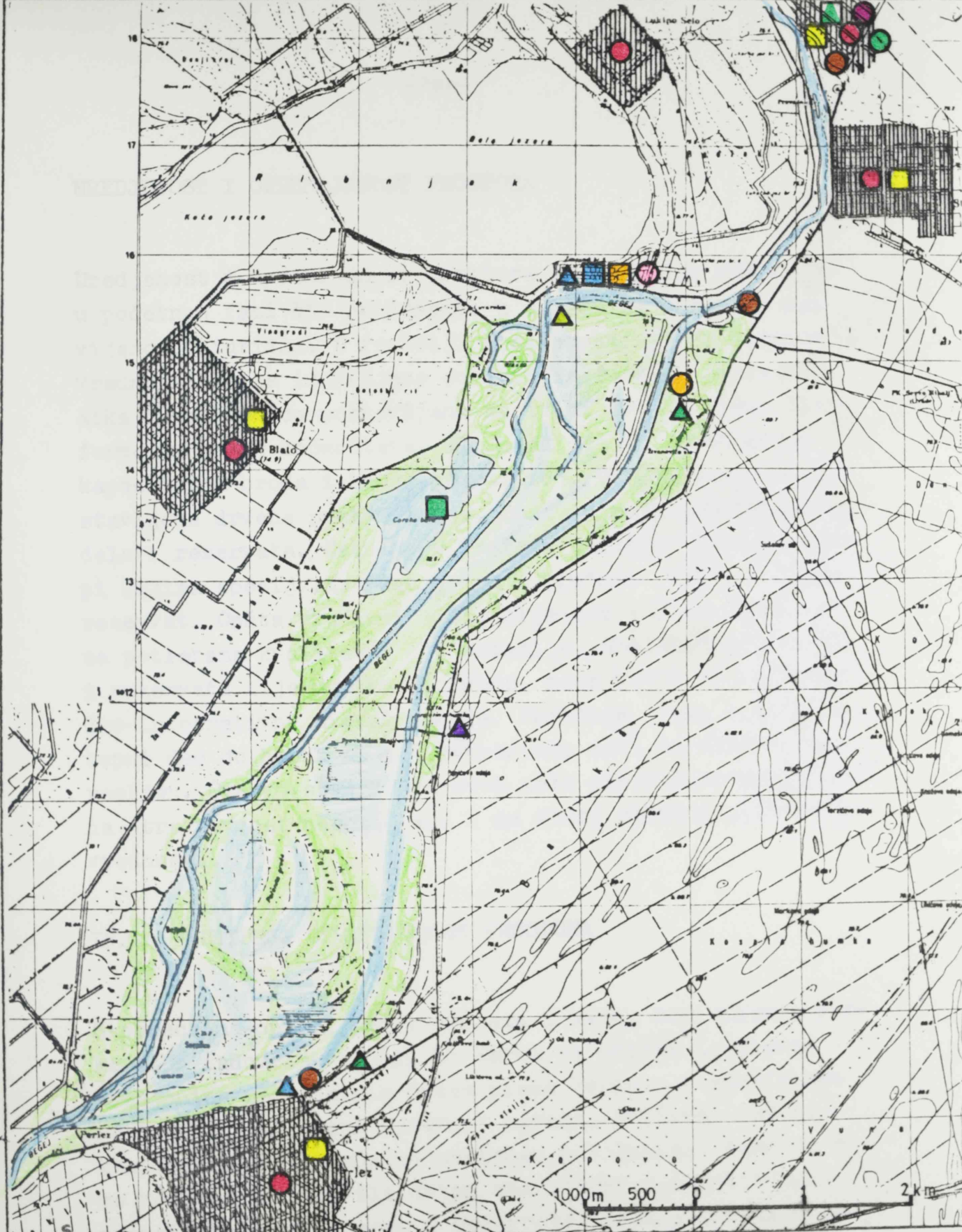
Od pomenutih objekata jedino su upravna zgrada i uslužni kiosk u funkciji Regionalnog parka, ali oni po svojoj funkciji i opremljenosti ne zadovoljavaju potrebe funkcionisanja Parka. Nedostaju mnogi objekti, a pre svih turističko-informativni centar koji bi prihvatao i usmeravao posetioce, davao informacije, vršio prodaju stručnih izdanja i vršio slične usluge.

U užoj zoni Parka nema smeštajnih turističkih objekata. Najbliži objekti se nalaze u Ečkoj i u Zrenjaninu. Objekat u Ečkoj bi trebao biti više u funkciji Regionalnog parka jer je u najužoj uticajnoj zoni te je ovim istraživanjem obuhvaćen kao smeštajni turistički objekat Regionalnog parka.

Hotel u Kaštelu Ečka je u toku adaptacije u "B" kategoriju. Ima divnu lokaciju uz Ečanski park, ima 21 sobu sa 60 ležajeva i restoran sa velikom letnjom terasom.

Od objekata materijalne baze turizma Park poseduje turistički brod sa benzinskim motorom za mirno razgledanje Strogog rezervata. Brod može da primi najviše 80 posetilaca, a optimalno je 50. Na brodu se nalazi manja kuhinja, te se može organizovati ishrana. Brod je u funkciji od 1987. godine kada je i počelo organizovanje turističkih poseta Carskoj bari i predstavlja posebnu atrakciju Parka.

Ocenjuje se da za dalju turističku prezentaciju Parka materijalna baza predstavlja ograničavajući faktor, te treba pristupiti njenom poboljšanju.

**REGIONALNI
PARK**

**STARI BEGEJ
TURISTIČKO BOGATSTVO**

ATRAKTIVNOSTI

OBJEKTI

**TURISTIČKA
OPREMA**

- kolonija čaplji
- ribolovni revir
- muzej
- etnografske vrednosti

- uprava parka
- informativni centar
- hotel
- smeštaj u domaćinstvima
- restoran
- ekološki kamp

- turistički brod
- prevodnica i ustava
- marina
- sportski tereni

UREDJENOST I OPREMLJENOST PROSTORA

Uredjenost i opremljenost prostora Regionalnog parka je u početnoj fazi što je donekle u skladu sa stepenom razvijenosti turizma. U funkciji prezentacije i izučavanja vrednosti Parka izgrađene su tri platforme i jedna visoka osmatračnica postavljene na ivici Carske bare. Platforme su malog kapaciteta, ali u skladu sa dozvoljenim kapacitetom broda i broja posetilaca. Do platforme su postavljene drvene ponton staze. To su ujedno najuredjeniji delovi rezervata. Osim toga postoje pešačke staze i nasipi kojima specijalizovane grupe u pratnji vodiča obilaze rezervat. Opšta vrednost i opremljenost znatno zaostaje za potrebama kvalitetne prezentacije. Obeležavanje Parka i rezervata nije uopšte izvršeno, nema putne ni turističko-informativne signalizacije. Parkinga nema, a ni pristupni deo do broda nije u potpunosti niti atraktivno opremljen. Ovakvo stanje vremenom može nepovoljno da deluje na atraktivnost posete, ali i da šteti zaštiti prirodnih vrednosti.

INFRASTRUKTURNA OPREMLJENOST PROSTORA

Saobraćajna opremljenost prilaza i samog Regionalnog parka nije zadovoljavajuća. Do Parka se dolazi iz pravca Zrenjanina regionalnim putem prema Perlezu i skretanjem na lokalni put prema upravnoj zgradi. Prilazni put nije kvalitetan i nije uopšte obeležen putokazima, tako da samo vodjeni turisti ili dobro obavešteni namernici mogu pronaći Regionalni park i rezervat. U rezervatu nema parkinga i nisu u dovoljnoj meri razradjene pešačke komunikacije. Ovakva saobraćajna opremljenost prostora utiče ograničavajuće ne samo na razvoj turizma nego i na zaštitu prostora i druge oblike prezentacije.

Komunalna infrastruktura je razvijena u minimalnom obliku koliko je to potrebno za manji broj objekata koji se nalaze u Regionalnom parku ili u neposrednoj blizini. Odvodjenje otpadnih voda nije regulisano i nisu postavljeni uredjaji za prečišćavanje voda.

TURISTIČKA VREDNOST MATERIJALNE BAZE

Iako je ukupna izgradjenost prostora ovog Regionalnog parka vrlo mala, pristupilo se turističkoj valorizaciji svih onih karakteristika koje su u funkcionalnoj zavisnosti sa razvojem turizma.

T₃₈ - Turistička vrednost materijalne baze - R.P.Stari Begej

Kriterijumi vrednovanja	Prost. organ.	Smešt. objek.	Ostali turist. rekrea. objekti	Uredj. i oprem. prost.	Infrast. oprem. prost.
1. Opšta svojstva	2	2	1	1	2
2. Specifična svojstva	1	2	2	1	1
3. Atraktivnost	1	1	2	1	1
4. Nivo razvijenosti	1	1	1	1	1
5. Podobnost za turističko korišćenje	1	1,5	1,5	1	1,2
6. Uticaj na razvoj turizma	1	2	2	1	1

Opšta turistička vrednost materijalne baze i prostornih karakteristika koja se ogleda kroz njihovu podobnost za turističko korišćenje je vrlo mala, izmedju nezadovoljavajuće i zadovoljavajuće.

Niska vrednost ovih karakteristika je uzrok i kočnica do- sadašnjeg razvoja turizma, koji svoju ponudu vrlo skromno plasira na lokalno ili regionalno tržište, i samo ponekad na inostrano tržište, što je pre rezultat tražnje, a manje ponude. Najveću vrednost ima postojeći turistički brod ko- ji je atraktivan i prilagodjen za posete turista a zatim i platforme i osmatračnice, koje su dobre ali treba da ih bude više.

R A Z V O J T U R I Z M A

Razvoj turizma na Carskoj bari i Starom Begeju nema dugu tradiciju, već je na samom početku. Kako je formiranje os- novnih prirodnih vrednosti Regionalnog parka i rezervata novijeg datuma, (od 1971. godine) to je razvoj turizma još mladji. Prvi turistički programi počinju da se prave prog- lašenjem Regionalnog parka 1986. godine, a prvi turisti se beleže 1987. godine, kada je kupljen brod, a plasman turis- tičke ponude poveren turističkoj agenciji "Kompas" iz Novog Sada. Danas je taj brod u vlasništvu Ribarskog gazdinstva iz Ečke i u funkciji je razvoja turizma. Kratak period raz- voja turizma nije se negativno odrazio na zaštitu prirodne sredine, čak se ocenjuje da se razvojem turizma pojačava svest subjekata u Ribarskom gazdinstvu i drugih, da se vred- nosti Parka mogu ekonomski valorizovati i kroz razvoj turiz- ma. To se ocenjuje kao pozitivno jer zaštita prirode ne može i nesme biti sama sebi cilj. Današnji turizam ima sve odlike početne faze razvoja.

OSNOVNI OBLICI TURIZMA

Osnovne atraktivnosti koje danas privlače turiste su mogućnost razgledanja zaštićenih ptičijih vrsta i vožnja brodom. To je i osnovni sadržaj boravka većine posetilaca. Iako je turizam u početnoj fazi razvoja mogu se već izdvojiti osnovni oblici.

Djačke i druge ekskurzije

Osnovni motiv dolaska grupa je obilazak kolonije čaplji, vožnja brodom, kraći odmor i poseta Ečki i njenim turističkim vrednostima. Organizovane grupe djaka, studenata i radnih organizacija se zadržavaju na Carskoj bari 2 sata u vožnji brodom i naredna dva sata u obilasku Ečke. To su tipična izletnička jednodnevna kretanja. Ekskurzije su najbrojnije u maju i junu mesecu, mada su u Rezervatu povoljni uslovi za posete u periodu od sredine aprila do sredine oktobra, u vreme letnjeg boravka ptica. Organizovane grupe su pretežno iz kontraktivne zone užeg regiona, a redje iz drugih krajeva Srbije i Jugoslavije. Većina ih dolazi posredstvom direktnih kontakata sa Upravom Parka, ili preko turističke agencije "Odmor" iz Zrenjanina. Turistički promet organizovanih grupa je znatno ispod moguće posećenosti, što je posledica nerazvijenih propagandnih akcija, mada pojedinih dana poseta dostiže svoj dozvoljeni maksimum. Mogućnosti razvoja su velike.

Inostrani turizam

Inostrana turistička tražnja usmerena prema turističkoj ponudi, kao što je kolonija čaplji u zaštićenim rezervatima, je vrlo velika i veća od turističke ponude u našoj zemlji.

No i pored toga, na Carskoj bari je još uvek prisutan mali broj stranaca, koji su skoro isključivo članovi klubova posmatrača ptica, ornitolozi ili ljubitelji prirode kojih ima mnogo u zapadnoevropskim zemljama. Oni dolaze u organizaciji svojih agencija i njima se organizuje specijalan turistički boravak i detaljno upoznavanje sa atraktivnostima rezervata. Turistički smeštaj realizuju u hotelu u Zrenjaninu, koji je komforniji od onog u Ečki. Takvom organizacijom Regionalni park ne ostvaruje pun finansijski efekat, već naplaćuje samo vožnju brodom i jedan obrok. Mogućnosti razvoja inostranog turizma su neiskorišćene jer je inostrana tražnja velika, ali je neophodno znatno poboljšati materijalnu bazu, opremljenost i uredjenost prostora.

Ribolovni turizam

Ribolovni turizam je u začetku. Do sada su ribolovci samo stanovnici okolnih naselja za koje nije organizovana naplata ribolovnog ulova niti dozvole. Ribolov je dozvoljen samo na Starom Begeju u toku dana. Prošle godine je izvršeno poboljšavanje Starog Begeja, u cilju poboljšanja ribljeg fonda kao osnove razvoja ribolovnog turizma. Planira se izdvajanje severnog dela Starog Begeja tzv. "Traktor bare" za ribolovni revir, koji bi se uredio i opremio za potrebe turizma, poštujući osnovne režime zaštite prostora.

TURISTIČKI PROMET

Kod analize ostvarenog turističkog prometa preuzeti su podaci o broju i strukturi posetilaca koji se evidentiraju u Upravi Regionalnog parka, na osnovu broja prodatih karata za posetu Carskoj bari. Osim toga, analiziran je i turistički

promet u prenoćištu Kaštel u Ečki, iako on teritorijalno ne pripada Parku. Predpostavka je da određeni broj turista, pre svega stranih, boravi u Kaštelu, a takodje se smatra opravdanim da u narednom periodu taj objekat treba da bude u funkciji Regionalnog parka.

Podaci o turističkom prometu za prenoćište Kaštel Ečka je preuzeto iz evidencije Pokrajinskog zavoda za statistiku. U poslednje tri godine u Kaštelu je u proseku stagnirao broj posetilaca i iznosio je oko 3500, dok je broj noćenja opadao od 8000 do 5900 u 1988. godini. U odnosu na broj posetilaca u opštini Zrenjanin u Kaštelu se ostvari od 8 do 12 % prometa, dok je taj broj znatno veći kod broja stranih gostiju jer se u Ečki ostvari čak oko 44% broja stranaca u odnosu na opštinu.

T₃₉ - Turistički promet - R.P. Stari Begej^{x)}

Jedinica posmatranja	God.	Turisti			Noćenja		
		Ukupno	Domaći	Strani	Ukupno	Domaći	Strani
Kaštel-Ečka	1986.	4327	2372	1955	8098	5565	2533
	1987.	3578	2125	1453	6345	3566	2779
	1988.	3582	1316	2266	5865	2719	3146
Opština Zrenjanin	1986.	54621	50425	4196	86355	78262	8093
	1987.	40385	36761	3624	79139	71028	8111
	1988.	29923	24825	5098	69445	58682	10763

Skoro svi strani posetioci u Ečki su lovci koji dolaze u lov na divlje patke na Ribnjak, dok je neuporedivo manji broj turista koji dolaze u Rezervat. Sličan odnos stranih i domaćih turista je i kod ostvarenih noćenja. U Kaštelu u Ečki se ostvari oko 30 % noćenja stranih gostiju opštine Zrenjanin. Prosečna dužina boravka u Kaštelu je u opadanju i iznosi od 1,9 do svega 1,6 dana 1988. godine, dok je u opštini u porastu i kretala se od 1,6 do 2,3 dana u 1988. godini.

* Neobjavljeni izvorni podaci Pokrajinskog zavoda za statistiku

Noćenja domaćih gostiju su nešto duža i kreću se oko dva dana, dok su noćenja stranih gostiju čak ispod 1,5 dana što je izuzetno malo i nepovoljno, a odlika je poslovnog i tranzitnog turizma i turizma koji nije razradio sadržaj boravka dovoljno atraktivan da duže zadrži goste. Ostvaren turistički promet u Ečki nije odraz razvijenosti turizma u Regionalnom parku, jer samo manji broj tih turista poseti Carsku baru, te se daje prikaz evidentiranog broja posetilaca u Regionalnom parku. U 1987. godini ukupno je bilo u periodu od maja do oktobra meseca 4185 posetilaca a 1988. godine brod je radio samo u maju i junu zbog raskida ugovora sa "Kompasom" i prelaska na samostalni rad. Za ta dva meseca Carsku baru je posetilo 2138 posetilaca, što je nešto manji broj nego u ista dva meseca prethodne godine. Ove godine, sezona je otvorena 22. aprila i za 1,5 mesec je već evidentirano 5000 posetilaca. Uočava se nestabilnost u sezonskoj distribuciji i broju posetilaca što je i očekivano u periodu ispitivanja tržišta, formiranja turističke ponude, izgradnje identiteta i organizacionog modela.

Za zaštitu Regionalnog parka je značajno što je kapacitet posećenosti utvrđen na maksimum 2 vožnje broda, ili 100 posetilaca po danu u proseku. Polazeći od tih kriterijuma, rentabilnost iskorišćenosti broda iznosi oko 60%. U strukturi gostiju dominiraju domaći turisti i to djačke ekskurzije i druge organizovane grupe.

ORGANIZACIJA I PROPAGANDA TURIZMA

Odlukom o proglašenju Regionalni park je poveren Ribarskom gazdinstvu "Ečka", OOUR-u "Lovstvo" iz Lukinog sela na upravljanje, zaštitu i unapredjenje. Istom Odlukom ne određuje

se organizacija koja će brinuti o turističkoj valorizaciji i prezentaciji, te je i to povereno istoj organizaciji. Danas se poslovima turizma u Regionalnom parku bavi jedan stručnjak sa visokom spremom, jedan turistički vodič koji nije u stalnom radnom odnosu i tri radnika na brodu. Svi poslovi marketinga, politike razvoja i organizacije turizma se posle raskida ugovora sa Turističkom agencijom "Kompas" obavljaju u OOUR-u "Lovstvo" i uz pomoć Turističke agencije "Odmor" iz Zrenjanina. Od osnivanja do danas su uradjeni svi potrebni programi razvoja iz oblasti zaštite prirode i iz turizma. Programi se ne realizuju u potpunosti pre svega zbog nedostatka finansijskih sredstava, što se direktno odražava kako na stanje opremljenosti prostora, tako i na realizaciju turističkih programa.

Sve propagandne akcije se takodje ne obavljaju po predviđenom programu, ali su mnoge kvalitetno uradjene. Izdat je kvalitetan prospekt, prateći propagandni letci i plakat. Regionalni park se pojavljuje sa turističkom ponudom na sajmovima i berzama. Turistička atraktivnost Rezervata Carske bare, uticala je da se ovaj Rezervat nadje u turističkim programima inostranih organizacija koje u Jugoslaviju dovode organizovane grupe turista iz "klubova posmatrača ptica". Ovakve akcije stranih agencija morale bi uticati stimulatивно na dalje poboljšanje kvaliteta turističke ponude u Regionalnom parku, koji može biti atraktivan u evropskim razmerama.

EFEKTI RAZVOJA TURIZMA

Razvoj turizma u Regionalnom parku je vrlo kratak i za taj period nije realno ni očekivati značajnije efekte razvoja. U dve godine koliko se beleži turistički promet ostvarivani su veći rashodi od prihoda, i to iz više razloga. Prvo, to je period uhodavanja, ispitivanja tržišta, osmišljavanja turističkih programa. Drugo, u zaštićenim delovima pri-

rode, kao što je Regionalni park Stari Begej, nerealno je i očekivati znatne ekonomske efekte od turističkog razvoja, jer se on ograničava uslovima i režimima zaštite te se delimično mora kompenzirati sredstvima namenjenim zaštiti prirode. No, i pored toga, u ovom Parku je realno očekivati znatno veće efekte razvoja turizma u narednom periodu.

O C E N A T U R I S T I Č K E P O T R A Ž N J E

Utvrđivanje realnih mogućnosti razvoja turizma u Regionalnom parku nije moguće samo na bazi turističke ponude, već je potrebno oceniti i potencijalnu turističku tražnju na domaćem i inostranom tržištu, usmerenu ka oblicima turizma koji su mogući na ovom prostoru.

TENDENCIJE U MEDJUNARODNOJ TURISTIČKOJ TRAŽNJI

Ukupna turistička ponuda Jugoslavije u prvi plan stavlja Jadransko more i zimski planinski turizam koji su najkonkurentniji na inostranom turističkom tržištu. Međutim, inostrana turistička tražnja je sve više selektivna, pa osim većeg broja potencijalnih turista koji su usmereni ka moru, iz godine u godinu se povećava broj onih koji traže specifičnu turističku ponudu i programe koji im nude više atraktivnosti, dinamiku boravka, ekskluzivnost pa i avanturizam. Realna je pretpostavka da takvoj izbirljivoj i selektivnoj tražnji zaštićena priroda može ponuditi specifične programe. Takodje je evidentno da bez obzira na složene ekonomske i političke odnose u Evropi i svetu, turizam još uvek odoleva, jer potreba za turističkim kretanjima postepeno iz luksuzne prerasta u osnovnu ljudsku potrebu, pogo-

tovu u razvijenim zemljama Evrope. Takodje je danas u Evropi boravak, proučavanje i posmatranje prirode i posmatranje ptica, veoma moderno i ekskluzivno, što se ogleda u stalnom povećanju broja "bird watching" klubova.

Turistička ponuda Regionalnog parka može biti konkurentna na međunarodnom turističkom tržištu samo sa dobro organizovanom, specifičnom i atraktivnom ponudom vezanom za specifičnost ovog prostora, a to su strogi prirodni rezervat Carska bara sa kolonijom ptica močvarica. Potencijalni turistički posetioци su članovi klubova posmatrača ptica, čiji se broj tačno ne zna, ali je u porastu, kao i članovi sve masovnijeg evropskog pokreta "Zelenih".

TENDENCIJE U DOMAĆOJ TURISTIČKOJ TRAZNJI

Specifičnost turističke ponude Regionalnog parka Stari Begej se može vrlo realno plasirati i na domaćem tržištu, što se već pokazuje kroz realizovan turistički promet. Vožnja brodom, posmatranje retke, mešovite kolonije ptica močvarica, šetnja stazama kroz očuvanu prirodu, sportski ribolov u miru i tišini, su realne atraktivnosti koje se uspešno mogu plasirati na domaćem tržištu. To pre svega u vreme smanjenja platežne moći domaćih turista, i diferencijacije na turističku ponudu Jadrana i drugih ekskluzivnih mesta za visokoplatežne strane turiste i na turističku ponudu usmerenu ka domaćim turistima iz užih kontraktivnih zona, koja je takodje vrlo atraktivna, ali ekonomski prihvatljivija. Turističku tražnju Starog Begeja i Carske bare u Jugoslaviji će i dalje činiti prvenstveno djaci, studenti, stručnjaci raznih profila, kao i sportski ribolovci i članovi mnogih društvenih organizacija.

OPŠTA OCENA MOGUĆNOSTI RAZVOJA TURIZMA

Izvršenom turističkom valorizacijom osnovnih faktora razvoja turizma u Regionalnom parku utvrđene su opšte turističke vrednosti i potencijalni turistički značaj.

Opšta vrednost faktora razvoja turizma ima zadovoljavajuću turističku vrednost i regionalni turistički značaj. Mogućnosti za razvoj turizma postoje i zasnivaju se pre svega na prirodnim vrednostima u Parku. U slučaju formiranja turističke ponude koja bi se zasnivala na opštim vrednostima Parka, vrednost, atraktivnost i konkurentnost ne bi prelazile regionalni značaj što ne bi omogućavalo veći turistički promet niti veće efekte.

Analizirajući opšte ocene kriterijuma vrednovanja uočava se najmanja vrednost "nivoa razvijenosti i konkurentnosti", što samo potvrđuje prethodne ocene.

T₄₀ - Opšta ocena mogućnosti razvoja turizma-R.P.Stari Begej

Kriterijumi vrednovanja	Prirodne karakteristike	Antropogene vrednosti	Mater. baza i prost. uređj.	Opšte ocene
Opšta svojstva	2,7	2,3	1,6	2,2
Specifična svojstva (retkost)	2,8	1,8	1,4	2,0
Atraktivnost	2,8	2,0	1,2	2,0
Mogućnost turističkog iskorišćavanja	2,7	2,0	1,3	2,0
Konkurentnost-nivo razvijenosti	2,5	1,8	1,0	1,8
Opšta vrednost-uticaj na razvoj turizma	2,7	2,0	1,3	2,0
Turistički značaj	3	2	1	2

Polazeći od prethodnih konstatacija opravdano je i potrebno turističku ponudu bazirati na specifičnosti faktora turizma, što omogućava visoku atraktivnost, a time i konkurentnost ponude usmerene prema selektivnoj turističkoj tražnji. Od pojedinih grupa faktora najvišu ocenu su dobile prirodne vrednosti što je i očekivano, imajući u vidu da je to Regionalni park i strogi prirodni rezervat čija se zaštita zasniva isključivo na prirodnim vrednostima. Od kriterijuma vrednovanja najveće ocene imaju specifična svojstva i atraktivnost prirodnih vrednosti. To je povoljno, jer u današnjoj opštoj ekspanziji turizma najkonkurentnija je ponuda koja se zasniva na visoko atraktivnim i raritetnim vrednostima prostora.

Dalje analizirajući, uočava se da su od svih prirodnih karakteristika najbolje ocenjene posebne prirodne vrednosti - odnosno mešovita kolonija čaplji, zatim atraktivnost hidrografije i raznovrstan životinjski svet. Na ovim, turistički najvrednijim, prostornim karakteristikama treba da bazira turistička ponuda.

Za uspešno odvijanje i realizaciju razvoja turizma, osim atraktivnosti, bitno je izdvojiti i one faktore koji nepovoljno deluju na karakteristike prostora, a time i na razvoj turizma, u cilju poboljšanja tih karakteristika i odklanjanja njihovog nepovoljnog dejstva. U Regionalnom parku Stari Begej na ukupno stanje prirode, na zaštitu i na razvoj turizma, najnepovoljnije utiče postojeća prostorna organizacija i uredjenost i opremljenost prostora. Kako su to elementi nadgradnje prostornih funkcija, to je lakše otkloniti njihovo nepovoljno dejstvo na razvoj turizma. U daljoj opštoj i turističkoj prezentaciji Parka i Rezervata prostorna organizacija i opremljenost će delovati kao ograničavajući okvir.

Ovako rasčlanjena niska opšta vrednost i značaj faktora razvoja turizma, u pojedinim segmentima prerasta nacionalni značaj i dobija internacionalni, a time i mogućnost plasiranja na inostrano turističko tržište.

MOGUĆI OBLICI TURIZMA

Na bazi atraktivnosti, raritetnosti i konkurentnosti pojedinih faktora turizma, određeni su mogući oblici turizma.

Turistička ponuda koja bi se zasnivala na opštim i kompleksnim vrednostima ocenjuje se kao nerealna, teže sprovodljiva i sa manjim efektima razvoja. Zbog toga su izdvojeni sledeći mogući oblici turizma: naučno-obrazovni, rekreativni, ekskurzioni, ribolovni i nautički.

T₄₁ Valorizacija mogućih oblika turizma - R.P. Stari Begej

	Oblici turizma				
	Naučno istraž.	Kultur. obraz.	Ekskurzioni	Nautički	Ribolovni
Moguća atraktivnost i konkurentnost ponude	4	4	3	3	2
Potreban nivo materij. baze i tur. supra strukt.	4	3	2	4	2
Kontraktivna zona	4	4	2	3	2
Turistički značaj	4	3	3	3	2
Potreban nivo organizovanosti	4	3	2	3	1
Faza izlaska na turističko tržište	II	I	I	III	II
Prioritet u razvoju	1	2	3	4	5

Kod utvrđivanja mogućih oblika turizma, izvršena je valorizacija faktora svakog od predpostavljenih oblika i to iz sfere turističke ponude, tražnje, potrebne organizacije

turizma i očekivane veličine kontraktivne zone. Analizom i valorizacijom su dobijeni prioriteti u razvoju kao i faze istupanja na turističko tržište zasnovane na mogućnostima realizacije potrebne materijalne baze, organizacije i propagande turizma.

Naučno-istraživački turizam

Naučno-istraživački turizam treba razvijati u cilju sveukupne prezentacije strogog prirodnog rezervata. On bi podrazumevao organizovano proučavanje i posmatranje prirodnih vrednosti, organizovanje stručnih i naučnih skupova, organizovanje omladinskog ekološkog kampa u cilju upoznavanja sa vrednostima Parka i organizovanog unapredjivanja i istraživanja prirodnih vrednosti. Atraktivnost ponude je velika, ali trpi konkurenciju nekoliko sličnih strogih rezervata u daljoj okolini - Ludoško jezero, Obedska bara, Kopački rit i drugi manji. Konkurentnost se može postići ili usaglašavanjem i komplementarnošću ponude svih ovih rezervata, ili direktnom konkurencijom - što je manje povoljno rešenje. Za ovaj oblik turizma, potrebno je adaptirati Kaštel u Ečki ili obezbediti drugi smeštajni objekat više kategorije, i na pogodnoj lokaciji izgraditi omladinsko naselje za smeštaj ekološkog kampa. Uredjenost prostora mora biti prilagodjena specifičnim potrebama proučavanja prirodnih vrednosti. Ocenjuje se da atraktivnost tražnje može povećati kontraktivnu zonu do međunarodnog značaja. Organizacija i propaganda mora biti visokomercijalna i usmerena ka selektivnoj turističkoj tražnji.

Ovaj oblik turizma treba da bude prioritetan, ali zbog potrebnog nivoa materijalne baze treba ga predvideti za drugu fazu razvoja.

Kulturne-obrazovni

Novi, specifičan oblik turizma se pojavljuje poslednjih godina kao sve masovniji, ali i ekskluzivniji. Turistička tražnja ka zaštićenim delovima prirode raste sa porastom svesti o potrebi zaštite životne sredine, to više u onim sredinama gde je svestna višem nivou. Regionalni park Stari Begej ima osnovne uslove za razvoj ovog oblika turizma, koji bi podrazumevao tzv. "fotosafari" ili razgledanje i snimanje prirodnih vrednosti, zatim još uže interesovanje tzv. "bird watching", ili osmatranje ptica, čiji se ljubitelji organizuju u posebne klubove u evropskim zemljama. Osim toga, moguće je organizovati više oblika rekreativnog boravka u očuvanoj prirodi - jahanje, vožnja bicikla, šetnje, skupljanje lekovitog bilja, pečurki i drugih plodova uz pratnju vodiča i drugo. U odnosu na naučno-obrazovni, ovaj oblik turizam je više rekreativnog karaktera i može biti masovniji. Atraktivnost ponude i konkurentnost može biti velika u zavisnosti od organizacije i propagande, kao i od stepena uredjenosti prostora. Ovaj oblik turizma

uz dobru organizaciju može da se plasira na međunarodno turističko tržište. On ujedno predstavlja i jedan od oblika turizma koji se već odvija u I fazi razvoja, te treba samo poboljšati turističku ponudu.

Ekskurzioni turizam

Jedan od osnovnih i najmasovnijih današnjih oblika turizma je ekskurzioni, koga treba razvijati i u narednom periodu. Biće zasnovan na raritetnosti prirodne sredine, specifičnosti Regionalnog parka, koje su atraktivne za prikazivanje djacima, studentima, raznim profilima stručnjaka, kao i svim drugim turistima. Većina ekskurzija će i dalje biti iz

užeg i šireg regiona sa dnevnim posetama. Medjutim, u slučaju izgradnje ekološkog kampa u delu stabilnijeg ekosistema van strogog rezervata postojala bi mogućnost zadržavanja pojedinih grupa na duži boravak. Turistički značaj, potrebna organizovanost i propaganda srednjeg su nivoa, te se razvoj ovog oblika može planirati u sadašnjoj prvoj fazi razvoja.

Povećanje atraktivnosti se može postići organizovanjem Muzeja Regionalnog parka, sa promenljivim postavkama - ptice, druge životinje, biljni svet, problematika zaštite voda, zaštita prirode i slično.

Nautički turizam

Po obodnim delovima Regionalnog parka prolazi kanal Novi Begej koji je plovao od Tise u pravcu severa prema Zrenjaninu. U jugoistočnom delu Parka postoji i prevodnica sa ustavom, što omogućava razvoj nautičkog turizma. Kopnene vode su sve atraktivnije za plovidbu manjim brodićima sa usputnim zadržavanjem i ribolovnom. Plovnost ovog dela kanala je dobra i on je uključen u turističke nautičke ture u Vojvodini. Za prijem nautičara i njihovo zadržavanje potrebno je obezbediti manje pristajalište za čamce sa osnovnim uslovima. U cilju zaštite Regionalnog parka i Carske bare plovidbu treba dozvoliti samo Novim Begejom, a turiste treba preuzeti za organizovan turistički obilazak Regionalnog parka. Atraktivnost ovakve ponude može biti visoka, ali realizacija će zavisiti od obezbedjenja materijalne baze i organizacionih uslova. Iz tih razloga ovaj oblik je realno planirati za treću fazu razvoja, mada obezbedjenjem materijalne baze, realizacija može biti brža. Zbog ograničenih uslova u cilju zaštite, ovaj oblik turizma se ocenjuje kao četvrti po prioritetu razvoja.

Ribolovni turizam

U severnom delu Regionalnog parka na delu Starog Begeja od mosta na Begeju do čuvarnice, postoje uslovi za formiranje ribolovnog revira sa namenom za sportski i turistički ribolov. Organizovanim poribljavanjem, uz poštovanje režima zaštite autohtonih vrednosti, stvorili bi se uslovi za popunjavanje turističkih programa i plasman na regionalno turističko tržište. Istovremeno bi se odgovarajućom organizacijom ribolovnog turizma sprečio zabranjen ribolov na barama unutar Regionalnog parka. Potreban nivo organizovanosti, propagande i materijalne baze ovog oblika turizma je mali, ali se mogu obezbediti uslovi za plasman ponude u užoj kontraktivnoj zoni. Zbog potrebe opremanja revira i poribljavanja ovaj oblik turizma treba planirati u drugoj fazi ukupnog razvoja turizma.

PROSTORNA ORGANIZACIJA REGIONALNOG PARKA

U delu ovog rada koji se odnosi na sadašnju prostornu organizaciju je ocenjeno da je područje Regionalnog parka vrlo koncentrisano u pogledu prirodnih vrednosti i da se poklapaju najstrože zaštićeni delovi sa turističkim pravcima posete. To je onemogućilo detaljnije zoniranje Parka. Princip zoniranja, primenjen u ovom istraživanju je bio izdvojiti tri zone - zonu temeljnog fenomena, turističku zonu i zaštitnu zonu. U okviru postojećih granica Regionalnog parka nije moguće izvršiti kompletno zoniranje u funkciji zaštite vrednosti svake zone. Zbog toga se predlaže proširenje zaštitne zone Regionalnog parka, a zoniranje na sledeći način.

I Zona temeljnog fenomena treba da obuhvata područje Strogog prirodnog rezervata i ceo prostor između starog nasipa i leve obale Novog Begeja koji okružuju i delove Tigajnice i Perleske bare. Na taj način zona temeljnog fenomena bi obuhvatila sve barske i močvarne površine koje imaju odlike autohtonog, raritetnog i očuvanog pejzaža močvare. To su staništa su ptica močvarica i mnogih drugih životinja.

Cilj izdvajanja ovakve zone temeljnog fenomena je objedinjavanje prostora i utvrđivanje režima korišćenja i mera zaštite koji bi bili jedinstveni na celom prostoru. U zoni temeljnog fenomena i dalje najstrožije režime korišćenja i zaštite treba da ima Strogi prirodni rezervat.

II Turistička zona - Tokom utvrđivanja prostorne organizacije Parka najteže je bilo utvrditi principe za formiranje turističke zone. To stoga što se turizam već odvija u delovima stroge zaštite i prostorima temeljnog fenomena. Osnovni principi prostorne koncepcije turizma su bili da se od masovnih poseta sačuva zona stroge zaštite, da se turistima ipak omogući upoznavanje posebnih vrednosti, te da se odrede prostori u kojima se može intervenisati u smislu turističkog opremanja prostora. Rukovodeći se tim principima turistička zona bi trebala da obuhvata: na jugu - tok Novog Begeja do nasipa, na istoku - Novi Begej i prostor od kanala do magistralnog puta od Perleza do restorana "Panorama" i raskrsnice glavnog magistralnog putnog pravca sa lokalnim putnim pravcem prema Belom Blatu, na severu - prostor od lokalnog puta do Starog Begeja sa pristaništem za brodove i na zapadu - ceo tok Starog Begeja od ustave Stajićevo do ustave Perlez sa najužim delom nasipa. U ovako utvrđenoj turističkoj zoni mogu se obezbediti prostori za turističke aktivnosti i turističko opremanje prostora u funkciji predviđenih oblika turizma. Unutar ove zone mogu se izdvojiti

podzone specijalne namene koje zahtevaju posebne režime korišćenja. Ceo tok Starog Begeja do pristaništa za brod treba nameniti isključivo za vožnju broda i individualni sportski ribolov sa posebnim uslovima ponašanja. Severni deo turističke zone mogao bi se urediti kao revir za turistički ribolov, koji bi imao minimalnu opremu ribolovnog revira, morao bi se poribljavati i dozvoliti nešto masovnija poseta. U tom delu treba izgraditi osnovne objekte za prijem turista, pružanje informacija, Muzej Regionalnog parka i druge manje neophodne objekte. Ceo istočni pojas turističke zone zajedno sa plovnim Begejom, trebao bi primiti funkciju nautičkog turizma. Potrebno bi bilo utvrditi lokaciju ekološkog kampa sa pratećom opremom. U severnom delu ovog pojasa, gde se već razvija vikend zona, treba uspostaviti strožije režime prostornog uredjenja i usloviti namenu koja bi bila u funkciji turizma Regionalnog parka. Detaljno prostorno uredjenje cele turističke zone moralo bi se rešiti prostornim planom posebne namene, kako bi se obezbedili urbanističko-tehnički uslovi i pre svega uslovi zaštite prostora. U odnosu na postojeće stanje, turistička zona bi se proširila na delove postojeće zone zaštite Regionalnog parka. Osnovno obrazloženje za to je, obezbedjenje prostora za odvijanje planiranih aktivnosti čime se obezbedjuje i instrumentarijum kontrole korišćenja prostora. U slučaju obezbedjenja nedovoljnog prostora za sve aktivnosti, postoji opasnost nekontrolisanih aktivnosti, a time i ugrožavanja prostora.

III Zaštitna zona bi se prostirala oko obe prethodne zone u pojasu širine 500 m. Obuhvatala bi većinom poljoprivredne površine na istočnoj i zapadnoj strani. Na jugu u zaštitnoj zoni se nalaze severni i severoistočni delovi naselja Perlez u kojima bi trebalo predvideti strožije režime korišćenja, uredjenja i infrastrukturnog opremanja prostora koji

bi bili ili u funkciji Regionalnog parka ili bi imali funkciju koja ne bi bitno remetila prirodne procese u Parku. Ovaj deo naselja bi trebao razvijati neke turističke funkcije - trgovina, ugostiteljstvo, sport i rekreacija, uredjene ambijentalne celine, adaptacija objekata za smestaj turista u domaćinstvima, pristajalište i manja marina za čamce i slično. Severni delovi zaštitne zone obuhvatali bi delove Ribnjaka u kojima bi se odvijala njegova osnovna funkcija.

Osim ove tri preciznije utvrđene zone u funkciji Regionalnog parka bi bila naselja Perlez, Belo Blato, Stajićevo i Lukino Selo kao naselja u kojima postoje vredne ambijentalne vrednosti graditeljskog nasledja i spomenici graditeljske baštine, koje treba obuhvatiti turističkom prezentacijom Regionalnog parka. Naselje Ečka treba da se razvije u turističko naselje, koje bi svojim kulturno-istorijskim vrednostima i materijalnom bazom dopunilo atraktivnost turističke ponude, i pre svega preuzelo funkciju centralnog turističkog mesta Regionalnog parka (Uprava Parka, informativni centar, hotel, restorani i drugo) čime bi se rasteretio prostor očuvane prirode u Regionalnom parku. Ova naselja treba prostorno povezati savremenim putevima i turističkim stazama za vožnju fijakera, bicikla, jahanje i pešačenje. Na taj način bi se prostor Regionalnog parka funkcionalno povećao uz obogaćenje turističkog sadržaja.

REŽIMI KORIŠĆENJA ZONE REGIONALNOG PARKA

Proglašenjem Regionalnog parka Stari Begej i Strogog prirodnog rezervata Carska bara doneti su višegodišnji i godišnji programi zaštite, unapredjivanja i korišćenja oba zaštitna dela, koji se sprovode uz saglasnost i kontrolu nadležnog Pokrajinskog zavoda za zaštitu prirode.

Tim programima se planski preduzimaju mere zaštite i unapredjenja prirodnih vrednosti, kao i planovi uredjenja i opremanja prostora. Ocenjuje se da su doneti planovi u funkciji Regionalnog parka, ali da predviđaju samo najosnovnije mere zaštite. Uredjenje i opremanje prostora se ne vrši na bazi prostorno-planske dokumentacije koja nije ni doneta, a i predviđeni radovi se u malom obimu realizuju usled nedostatka finansijskih sredstava i nedovoljne brige društvene zajednice prema ovom zaštićenom delu prirode. Kod realizacije planova i programa zaštite najjasnije se sagledava neusaglašen nivo izmedju stvarnih vrednosti prirode i nivoa društvene brige. Jasnije rečeno, Strogi prirodni rezervat Carska bara i širi prostor, imaju vrednosti koje ih svrstavaju u red najatraktivnijih i najočuvanijih ekoloških celina. Tu su razvijene i u velikoj meri očuvane biocenozne karakteristike za barsko-močvarna staništa Panonske nizije, i kolonija čaplji koja ima raritetnost evropskih razmera. Kao takva, Carska bara je svrstana u red najatraktivnijih turističkih mesta u ponudama nekih evropskih turističkih agencija. S druge strane, ta evropski raritetna vrednost stavljena je na brigu jedne radne organizacije i u nadležnost jedne Skupštine opštine. Nesklad je jasan, a posledice neadekvatne brige i nedostatka finansijskih sredstava mogu biti drastične. Zbog toga, jedna od osnovnih mera koju treba preduzeti u cilju adekvatnije zaštite prostora je utvrđivanje višeg stepena zaštite. Prema odredbama Zakona o posebnoj zaštiti delova prirode prostor današnjeg Strogog prirodnog rezervata ima sve uslove da se proglasi za naučno-istraživački rezervat i donese zakon o njegovoj zaštiti. Okolni prostor kako je predloženo ovim istraživanjem treba i dalje da ostane Regionalni park.

Osim ove opšte mere zaštite prostora Starog Begeja treba preduzimati i sledeće grupe mera.

I. U zoni temeljnog fenomena treba primenjivati sve one mere zaštite i unapredjenja koje se odnose na održavanje postojećih ekoloških uslova, jer se u ovoj zoni predviđa spontani prirodni razvoj flore i faune.

1. Prva grupa mera bi se odnosila na održavanje odgovarajućeg vodnog režima, koji se postiže regulacijom optimalnog nivoa vode upuštanjem ili ispuštanjem viška vode na branama kod Perleza i Stajićeva i stalnom kontrolom kvaliteta voda u zatvorenom sistemu Strogog rezervata.

2. Druga grupa mera se odnosi na održavanje mira na nivou potrebnom za gnežđenje i opstanak ptica. Ovo se može postići zabranom nekontrolisanog kretanja po ovoj zoni. Dozvoliti samo neophodno kretanje organizovanih stručnih turističkih grupa hodom, brodom ili čamcima. Kretanje treba da bude u pratnji vodiča, a broj vožnji broda ograničiti na četiri dnevno, i u svakoj vožnji maksimum 100 posetilaca. Izlazak iz broda i zadržavanje u Rezervatu ograničiti samo na obeležene staze, čeke i osmatračnice.

3. Treća grupa mera odnosi se na zaštitu flore i vegetacije, koja se postiže održavanjem postojećih ekoloških uslova, odnosno održavanjem postojećih šumskih i travnih površina. Ekonomsku eksploataciju šuma zabraniti, a dozvoliti samo sanitarnu i uzgojnu seču. U cilju zaštite od nekontrolisanog branja i sakupljanja lekovitog bilja, hranljivih i ukrasnih biljaka, postavljanje pčela, treba organizovati vodičku službu za sakupljače i otvoriti ekološku prodavnicu za lekovito bilje, pečurke, plodove, med, cveće i drugo.

4. Četvrta grupa mera se odnosi na održavanje faune, koja je u zavisnosti od stanja vodnog režima i flore i vegetacije. Osim toga, povremeno treba zabraniti sakupljanje puževa, žaba i pijavica, nekontrolisan ulov riba - koje su hrana za

ptice močvarice. Zabranjuje se u potpunosti turistički odstrel divljači.

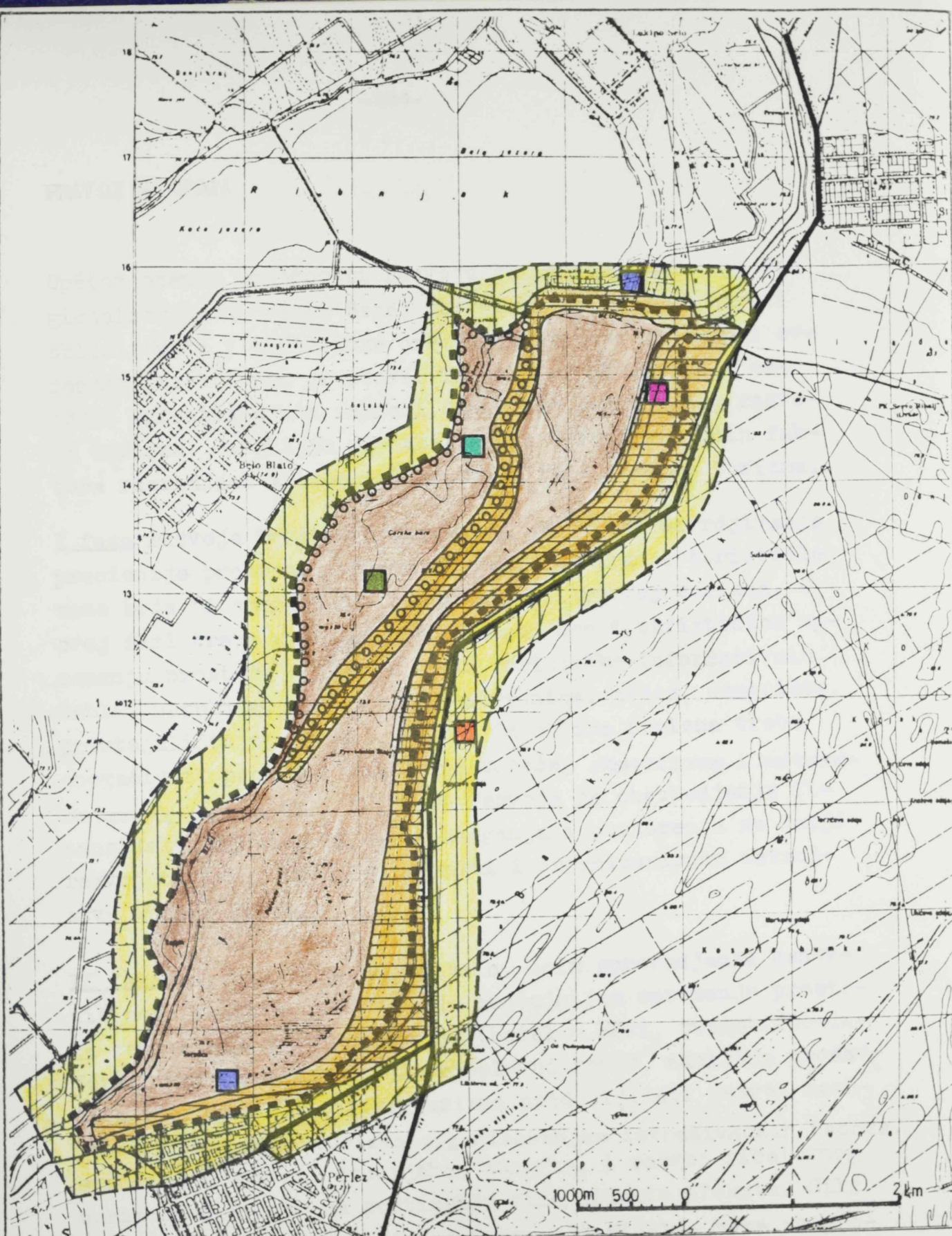
5. Peta grupa mera se odnosi na režime korišćenja zone temeljnog fenomena. Treba zabraniti bilo kakvo kretanje koje nije u pratnji vodiča i čuvarske službe, a aktivnosti sve sti na naučno-istraživački rad i turističko razgledanje Parka.

II. U turističkoj zoni treba predvidjati kao osnovne sledeće mere održavanja ekološke ravnoteže i mira u zoni. U podzoni Stari Begej koja je u zoni temeljnog fenomena treba dozvoliti samo sportski ribolov zarmanje od 30 ribolovaca dnevno i kretanje samo hodom ili biciklima u toku dana, a noću potpuno zabraniti prisustvo čoveka. U podzoni namenjenoj za ribolovni revir, na delu tzv. "Traktor bare" dozvoliti turistički ribolov, za više ribolovaca i izgradnju i opremanje najneophodnijih objekata. Za kompletno uredjenje tog dela treba predvideti stroge urbanističko-tehničke uslove koji bi podrazumevali opremanje objekata od prirodnog materijala, stilizovanih i maksimalno uklopljenih u prostor. Istočni deo turističke zone treba da ima nešto blaže režime korišćenja jer je najudaljeniji od zone stroge zaštite i odvojen od nje Novim Begejom i nasipom. U ovoj podzoni treba dozvoliti izgradnju neophodnih objekata uz strožije urbanističko-tehničke uslove, uredjenje više turističkih staza i gustinu posećenosti maksimum do 30 posetilaca po jednom hektaru.

III. Zaštitna zona Regionalnog parka Stari Begej je prostorno razdvojena od prethodne dve zone na istoku magistralnim putnim pravcem, na zapadu nasipom, na severu lokalnim putnim pravcem. Granica je najmanje definisana ka jugu, gde se

proteže kroz naselje Perlez. U južnom delu će biti najteže i primenjivati režime korišćenja i mere zaštite. U celoj zaštitnoj zoni treba preduzimati znatno blaže režime specifične zaštite koje se odnose na vodni režim i mir u Rezervatu upravo zbog pomenute prostorne razdvojenosti. Medjutim, treba preduzimati sve mere zaštite osnovnih elemenata životne sredine - vode, zemljišta i vazduha. To podrazumeva mere sprečavanja zaštite podzemnih voda od zagadjenja, zaštite zemljišta od nekontrolisane upotrebe pesticida i druge mere. U naselju Perlez se moraju predvideti posebni režimi korišćenja. U delovima naselja koji se nalaze u zoni zaštite treba utvrditi urbanističko-tehničke uslove korišćenja tog dela naselja i higijensko-sanitarne i urbanističke mere izgradnje i korišćenja infrastrukturnih sistema.

Svi istaknuti režimi korišćenja i mera zaštite u Regionalnom parku i oni drugi predviđeni Pravilnikom dati su u cilju zaštite celokupnog prostora, a pre svega temeljnog fenomena, i namenskog odvijanja turizma u razmerama i oblicima koji neće narušavati prirodnu ravnotežu. Da bi se režimi zaštite poštovali neophodno je uvesti više oblika informisanja stanovnika i posetilaca o vrednostima prostora. Informisanje se može postići publikovanjem propagandnog materijala, postavljanjem informativnih tabli, organizovanjem povremenih ili stalnih izložbi i na drugi način. Jedino sveobuhvatnim informisanjem na svakom mestu i ilustrativno može se uticati na povećanje svesti o tome da su Carska bara, Perleska bara, Tiganjica i Stari Begej od izuzetnog obrazovnog, istraživačkog i turističkog značaja evropskih vrednosti.

REGIONALNI PARK

STARO BEGEJ

TURISTIČKA VALORIZACIJA

GRANICE

- zaštitne zone
- o o o strogo rezervata
- ■ ■ regionalnog parka

POVRŠINE

- turistička zona
- zona temeljnog fenomena (ostale površine unutar)
- zaštitna zona

OBlici TURIZMA

- naučno-obrazovni
- ekološki
- ekscurzioni
- ribolovni
- nautički

PRAVCI RAZVOJA

Opštom ocenom mogućnosti razvoja turizma na području Regionalnog parka Stari Begej utvrđjeni su osnovni mogući oblici opšte i turističke prezentacije ovog vrednog i evropski atraktivnog prostora. Takođe su utvrđjeni i osnovni ograničavajući faktori današnjeg nedovoljnog razvoja turizma. Sa ciljem prevazilaženja ograničavajućih faktora razradjeni su osnovni pravci i faze razvoja turizma.

I faza razvoja turizma podrazumeva pre svega utvrđivanje preciznije prostorne organizacije i formiranje turističke zone koja bi omogućila osnove za bolji razvoj turizma. U ovoj fazi treba pristupiti informativnom i turističkom opremanju prostora - postavljanje turističko-informativnih tabli, putokaza, parkinga, osmatračnica, staza, odmorišta, pristajališta za čance i drugo. Od oblika turizma treba obogaćivati program boravka postojećeg ekskurzionog i kulturno-obrazovnog turizma. Cilj ove faze razvoja je obezbedjenje finansijskih efekata za dalja ulaganja i ohrabrenje za dalji razvoj turizma. Treba pristupiti i organizacionom ustroju Uprave Parka.

II faza razvoja bi podrazumevala, osim sprovođenja osnovnih mera zaštite, pristupanje značajnijem opremanju prostora centralnim objektima Parka (hotel u Ečki, turističko-informativni centar, muzeji, ribolovni revir, ekološka prodavnica i drugi). Od oblika turizma produbljivati razvoj naučno-istraživačkog turizma organizovanjem istraživačkih radova, stručnih skupova i studijskog boravka, i razvoj ribolovnog turizma baziranog na postizanju finansijskih efekata. Cilj ove faze je obezbedjenje neophodne materijalne baze za produženje turističkog boravka.

III faza je faza razvoja kvalitetne opšte i turističke prezentacije Regionalnog parka. Turizam treba zasnovati na komercijalnim osnovama u dozvoljenom obimu i pod određenim režimima sa kompletnim turističkim proizvodom. Treba težiti formiranju turističkog "inidža" Regionalnog parka, razvoju nautičkog turizma izgradnjom marine i ekološkog kampa. Ova faza podrazumeva kvalitetan stručni kadar, dobru organizaciju turizma i propagandno-informativne akcije. Regionalni park Stari Begej sa rezervatom Carske bare i dobijanjem značaja i statusa naučno-istraživačkog rezervata, ima sve uslove za prerastanje u evropski ekološko-turistički centar.

II. KOMPARATIVNA TURISTIČKA VALORIZACIJA
POSMATRANIH REGIONALNIH PARKOVA

Rezultati turističke valorizacije regionalnih parkova, kao jedinice posmatranja, stavljaju se u ovom delu rada u funkciju komparativne turističke valorizacije. U tom cilju uporedno se analiziraju karakteristike prikazane u tabelama T-42 i T-43.

T-42. Osnovni podaci o regionalnim parkovima

N a z i v	Sedište parka		Rešenje o pro-		Površina u ha	
	Mesto	Opština	glašenju	Usalga-	Parka	Zaštitne
			Godina	šeno sa		zone
			donoše-	zakonom		
			nja			
Palić-Ludoš	Palić	Subotica	1982.	ne	6360	-
Subotička šuma	Subotica	Subotica	1982.	ne	4430	4928
Panonija	Panonija	Bač.Topola	1975.	ne	3937 ¹⁾	
Zobnatica	Zobnatica	Bač.Topola	1976.	ne	30	-
Stari Begej	Lukino selo	Zrenjanin	1986.	da	1328	-

1) Približna vrednost

T.43. Osnovna obeležja regionalnih parkova

	Da li ima strogo zaš- tićenih de- lova pri- rode	Da li park odgova- ra od- redbama zakona	Da li se rade pro- grami za- štite	Da li se rade ur- banistički programi	Da li pos- toji plan parka
Palić-Ludoš	da	da	da	da	da
Subotička šuma	ne	ne	ne	ne	ne
Panonija	ne	ne	ne	ne	ne
Zobnatica	ne	delimično	da	ne	da
Stari Begej	da	delimično	da	da	ne

U odnosu na zakonsku regulativu, koja uredjuje specifičnu problematiku zaštite prirode, utvrđen je različit stepen njenog uvažavanja. Svi regionalni parkovi imaju rešenja o proglašenju, od kojih je jedino rešenje o proglašenju regionalnog parka Stari Begej, u skladu sa važećim Zakonom o posebnoj zaštiti delova prirode iz 1986. godine. Pomenutim rešenjima, kod svih parkova je utvrđeno pravno lice nadležno za poslove gazdovanja i zaštite. Prostorna definisanost je izvedena samo kod parkova Subotička šuma i Stari Begej, a ista je kao obaveza prenetu u nadležnost imalaca parka. Ova obaveza je delimično izvršena kod parkova Palić-Ludoš i Zobnatica.

Ekološka definisanost je izvedena jedino u Subotičkoj šumi, što se pozitivno odražava i na efekte zaštite. Kod parkova Palić-Ludoš i Stari Begej je izvedena samo delimična definisanost i to samo u smislu utvrđivanja posebnih prirodnih vrednosti. Kod ostalih parkova ova komponenta definisanosti nije obezbedjena.

Prema zakonu svi imalci regionalnih parkova su obavezni da, po donošenju rešenja, utvrde programe zaštite, programe korišćenja i prostorne planove posebne namene. Ovu zakonsku obavezu u potpunosti je ispoštovao jedino park Palić-Ludoš, delimično parkovi Subotička šuma, Zobnatica i Stari Begej, dok park Panonija nema ni jedan program.

Jedan od bitnih uslova za racionalno korišćenje prostora regionalnih parkova je pozitivan odnos korisnika zaštićenog dela i drugih nadležnih institucija prema posebnim vrednostima parka i mogućnosti razvoja turizma. Tokom istraživanja je utvrđen u većini parkova neodgovarajući odnos

prema potrebi zaštite prirodnih vrednosti i razvoja turizma u parku. Ta pojava je uzrokovana pre svega nerešenim statusom pojedinih regionalnih parkova i nerešenim ekonomskim položajem. U situaciji kada korisnik regionalnog parka, prema Zakonskim odredbama, mora da štiti taj prostor, a da nije istovremeno regulisan ekonomski instrumentarijum i izvor finansiranja, dolaze u sukob potrebe finansiranja zaštite prirode i sticanja ekonomske dobiti korisnika prostora. Zbog toga se često u regionalnim parkovima vrši eksploatacija šuma, riba, divljači i drugog u cilju sticanja ekonomske dobiti, pri čemu se zanemaruje potreba zaštite, koja na ovom stepenu razvoja traži samo ulaganja. U svemu tome, turizam se nije u dovoljnoj meri nametnuo svojim programima racionalne valorizacije prostora, kako bi korisnici prostora spoznali mogućnosti sticanja ekonomske dobiti i od turizma. To je upravo i prostor u kome turistička privreda mora više nametati svoje programe i pokazati interes ka takvom ulaganju u turizam regionalnih parkova koji će u prvi plan isticati turističku valorizaciju temeljnog fenomena.

U tabeli T-44. date su opšte turističke vrednosti regionalnih parkova, utvrđene turističkom valorizacijom pojedinih karakteristika parkova.

T-44. Opšte turističke vrednosti regionalnih parkova

Regionalni park	Tur.geog. položaj	Priord. karakter.	Antropog. karakter.	Prostor.karak. i matr.baza	Opšte ocene
Palić-Ludoš	4	2,4	2,2	2,0	2,2
Subotička šuma	3	2,0	1,0	1,6	1,6
Panonija	2	1,9	1,3	1,7	1,6
Zobnatica	4	1,8	2,6	2,2	2,2
Stari Begej	4	2,7	2,0	1,3	2,0
Vojvodina ¹⁾	3	2,3	2,7	2,0	2,5

¹⁾ Vukičević, M.: Turizam Vojvodine, DES Senta, 1982. (prilagodila ovom istraživanju D.A.-T.)

Najbolji turistilko-geografski položaj imaju parkovi Palić-Ludoš, Zobnatica i Stari Begej. Nešto manje, ali još uvek dobar položaj ima Subotička šuma, a samo zadovoljavajući Panonija. To je osnovni pokazatelj koji upućuje na realne mogućnosti turističkog aktiviranja ovih prostora i u skladu je sa utvrđenim dobrim turističko-geografskim položajem Vojvodine.

Turistička vrednost prirodnih karakteristika posmatranih parkova je najmanja kod Panonije (jedva zadovoljavajuća), a najveća kod Starog Begeja i Palić-Ludoš kod kojih dobra ocena nešto prevazilazi vrednost prirodnih karakteristika Vojvodine. To je i očekivano imajući u vidu da se u ovim parkovima nalaze i strogi prirodni rezervati registrovani kao medjunarodne prirodne vrednosti. Zajedničko za sve regionalne parkove su manje ili više očuvane prirodne vrednosti koje su bile podsticaj za zaštitu prostora i osnovni faktor razvoja turizma. Sem kod parka Zobnatica, kod svih drugih, turistička vrednost prirodnih karakteristika je iznad ostalih vrednosti.

Antropogene vrednosti regionalnih parkova su niske, i niže od proseka za Vojvodinu. To su uglavnom dopunjujuće vrednosti prostora, sem kod Zobnatice. Ovo ne mora biti u suprotnosti sa zakonom naročito kada su ljudskim radom stvorene vrednosti u funkciji tradicije kraja i tada mogu biti jedan od značajnih faktora turizma u regionalnim parkovima.

Turistička vrednost prostornih karakteristika i materijalne baze je najniža i kreće se od nezadovoljavajuće do jedva zadovoljavajuće ocene. To znači da rezultati čovekovih aktivnosti u prostoru zaostaju za potrebom uredjenja i prezentacije regionalnih parkova i da su danas ograničavajući faktor turističkog aktiviranja. Uzročno-posledični odnosi između stepena

zaštićenosti, odnosno ugroženosti prirode i stepena izgradjenosti, odnosno opremljenosti prostora, su značajno različiti. U nekim parkovima (Palić-Ludoš, Zobnatica) posebne prirodne vrednosti su znatno narušene i ugrožene, pre svega zbog nebrige čoveka prema osnovnim i posebnim vrednostima životne sredine. U drugim parkovima su izgradjeni objekti i oprema koji, u suštini, ne remete prostor već doprinose povećanju ambijentalnih vrednosti, kao što je slučaj kod Zobnatice. Drugačije stanje je utvrđeno kod regionalnih parkova kod kojih je priroda pretežno očuvana, (Stari Begej), ali nisu ni preduzimate mere uredjenja i izgradnje te nije bilo moguće oceniti da li su čovekove aktivnosti usmerene ka zaštiti prostora i kako se ispoljavaju. Najpovoljnija situacija je utvrđena u Regionalnom parku Subotička šuma gde se svesno i planski usmeravaju aktivnosti čoveka, pa i turističke aktivnosti, i to saglasno sa zahtevima zaštite prostora.

Stanje organizovanosti, uredjenosti i opremljenosti prostora objektima supra i infrastrukture je osnovni ograničavajući faktor, kako racionalne zaštite prirode tako još više turističke valorizacije.

Sumirajući pojedinačne ocene turističkih vrednosti osnovnih karakteristika prostora izvode se opšte ocene turističke vrednosti parkova. One su u proseku jedva zadovoljavajuće. Najniže su za Regionalni park Panonija i Subotička šuma, a nešto više za ostala tri parka. Opšte vrednosti svih parkova su ispod opštih turističkih vrednosti Vojvodine, što se odražava na nedovoljno učešće turističke ponude posmatranih parkova u turističkoj ponudi Vojvodine.

U svim posmatranim regionalnim parkovima razvija se neki od oblika turizma. Sem u parku Stari Begej, u svim ostalim, postojeći oblici turizma nisu u funkciji turističkog prikazivanja osnovnih vrednosti, već su to mahom sportsko-rekreativne aktivnosti i izletničkih turizam. Djačke i studentske ekskurzije su jedini oblik turizma koji se javlja u svim parkovima, a za koje se može smatrati da je u osnovi obrazovnog karaktera, a time i u funkciji prikazivanja temeljnog fenomena regionalnog parka. To istovremeno znači da organizacija turizma u većini posmatranih parkova nije bila usmerena ka prikazivanju temeljnog fenomena, već ka iskorišćavanju prirodnih vrednosti kao da su društveno nezaštićeni delovi prirode. Drugim rečima, turističke atraktivnosti su bile - jezero, šuma, livada, konji, ribe ili lovna divljač - kao opšte turističke atraktivnosti, a nisu u svim slučajevima bili - strogi prirodni rezervati, vezivanje i kultivisanje peska, kolonija ptica močvarica, tipično panonsko naselje, itd. kao temeljni fenomeni zaštićenih regionalnih parkova. To dalje znači da ne postoji zakonitost u organizovanom turističkom korišćenju prostora jednog regionalnog parka, niti postoji medjusobno uskladjivanje organizacije turizma, zajedničko formiranje turističke ponude i izlazak na turističko tržište, zajedničke propagandne akcije i druge aktivnosti.

Zbog takvog dosadašnjeg razvoja turizma, ovim istraživanjem su predloženi mogući oblici turizma koji valorizuju osnovne vrednosti, a koji su u suštini naučno-istraživačkog ili kulturno-obrazovnog i rekreativnog karaktera. Osim ovih osnovnih oblika, za svaki park su predloženi oblici turizma koji valorizuju neke od opštih karakteristika parka (T-45.).

T-45. Mogući oblici turizma u regionalnim parkovima

Regionalni park	Motivski oblici										
	Naučno is- traživački	Kulturno-o- brazovni	Kulturne i sport.manif.	Sportsko re- kreativni Lovni	Ribolovni	Nautički	Zdravstv.	Izletnički	Ekskurzi- oni	Tranzitni	
Palić-Ludoš	+		+	+			+	+	+	+	
Subotička šuma		+		+	+			+			
Panonija				+	+	+		+		+	
Zobnatica			+	+	+	+		+	+	+	
Stari Begej	+	+				+	+		+		

Turistički promet, kao značajan pokazatelj razvijenosti turizma, ne evidentira se u svim regionalnim parkovima na isti način. Statistički se prati turistički promet u parkovima Palić-Ludoš i Panonija. Statistikom je obuhvaćen samo broj turista i noćenja ostvarenih u smeštajnim objektima. U parkovima Zobnatica i Stari Begej se vodi interna evidencija broja turista i noćenja u objektima, a u Subotičkoj šumi se ne vodi ta evidencija. Za sve regionalne parkove je zajedničko ne evidentiranje ostalih kategorija turista, što je posledica nedovoljno organizovanog turizma. U većini parkova turistički promet se evidentira u poslednje tri godine te su analizom obuhvaćeni samo podaci za broj turista i noćenja u poslednje tri godine, u smeštajnim objektima. U tabeli T-46. dat je pregled ukupnog broja turista u četiri od pet posmatranih parkova.

T-46. Turistički promet posmatranih parkova¹⁾

Regionalni park	Ukupan broj turista		
	1986.	1987.	1988.
Palić-Ludoš	18.389	27.208	21.220
Subotička šuma	-	-	-
Panonija	1.927	1.045	818
Zobnatica	673	1.075	1.684
Stari Begej	4.327	3.578	3.582
UKUPNO:	25.316	32.906	27.304
Vojvodina:	591.850	563.535	550.000

U odnosu na turistički promet u Vojvodini u četiri regionalna parka je ostvareno svega 4,3% prometa 1986., 5,8% - 1987. g. i 5,0% 1988. g. što potvrđuje nizak nivo razvijenosti turizma. Ekonomске efekte razvoja turizma je bilo moguće pratiti samo u parku Palić-Ludoš, i oni su vrlo mali u odnosu na ukupne efekte razvoja privrede u opštini Subotica. U ostalim parkovima takva evidencija se ne vrši sem delimično u parku Stari Begej.

Generalno, turistički promet i efekti razvoja turizma u posmatranim regionalnim parkovima su vrlo mali i nisu u skladu sa potencijalnim mogućnostima.

Zajedničko za sve regionalne parkove je da nije izvršeno funkcionalno zoniranje čak ni razdvajanjem na regionalni park i zaštitnu zonu. Ni jedan od regionalnih parkova nema utvrđenu turističku zonu, iako je Zakonom određena turistička funkcija, kao jedna od osnovnih, pored zaštitne. Zbog toga su ovim istraživanjem predložene tri zone u svakom regionalnom parku, sa namenom, režimima korišćenja i merama zaštite koji obezbeđuju nesmetano odvijanje više funkcija parkova.

1) Izvor: Neobjavljeni i objavljeni statistički i interni podaci regionalnih parkova.

PRINCIPI TURISTIČKOG AKTIVIRANJA ZAŠTIĆENIH DELOVA PRIRODE

U sveobuhvatnom procesu planiranja prostora zaštićenih delova prirode treba izdvojiti tri faze procesa koje međusobno moraju biti uskladjene, po vremenu i rešenjima.

PRVA FAZA se odvija u oblasti ekologije i podrazumeva ekološku analizu zaštićenog dela prirode. Analiza treba da ima za cilj utvrđivanje elemenata koji obezbeđuju definisanje dela prirode koji treba zaštititi. Ostvarenje cilja je moguće postići sledećim postupcima:

- utvrđivanjem zaštićenog dela prirode,
- utvrđivanjem temeljnog fenomena i ostalih posebnih vrednosti prostora,
- utvrđivanjem stabilnosti prirodne sredine i pojedinih ekosistema, i rangiranjem po stepenu očuvanosti i pogodnosti za korišćenje,
- zoniranjem prirode u skladu sa stabilnošću ekosistema,
- utvrđivanjem ekoloških uslova korišćenja pojedinih zona prirode, ekološkog kapaciteta pojedinih zona, i utvrđivanjem granice celokupnog zaštićenog prostora.

Ekološka analiza treba da se završi donošenjem odgovarajućeg zakonskog propisa kojim će se posmatrani prostor staviti pod određeni nivo zaštite i brige društva, i kojim će se regulisati sva bitna pitanja zaštite i korišćenja prostora. U ovom postupku, na današnjem nivou razvijenosti naučne misli i teorije o zaštiti životne sredine i prirode, najteže je utvrditi ekološki kapacitet prostora. Metodološka rešenja se još uvek nalaze u sferi teorije, odnosno kvalitativnog utvrđivanja kapaciteta.

Nemogućnost kvantifikovanja ekološkog kapaciteta proističe iz različitih opštih i posebnih karakteristika pojedinih zaštićenih delova prirode, i još uvek kratkog perioda u kome je bilo moguće teorijske pretpostavke realizovati u praksi. To, međutim, ne znači da ne treba kvalitativno utvrditi ekološki kapacitet prostora za svaki zaštićeni deo prirode posebno.

Proglašenjem određenog dela prirode za zaštićeni, još uvek nije omogućeno korišćenje tog prostora, što je krajnji cilj stavljanja pod zaštitu.

DRUGA FAZA procesa planiranja zaštite i korišćenja prostora, treba da bude u oblasti prostornog planiranja. Osnovni cilj ove faze je utvrdjivanje opšte namene i mogućih korisnika prostora. U toku postupka prostornog planiranja potrebno je:

- izvršiti inventarizaciju prostora u cilju evidentiranja svih prirodnih i stvorenih karakteristika koje utiču na zaštićeni deo prirode u širem okruženju, i isplanirati njihove uticaje na prirodne procese;
- utvrditi opštu namenu površina u okviru zaštićenog dela prirode;
- izvršiti zoniranje prostora i utvrditi moguće korisnike i dozvoljene aktivnosti po zonama, i
- utvrditi smernice za uređenje prostora i uslove za njegovu uređenje i opremanje i izgradnju objekata.

Prostorno-planska i rešenja se završavaju donošenjem prostornog plana posebne namene za određeni zaštićeni deo prirode. Obaveza donošenja ovakvog dokumenta proističe iz potrebe za svrsishodnim korišćenjem i prostornim razdvajanjem funkcija u cilju zaštite prirode, a regulisano je Zakonom o posebnoj zaštiti delova prirode i Zakonom o planiranju i uređenju prostora.

Dokumenat prostornog plana mora precizirati samo one korisnike prostora, i samo onaj način uređenja, opremanja i korišćenja koji je u skladu sa rešenjima ekološke analize, a koji čoveku obezbeđuje dostupnost ovom delu prirode. Pomenutim zakonskim propisima precizirane su aktivnosti koje su u suprotnosti sa zaštitom prirode (teška industrija, eksploatacija mineralnih sirovina i drugih prirodnih resursa van dozvoljenog obima i pod odredjenim uslovima, velika koncentracija objekata, izgradjenih površina i drugo). Takodje je utvrdjeno da su dozvoljene sve one aktivnosti koje su u skladu sa biološkim, naučnim, kulturno-istorijskim, obrazovnim, turističkim i drugim značajem zaštićenog dela prirode.

TREĆA FAZA procesa planiranja zaštite i korišćenja prostora je u oblasti realizacije planiranih aktivnosti. Realizacija isplaniranih aktivnosti treba da se vrši pojedinačnim međusobno uskladenim procesima. Najčešće aktivnosti koje se mogu dozvoljavati u zaštićenim delovima prirode su: turizam, stanovanje i elementarno privredjivanje ukoliko se u okviru zaštićenog dela prirode nalaze naselja ili vikend naselja. Ostale aktivnosti su u funkciji zaštite i održavanja prirodnih vrednosti.

Turizam je jedna od osnovnih aktivnosti u zaštićenim delovima prirode. Pri tome svi oblici turizma nisu mogući već samo oni koji kao motiv imaju neki od prirodnih ili stvorenih vrednosti na tom prostoru, i koje je moguće kvantitativno i kvalitativno usmeravati. U postupku uvođenja turizma u zaštićeni deo prirode, osim već uradjene ekološke analize i prostornog plana, neophodno je uraditi plan i program razvoja turizma. Ovaj program bi za cilj imao utvrdjivanje mogućih oblika turizma i način realizacije.

Posebni zadaci programa turizma treba da budu:

- izdvajanje prirodnih i stvorenih vrednosti prostora koje imaju neke od atributa turističke privlačnosti i njihovo razvrstavanje po vrstama;
- utvrđjivanje turističke vrednosti pojedinih grupa faktora i opšte turističke vrednosti prostora zaštićenog dela prirode;
- na bazi opšte ocene turističke vrednosti, treba utvrditi mogućnosti razvoja turizma. To podrazumeva utvrđjivanje svih oblika turizma koje je moguće razvijati u prostoru i razvrstati ih:
 - a) prema potrebi kretanja: rekreativni, kulturni i kombinovani,
 - b) prema vrstama - lovni, ribolovni, kulturno-obrazovni, naučnoistraživački i drugi,
 - c) prema organizacionoj formi - aranžmanski i samoinicijativni,
 - d) prema dužini boravka - izletnički, tranzitni, boravišni,
 - e) prema sezoni - tokom cele godine, letnji, zimski,
 - f) prema geografskoj pripadnosti: domaći, međunarodni,
 - g) prema sociološkom kriterijumu: individualni, porodični, grupni.¹⁾
- Nakon utvrđjivanja pojedinih oblika turizma neophodno je izvršiti turističko zoniranje prostora. Ono treba da se izvrši na bazi ekološke analize i namene površina iz prostornog plana. Pri zoniranju turizma treba se pridržavati principia disperzije posetilaca, odnosno uređjivanja turističkih lokaliteta tako da se najveće koncentracije posetilaca, i najintenzivnije korišćenje planira u zaštitnoj zoni zaštićenog dela prirode na udaljenosti od prirodnog fenomena.

¹⁾ Jovičić.Ž.: Osnovi turizmologije, Naučna knjiga, Beograd, 1982.

- Za svaku utvrđenu zonu treba isplanirati maksimalno dozvoljeni kapacitet prostora za prijem turista. Slično, kao i kod ekološkog kapaciteta, utvrđivanje turističkog kapaciteta je još uvek u sferi teorijskih razmatranja. Medjutim, moguće je za svaki prostor posebno u zavisnosti od specifičnosti i komparativnih prednosti, utvrditi trenutni, dnevni i godišnji kapacitet prostora koji bi obezbedio intenzitet korišćenja u skladu sa zaštitom prirode. S druge strane, treba obezbediti takav razvoj turizma koji bi svojim efektima dopunjavao i nadoknadjivao efekte očuvanja prostora, i nemogućnosti razvoja aktivnosti koje su u suprotnosti sa zaštitom prirode.
- Uslov za izradu konkretnih programa razvoja turizma je utvrđivanje turističkog tržišta - potencijalnog i realnog. U ovom delu neophodno je utvrditi kontraktivnu zonu zaštićenog dela prirode za svaki oblik turizma za koji se opredeljuje. Utvrđivanje kontraktivne zone i faktora njene promenljivosti je od bitnog uticaja za formiranje konkretnih programa i organizacije turizma, kao i za formiranje propagandnih akcija.

Izradom kompletnog programa razvoja turizma završio bi se proces planiranja zaštite i korišćenja prostora koji bi kao rezultat imao uslove skladnog i istovremenog odvijanja zaštite, očuvanja i unapredjenja dela prirode i razvoja turizma. Pri tome se ima u vidu da zaštićena priroda ne postoji radi turizma, ali je turizam jedan od značajnih činilaca u oblikovanju, uredjenju i sveukupnoj valorizaciji ovih prostora. Turistička valorizacija i prezentacija zaštićenih delova prirode bi, u kontekstu prethodnih razmatranja, značila da u toku sveobuhvatne i kompleksne zaštite, očuvanja, a zatim oblikovanja, uredjenja i prezentacije ovih vrednih prirodnih prostora, turizam treba da ima značajno mesto kao sve razvijenija savremena potreba čoveka.

ZAKLJUČAK

Regionalni parkovi prirode su prostori u kojima se autohtone prirodne i antropogene vrednosti zaštićuju i unapredjuju, ali istovremeno i turistički valorizuju. Dakle, regionalni parkovi su prostori koji doprinose humanizaciji uslova življenja, ali istovremeno to su prostori u kojima dve, na prvi pogled antagonističke koncepcije (zaštita i korišćenje) treba uskladiti. Upravo zbog toga, istraživanje je inicirano potrebom definisanja elemenata optimalne turističke valorizacije regionalnih parkova prirode i to takve koja obezbedjuje istovremeno korišćenje prirodne sredine i njenu zaštitu. Ostvarenje ciljeva istraživanja postignuto je primenom odgovarajućih metoda i postupaka. Istraživanje je izvršeno na uzorku od pet odabranih regionalnih parkova: Palić-Ludoš, Subotička šuma, Panonija, Zobnatica i Stari Begej, čija ukupna površina orijentaciono iznosi 16084 ha, što čini 53% od površine svih devet regionalnih parkova u Vojvodini, 15,2% površine svih zaštićenih delova prirode u Vojvodini, odnosno 0,7% površine SAP Vojvodine.

Istraživanje su pratili problemi nepostojanja odgovarajuće dokumentacije o turističkom prometu koji bi bili kao gradja izuzetno značajni.

Na osnovu prikazanih rezultata pojedinačne i komparativne turističke valorizacije, mogu se izvesti sledeći zaključci:

Svi pomsatrani regionalni parkovi nisu proglašeni prema važećem zakonu. Takodje, po svojim prirodnim i antropogenim vrednostima ne odgovaraju svi odredbama zakona, te njihova rešenja o proglašenju treba prilagoditi zakonskim odredbama. Tu aktivnost moraju znatno više da prate nadležne opštinske, pokrajinske i

republičke institucije. Pri tome izvori i način finansiranja zaštite prirode moraju da budu u skladu sa nivoom zaštićenih vrednosti.

U većini regionalnih parkova ugroženost prirodnih vrednosti i drugih elemenata životne sredine je na takvom stepenu koji zahteva brzu usmerenu i racionalnu aktivnost čoveka na spašavanju tih vrednosti. Pre svega treba doneti programe zaštite, pratiti njihovu realizaciju, kao i efekte preduzimanja mera.

Osnovni pospešujući faktori turističkog razvoja treba da budu specifične vrednosti parkova od kojih neke imaju i međunarodni turistički značaj. Osnovni ograničavajući faktori su organizovanost i uredjenost prostora, što je na izvestan način olakšavajuća okolnost jer se takva ograničenja u razvoju turizma mogu prevazići osmišljenom ljudskom aktivnošću. Pre svega treba doneti prostorne planove uredjenja, izgradnje i korišćenja prostora. Ovim istraživanjem je dat predlog zoniranja parkova, namene površina i raspored objekata koji omogućuju nesmetano odvijanje zaštite prirode i turizma, a koji može biti osnova za prostorne planove.

Razvijenost turizma je na niskom nivou. Karakteriše ga vrlo oskudna materijalna baza, nedefinisanost turističke ponude i mali turistički promet, koji ukupno čini svega oko 5% turističkog prometa Vojvodine. Neophodno je utvrditi programe razvoja turizma, i opredeliti se za one oblike turizma koji valorizuju komparativne prednosti parka i temeljni fenomen. Neophodno je objedinjavati komplementarne turističke programe više parkova u cilju povećanja konkurentnosti na tržištu i veće atraktivnosti ponude. U regionalnim parkovima je potrebno organizovati praćenje turističkog prometa po svim kategorijama, kako zbog statističke evidencije, tako još više zbog kontrolisanja dozvo-

ljene opterećenosti prostora. U cilju bolje organizacije i politike turističkog razvoja, neophodno je utvrditi nosioce razvoja, poboljšati kadrovsku strukturu zaposlenih u parkovima i pojačati propagandnu aktivnost.

Funkciju zaštite prirodnih vrednosti u regionalnim parkovima moguće je zadržati jedino aktivnim pristupom, usmerenim ne ka zaštiti koja je sama sebi cilj, već ka prezentaciji vrednosti potencijalnim korisnicima. To istovremeno podrazumeva znatno veću društvenu brigu od današnje, obezbedjenje ekonomskog instrumentarijuma, podsticajnih mera i obezbedjenja većih finansijskih sredstava koja će se ulagati u zaštitu. Turistička privreda mora ulagati u uredjenje i izgradnju regionalnih parkova u skladu sa zahtevima zaštite prostora i nuditi takve programe koji će isticati turističku valorizaciju posebnih vrednosti regionalnih parkova.

LITERATURA

1. Tošković, D.: Uvod u metode analize i sinteze u prostornom i urbanističkom planiranju. Institut za arhitekturu i urbanizam Srbije, Beograd, 1986.
2. Piha, B.: Tehnološka revolucija i prostorno planiranje. "Centar", Beograd, 1987.
3. Todorović, A.: Metodologija istraživanja slobodnog vremena. Savremena administracija, Beograd, 1978.
4. Bazala, A.: Metode istraživanja tržišta, IV dopunsko izdanje, "Progres", Zagreb, 1973.
5. Bukurov, B.: Odabrani radovi. Matica Srpska, Novi Sad, 1976.
6. Bukurov, B.: Bačka, Banat, Srem. Matica Srpska, Novi Sad, 1978.
7. Grupa autora: Vojvodina - znamenitosti i lepote. Književne novine, Beograd, 1968.
8. Bukurov, B.: Fizičko-feografski problemi Bačke. Posebno izdanje SANU, Knj. 43, Beograd, 1975.
9. Lješević, M.: Životna sredina, Skripta, Odsek za geografske nauke PMF, Beograd, 1980.
10. Marinović, A., Uzelac: Naselja, gradovi, prostori. Tehnička knjiga, Zagreb, 1986.
11. Laškov, M.: Banjski turizam u SAP Vojvodini. Univerzitet u Novom Sadu, Novi Sad, 1982.
12. Vasović, M., Dr Jovičić, Ž.: Važnije turističko-geografske regije Evrope, Rad, Beograd, 1974.
13. Marković, J.Đ.: Priroda Jugoslavije, Minerva, Subotica-Beograd, 1976.

14. Stanković, S.: Jezera Jugoslavije, II dop.izdanje, Mala biblioteka Srpskog geografskog društva, Beograd, 1978.
15. Gajić, M.: Flora i vegetacija Subotičko-Horgoške pešćare, Šumarski fakultet Beograd i Šumsko gazdinstvo Subotice, Subotica, 1986.
16. Djere, K. i saradnici: Opština Bačka Topola - geografska monografija, PMF Institut za geografiju, Novi Sad, 1985.
17. Petrović, J.: Zanimljiva geografija, Zavod za izdavanje udžbenika SR Srbije, Beograd, 1971.
18. Katić, P., i saradnici: Klima Vojvodine, Novi Sad, 1976.
19. Jovičić, Ž.: Turistička valorizacija objekata zaštićene prirode, "Zaštita prirode i turizam u SR Srbiji", Zbornik radova sa simpozijuma, posebna izdanja, br. 12. Republički zavod za zaštitu prirode, Beograd, 1983.
20. Piha, B.: Razrešavanje protivurečnosti - prirodna sredina - turizam pomoću planiranja. "Zaštita prirode i turizam u SR Srbiji", Zbornik radova sa simpozijuma, posebna izdanja, br. 12. Republički zavod za zaštitu prirode, Beograd, 1983.
21. Pavlović, D.: Zaštita ruralnih predela i turizam, "Zaštita prirode i turizam u SR Srbiji", Zbornik radova sa simpozijuma, posebna izdanja, br. 12. Republički zavod za zaštitu prirode, Beograd, 1983.
22. Stajić, S.: Upravno-pravni organizacioni problemi zaštite i turističkog korišćenja prostora, "Zaštita prirode i turizam u SR Srbiji", Zbornik radova sa simpozijuma, posebna izdanja, br. 12, Republički zavod za zaštitu prirode, Beograd, 1983.

23. Stajić, S., i Mr Kovačević, S.: Uslovi turističkog korišćenja i prezentacije zaštićenih objekata prirode, "Zaštita prirode i turizam u SR Srbiji", Zbornik radova sa simpozijuma, posebna izdanja, br. 12. Republički zavod za zaštitu prirode, Beograd, 1983.
24. Kabiljo, J.: Neke mogućnosti promovisanja specifičnih sadržaja turističke ponude u cilju finansiranja zaštite prirode u turističkim regijama SR Srbije, "Zaštita prirode i turizam u SR Srbiji", Zbornik radova sa simpozijuma, posebna izdanja, br. 12. Republički zavod za zaštitu prirode, Beograd, 1983.
25. Ham, I.: Kvalitativni sastav kolonije čaplji i uticaj pojedinih faktora sredine na njeno formiranje na području Donjeg Begeja u Vojvodini, Larus, Beograd, 1975.
26. Dukić, D.: Vode SR Srbije, Srpsko geografsko društvo, Posebna izdanja, Knj. 44, Beograd, 1977.
27. Bukurov, B.: Aluvijalne ravni kao životni prostor na teritoriji Vojvodine, Zbornik radova, PMF-o, Novi Sad, 1975.
28. Bugarski, D.: Učešće Ristovače i Bagremare u Lovnom turizmu Vojvodine, Zbornik radova, PMF-a, Novi Sad, 1975.
29. Stanković, M.S.: Aktivna zaštita planina Srbije i turizam, "Turizam", br. 9. Zagreb, 1987.
30. Marković, S.: Programiranje i valorizacija turističkog potencijala nacionalnih parkova i parkova prirode, "Čovek i životna sredina", br. 5. Beograd, 1981.
31. Stanković, M.S.: Turistička valorizacija područja Jermenovci-Janošik, Glasnik Srpskog geografskog društva, Sv. LVII, br. 2, Beograd, 1977.
32. Jovičić, Ž.: Teoretski okviri u razmatranju pojma turističke valorizacije, "Teorija i praksa turizma", br. 2. Beograd, 1983.

33. Andrić, N.: Unapredjivanje i zaštita čovekove sredine u funkciji razvoja turizma, "Čovek i životna sredina", br. 4. Beograd, 1987.
34. Inskeep, E.: Tourism Planning: An Emerging Specialization, JAPA - Journal of the American Planning Association, No 3. Chicago, USA, 1988.
35. Čomić, Dj.: Prostorno planiranje u turizmu, "Turizam", broj 7-8, Zagreb, 1988.
36. Čomoć, Dj.: Problemi utvrđivanja kapaciteta turističkog prostora, "Turizam", br. 1. Zagreb, 1988.
37. Mikeš, M., i Habijan, V.: Integralna zaštita faune, Zbornik radova sa V savetovanja o nacionalnim i regionalnim parkovima Jugoslavije, Savet za čovekovu sredinu i prostorno uređenje SIV-a, Beograd, 1982.
38. Brežančić, V.: Močvarna staništa Bosne i Hercegovine s posebnim osvrtom na zaštitu njihove ornitofaune, Zbornik radova sa V savetovanja o nacionalnim i regionalnim parkovima Jugoslavije, Savet za čovekovu sredinu i prostorno uređenje SIV-a, Tara-Beograd, 1982.
39. Ahmetović-Tomka, D.: Principijelna rešenja uvođenja turizma u zaštićene delove prirode, "Čovek i životna sredina", br. 4., 1989.
40. Ahmetović-Tomka, D.: Planiranje turističkog razvoja u zaštićenoj prirodi u Vojvodini, "Zaštita prirode i turizam u SR Srbiji", Zbornik radova sa simpozijuma, posebna izdanja, br. 12. Republički zavod za zaštitu prirode, Beograd, 1983.
41. Movčan, J.: Medjusobni odnosi uređenja krajine i prisustva čoveka u prostoru nacionalnih parkova i parkova prirode, Zbornik radova sa V savetovanja o nacionalnim i regionalnim parkovima Jugoslavije, Savet za čovekovu sredinu i prostorno uređenje SIV-a, Tara-Beograd, 1982.

42. Tabački, S.: Svetska strategija zaštite i medjusobni odnosi izmedju njenih postavki i pristupa zaštiti i uredjenju nacionalnih i regionalnih parkova u Jugoslaviji, Zbornik radova sa V savetovanja o nacionalnim i regionalnim parkovima Jugoslavije, Savet za čovekovu sredinu i prostorno uredjenje SIV-a, Tara-Beograd, 1982.
43. Mikulić, Z.: Medjunarodne konvencije o zaštiti priroda i obaveze koje smo potpisivanjem istih preuzeli. Zbornik radova sa V savetovanja o nacionalnim i regionalnim parkovima Jugoslavije, Savet za čovekovu sredinu i prostorno uredjenje SIV-a, Tara-Beograd, 1982.
44. Babić, D.: Smanjivanje resursne osnove Bosansko-Hercegovačkog turizma, "Čovek i životna sredina, br. 4, Beograd, 1987.
45. Radovanović, Ž.: O neophodnim intervencijama na obnovi vegetacije u okolini Vlasinskog jezera kao budućeg regionalnog prirodnog parka, Zbornik radova Republičkog Zavoda za zaštitu prirode SR Srbije, Knj. 2, br. 2. Beograd, 1975.
46. Kuzmanović, J.: Zaštićeni delovi prirode i mogućnost korišćenja u turističke svrhe, "Čovek i životna sredina", br. 4, Beograd, 1987.
47. Moric, R.: Zaštita i unapredjivanje čovekove sredine i razvoj jezerskog turizma, "Čovek i životna sredina", br. 4, Beograd, 1987.
48. Ekonomski fakultet, OOUR Ekonomski institut Subotica: Konceptije razvoja turističko-rekreacionog i ekološkog regiona "Palić-Ludoš", Subotica, 1986.
49. Radulović, B.: Turistička valorizacija Nacionalnog parka Biogradska gora, Diplomski rad, Odsek za turizmološke nauke, PMF, Beograd, 1977.

50. Grupa autora: Objektivne mogućnosti i perspektive SAPV kao turističkog područja, Acta Turistika, br. 1-2, Poslovna zajednica za turizam, Novi Sad, 1978.
51. Vukičević, M.: Objektivne mogućnosti i perspektive opštine Bačka Topola u oblasti turizma, Pravni fakultet Univerziteta u Novom Sadu, Novi Sad, 1986.
52. Grupa autora: Rajonizace cestovniho ruchu, Merkur, Praha, ČSSR, 1985.
53. Velašević, V., sa saradnicima: Zaštita i unapredjenje šuma Subotičko-Horgoške peščare, Šumarski fakultet, Beograd-Subotica, 1978.
54. Ahmetović-Tomka, D. i saradnici: Program razvoja turizma na vodama Vojvodine, DTD, Zavod za urbanizam Vojvodine, Novi Sad, 1989.
55. Prostorni plan SAP Vojvodine do 2000 godine. Zavod za urbanizam Vojvodine, Novi Sad, 1978.
56. Vodoprivredna osnova Vojvodine (Nacrt) - SIZ za osnovno uredjenja voda Vojvodine, Novi Sad, 1985.
57. Regionalni prostorni plan za razvoj turizma na području jezera Palić i Ludoš - Program i razvoj, Zavod za urbanizam i geodeziju Subotica, Subotica, 1972.
58. Prostorni plan opštine Subotica do 2000 godine, Zavod za urbanizam i geodeziju Subotica i Jugoslovenski institut za urbanizam i stanovanje Beograd, Subotica, 1976.
59. Idejni urbanistički plan turističke zone jezera Palić, Zavod za urbanizam i geodeziju, Subotica, 1973.
60. Program Regionalnog parka "Palić-Ludoš", Radna organizacija "Paligo-Palus", Palić, 1987.
61. Smernice o osnovama srednjoročnog plana za period 1986-2000 god. Regionalnog parka "Palić-Ludoš", Radna organizacija "Paligo-Palus", Palić, 1986.

62. Program zaštite Regionalnog parka "Palić-Ludoš" za period 1983-1985. god. Radna organizacija "Paligo-Palus", Palić, 1983.
63. Pravilnik o obimu, vrsti i stepenu zaštite u Regionalnom parku "Palić-Ludoš", Radna organizacija "Paligo-Palus", Materijal za internu upotrebu.
64. Rešenje o proglašenju područja Palić-Ludoš za Regionalni park, Službeni list SO Subotica, broj 10/82.
65. Dugoročni program razvoja lovstva SAP Vojvodine, Lovački savez Vojvodine, Novi Sad, 1984.
66. Program mera zaštite, unapredjivanja i uređivanja Regionalnog parka "Subotička šuma" za period od 1984-1990. RO "Peščara", OOUR "Sumsko gazdinstvo", Subotica, 1983.
67. Prostorni plan područja sa posebnom namenom za okolinu akumulacionog jezera na Krivaji kod Zobnatice, "Dom", Urbanistička radna organizacija, Bačka Topola, 1980.
68. Rešenje o stavljanju pod zaštitu park kompleksa i park šume u sastavu Poljoprivrednog dobra "Zobnatica", Bačka Topola, kao Regionalni park, Sl.list opštine B.Topola, broj 11/76.
69. Program razvoja turističko-ugostiteljske delatnosti PD Zobnatica, Bačka Topola, 1985.
70. Borić, D.: Konceptija razvoja turizma na području Regionalnog parka "Stari Begej", Ribarsko gazdinstvo "Ečka", OOUR "Lovstvo", Lukino Selo, 1986.
71. Borić, D.: Model poslovanja turističke privrede u Regionalnom parku "Stari Begej", Lukino Selo, (Materijal za internu upotrebu).
72. Godišnji programi zaštite, unapredjivanja i korišćenja područja "Carske bare" za 1988. i 1989.god. RO Ribarsko gazdinstvo "Ečka"
73. Zavod za urbanizam, prostorno planiranje i izgradnju - Prostorni plan opštine Zrenjanin, Knj. 1,2. i 3. Zrenjanin, 1984.

74. Zakon o posebnoj zaštiti delova prirode Službeni list SAPV br. 10/86.
75. Zakon o šumama, Službeni list SAPV, br. 24/86.
76. Zakon o lovstvu, Službeni list SAPV, br.11/77 i Zakon o izmenama i dopunama zakona o lovstvu, Službeni list SAPV, br. 17/78.
77. Dugoročni društveni plan SAP Vojvodine za period od 1986. do 2000. godine, Službeni list SAPV br. 25/85.
78. Zakon o planiranju i uredjenju prostora, Službeni list SAPV, br. 5/84.
79. Tanović, A.: Vrijednost i vrednovanje, Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo, 1972.